

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний
університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Збірник засновано в 2007 році
Виходить чотири рази на рік

Том 29
№ 4

Тернопіль
2019

Економічний аналіз

Том 29. № 4.

2019 рік

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 5 від 27 грудня 2019 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:

Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у червні 2007 року

Збірник входить до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук (наказ МОН України від 09.03.2016 р. № 241)

Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Open Ukrainian Citation Index, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor

Економічний аналіз. Тернопіль, 2019. Том 29. № 4. 154 с. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04>

Збірник наукових праць „Економічний аналіз” містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних проблем економіки, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор

Монастирський Г. Л., д. е. н., професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Ярошук О. В., к. е. н., доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Адамик Б. П., к. е. н., доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Борисова Т. М., д. е. н., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Броневіч Ельжбета, доктор габлітований наук економічних, професор, Білостоцька політехніка (Республіка Польща)

Бруханський Р. Ф., д. е. н., професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Задорожний З. -М. В., д. е. н., професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Зелінська Анетта, доктор габлітований наук економічних, професор, Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Кізіма Т. О., д. е. н., професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Крук Барбара, доктор габлітований наук економічних, професор, Щецинський університет (Республіка Польща)

Палюх М. С., к. е. н., доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Спільник І. В., к. е. н., доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Хорунжак Н. М., д. е. н., професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Шушпанов Д. Г., д. е. н., доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://econa.org.ua/>
<http://www.nbu.gov.ua/>
<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

© Тернопільський національний економічний університет, 2019
© «Економічний аналіз», 2019
© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2019

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

ЗМІСТ

Галиш Наталія Діагностика зовнішнього середовища для потреб стратегічного менеджменту підприємств-експортерів деревних пелет	5
Кісь Святослав, Запухляк Іванна, Яцюк Олег, Малиновська Галина Кадрове забезпечення сфери охорони здоров'я України: новий підхід до розвитку управлінського персоналу	17
Ліснічук Оксана, Шпаковська Ольга Аналіз фінансового стану як ефективний інструмент управління подальшим розвитком підприємства	28
Лопатинський Юрій, Галицький Анджей Екологічне аналізування сталого аграрного розвитку в умовах зміни клімату	35
Мороз Василь Концептуальні аспекти фінансового регулювання земельних відносин в Україні	42
Потрашкова Людмила Концепція побудови модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства	51
Романов Артур Асиметрії ринку праці та механізми їх регулювання в умовах досягнення цілей сталого розвитку	58
Спяк Галина, Фастовець Микола Фінансове забезпечення розвитку підприємництва в Україні: інституційна складова	67
Ткачук Володимир Проблеми розвитку небанківських платіжних систем в Україні	80
Царук Василь Роль бухгалтерського обліку в контрактному процесі корпоративних структур	89
Хмелюк Альона, Маковицька Катерина Обліково-аналітичне забезпечення кредитних операцій та оцінка їх впливу на фінансовий стан металургійного підприємства	96
Хмелюк Альона, Хвостов Владислав Організація обліку та розподіл загальнопромислових витрат на металургійних підприємствах	106
Бублик Мирослава, Копач Тетяна, Линда Роксолана Вплив людського капіталу на розвиток підприємства	113
Мурована Тетяна, Пасхал Владислав Діагностика ймовірності кризового стану та її ефективність для підтримання фінансової стійкості суб'єктів підприємництва	121
Ботвіна Наталія Формування страхового ринку в Україні: реалії та проблеми сьогодення	132
Гакал Тетяна Стратегія інфраструктурного забезпечення підприємств сільського зеленого туризму	138
Калінін Олександр Стратегія інвестиційного маркетингу диверсифікованих підприємств	146
РЕЦЕНЗІЇ	
Костишина Тетяна Рецензія на монографію Г. С. Лопушняк та Х. В. Рибчанської «Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку»	153

CONTENT

Galysh Nataliya Diagnostics of the external environment for the needs of strategic management by exporters of wood pellets	5
Kis Svyatoslav, Zapukhlyak Ivanna, Yatsyuk Oleg, Malynovska Galyna Human resources of Ukraine's health care system: a new approach to management staff development	17
Lisnichuk Oksana, Shpakovska Olga Analysis of the financial status as effective instrument for controlling the future development of the enterprise	28
Lopatynsky Yurii, Halytskyi Andzey Ecological analysis of sustainable agrarian development in climate change	35
Moroz Vasyl Conceptual aspects of financial regulation of land relations in Ukraine	42
Potrashkova Lyudmyla Concept of model support for corporate social performance planning	51
Romanov Arthur Labor market asymmetries and mechanisms for regulating them in the context of achieving the sustainable development goals	58
Spyak Halyna, Fastovets Mykola Financial support for enterprise development in Ukraine: institutional component	67
Tkachuk Volodymyr Problems of development of non-banking payment systems in Ukraine	80
Tsaruk Vasyl The role of accounting in contracting process of corporations	89
Khmelyuk Alona, Makovitskaya Kateryna Accounting and analytical provision of credit transactions and assessment of their impact on the financial status of the metallurgical enterprise	96
Khmelyuk Alona, Vladyslav Khvostov Accounting organization and allocation of production costs on metallurgical enterprises	106
Bublyk Myroslava, Kopach Tetiana, Lynda Roksolana Influence of human capital on enterprise development	113
Murovana Tetiana, Paskhal Vladyslav Diagnosis of the crisis possibility and its effectiveness to maintain the financial stability of entrepreneurs	121
Botvina Natalia Formation of the insurance market in Ukraine: realities and problems	132
Gakal Tetiana Strategy of infrastructure support of rural green tourism enterprises	138
Kalinin Oleksandr Investment marketing strategy for diversified enterprises	146

УДК 662.638

Наталія Галиш (Україна)

JEL classification: D24

Наталія ГАЛИШ

кандидат економічних наук,
викладач,
кафедра міжнародного туризму та
готельного бізнесу,
Тернопільський національний економічний
університет, Україна
E-mail: natalya_galysh@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-8538-823X>

© Наталія Галиш, 2019

ДІАГНОСТИКА ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПОТРЕБ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ-ЕКСПОРТЕРІВ ДЕРЕВНИХ ПЕЛЕТ

Отримано: 28.11.2019 р.
Прорецензовано: 06.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Анотація

Вступ. Аналіз зовнішнього середовища є частиною дослідження системи планування роботи підприємства, як в поточному періоді, так і у стратегічній перспективі. Сьогодні управлінцям слід зважати на динамізм змін у зовнішньому середовищі, під яким ми розуміємо стрімку зміну кон'юнктури ринків продукції (як національного, так і міжнародних), галузеві трансформації, пов'язані, насамперед, із змінами нормативно-правового поля, рамкових умов, техніко-організаційних передумов виготовлення продукції, що чинить безпосередній вплив на роботу підприємства та визначає характер змін у його внутрішньому середовищі. Відтак, глибоке та усебічне вивчення особливостей розвитку зовнішнього середовища підприємства має визначальний вплив на формування стратегії його розвитку.

Мета статті полягає у проведенні комплексної діагностики зовнішнього середовища підприємств-експортерів деревних пелет в Україні та обґрунтування кола тих стратегічних рішень, що пов'язані зі складуванням та збутом продукції.

Метод (методологія). Методологічний базис статті склали загальнонаукові та емпіричні методи наукового дослідження, такі як: системний, метод узагальнення, групування, метод експертних оцінок, а також PEST-аналізу.

Результати. Узагальнено, що визначальними чинниками впливу на формування системи стратегічного управління підприємств-виробників деревних пелет є удосконалення у складській та збутовій діяльності, нівелювання ризиків, пов'язаних з коливаннями валютного курсу, в контексті вирішення комплексних питань ведення зовнішньоекономічної діяльності підприємств (укладання контрактів, формування клієнтської бази та бази контрагентів, удосконалення транспортної інфраструктури тощо). Винесено пропозицію здійснення незалежного управління змінами у сфері техніко-технологічного забезпечення діяльності підприємства, яке на пряму визначає дотримання критеріїв якості продукції, та визначає перспективи його розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі.

Галиш Н. Діагностика зовнішнього середовища для потреб стратегічного менеджменту підприємств-експортерів деревних пелет. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 5-16.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.005>

Ключові слова: стратегічний менеджмент; стратегічне управління; зовнішнє середовище; деревні пелети; пелетна галузь.

UDC 662.638

Nataliya Galysh (Ukraine)

JEL classification: D24

Nataliya GALYSH

*PhD in Economics,
Lecturer,
Department of International Tourism and
Hospitality Business
Ternopil National Economic University, Ukraine
E-mail: natalya_galysh@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-8538-823X>*

© Nataliya Galysh, 2019

Received: 28.11.2019
Revised: 06.12.2019
Accepted: 23.12.2019
Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

DIAGNOSTICS OF THE EXTERNAL ENVIRONMENT FOR THE NEEDS OF STRATEGIC MANAGEMENT BY EXPORTERS OF WOOD PELLETS

Abstract

Introduction. Environmental analysis is an integral part of the enterprise planning study, both in the current period and in the strategic perspective. Nowadays managers should take into account the dynamism of changes in the external environment, described as the rapid change of the situation at the product markets (both national and international), sectoral transformations, related, first of all, to changes in the regulatory field, framework conditions, technical and organizational prerequisites for the production of products, which has a direct impact on the activity of an enterprise and determines the nature of changes in its internal environment. Therefore, a deep and comprehensive study of the external environment's features has a decisive influence on the formation of strategy for enterprise's development.

Purpose. The article aims to conduct comprehensive diagnostics of the external environment of wood pellet exporters in Ukraine and to justify a range of strategic decisions related to stock logistics and marketing of the products.

Method (methodology). The methodological basis of the article was the general scientific and empirical methods of scientific research, such as: systematics, method of generalization, grouping, method of expert evaluation, as well as PEST-analysis.

Results. The determining factors, which influence the formation of the strategic management system of wood pellet manufacturers, are determined. The next proposals are necessary: the improvement in stock logistics and marketing activities, levelling risks associated with exchange rate fluctuations, in the context of solving complex issues of foreign economic activity of enterprises (contracting, forming clients bases and bases of counterparties, improvement of transport infrastructure, etc.). The proposal for independent management of changes in the field of technical and technological support is made, which directly determines compliance with the criteria of product quality, and defines its prospects for development in the medium and long term.

Galysh, N. (2019). Diagnostics of the external environment for the needs of strategic management by exporters of wooden pellets. *Economic analysis*, 29 (4), 5-16.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.005>

Keywords: strategic management; strategic guidance; external environment; wood pellets; pellet branch.

Вступ

Аналіз зовнішнього середовища є невід'ємною частиною вивчення системи планування роботи підприємства, як в поточному періоді, так і у стратегічній перспективі. Сьогодні управлінцям слід зважати на динамізм змін у зовнішньому середовищі, під яким ми розуміємо стрімку зміну кон'юнктури ринків продукції (як національного, так і міжнародних), галузеві трансформації, пов'язані, насамперед, із змінами нормативно-правового поля, рамкових умов, техніко-організаційних передумов виготовлення продукції, що чинить безпосередній вплив на роботу підприємства та визначає характер змін у його внутрішньому середовищі. Відтак, глибоке та усебічне вивчення особливостей розвитку зовнішнього середовища підприємства має визначальний вплив на формування стратегії його розвитку.

Мета статті

Рушійною силою розвитку підприємства є зміни в зовнішньому середовищі, які спричиняють до відповідних змін внутрішнього середовища. Отже, з огляду на об'єктивні чинники у практиці управління сучасним підприємством, вважаємо досить актуальним питання діагностики зовнішнього середовища функціонування виробничих підприємств, орієнтованих на експорт.

Мета статті полягає у проведенні комплексної діагностики зовнішнього середовища підприємств-експортерів деревних пелет в Україні та обґрунтування кола тих стратегічних рішень, що пов'язані зі складуванням та збутом продукції.

Вітчизняний науковці не виокремлюють питань, пов'язаних з особливостями стратегічного менеджменту на підприємствах, які виготовляють деревні пелети на експорт, а сьогодні цей обсяг становить більше 80% валового виробництва пелет в Україні. Спираючись у своїх дослідженнях на те, що безпосередній вплив на процес формування стратегії управління підприємством спричиняють логістичні процеси, вважаємо, що цей взаємозв'язок потребує більш ретельного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження

З огляду на специфіку досліджуваної проблематики та її міждисциплінарний характер, можна виділити вітчизняних та зарубіжних вчених, що присвятили свої наукові праці вивченню питань стратегічного менеджменту виробничих підприємств, серед яких: В. Брич, М. Виноградський, Дж. Гаррінгтон, Ю. Головня, І. Ігнат'єва, Т. Калінеску, М. Круглова, Б. Мізюк, А. Міщенко, А. Наливайко, С. Оборська,

О. Скібіцький та інші. Дослідженням організаційно-управлінських та техніко-технологічних аспектів виробництва твердого біопалива, до якого відносимо і деревні пелети, займались В. Бунецький, Г. Гелетуха, Т. Железна, Е. Красушка, А. Кудря, М. Свинтух, К. Хамелінськ, О. Швед та інші.

Виділяють три групи факторів розвитку сучасних підприємств: природній процес зростання суспільних потреб, науково-технічний прогрес та конкурентна боротьба» [1, с. 105]. Актуальність питань, що сьогодні зумовлюють зміну суспільних потреб, лежить в площині енерго- та ресурсозберігаючих рішень, здатних підвищити ефективність споживання паливно-енергетичних ресурсів в усіх сегментах економіки. Науково-технічний прогрес зумовлює пошук інноваційних рішень, які використовують лише енергоефективні технології. У свою чергу, конкурентна боротьба загострює питання економічної вигоди, чим змушує виробників шукати альтернативні рішення, які концептуально втілюють принципи сталого розвитку.

Аналіз зовнішнього середовища підприємства повинен включати:

- стан економіки країни, регіону, галузі;
- ринки збуту продукції конкурентів;
- діяльність постачальників;
- потенціал зовнішніх можливостей та загроз підприємства;
- інших факторів.

Виходячи з того, що головним завданням стратегічного управління підприємством є формування стійких конкурентних переваг, слід приділити належну увагу аналізу середовища, в якому вони формуються, тобто оцінити потенціал галузі щодо наявних партнерів, конкурентів, суперників тощо. Не зайвим буде оцінка технологічної ємності сфери, оскільки стратегічні та технологічні цілі розвитку підприємства тісно пов'язані між собою. Як зазначає професор В. Я. Брич: «Головне завдання сучасного менеджменту полягає у визнанні технології одним з провідних ресурсів стійкого економічного розвитку підприємства» [2, с. 168].

Варто навести і позицію Н. І. Грибан: «Нестійкість зовнішнього середовища викликана сьогодні безліччю чинників, які визначають як макроекономічні, так і мікроекономічні параметри. Кризові явища в економіці, зміна платоспроможності населення, різкі коливання кон'юнктури ринку, зміна структури попиту – це ті чинники зовнішнього середовища, які істотно змінюють вимоги й умови роботи вітчизняних підприємств. Зміни в структурі персоналу, впровадження нових технологій, залучення інновацій є внутрішніми чинниками, що також

суттєво впливають на функціонування підприємства з позиції конкурентоспроможності» [3, с. 140].

З точки зору використання технологій та визначення ролі технологічного розвитку у формування стратегії підприємства, звернемося до думки авторів [4-9], що пропонують дотримуватись низки принципів при узгодженні стратегічних цілей підприємства та її технологічного вибору:

- принцип пріоритету стратегічних завдань розвитку підприємства;
- принцип співвідношення корпоративної та технологічної стратегії підприємства як цілого та частини;
- принцип ресурсного реалізму;
- принцип подвійного зворотного зв'язку;
- принцип фіксації параметрів порядку;
- принцип галузевого технологічного імперативу;
- принцип орієнтації на результат (як ключовий у цій системі принципів).

Результати суміжних досліджень вітчизняних пошукувачів засвідчили те що «українські виробники, переживши період дещо скептичного ставлення до планування взагалі та перспективного зокрема, роблять спроби передбачати майбутнє в новій системі відповідно до сформованої стратегії. Цей процес супроводжується великими труднощами, зумовленими невмінням вищого керівництва думати стратегічно, відсутністю власного досвіду стратегічного управління, а також неможливістю скористатись зарубіжним досвідом, ураховуючи істотні розбіжності між умовами функціонування зарубіжних корпорацій і вітчизняних підприємств» [3, с. 139].

Для більшості керівників і менеджерів підприємств впровадження стратегічного управління є досить новим явищем. Більшість з них вбачають необхідність застосовувати ті системи, які дають швидкий результат і не потребують додаткових коштів. Керівники не розуміють, що впровадження стратегічного управління дасть можливість розвиватись підприємству в довгостроковій перспективі. Управлінська діяльність має бути спрямована не на досягнення короткострокових цілей екстенсивними методами, а на створення стратегії, що враховуватиме прогресивні тенденції розвитку середовища і можливості адаптації чи впливу на них [6; 11, с. 134].

Важливо відзначити, що пелетна галузь – це відносно нова ланка переробної промисловості. Ще 20 років тому ніде у світі не існувало такої окремої галузі, як пелетна. Тоді у країнах ЄС та Північній Америці тільки починали у невеликій кількості виробляти пелети в основному для утилізації відходів та побутового використання з метою опалювання. Зараз у ЄС, США та Канаді становлення галузі в основному завершилося. Навіть у

Латинській Америці є держави, які повністю перейшли на використання альтернативних джерел енергії.

У багатьох країнах успішно працюють пелетні виробництва, населення призвичаїлось широко використовувати білі деревні пелети для опалення та підігрівання води. На багатьох ТЕС та ТЕЦ у великих обсягах спалюють низькоякісні сірі пелети, а деревообробні та сільськогосподарські підприємства економно пресують власні відходи та використовують отримані при їх згорянні тепло та електроенергію на технологічні потреби. Очевидно, що комплекс об'єктивних чинників – боротьба за покращення екології довкілля, прагнення до зниження викидів вуглекислого газу, зростання цін на викопне паливо – сприяли бурхливому розвитку галузі.

Сучасна експертна оцінка розвитку пелетної галузі дозволяє виділити такі її основні риси:

- використання існуючої сировинної бази, яку раніше вважали лише відходами, та яка забруднювала довкілля, вимагала утилізації та не давала ніякого прибутку;
- створення нових технологій переробки біополімерів з повним біорефайнінгом;
- формування нових ринків збуту готової продукції (від енергетики та конструкційних матеріалів до побутового використання на підігрівання води та опалення, отримання цінної продукції органічної хімії, наприклад біочару);
- створення новітніх унікальних екологічних конструкційних матеріалів, виробництво цінних органічних хімічних продуктів та добрив;
- витіснення з енергобалансу традиційних видів викопного палива;
- висока прибутковість підприємств галузі, які впроваджують нещодавно створені технології, високий рівень автоматизації технологічних процесів, повна сертифікація кожної партії продукції та самого виробництва. В галузі вже немає старих, погано автоматизованих підприємств. Ті компанії, що використовують застарілі та неефективні технології, які не відповідають виду перероблюваної сировини та його фізико-хімічним властивостям, взагалі не можуть конкурувати на цьому ринку і дуже швидко припиняють свою діяльність.

Підтримуючи позицію авторів [12], зауважимо, що зовнішнє середовище підприємства складається з двох частин: загального макросередовища (середовища непрямого впливу) та робочого мікросередовища (середовища прямого впливу). Макросередовище фірми представлене великою сукупністю чинників, яка створює загальний контекст функціонування підприємства (кон'юнктура ринків, валютний курс, митна

політика, зовнішньо-економічне регулювання загалом). Мікросередовище – це окремі організації чи групи поза конкретним підприємством, які безпосередньо впливають на нього. Оскільки загальне середовище часто невиразне, неточне та нестійке, більшість підприємств зосереджує увагу на своєму робочому середовищі. Це середовище формують конкуренти, споживачі, постачальники, регулювальні органи та стратегічні союзники. Хоча робоче середовище також дуже складне за своєю структурою, проте воно оперативніше забезпечує систему управління підприємством релевантною інформацією, зосереджуючи увагу на чинниках середовища, які становлять для підприємства особливий інтерес та намагаючись уникнути абстрактних умов загального середовища.

Вплив зовнішнього середовища прямої дії відчувається значно сильніше, а отже зростає взаємозалежність підприємства від його робочого середовища.

Для більш повної характеристики зовнішніх умов функціонування досліджуваних підприємств ми побудували матрицю PEST-аналізу (табл. 1), що базується на експертних оцінках¹, а також даних анкетувань, проведених нами у 2017 р.

Виходячи із професійних суджень, висвітлених у таблиці 1, можемо підсумувати, що процес створення української пелетної галузі розпочався у 2010-2011 рр. і триває досі.

Причини активізації процесів виведення цієї індустрії у окрему галузь є приблизно такі ж, як і в інших країнах:

- постійне зростання вартості викопних видів палива і, як наслідок, збільшення попиту на екологічне біопаливо;
- наявність гарної та різноманітної сировинної бази – відходів деревообробки, лісового господарства та сільськогосподарської продукції;
- наявність промислового потенціалу, необхідного для створення складного обладнання для перероблення біомаси у пелетну продукцію;
- введення «зеленого тарифу» у державі, що стимулює розвиток альтернативної енергетики, а отже, і зростання потреби в біопаливі.

Упродовж 2015-2016 рр. (відомості на червень 2016 р.) виробництво деревних пелет в Україні становило до 390 тис. т на 313 підприємствах, серед яких 254 – спеціалізуються на виробництві тільки пелет з деревини, інші – на комбінованому виробництві з інших видів сировини (рослинна біомаса, солома, лушпиння, торф, рис), а також

брикетів. До того ж ними було використано до 15% наявного ресурсу деревини, проте дуже нерівномірно: у західних регіонах використання ресурсу відходів деревини досягало 50–60%, у інших регіонах – 1–10%.

Потокове виробництво – приблизно 50% проти історичного максимуму виробництва у 2013 р. Протягом 2013–2015 рр. відбувався процес закриття старих підприємств та відкриття нових, більш конкурентних і масштабних із сучасною технікою. Загалом для виробників деревних пелет не притаманні великі одиничні потужності та централізація, середня одинична потужність становить 1200 т/рік. Такі великі підприємства, як «Цунамі», «Еко-прайм», «Екогран», «Барлінек-Інвест», «Екопелет», «Пелет-Енерго Ємільчине», «Інтерсорс», переживши кризу 2013–2015 рр., значно скоротили обсяги виробництва у 2015–2016 рр. через загальну невпевненість ринку та падіння ціни на пелету в євро. У середньому коефіцієнт завантаження великих підприємств становить 0,2...0,3. Так, ТОВ «Пелет-Енерго Ємільчине» із загальною потужністю пелетної лінії 7 т/год виробив упродовж минулого року близько 15 500 т пелет (коефіцієнт завантаження 0,27). У невеликих підприємств з потужністю виробництва 1000 – 3000 т/рік коефіцієнт завантаження дещо вищий, він становить 0,3...0,5, що замало для ефективного та рентабельного функціонування підприємств такого масштабу. Із цього випливає те, що потенціал як мінімум подвоєння виробництва пелет з деревини можна досягти навіть на існуючих потужностях. Але цього не відбувається передусім через проблеми нерозвинутого ринку біомаси, а також, що особливо характерно для ринку деревних пелет, через брак вільного ресурсу деревини та високу конкуренцію у цьому секторі протягом 2014-2016 рр. Це, насамперед, стосується західних областей – Волинської, Львівської, Житомирської, Закарпатської (див. картосхему на рис. 1) [13].

Об'єктивним є те, що, з огляду на фактичні дані операційної діяльності деяких підприємств, що взяли участь у анкетуванні, умови роботи вітчизняної галузі значно відмінні від європейської практики:

- відсутня стандартизована та сертифікована сировина;
- багато фахівців на початкових етапах створення виробництва під час складання бізнес-плану вважають, що сировина є безкоштовною (наприклад, власною), існує в необмеженій кількості, і не враховують витрати на логістику постачання та сезонного зберігання;
- відсутня нормативна база для роботи постачальників сировини, виробників,

¹ Мається на увазі думка експертів, висвітлена на Міжнародній виставці Біо-експо (2015, 2017 рр.) та Біоенергетичному конгресі (листопад, 2017 р.)

- трейдерів, що робить ринок нестійким і ненадійним, різко уповільнює його розвиток;
- відсутні сучасні енергоефективні технології виробництва продукції, на виробництвах використовують застаріле обладнання, попередньо призначене для виробництва комбікорму;
- виробництва, що функціонують на великих підприємствах з власною значною сировинною базою (меблеві та деревообробні комбінати, оливоекстракційні заводи і т. ін.) не продають свої відходи на ринку, а використовують їх виключно на власні потреби;
- кількість підприємств, що виробляють сертифіковану пелетну продукцію, можна перерахувати на пальцях однієї руки. Вони не працюють на розраховану потужність, та повністю експортують свою продукцію.

За даними дослідження [14], обладнанням для виробництва пелет є: а) дробильна та сушильна апаратура (в більшості випадків в мобільних

пелетних пресах таке обладнання відсутнє, тому слід вибрати цю апаратуру окремо); б) гранулятори, які внаслідок відсутності постійно поповнюючого потужного джерела вихідної сировини слід вибирати невеликих обсягів і потужності, наприклад, мобільний пелетний прес на 3-5 м³/год вихідної сировини з виходом готової продукції – 500-700 кг; в) пелетний котел, який може використовуватися також і для отримання біопалива, яке постійно зростає у зв'язку з підвищенням попиту на нього. Аналізуючи зарубіжний досвід організації пелетного виробництва [15], можемо доповнити перелік виробничого обладнання, що суттєво впливає як на обсяг початкових інвестицій та проектну вартість виробництва, так і на фінансові результати операційної діяльності, оскільки враховується фізичний знос обладнання.

Таблиця 1. Матриця PEST-аналізу щодо оцінки середовища діяльності підприємств з виробництва біопалива

<i>Політичні</i>	<i>Економічні</i>
<ul style="list-style-type: none"> – напружене і нестабільне політичне середовище для розвитку підприємницьких ініціатив; – змінюваність законодавчого поля; – низька якість державної політики («заскорузлість» моделей взаємодії держави і бізнесу); – слабкі ініціативи громадського сектору, відсутність галузевих координаційних центрів; – надмірна політична зарегульованість (бюрократія) 	<ul style="list-style-type: none"> – складні економічні умови для господарювання; – брак коштів (складність залучення зовнішніх запозичень для розвитку бізнесу); – посилення конкурентної боротьби; – непередбачуваність ринку (різка зміна кон'юнктури, деформація структури попиту-пропозиції); – зміна платоспроможності населення; – необхідність дотримуватись міжнародних вимог щодо якості продукції; – ціни на енергоносії, інші виробничі ресурси
<i>Соціальні</i>	<i>Технологічні</i>
<ul style="list-style-type: none"> – недостатній рівень професійної підготовки персоналу (як фахового, так і управлінського); – психологічний «бар'єр» щодо інновацій в управлінні; – відсутність стимулів щодо підвищення зайнятості населення (поряд із можливістю створення робочих місць у досліджуваній сфері); – низька мотивація у населення щодо зміни стилю господарювання, структури енергоспоживання, стимулів до ресурсозаощадження (енергозаощадження, зокрема); – низький рівень організаційної культури працівників підприємств; – недооцінка ролі фахівців зі стратегічного управління й розвитку підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> – розуміння і сприйняття технології як невід'ємного елемента стратегії фірми; – визначальна роль технологій у формування конкурентних переваг підприємства (теорія У. Вертера); – стрімкий розвиток технологічних інновацій та скорочення життєвого циклу технологій (т. зв. «технологічний динамізм»); – тенденція до автоматизації виробничих процесів наряду з відсутністю технологічних знань щодо їх оптимізації

Джерело: побудовано автором на основі аналізу експертної думки.

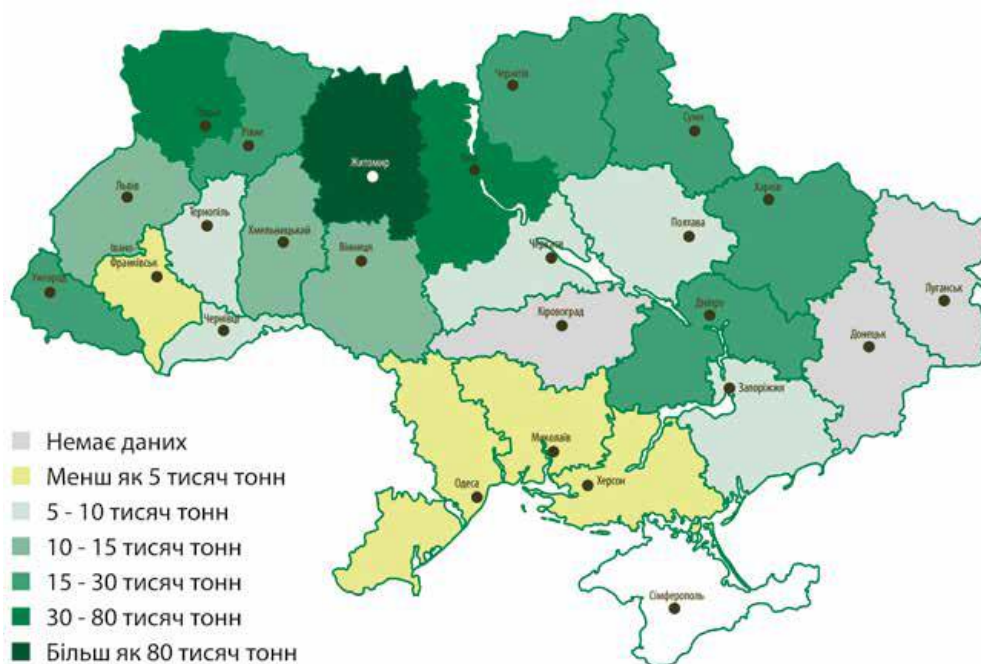

Рис. 1. Карта виробництва деревних пелет за областями, червень 2016 р. [14].

Так, з метою створення діючої інфраструктури виробничого підприємства, насамперед, необхідні складські потужності. Для зберігання сировини необхідно обладнати майданчик під накриттям, а також найняти вантажника, що буде відповідати за перевезення сировини до транспортера подачі в сушильний барабан. Оцінюючи актуальну вартість обладнання на сьогоднішній день, для запуску заводу з виробництва пелет потрібно близько 50 тис. дол. інвестицій (включаючи щепобійку, сортувальник, барабанну сушку, прес, навантажувач, затрати на монтаж тощо) [16, с. 89].

Враховуючи технологічні особливості пелетного виробництва, а також специфіку взаємозв'язків з контрагентами, такий аспект, як забезпечення заводу-виробника достатньою кількістю сировини відповідної якості, створює суттєву перешкоду на шляху формування довгострокової стратегії розвитку підприємства. Обсяг пропозиції та якість сировини залишається однією із перешкод на шляху стійкого планування роботи підприємства. На думку експертів, не зважаючи на те, що Україна має високий потенціал біомаси, забезпечення безперервних поставок сировини потрібної кількості та якості залишається проблематичним [17]. Нерозвинута мережа лісових доріг створює труднощі у зборі та поставках деревної біомаси. Виробники пелет змушені купувати деревну біомасу у невеликих кількостях від різних постачальників (часто як відходи переробки деревини або супутню продукцію іншого виробництва), що збільшує транзакційні витрати та, в свою чергу, впливає на вартість продукції. Крім

того, різні джерела пропонують сировину різної кількості та якості, внаслідок чого у виробничий процес надходить «збірна» біомаса, яку треба привести до однакових параметрів якості для подальшої переробки у пелети. Це – суттєвий елемент належної організації виробництва та планування виробничих потужностей. Враховуючи технологічні особливості пелетного виробництва, а також специфіку сьогоднішніх взаємозв'язків з контрагентами, такий аспект, як забезпечення заводу-виробника достатньою кількістю сировини відповідної якості, суттєво перешкоджає формуванню довгострокової стратегії розвитку підприємства. Незважаючи на динамічний розвиток внутрішнього ринку деревних пелет, обсяг пропозиції та якість сировини залишається однією із основних перешкод на шляху стійкого розвитку підприємства.

Таким чином, повільне формування галузі гальмує і стримує розвиток цивілізованого ринку пелет в Україні, а кількість успішних пелетних виробництв є недостатньою для створення олігополістичного ринку, що є бажаним, спираючись на європейський досвід. Практика показує, що пелетна галузь – це цілком самостійна бізнес-ніша, що дозволяє організовувати рентабельні виробництва. Усі рішення лежать у площині створення внутрішнього ринку споживання пелет і виробництві якісної пелетної продукції.

Спеціалісти, які проектують та експлуатують пелетні виробництва, в основному не можуть

вивести технологічний процес на рівень достатньої рентабельності з таких причин:

- не мають профільної освіти в галузі перероблення біополімерів, бо таких фахівців не готують в Україні;
- використовують так звані «комбікормові технології» та застаріле обладнання для виробництва комбікорму, яке розраховане на технологічний процес сушіння біосировини з наступним пресуванням. Такий спосіб перероблення придатний для трави, але під час пресування інших видів біомаси вимагає значних енерговитрат, постійного ремонту вузлів пресування та є економічно не вигідним;
- не зважають на фізико-хімічні та реологічні властивості біополімерів у технологічному

процесі. І замість того, щоб під час пресування зрушувати шари вологої підігрітої сировини, сушать його та пресують дуже тверду суху біомасу.

На рисунку 2 видно коливання цін на пелети та диференціацію структури їх вартості, в залежності від типу переробки та організації виробництва, а також з врахуванням логістики, участі посередників та трейдерів. Так, можна стверджувати, що у ціну усіх видів пелет (окрім тих, що виготовляються методом торефікації) закладено ціну трейдера та переробника, при чому їх питома вага є більша навіть за собівартість та досягає 60% ринкової ціни. Витрати на логістику в Європі є приблизно однаковими за усіма позиціями.

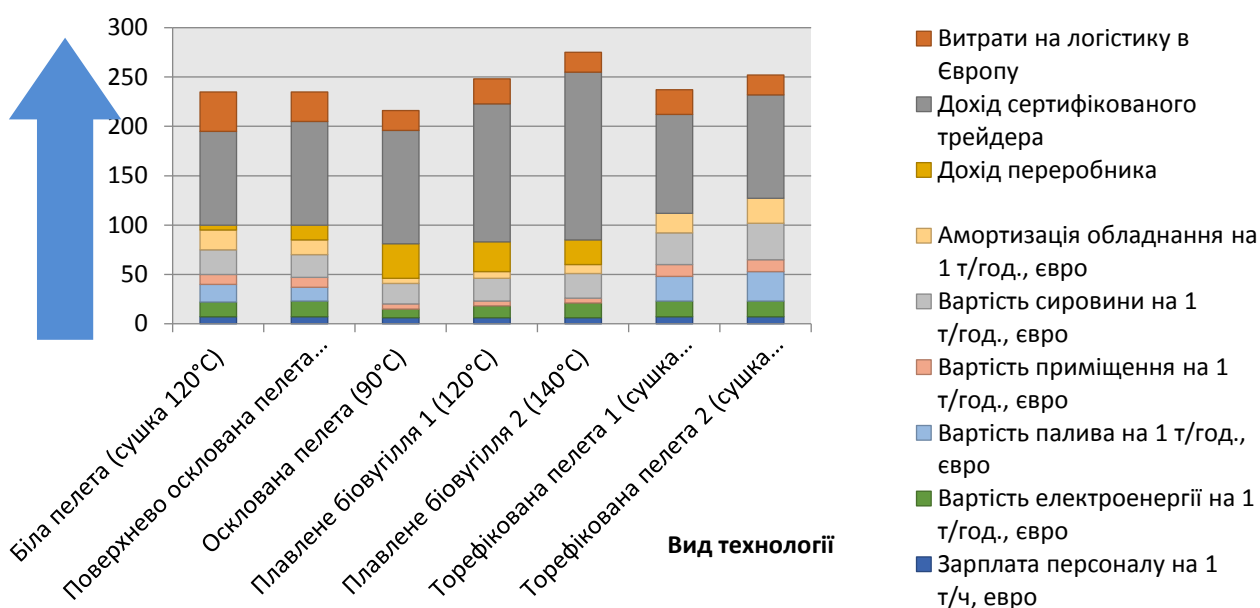

Рис. 2. Диференціація вартості та якості пелет

Джерело: побудовано автором на основі [14].

З рис. 2 бачимо також, що структура собівартості значно диференціюється залежно від обраного типу технологій. Так, за умов використання «комбікормових технологій» собівартість є вищою, аніж у випадку використання модульної переробки біомаси та плавлення вугілля (виробництво біопалива 2-го покоління). Проте технологічний процес торефікації характеризується найвищим показником собівартості, при чому сильний вплив на це «накладають» значні витрати палива на виробництво 1 т пелет.

Ціни на паливні гранули, як і виробництво, різняться нерівномірним розподілом за регіонами. Як свідчать дані таблиці 2, найнижчу ціну на пелети з деревини зафіксовано у Львівській та Житомирській областях; при чому, кількість пропозицій у цих областях є радикально різною, у Львівській – 2, у Житомирській – 17. А найвищу ціну

на пелети з деревини зафіксовано у Київській та Чернівецькій областях. Цілком логічним є те, що процес формування ціни на пелети дуже сильно корелюється із наявною базою доступної сировини.

Окреме пелетне виробництво може бути прибутковим за умови використання правильних технологій та сучасного обладнання. Але найбільш прибутковим за нашими розрахунками буде вертикально-інтегрований енергохолдинг, який охоплюватиме замкнутий цикл виробництва від вирощування біосировини до вироблення енергії. Інвестиційна привабливість енергохолдингу характеризується такими основними чинниками як:

- швидка окупність капіталовкладень (рентабельність від 20%, термін окупності від 1,5 до 4 років) та доступність дешевих державних та іноземних інвестицій в енергоефективний проект;

- один із варіантів найбільш економічно ефективного способу утилізації органічних відходів;
 - попит на дешеву теплову енергію та пелетне паливо на ринку України значно перевищує його пропозицію;
 - посилення екологічних вимог до утилізації відходів;
- порівняно «легкий» доступ на ринок енергоносіїв та можливість отримання «зеленого тарифу»;
 - наявність різноманітної сировинної бази;
 - позитивний імідж екологічного бізнесу, який дозволяє зменшити викиди в атмосферу CO₂ і зміцнює енергонезалежність країни [19].

Таблиця 2. Мінімальні, середні та максимальні ціни на пелети з деревини в територіальному зрізі, грн./т

Область	Ціна _{min}	Ціна _{average}	Ціна _{max}	К-ть пропозицій
Вінницька	1900	2120,00	2500	5
Волинська	2050	2216,67	2500	3
Дніпропетровська	1250	1915,18	2650	20
Житомирська	1100	2025,00	2900	17
Запорізька	1850	2192,56	2200	2
Київська	1600	2192,56	3000	40
Львівська	1000	1700,00	2400	2
Миколаївська	1800	1800,00	1800	1
Одеська	1800	2150,0	2500	2
Полтавська	1800	2112,50	2400	8
Рівненська	1500	2110,71	2600	7
Сумська	1250	2040,00	2500	5
Тернопільська	2100	2350,00	2700	4
Харківська	1500	2315,00	2780	14
Херсонська	1850	1850,00	1850	1
Хмельницька	1400	2015,00	2450	6
Черкаська	1350	2162,50	2800	8
Чернівецька	2200	2600,00	3000	2
Чернігівська	1700	2011,11	2300	9

Джерело: побудовано автором на основі [18, с. 16].

Порівнюємо вартість енергоносіїв у розрізі їх електричної потужності (рис. 3).

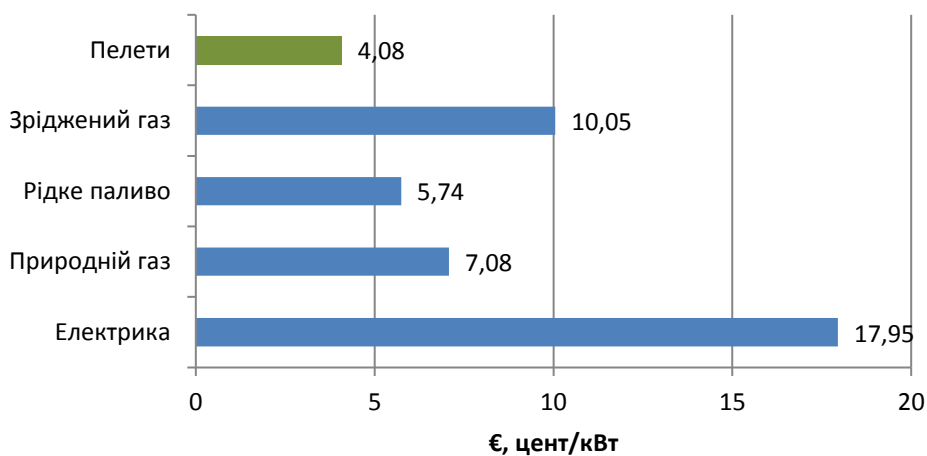

Рис. 3. Порівняння вартості енергоносіїв у розрізі їх електричної потужності [20]

Таким чином, сформована матриця PEST-аналізу (таблиця 1), а також дані рис. 3 дають чітке розуміння як особливостей зовнішнього середовища, так і аспектів технологічного процесу і формування структури вартості пелет, що спонукає підприємства шукати варіанти мінімізації ризиків та коригувати поведінку.

Факторами, що впливають на розміщення підприємств з виробництва гранул, є:

- концентрація сировинної бази;
- розвинута транспортно-дорожня інфраструктура;
- кадрове та науково-технічне оснащення;
- економічна та енергетична ефективність;
- стан довкілля;
- стан енергогенеруючого обладнання;
- інвестиційна привабливість об'єкту;
- переведення енергообладнання на відновлювані джерела енергії;
- дефіцит енергоресурсів.

Факторами, що впливають на регіональні особливості ринку, є:

- обсяги та доступність біомаси;
- специфіка виробничого ланцюжка (від сировинної бази до реалізації);
- стан довкілля;
- рівень розвитку логістики;
- час вирощування та нерівномірність розподілу джерел біомаси;
- зайнятість населення.

Внутрішній ринок паливних гранул розвивається за умов:

1. Зростання цін на традиційне паливо.
2. Розвитку енергонезалежності регіону.
3. Росту й розвитку біоенергетики.

Перехід до внутрішнього споживання деревних гранул в порівнянні з традиційним паливом може відбутись, тому що:

- низька вартість паливної складової;
- незалежність від мереж;
- автоматизація (порівняно з вугіллям);
- низька зольність;
- екологічна чистота (скорочення викидів парникових газів та відносна простота узгодження з місцевими наглядовими органами);
- необхідна утилізація відходів.

Додатковими факторами рентабельності є:

- відсутність витрат на підключення до електромереж;
- зниження витрат на утилізацію відходів;
- низька вибухо- та вогненебезпечність;
- можливість приваблення пільгового екологічного фінансування.

Виходячи з проведеного аналізу, підсумуємо, що біоенергетичний ринок в Україні є відносно

молодим ринком, що демонструє загалом позитивну динаміку розвитку. Звертаючись до умовного початку масового виробництва пелет в Україні (2002 р.), можна стверджувати, що на сьогодні ринок пелет посідає за кількістю виробленого біопалива до 10% від усього ринку біомаси в Україні. У сезон 2015–2016 рр. було вироблено 1,3 млн. т пелет, із яких 390 тис. т – з деревини, 730 тис. т – з лушпиння соняшнику, 146 тис. т – з агробіомаси.

До того ж експорт деревних пелет упродовж того ж періоду становив до 200 тис. т, пелет з лушпиння – до 820 тис. т, а експорту пелет із соломи фактично не було. Наразі ринок переживає період переорієнтації з експорту на внутрішній ринок, і цьому частково сприяє зміна у пріоритетах енергетичної політики України. Попри значну привабливість даної галузі та широкі можливості розвитку пелетного виробництва в Україні, необхідно враховувати специфіку внутрішнього попиту, а також долати бар'єри, що перешкоджають стрімкому розвитку галузі.

Ці та інші питання становитимуть перспективи подальших наукових досліджень.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, зовнішнє середовище сучасного підприємства є доволі комплексним та динамічним. Невизначеність та непрогнозованість зовнішніх змін зумовлюють підприємства пристосовуватися, що залишається, мабуть, єдиною умовою його виживання та поступального розвитку в перспективі. В сучасних умовах вплив зовнішнього середовища на систему управління вітчизняних підприємств-експортерів деревних пелет стає все більш відчутним. Будь-які зміни містять в собі протиріччя між намаганням підприємства як економічної системи зберегти стабільність, з одного боку, та необхідністю його постійного розвитку – з іншого.

Можна узагальнити, що визначальними чинниками впливу на формування системи стратегічного управління підприємств-виробників деревних пелет є удосконалення у складській та збутовій діяльності, нівелювання ризиків, пов'язаних з коливаннями валютного курсу, в контексті вирішення комплексних питань зовнішньоекономічної діяльності підприємств (укладання контрактів, формування клієнтської бази та бази контрагентів, удосконалення транспортної інфраструктури тощо). Також необхідно приділяти увагу й управлінню змінами у сфері техніко-технологічного забезпечення діяльності підприємств, яке напряму визначає дотримання критеріїв якості продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євчук Л. А. Стратегічний менеджмент як механізм забезпечення. *Економіка АПК*. 2011. № 9. С.104-107.
2. Брич В. Я., Федірко М. М., Артемчук Т. О. Трансформація організаційної структури енергокомпанії. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27. №3. С.167-172.
3. Грибан Н. Вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на стратегічне управління діяльністю переробних підприємств аграрного сектору. *Економічний аналіз*. 2012. Вип.11, част.2. С.139-143.
4. Брич В. Я., Федірко М., Франчук Л., Микитюк В. Розбудова ринку енергосервісних послуг: світовий досвід та українські реалії. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. № 3. С. 11-20.
5. Бурденюк І. І., Волонтир Л. О., Черняк Н. І. Моделювання розміщення виробництва біопалива. *Збірник наукових праць ВНАУ*. Серія «Економічні науки». 2011. №1 (48). С.33-40.
6. Вертер У., Бергман Э., Васконсельє Э. Будущее технологического менеджмента. URL: http://uamconsult.com/book_527_chapter_9_BUDUSHNEE_TEKNOLOGICHESKO_GO_MENEDZHMENTA.html (дата доступу: 14.12.2018).
7. Востряков О. В., Гребешкова О. М. Стратегічне управління підприємством: бізнес-курс. Київ: КНЕУ, 2014. 211 с.
8. Калінеску Т. В., Романовська Ю. А., Кирилов О. Д. Стратегічний потенціал підприємства: формування та розвиток: монографія. Луганськ: *Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля*. 2007. С. 7.
9. Харрінгтон Дж. Совершенство управления измененими / под ред. В. В. Брагина; пер. с англ. Москва: Стандарты и качество, 2008. 192 с.
10. Іванова А. Цілі та принципи управління технологічним розвитком підприємства в умовах нової економіки: стратегічний аспект. *Економічний аналіз*. 2013. Вип.12, част. 3. С. 156-159.
11. Мазур В. С. Формування моделі розвитку підприємства за концепцією аспектів трансформації в кризових умовах господарювання. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. № 7 (196), частина 1. Луганськ, 2013. С. 130-134.
12. Полянська, А. С., Савчук С. В. Ідентифікація змін зовнішнього середовища як необхідна умова удосконалення діяльності підприємства. *Ефективна економіка*, 2017, №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w=%D0%90.%D0%A1.%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0> (дата доступу: 22.10.2019)
13. Стан біоенергетичного ринку у 9-ти областях України (Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька). Аналітичне дослідження (за підтримки EU4Business у рамках ініціативи EU4Business). Авт. кол.: Воробей В., Гудз Н.. Львів. 2017 р. 39 с.
14. Бунецький В. Тверде біопаливо. Необхідність прийняття галузевих рішень. Презентація на Форумі виробників альтернативного твердого біопалива (м. Київ, 30 жовтня – 1 листопада 2018 р.).
15. Kirsti D., Hanf J. Biofuel chain development in Germany: organization, opportunities, and challenges. *Energy Policy*. 2008. Vol.36. Issue 1. P.485-489. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421507003436> (дата доступу: 22.10.2019)
16. Rosenqvist H., Nilsson L. Energy crop production costs in the EU (RENEW project). Lund, 2007. 122 p. URL: <https://portal.research.lu.se/portal/files/2858460/1494007.pdf> (дата доступу: 22.10.2019).
17. Герчанівська С. В. Стратегічне управління як механізм забезпечення ефективного розвитку вітчизняних підприємств. 2012. URL: www.nbu.gov.ua (дата доступу : 14.09.2019)
18. Кузнецова А. Виробництво пелет в Україні: прибутковий варіант сталого розвитку?. Німецько-український аграрний діалог. Київ. 2012. 39 с. С. 21.
19. Комплексний аналіз українського ринку пелет з біомаси (визначення точок зростання) / Авт. кол. Г. Гелетуха, В. Крамар, О. Епик, Т. Антошук, В. Тітков (на замовлення проекту Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй «Розвиток та комерціалізація біоенергетичних технологій у муніципальному секторі в Україні»). Київ. НТЦ «Біомаса», 2016. 336 с.
20. Стан і перспективи розвитку відновлюваної енергетики в Україні. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikacij/analitichni-dopovidi/stan-i-perspektivi-rozvitku-vidnovlyuvanoi-energetiki-v-ukraini> (дата доступу : 14.09.2019).

REFERENCES

1. Yevchuk, L. A. (2011). Stratehichnyi menedzhment yak mekhanizm zabezpechennia [Strategic management as a mechanism of provision]. *Ekononika APK*, 9, 104-107 [in Ukrainian].
2. Brych, V., Fedirko, M., & Artemchuk, T. (2017). Transformatsiia orhanizatsiinoi struktury enerhokompanii [Transformation of the organizational structure of the energy company]. *Ekononichnyi analiz*, 27(3), 167-172 [in Ukrainian].
3. Hryban, N. (2012). Vplyv zovnishnikh i vnutrishnikh faktoriv na stratehichne upravlinnia diialnistiu pererobnykh pidpriemstv ahrarnoho sektoru [Influence of external and internal factors on strategic management of agricultural processing enterprises]. *Ekononichnyi analiz*, 11, part. 2, 139-143 [in Ukrainian].

4. Brych, V., Fedirko, M., Franchuk, L., & Mykytiuk, V. (2017). Rozbudova rynku enerhoservisnykh posluh: svitovyi dosvid ta ukraïnski realii [Building a market for energy services: world experience and Ukrainian realities]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnogo universytetu*, 3, 11-20 [in Ukrainian].
5. Burdeniuk, I. I., Volontyr, L. O., & Cherniak, N. I. (2011). Modeliuvannia rozmishchennia vyrobnytstva biopalyva [Simulation of placement of biofuel production] *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seriia «Ekonomichni nauky»*, 1(48), 33-40 [in Ukrainian].
6. Verter, U., Berhman, E., & Vaskonsele, E. (2000). *Budushchee tekhnolohycheskoho menedzhmenta* [The future of technology management]. Manuscript. Retrieved from: http://uamconsult.com/book_527_chapter_9_BUDUSHHEE_TEKHOLOGICHESKO_GO_MENEDZHMENTA.html [in Russian].
7. Vostriakov, O. V., & Hrebeshkova, O. M. (2014). *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom: biznes-kurs* [Strategic Enterprise Management: A Business Course]. Kyiv, KNEU, 211 p. [in Ukrainian].
8. Kalinesku, T. V., Romanovska, Y. A., & Kyrylov, O. D. (2007). *Stratehichniy potentsial pidpriemstva: formuvannia ta rozvytok* [Strategic potential of an enterprise: formation and development] Manuscript. Luhansk, Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. V. Dalia, 271 p. [in Ukrainian].
9. Harrynhton, Dzh. (2008). *Sovershenstvo upravleniia yzmeneniia / [Change Management Excellence]*. Moscow: Standarty i kachestvo. [in Russian].
10. Ivanova, A. (2013). Tsili ta pryntsyipy upravlinnia tekhnolohichnym rozvytkom pidpriemstva v umovakh novoi ekonomiky: stratehichniy aspekt. [Goals and principles of managing the technological development of an enterprise in a new economy: a strategic aspect] *Ekonomichniy analiz*, 12, part 3, P. 156-159. [in Ukrainian].
11. Mazur, V. S. (2013). Formuvannia modeli rozvytku pidpriemstva za kontseptsiiu aspektiv transformatsii v kryzovykh umovakh hospodariuvannia [Formation of enterprise development model based on the concept of aspects of transformation in crisis management] *Naukovyi zhurnal Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, 7(196), part 1, Luhansk, P.130-134 [in Ukrainian].
12. Polianska, A. S., & Savchuk, S. V. (2017). Identyfikatsiia zmin zovnishnoho seredovysha yak neobkhdna umova udoskonalennia diialnosti pidpriemstva [Identification of changes in the environment as a necessary condition for improving the activity of the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w=%D0%90.%D0%A1.%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0> [in Ukrainian].
13. *Stan bioenerhetychnoho rynku u 9-ty oblastiakh Ukrainy (Volynska, Zhytomyrska, Zakarpatska, Ivano-Frankivska, Lvivska, Rivnenska, Ternopil'ska, Khmelnytska, Chernivetska) (2017)* [State of the bioenergy market in 9 regions of Ukraine (Volyn, Zhytomyr, Transcarpathian, Ivano-Frankivsk, Lviv, Rivne, Ternopil, Khmelnytsky, Chernivtsi)] Analitichne doslidzhennia (za pidtrymky EU4Business u ramkakh initsiatyvy EU4Business). Lviv. [in Ukrainian].
14. Bunetskyi, V. (2018). Tverde biopalyvo. Neobkhdnist pryiniattia haluzevykh rishen [Solid biofuels. The need for industry decisions]. *Prezentatsiia na Forumi vyrobnykiv alternatyvnoho tverdoho biopalyva* (Kyiv, 30.10-1.11.2018) [in Ukrainian].
15. Kirsti, D., & Hanf, J. (2008). Biofuel chain development in Germany : organisation, opportunities, and challenges. *Energy Policy*, Vol.36. Issue 1. P.485-489. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421507003436>.
16. Rosenqvist, H., & Nilsson, L. (2007). Energy crop production costs in the EU (RENEW project). Lund, 122 p. Retrieved from: <https://portal.research.lu.se/portal/files/2858460/1494007.pdf>.
17. Herchanivska, S. V. (2012). Stratehichne upravlinnia yak mekhanizm zabezpechennia efektyvnoho rozvytku vitchyznianskykh pidpriemstv [Strategic management as a mechanism for ensuring the effective development of domestic enterprises]. Retrieved from: www.nbu.gov.ua [in Ukrainian].
18. Kuznetsova, A. (2012). Vyrobnytstvo pelet v Ukraini: prybutkovyi variant staloho rozvytku? [Pellet production in Ukraine: a viable option for sustainable development?] *Nimetsko-ukrainskyi ahrarnyi dialog*. Kyiv. [in Ukrainian].
19. *Kompleksnyi analiz ukraïnskoho rynku pelet z biomasy (vyznachennia tochok zrostannia)*. (2016). [Comprehensive analysis of the Ukrainian biomass pellets market (definition of growth points)] Avt. kol. H. Heletukha, V. Kramar, O. Epik, T. Antoshchuk, V. Titkov (na zamovlennia proektu Prohramy rozvytku Orhanizatsii Obiednanykh Natsii «Rozvytok ta komertsializatsiia bioenerhetychnykh tekhnolohii u munitsypalnomu sektori v Ukraini»). Kyiv, NTTs «Biomasa», 336 p. [in Ukrainian].
20. *Stan i perspektyvy rozvytku vidnovliuvanoi enerhetyky v Ukraini*. (2014). [Status and prospects of renewable energy development in Ukraine]. Analytical research. National Institute for Strategic Studies. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/stan-i-perspektivi-rozvytku-vidnovlyuvanoi-energetiki-v-ukraini> [in Ukrainian].

УДК 61:331.108

JEL classification: M12, I18, I29

Святослав КІСЬ

доктор економічних наук, доцент,
кафедра менеджменту і адміністрування,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу, Україна
Email: svjatkis@gmail.com
ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0001-9426-0951>

Запухляк ІВАННА

доктор економічних наук, доцент,
кафедра менеджменту і адміністрування,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу, Україна
E-mail: zapib@ukr.net
ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0002-1218-0251>

Олег ЯЦЮК

асистент,
кафедра теорії економіки та управління,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу, Україна
E-mail: olegstya@gmail.com
ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0002-3943-7352>
Researcher ID:
<http://www.researcherid.com/rid/I-6606-2017>

Галина МАЛИНОВСЬКА

аспірант,
кафедра теорії економіки та управління,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу, Україна
Email: oleg_st_ya@yahoo.com
ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0003-3551-5648>

© Святослав Кісь, Іванна Запухляк, Олег Яцюк,
Галина Малиновська, 2019

Отримано: 05.12.2019 р.
Прорецензовано: 15.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Святослав Кісь¹ (Україна)
Іванна Запухляк (Україна)
Олег Яцюк (Україна)
Галина Малиновська (Україна)

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ: НОВИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ

Анотація.

Вступ. Стаття присвячена проблемі розвитку управлінського людського капіталу вітчизняних закладів охорони здоров'я як основи забезпечення ефективного реформування медичної сфери. Актуальність дослідження зумовлена високою ступінню залежності реалізованих та планованих змін в галузі медицини від знань, вмінь, навичок та досвіду представників керівного корпусу медичних установ.

Мета. В статті проведено аналіз існуючих вимог та рекомендацій до реалізації процесів забезпеченості медичних установ керівним персоналом відповідної кваліфікації та траєкторії його розвитку, які стали предметом дослідження. Звернуто увагу на необхідність удосконалення підходів до розвитку управлінського людського капіталу закладів охорони здоров'я з врахуванням умов інтелектуальної економіки, які характеризуються домінування нематеріальних ресурсів.

Метод (методологія). Використання підходу, запропонованого американським психологом Е. Гізеллі та досліджень вітчизняних науковців дозволили сформувати графічну залежність ефективності діяльності медичного закладу від рівня розвитку людського капіталу управлінського корпусу. Визначено та охарактеризовано сценарії діяльності закладу охорони здоров'я в залежності від обраної траєкторії розвитку керівників. За результатами обґрунтування оптимістичного сценарію діяльності медичної установи сформовано профіль компетентностей особи-керівника у вигляді професійних компетентностей та особистісних якостей.

Результати. Проведене опитування діючих та потенційних керівників медичних закладів дозволило встановити ступінь важливості сформованих характеристик для такої категорії управлінців. Отримані і опрацьовані за розробленою методикою результати демонструють найвищу ступінь важливості за такими особистісними характеристиками як «людиноорієнтованість» та «інноваційна здатність». Пропозиціями з удосконалення розвитку управлінського людського капіталу медичних закладів став розроблений перелік здатностей, вмінь і навичок керівника, а також можливостей їх здобуття в системі підготовки управлінців медичної галузі.

Кісь С, Запухляк І, Яцюк О, Малиновська Г. Кадрове забезпечення сфери охорони здоров'я України: новий підхід до розвитку управлінського персоналу. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 17-27.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.017>

Ключові слова: людський капітал; розвиток людського капіталу; заклад охорони здоров'я; компетентності персоналу; ефективність діяльності.

¹Кореспондуючий автор

UDC 61:331.108

JEL classification: M12, I18, I29

Svyatoslav KIS

Doctor of Science in Economics,
Associate Professor,
Department of Management and Administration,
Ivano-Frankivsk National Technical University of
Oil and Gas, Ukraine
Email: svjatkis@gmail.com
ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0001-9426-0951>

Ivanna ZAPUKHLYAK

Doctor of Science in Economics, Associate
Professor,
Department of Management and Administration,
Ivano-Frankivsk National Technical University of
Oil and Gas, Ukraine
E-mail: zapib@ukr.net
ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0002-1218-0251>

Oleg YATSYUK

Assistant of Professor,
Department of Theory of Economics and
Management,
Ivano-Frankivsk National Technical University of
Oil and Gas, Ukraine
E-mail: olegstya@gmail.com
ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0002-3943-7352>
Researcher ID:
<http://www.researcherid.com/rid/I-6606-2017>

Galyna MALYNOVSKA

PhD Student,
Department of Theory of Economics and
Management,
Ivano-Frankivsk National Technical University of
Oil and Gas, Ukraine
Email: oleg_st_ya@yahoo.com
ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0003-3551-5648>

© Svyatoslav Kis, Ivanna Zapukhlyak,
Oleg Yatsyuk, Galyna Malynovska, 2019

Received: 05.12.2019

Revised: 15.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Svyatoslav Kis¹ (Ukraine)
Ivanna Zapukhlyak (Ukraine)
Oleg Yatsyuk (Ukraine)
Galyna Malynovska (Ukraine)

HUMAN RESOURCES OF UKRAINE'S HEALTH CARE SYSTEM: A NEW APPROACH TO MANAGEMENT STAFF DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. The article is devoted to the problem of development of managerial human capital of national healthcare institutions as a basis for ensuring medical sphere effective reform. The relevance of the research is due to the high degree of implemented and planned changes dependence in the field of medicine on the knowledge, skills, skills and experience of representatives of medical institutions governing bodies.

Purpose. The article analyzes the existing requirements and recommendations for the implementation of the processes of providing medical institutions with leading staff of the relevant qualification and the trajectory of its development, which became the subject of research. Attention is drawn to the need to improve approaches to the development of managerial human capital in health care facilities, taking into account the intellectual economy conditions characterized by the dominance of intangible resources.

Method (methodology). Usage the approach proposed by the American psychologist E. Giselli and domestic scientists research allowed to form a graphical dependence of medical institution effectiveness on the level of management corps human capital development. In this case, the scenarios of the activity of the healthcare institution are defined and characterized, depending on the chosen trajectory of managers development. Based on the results of the substantiation of the medical institution activity optimistic scenario, a profile of manager competencies is formed in the form of professional competences and personal qualities.

Results. The conducted survey of existing and potential managers of medical institutions allowed to establish the degree of importance of the developed characteristics for this category of managers. The results obtained and elaborated according to the developed methodology show the highest degree of importance for such personal characteristics as «human orientation» and «innovative ability». Proposals for improving the development of managerial human capital of medical institutions were offered in form of a list of manager abilities, skills and skills, as well as opportunities for their acquisition in the system of training managers of the medical industry.

Kis, S., Zapukhlyak, I., Yatsyuk, O., & Malynovska, G. (2019). Human resources of Ukraine's health care system: a new approach to management staff development. *Economic analysis*, 29 (4), 17-27.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.017>

Keywords: human capital; human capital development; healthcare facility; staff competence; performance.

¹Corresponding author

Вступ

Головною тенденцією сучасного розвитку українського суспільства є впровадження змін у багатьох напрямках його соціальної, економічної та політичної активності. Зміни – це обов'язкова складова процесу реформування, що у найбільш узагальненому вигляді можна охарактеризувати як комплекс (програму) дій, спрямованих на вирішення системних проблем та трансформацію відносин у будь-якій сфері суспільного життя.

На сьогоднішній день в Україні перебувають на стадії впровадження, активно реалізуються або завершені цілий ряд реформ у сфері економіки, безпеки і оборони, охорони здоров'я, освіти тощо [1], наслідки або операційні результати яких дуже часто викликають неоднозначну реакцію суспільства, в залежності від ступеня «розбалансування» між встановленими та досягнутими цілями. Не акцентуючи увагу на підходах до класифікації, вважаємо, що будь-яка реформа, незалежно від сфери суспільної, економічної чи політичної активності має три головні складові: законодавчо-нормативна база, ресурсне забезпечення та практика реалізації відповідно до запропонованих механізмів, процесів та процедур. Підтримуючи необхідність якісного організаційно-правового та матеріально-технічного супроводу процесів реформування, слід наголосити, що пріоритетним ресурсом постіндустріальної, інтелектуальної, знанневоорієнтованої, інноваційної, креативної, цифрової, поведінкової економіки є людина. Її знання, вміння, навички, досвід визначають як проміжну, так і кінцеву якість реформування, забезпечують відповідний ступінь ефективності залучення та використання усіх інших ресурсів. Вважаємо, що саме такий підхід становить основу державної політики у визначені цілей реформування, пріоритетною серед яких є, з одного боку, розвиток людських ресурсів як головна реформа у суспільстві, а з іншого – важлива складова процесів реформування усіх без винятку сфер суспільного життя.

Проведення реформ в Україні супроводжується активними дискусіями у політичних колах, а також стає предметом досліджень вчених у різних сферах їх наукової активності. Погоджуючись з необхідністю реформування вітчизняної економіки, освіти, культури, сфери державного управління тощо, слід наголосити, що найбільш вразливою сферою, яка потребує особливої уваги, є медицина. При цьому, незаперечним аргументом можна вважати те, що розвинутий людиною запас здоров'я (поряд із знаннями, навичками, здібностями, мотивацією) – це основа формування

людського капіталу у будь-якій сфері, яка є об'єктом реформування.

Актуальні питання реформування медицини, які розглядаються фахівцями у галузі економіки, управління, права, соціології, охорони здоров'я, державного управління та інших сфер і напрямів вітчизняної науки, як правило, торкаються проблематики, пов'язаної з якістю медичних послуг, процесами організації медичної допомоги, ресурсним, в тому числі матеріально-технічним, методичним, кадровим, фінансовим забезпеченням закладів охорони здоров'я, організаційно-правовим супроводом процесів їх реформування, аналізом практики та можливостей використання міжнародного досвіду. Значна кількість наукових публікацій та аналітичних матеріалів, в тому числі зарубіжних, за тематикою у сфері охорони здоров'я стосується забезпеченості медичної галузі людськими ресурсами. При цьому, пріоритетним є тематичний напрям, пов'язаний з дослідженням проблем професійної підготовки медичного персоналу, розробкою підходів, моделей, механізмів удосконалення освітніх, мотиваційних, організаційних процесів на основі попереднього аналізу практики та результатів їх реалізації [2-6]. Підтримуючи позицію науковців про важливість забезпеченості закладів охорони здоров'я високопрофесійним медичним персоналом як основи формування людського капіталу, вважаємо доцільним розглядати дану проблему в контексті виділення у його структурі знань, вмінь та досвіду управлінців, орієнтуючись на те, що будь-який медичний заклад – це суб'єкт ринку з притаманними йому проблемами ведення господарської діяльності.

Одним із підтверджень необхідності посилення уваги науковців до важливості врахування управлінської складової у діяльності медичних установ можна вважати аналітичну записку Національного інституту стратегічних досліджень, в якій розглянуто основні проблеми кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні та запропоновано провідні напрями їх вирішення [3]. Незважаючи на семирічний період з часу формування та публікації вищезгаданих аналітичних матеріалів, питання, пов'язані з недостатньою укомплектованістю медичними кадрами, старінням кадрового потенціалу, диспропорційністю кадрового забезпечення та зниженням рівня кваліфікації персоналу закладів охорони здоров'я залишаються актуальними для медичної галузі і вимагають вирішення на рівні теоретичних обґрунтувань та практичних рекомендацій. Головною причиною ідентифікованих науковцями у 2012 році проблем розвитку вітчизняної медицини встановлено відсутність концепції кадрової політики у сфері

охорони здоров'я в Україні, наслідком чого стала недосконала система планування кадрового складу медичних установ, в результаті використання якої в галузі спостерігається брак фахівців – менеджерів з охорони здоров'я, а також відсутнє фахове стратегічне планування кадрової ситуації на місцях [3].

На вирішення вищеприведених проблем орієнтована медична реформа, розпочата в Україні з січня 2018 року. Поряд з такими змінами у вітчизняній сфері охорони здоров'я як впровадження державного гарантованого пакета медичної допомоги, єдиного національного закупника медичних послуг, принципу «гроші ходять за пацієнтом», автономізація постачальників медичної допомоги, використання системи e-Health [7], привертають увагу, по-перше, трансформаційні процеси у медичній освіті та, по-друге, підходи до забезпеченості управлінським персоналом медичних закладів. На виконання цілей реформування за другим, на наш погляд, найбільш актуальним напрямом, Міністерством охорони здоров'я України внесено зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (Випуск 78 «Охорона здоров'я») [8], якими передбачено управлінські посади у закладі охорони здоров'я (генеральний директор, його заступник) та встановлено кваліфікаційні вимоги до цієї категорії працівників. Таким чином, на нормативно-правовому рівні врегульовано питання розподілу управлінських і медичних функцій та визнано необхідність керівництва процесами надання медичної допомоги професійними фахівцями-менеджерами. Вважаємо, що у зв'язку із такими змінами у кадровій політиці вітчизняної медичної галузі розширюється також коло наукових завдань, пов'язаних з дослідженням процесів забезпечення розвитку людського капіталу закладів охорони здоров'я з врахуванням необхідності актуалізації у його структурі сформованого і розвиненого представниками управлінського корпусу (генеральний директор, заступник генерального директора) певного запасу здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій.

Мета статті

Відповідно до сформульованих положень та головних тенденцій сучасного реформування вітчизняної медичної галузі вважаємо доцільним постановку такої мети дослідження: розширити теоретико-методичний інструментарій та на основі попереднього вибіркового опитування персоналу закладів охорони здоров'я розробити рекомендації щодо реалізації політики його розвитку, спрямованої на формування людського капіталу, знання, вміння, навички та досвід якого дозволять

ефективно реформувати стратегічно важливу галузь суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Попри значну увагу науковців до проблем забезпеченості закладів системи охорони здоров'я медичними працівниками, питання, пов'язані з професійною діяльністю управлінців у даній сфері, висвітлені на рівні обґрунтування необхідності реалізації процесів отримання керівниками медичних установ додаткових знань та вмінь шляхом організації їх післядипломної підготовки (підвищення кваліфікації, другої вищої освіти). До моменту прийняття документа [8] у працях дослідників-теоретиків та практикуючих фахівців медичної сфери дуже часто зустрічається постановка проблеми про необхідність удосконалення професійної підготовки керівних кадрів галузі, перш за все, шляхом встановлення обов'язкових, а не рекомендаційних вимог до такої підготовки [9]. Виходячи із змісту Наказу МОЗ [8], можна вважати, що на законодавчо-нормативному рівні врегульовані обов'язкові умови реалізації політики розвитку управлінського персоналу медичної галузі, визначено основні формалізовані підходи до формування, нагромадження та зростання людського капіталу закладів охорони здоров'я. Крім того, важливим елементом трансформацій стало чітке розмежування завдань та обов'язків керівників медичних закладів на відповідних управлінських і медичних посадах, а також вимог до переліку знань, якими повинні володіти особи.

В контексті вищенаведених змін, з метою їх швидкої та ефективної адаптації до практичного втілення навчальними закладами – провайдерами освітніх послуг, науковцями Українського інституту стратегічних досліджень МОЗ України розроблені методичні рекомендації щодо системи підготовки керівників в сфері охорони здоров'я України [10]. Аналіз змісту науково-практичного видання та врахування статусу організації-розробника дають підстави зробити висновок про те, що на сьогоднішній день розпочато активну реалізацію декларативних положень кадрового реформування медичної галузі, а на державному рівні існує розуміння необхідності трансформації підходів до розвитку її людського капіталу.

Загалом, ми погоджуємось з основними положеннями та висновками авторів методичних рекомендацій щодо ідентифікації недоліків кадрової політики в сфері управління охороною здоров'я [10, с. 15-18], визначення переліку управлінських функцій керівного персоналу медичних закладів [10, с. 19-20], характеристик сучасної системи підготовки управлінців медичної галузі [10, с. 21-24]. Однак, вважаємо доцільним

розширення оптимізованої моделі післядипломної підготовки керівників закладів охорони здоров'я з врахуванням їх як частини людського капіталу, об'єктів інтелектуального розвитку з притаманним рівнем знань, вмінь, навичок та досвіду, а також суб'єктів прийняття управлінських рішень в умовах інтелектуальної економіки, яка характеризується високим ступенем нестандартності у реалізації процесів господарської діяльності та домінуванням нематеріальних чинників розвитку. З цією метою пропонуємо використовувати основні положення наукових вчень про інтелектуалізацію як неперервний, нескінченний, динамічний процес, який, в першу чергу, формує людський ресурс, здатний до творчого аналізу та синтезу інформації, організації та здійснення виробничих процесів, генерування й реалізації власних та залучених ідей [11, с. 32]. При цьому, цілком обґрунтовано будь-який медичний заклад можна вважати підприємством, яке в ринкових умовах реалізовує специфічний виробничий процес – надає медичні послуги.

Сучасні концепції підготовки фахівців за всіма рівнями вищої освіти передбачають використання компетентнісного підходу. Відповідно до редакції прийнятого Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» [12] поняття «компетентність» визначено як сукупність здатностей особи (соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність), які виникають в результаті набуття знань, умінь, навичок, а також сформованих способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей. На наше переконання, умовою здобуття особою – діючим або майбутнім керівником медичного закладу сучасних управлінських компетенцій має стати організація його розвитку на засадах інтелектуалізації. В результаті навчання, наприклад, за такою спеціальністю магістерського рівня як «Менеджмент» (галузі знань «Управління та адміністрування») діючий або майбутній керівник закладу охорони здоров'я отримує набір компетенцій, які повинні забезпечити зростання рівня його інтелектуального розвитку шляхом зміни структури розумових здібностей. В той же час, інтелект особи-керівника медичної установи як змінна величина у поєднанні з іншими чинниками визначає результати (ефективність) діяльності організації. Досліджуючи таку залежність, американський психолог Е. Гізелі у 60-их роках ХХ століття піддав сумніву теорію про лідерів-інтелектуалів і зробив висновок, що в менеджменті досягають успіхів особи із середніми інтелектуальними здібностями. При цьому, рівень інтелекту та ефективність діяльності перебувають у прямій залежності до певного значення, після

досягнення якого ця залежність стає оберненою. Головною причиною прояву такого ефекту Е. Гізелі вважав дію «проміжних чинників», зокрема, демотивації керівників, зменшення їх досвідченності, погіршення взаємовідносин з вищим керівництвом та колективом.

Адаптовуючи підхід Е. Гізелі до умов та потреб забезпечення розвитку людського капіталу сфери управління закладами охорони здоров'я, вважаємо необхідним звернути увагу на його реінтерпретацію в роботі [11], де з метою уникнення негативного ефекту від дії «проміжних чинників» запропоновано звернути увагу на можливості керівника забезпечити ефективну діяльність підприємства шляхом інтенсифікації інтелектуальної активності виконавців.

Вважаємо, що у випадку з керівниками медичних закладів, які будуть обрані на посади за відповідною процедурою, можна знівелювати дією «проміжних чинників» та припустити про незмінно пряму залежність між рівнем їх розвитку та результатами діяльності. Основним аргументом для такого висновку є те, що у переважній більшості особи, які будуть претендувати на посади генерального директора чи його заступника – це колишні або діючі керівники медичних закладів з достатньо тривалим стажем та досвідом управлінської діяльності, у яких налагоджена ефективна система взаємовідносин з керівництвом та колективом, а мотивацію їх праці в частині заробітної плати буде переглянуто в контексті передбаченої реформою фінансової децентралізації медичних установ.

Таким чином, якщо підтримувати ідею Е. Гізеллі про незворотність настання моменту перетворення прямої залежності між рівнем розвитку керівника медичного закладу та ефективністю діяльності організації в обернену, виникає необхідність пошуку та ідентифікації іншої комбінації негативних чинників з подальшою розробкою пропозицій щодо зменшення їх впливу. Аналіз представленої у багатьох наукових та навчальних джерелах з психології менеджменту шкали найсуттєвіших характеристик, які впливають на успішність керівника за Гізеллі дає можливість виділити їх чотири основні групи: стиль управління, освітньо-професійний розвиток, об'єктивні фізичні характеристики менеджера, якісні характеристики особи-керівника. Що стосується перших трьох груп, то середня ступінь їх важливості становить більше 60%, а такі характеристики як самореалізація, самовпевненість, рішучість, відсутність потреб у захисті, ініціативність, відсутність фінансової залежності та інші, на думку психолога, формують до 40% успіху керівника. Для можливостей впливу на розвиток якісних психологічних характеристик як важливих складових у структурі людського капіталу

керівного персоналу медичних закладів, пропонуємо вважати, що їх сутність відповідає таким характеристикам (здатностям) особи-управлінця, як готовність до постійних змін, інноваційна здатність, людиноорієнтованість, інтелектоорієнтованість, готовність до командної роботи, визначених та обґрунтованих в [11].

Прогнозовано, результатом розвитку управлінського людського капіталу закладів охорони здоров'я з урахуванням необхідності впливу на якісні характеристики осіб-управлінців стануть такі зміни у діяльності очолюваної ними організації (табл. 1):

Таблиця 1. Прогнозовані зміни у діяльності медичного закладу

<i>Характеристика результатів розвитку якостей особи-керівника медичного закладу</i>	<i>Очікувані зміни у діяльності особи на посаді керівника (генерального директора, заступника генерального директора) медичного закладу</i>
Готовність до постійних змін в організації	Ініціює зміни і нововведення в своїй організації
Інноваційна здатність	Стає каталізатором продуктивних змін в організації
Людиноорієнтованість	Розуміє, що головний капітал будь-якої організації – це її співробітники. Заохочує і мотивує підлеглих. Дає можливість людям відчувати їх значимість
Інтелектоорієнтованість	Сприяє проявам творчого потенціалу підлеглих. Допомагає членам трудових колективів відкривати в собі природні творчі здібності Надихає людей на вільне вираження творчих ідей і необмежений розвиток здатності до творчості
Готовність до командної роботи та здатність створювати ефективні команди	Дає можливість людям відчувати себе членами згуртованої команди

Якщо, дотримуючись думки Е. Гізеллі, зростання інтелекту (в т.ч. оволодіння додатковими управлінськими компетенціями) не дозволить забезпечити зростання або, в гіршому випадку, стабільні результати діяльності медичної установи, то, на наше переконання, задекларовані в таблиці 1 очікувані зміни суттєво підвищують її шанси ефективного функціонування в ринковому середовищі, вчасного реагування на зовнішні виклики та потреби внутрішньо організаційних трансформацій.

Таким чином, адаптовуючи залежність Е. Гізеллі до умов реформування вітчизняної медичної галузі і враховуючи можливості забезпечення розвитку людського капіталу управлінського корпусу закладів охорони здоров'я за допомогою таких передбачених законодавством видів освіти, як формальна, неформальна та інформальна, вважаємо доцільним встановити три ймовірнісні сценарії діяльності медичної установи в залежності від обраної траєкторії розвитку управлінського персоналу (рис. 1).

На нашу думку, приведені на рис. 1 ймовірні сценарії діяльності закладу охорони здоров'я можна характеризувати як оптимістичний (сценарій I), консервативний (сценарій II) та песимістичний (сценарій III). Передумовами їх настання (точка Е на рис. 1) пропонуємо вважати обрану керівником траєкторію особистого розвитку.

На проміжку до точки Е можемо спостерігати майже прямолінійну залежність між розвитком особи-управлінця та результатами його діяльності. Тобто, обраний керівник (генеральний директор) закладу охорони здоров'я, як правило, з числа лікарського персоналу отримав вищу освіту (рівень магістра) за однією з обов'язкових спеціальностей, має необхідний досвід управлінської діяльності, регулярно, у відповідності до чинних вимог, проходить підвищення кваліфікації за фахом професійної діяльності. В цьому випадку можемо констатувати виконання усіх формальних вимог до процесів та процедур забезпечення розвитку управлінського людського капіталу, оволодіння керівником медичного закладу набором необхідних компетенцій та їх постійним удосконаленням з використанням таких засобів формальної освіти, як підвищення кваліфікації, наприклад, за напрямом «Управління у сфері охорони здоров'я».

У випадку продовження руху особи-керівника медичного закладу траєкторією, яка передбачає тільки формалізовані процедури отримання додаткових знань, вмінь та навичок з використання ресурсів наперед визначеного переліку провайдерів освітніх послуг (закладів вищої освіти медичного та немедичного профілю, інших галузевих освітніх установ), які, як правило, пропонують стандартизовані навчальні програми, прогнозуємо високу ймовірність настання

песимістичного сценарію. За логікою сценарію III людський капітал управлінського корпусу закладу охорони здоров'я зростає, тобто керівник удосконалює набуті раніше компетенції, підвищує рівень управлінської майстерності. Проте, таке зростання, по-перше, не завжди відповідає реальним потребам вирішення актуальних і нестандартних потреб медичного закладу в ринкових умовах, а, по-друге, носить формальний характер, більшою мірою забезпечуючи кар'єрні

потреби особи-керівника. Сформульований висновок слід вважати підтвердженням актуальності проблематики, представлені в праці [4], автори якої, досліджуючи процеси й асиметрії в питаннях реформування національної системи охорони здоров'я, звертають увагу на «непродуктивні форми людського капіталу» та «фіктивізаційні процеси» у цій галузі [4, с. 12].

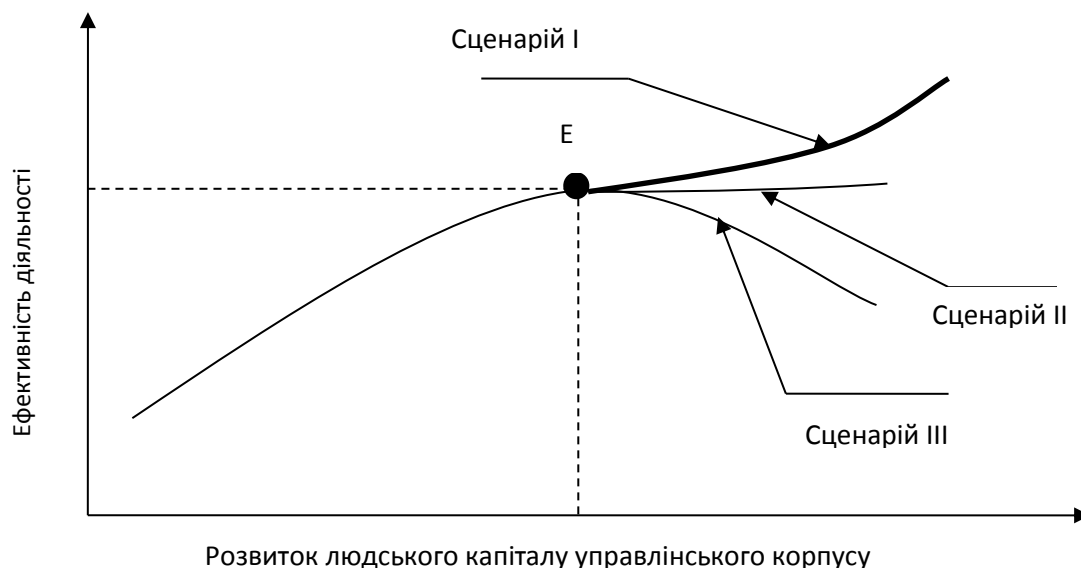

Рис. 1. Залежність ефективності діяльності медичного закладу від рівня розвитку людського капіталу управлінського корпусу

Особа-керівник медичного закладу, крім процесів та процедур, передбачених траєкторією розвитку за сценарієм III, може використовувати інші форми, методи та засоби отримання додаткових знань, які передбачають його періодичну участь у різноманітних неформальних освітніх заходах (семінари-тренінги, вебінари, короткострокові курси, майстер класи та інше), а також використання інструментарію інформальної освіти (навчання в повсякденному житті). Проте, якщо вибір форм, методів, а, головне, змісту неформального та інформального навчання не обумовлений попередньою ідентифікацією потреб розвитку управлінських компетенцій та особистих якостей керівника медичного закладу, то ефективність його діяльності та очолюваної організації залишається незмінною. Причиною такого результату, на наш погляд, є те, що траєкторія розвитку людського капіталу управлінського корпусу за сценарієм II, попри незаперечність використання усіх можливих видів освіти, характеризується високим ступенем

хаотичності. Тобто, керівник закладу охорони здоров'я, обираючи напрям та тематику для здобуття додаткових або розширення раніше отриманих компетенцій та якостей не завжди співставляє потребу власного розвитку з напрямками змін, які необхідні для ефективної діяльності організації.

Оптимістичний сценарій – це результат управління закладом охорони здоров'я керівником, який намагається максимально синхронізувати траєкторію розвитку власного людського капіталу з ринковими умовами та потребами діяльності організації. В цьому випадку зміст тематичного напрямку, за яким особа здобуває додаткові знання, вміння та досвід, відповідає або її індивідуальним потребам (недостатня розвиненість індивідуальних якостей керівника), або умовам обов'язкових змін у середовищі функціонування медичного закладу. Таким чином, можна стверджувати, що траєкторія розвитку управлінського людського капіталу за сценарієм III або «...підготовка управлінських кадрів у системі

охорони здоров'я – це складний мультифункціональний процес, який насамперед повинен ґрунтуватися на засадах системного, процесуального та ситуаційного підходів, що у своїй єдності утворюють інтегральну основу для формування компетентних менеджерів та управлінців для системи охорони здоров'я» [10, с. 24].

Притримуючись думки про те, що теза «...інтегральна основа для формування компетентних менеджерів та управлінців...» є ключовою у формуванні підходів до розвитку управлінського людського капіталу закладів охорони здоров'я, вважаємо доцільним сформулювати узагальнені характеристики профілю керівника (генерального директора, заступника) медичного закладу. При цьому врахуємо, що управлінець – це особа, яка повинна володіти професійними здатностями (компетенціями) та мати набір особистих якостей для прийняття ефективних рішень. Такий підхід можна вважати максимально адаптованим до результатів досліджень компетенцій лідерства в галузі охорони здоров'я, які були проведені Центром креативного лідерства (CCL) [5]. Аналіз даних, отриманих від 35000 медичних працівників, дозволив виявити 16 найважливіших компетенцій, необхідних для досягнення успіху лідерам охорони здоров'я, з яких 5 були віднесені до найважливіших у реалізації процесів функціонування медичних закладів. Серед таких компетенцій: здатність ефективно керувати людьми та командами, енергійність, здатність керувати емоціями, здатність управляти змінами, здатність управляти участю.

Отже, приведені в таблиці 1 прогнозовані зміни у діяльності медичного закладу – це результат розвитку набору особистих якостей особи-керівника. Притримуючись вищеобґрунтованої думки про їх ключову роль у досягненні оптимістичного сценарію діяльності медичного закладу, враховуючи аналітичні дослідження і висновки зарубіжних експертів [5, 6], а також потребу в удосконаленні підходів до розвитку управлінського персоналу вітчизняних медичних закладів, пропонуємо розглядати профіль компетентностей особи-керівника у такому вигляді:

Професійні компетентності, які складаються із переліку здатностей, передбачених стандартами вищої освіти за спеціальностями, здобуття яких є обов'язковим (формалізованим) для претендентів на керівні посади у медичному закладі. Стандарт за другим магістерським рівнем містить загальні та спеціальні компетентності, окремі з яких для їх практичного застосування вимагають, на наш погляд, відповідних якостей та характеристик особи-керівника і не можуть бути розвинуті тільки в рамках формальної освіти. Наприклад, здатність

діяти на основі етичних міркувань (мотивів), генерувати нові ідеї (креативність), до саморозвитку, навчання впродовж життя та самоменеджменту, які передбачені стандартом вищої освіти (другий магістерський рівень) спеціальності 073 «Менеджмент».

Особисті якості, відповідно до переліку у таблиці 1, розвиток яких залежить від активності керівника, його участі у різноманітних заходах, характерних для формальної, неформальної та інформальної освіти.

Наступним етапом в рамках даного дослідження стало експериментальне підтвердження висунутих гіпотез та попередньо сформульованих висновків. З цією метою, нами проведене опитування діючих та потенційних керівників медичних закладів, які у 2019 році виявили бажання навчатися в інституті післядипломної освіти Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу за спеціальністю 073 «Менеджмент» за другим (магістерським) рівнем вищої освіти. Спільними характеристиками для осіб, які взяли участь в опитуванні є, по-перше, отримана ними перша вища освіта за лікарською спеціальністю, по-друге – наявність досвіду управлінської діяльності на керівній посаді у медичному закладі (головний лікар, заступник головного лікаря, завідувач відділення, керівник приватного медичного закладу).

Обраним респондентам у кількості 12 осіб було запропоновано встановити ступінь важливості характеристик для керівника медичного закладу відповідно до запропонованого переліку за двома напрямками розвитку – професійним та особистісним. Зміст та результати проведеного опитування представлено в таблиці 2 («1» – найважливіша характеристика, «6» – найменш важлива характеристика).

Для належної інтерпретації отриманих результатів опитування нами розроблена методика, що передбачає покрокову реалізацію таких етапів:

1) визначення суми оцінок респондентів для кожної характеристики;

2) розрахунок ступеня важливості характеристики за запропонованою формулою (1);

3) присвоєння рангу кожній характеристиці згідно розрахованого ступеня її важливості.

1. Суму оцінок респондентів за кожною характеристикою отримуємо шляхом їх сумування у кожному рядку, причому, чим меншою є сума балів у рядку, тим важливішою є відповідна характеристика особи-керівника медичного закладу.

2. Ступінь важливості характеристики визначаємо за формулою:

$$S_i = \sum_{j=1}^N \left(\frac{k_{ij}}{K} \times \frac{(N+1)-n_{ij}}{N} \right) \times 100\%, (i = \overline{1, K}),$$

(1)

де n_{ij} – кількість респондентів, які обрали j -у оцінку для i -ої характеристики особи-керівника медичного закладу;

N – загальна кількість респондентів (у нашому випадку $N=12$);

k_{ij} – j -а оцінка i -ої характеристики особи-керівника медичного закладу;

K – загальна кількість характеристик особи-керівника медичного закладу (у нашому випадку $K=6$).

3. Ранжування характеристик відбувається за ступенем її важливості, причому ранг «1»

присвоюється тій характеристиці, яка має максимальне значення степеня важливості, а останній – тій, яка має мінімальне відповідне значення.

Як бачимо, в результаті проведених розрахунків (таблиця 2) із застосуванням запропонованої нами методики, найважливішою характеристикою особи-керівника медичного закладу є людиноорієнтованість (ранг 1), одразу після якої ідуть інноваційна здатність (ранг 2) та готовність до змін (ранг 3). Дещо менш важливими характеристиками керівника визначено професійні компетенції, інтелектоорієнтованість та готовність до командної роботи (ранг 4-6 відповідно).

Таблиця 2. Зміст та результати опитування

Характеристики особи-керівника медичного закладу	Респонденти												Сума оцінок респондентів $\sum n_{ij}$	Ступінь важливості характеристики S_i	Ранг характеристики	
	Res ₁	Res ₂	Res ₃	Res ₄	Res ₅	Res ₆	Res ₇	Res ₈	Res ₉	Res ₁₀	Res ₁₁	Res ₁₂				
Професійні																
Професійні компетенції	S_1	3	5	4	3	2	3	4	5	3	2	3	1	38	63,89	4
Особистісні																
Готовність до змін	S_2	5	3	2	1	3	1	3	3	4	3	5	2	35	68,06	3
Інноваційна здатність	S_3	4	1	3	4	1	2	5	1	2	1	4	4	32	72,22	2
Людиноорієнтованість	S_4	1	2	1	2	5	6	1	2	1	5	1	3	30	75,00	1
Інтелектоорієнтованість	S_5	2	4	6	5	6	5	6	4	5	6	2	6	57	37,50	5
Готовність до командної роботи	S_6	6	6	5	6	4	4	2	6	6	4	6	5	60	33,33	6

Незважаючи на те, що приведені в таблиці 2 результати опитування не можна вважати достатньо репрезентативними на рівні всієї вітчизняної галузі охорони здоров'я, вважаємо отримані дані підставою для формування висновків та пропозицій щодо підвищення ефективності реформування медичної сфери шляхом змін у підходах до розвитку людського капіталу управлінського корпусу.

Висновки та пропозиції

Опитані в рамках даного дослідження особи, які потенційно будуть претендувати на участь у конкурсі на заміщення посади керівника (генерального директора, заступника) медичної установи демонструють найвищу ступінь

важливості за такими особистісними характеристиками, як «людиноорієнтованість» та «інноваційна здатність». Такий результат, на нашу думку, є цілком очевидним, зважаючи на те, що функціонування медичної галузі пов'язане із задоволенням потреб людини в отриманні найбільш цінних послуг – забезпечення здоров'я та життя. Крім того, медицина – це високоіндивідуалізована сфера, де якість та результати обслуговування тісно пов'язані і залежать як від внеску окремого медичного працівника, так і від рівня використання сучасного лікувально-діагностичного обладнання та новітніх підходів до лікування пацієнтів.

Отже пріоритетність людиноорієнтованої та інноваційної характеристики для керівника

медичного закладу означає притаманність особі таких здатностей, вмінь та навичок: 1) здатність керувати людьми та командами; 2) навички міжособистісного спілкування та побудови ефективних відносин в колективі; 3) вміння створювати та управляти командами талановитих співробітників; 4) вміння розвивати навички та впевненість працівників, сприяти їх професійному розвитку та забезпечувати кар'єрні можливості; 5) здатність створювати культуру робочого місця; 6) вміння заохочувати співробітників ділитись ідеями; 7) вміння залучати, утримувати та розвивати найбільш талановитих співробітників; 8) здатність вирішувати конфліктні ситуації та орієнтуватись у стресовому середовищі; 9) вміти управляти власними емоціями; 10) навички залучення працівників до управління організацією; 11) вміння залучати, використовувати та підтримувати технологічні досягнення у діагностиці та лікуванні; 12) навички обґрунтування ефективності нововведень у діяльності закладу охорони здоров'я.

Вищенаведений перелік здатностей, вмінь та навичок керівника медичного закладу повинен бути врахований насамперед провайдерами освітніх послуг, які працюють у сфері формальної

освіти і здійснюють підготовку за обов'язковими для усіх претендентів спеціальностями. Це означає необхідність вмонтування у зміст навчальних програм, планів, дисциплін додаткових елементів (модулів, змістовних модулів, тем), оволодіння якими буде сприяти розвитку людиноорієнтованості та інноваційності здобувача. З іншого боку, особа, яка претендує на роль керівника медичної установи або вже виконує ці функції при плануванні траєкторії саморозвитку з використанням ресурсів неформальної та інформальної освіти, повинна орієнтуватись на першочерговість задоволення потреби в отриманні додаткових знань, вмінь та навичок, які будуть підвищувати рівень її людиноорієнтованості та інноваційної здатності.

В контексті обраної тематики дослідження, отриманих результатів та сформульованих на основі їх аналізу висновків однією з перспектив подальшого наукового супроводу проєсів реформування вітчизняної медичної сфери вважаємо доцільність розробки та обґрунтування технологій використання підходів до діагностики рівня розвитку людського капіталу управлінського корпусу закладів охорони здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Якісні зміни, що відбуваються вже сьогодні. Урядовий портал. Реформи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/rreformi>.
2. Короленко В. В., Юрочко Т. П. Кадрова політика у сфері охорони здоров'я України в контексті європейської інтеграції. Київ, 2018. 96 с.
3. Попченко Т. П. Щодо кадрової політики у реформуванні вітчизняної сфери охорони здоров'я. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/808/>.
4. Грішнова О., Брінцева О. Формування людського капіталу у сфері охорони здоров'я: проблеми та напрями зменшення фіктивізації. Економіка. 2019. №2(203). С. 11-15.
5. The 5 Most Important Skills for Healthcare Leaders. URL: www.peoplefluent.com/blog/recruitment/5-most-important-skills-healthcare-leaders/.
6. Kvas Andreja, Seljak Janko, and Stare Janez. The Use of Competency Models to Assess Leadership in Nursing. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4453892/IranJPublicHealth>. 2013 Sep.
7. Реформа системи охорони здоров'я. Урядовий портал. Реформи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>.
8. Наказ МОЗ України від 31.10.2018 № 1977 «Про внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я». URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-31102018--1977-pro-vnesennja-zmin-do-dovidnikakvalifikacijnih-harakteristik-profesij-pracivnikov-vipusk-78-ohorona-zdorovja>.
9. Лашкул З. В. Особливості підготовки керівників охорони здоров'я в сучасних умовах. Матеріали науково-практичної конференції «Завдання держави у забезпеченні ефективної кадрової політики системи охорони здоров'я». 2015. Київ, 22 квітня. С.66-70.
10. Сучасна система підготовки керівників в сфері охорони здоров'я України. Методичні рекомендації. Київ, 2019. 46 с.
11. Кісь С. Я. Наукові основи інтелектуалізації діяльності підприємств: дис.докт. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Івано-Франківськ, 2016. 493 с.
12. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20>.

REFERENCES

1. Qualitative changes that are happening today. Government portal. Reforms. (2019). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi>. [in Ukrainian].
2. Korolenko, V. V., & Yurochko, T. P. (2018). Personnel policy in the field of health care of Ukraine in the context of European integration. Kyiv, 96 p. [in Ukrainian].
3. Popchenko, T. P. (2012). Regarding personnel policy in reforming the national healthcare sector. Analytical note of the National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/808/> [in Ukrainian].
4. Hrishnova, O., & Brintseva, O. (2019). Human Capital Formation in Healthcare: Fictitization Reducing Problems & Directions. *Economy*, 2(203), p.11-15. [in Ukrainian].
5. The 5 Most Important Skills for Healthcare Leaders. Retrieved from: <https://www.peoplefluent.com/blog/recruitment/5-most-important-skills-healthcare-leaders/>.
6. Kvas Andreja, Seljak Janko, and Stare Janez . (2013). The Use of Competency Models to Assess Leadership in Nursing. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4453892/> IranJ Public Health.
7. Health care reform. Government portal. Reforms. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoronzdorovya> [in Ukrainian].
8. Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 31.10.2018 No. 1977 «On Amendments to the Handbook of Qualification Characteristics of Occupations of Employees. Issue 78 «Health Care». Retrieved from: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-kraini-vid-31102018--1977-pro-vnesennjazmin-do-dovidnikakvalifikacijnih-harakteristik-profesij-pracivnikiv-vipusk-78-ohorona-zdorovja> [in Ukrainian].
9. Lashkul, Z. V. (2015). Features of training of health care managers in modern conditions. Proceedings of the scientific-practical conference «The state's task in ensuring the effective personnel policy of the health care system». Kyiv, p. 66-70. [in Ukrainian].
10. Modern system of training of leaders in health care of Ukraine. (2019). Guidelines. Kyiv, 46 p. [in Ukrainian].
11. Kis, S. Ya. (2016). Scientific bases of intellectualization of activity of enterprises: dissertation.Doc. econom. Sciences: 08.00.04 - Economics and Management of Enterprises (by type of economic activity). Ivano-Frankivsk, 493. [in Ukrainian].
12. Law of Ukraine «On Amendments to Some Laws of Ukraine on Improving Higher Education Educational Activities». Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20>. [in Ukrainian].

УДК 336.1

JEL classification: G32, G33

Оксана ЛІСНІЧУК

кандидат економічних наук, доцент,
викладач,
кафедра фінансів імені Л. Л. Тарангул,
Університет державної фіскальної служби
України, Україна
E-mail: oksanaskvur81@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2563-0717>

Ольга ШПАКОВСЬКА

Університет державної фіскальної служби
України, Україна
E-mail: olga.shpakovskya@gmail.com

© Оксана Лісничук, Ольга Шпаковська, 2019

Отримано: 06.12.2019 р.
Прорецензовано: 20.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Оксана Лісничук (Україна)
Ольга Шпаковська (Україна)

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПОДАЛЬШИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Вступ. Ефективність функціонування підприємства визначається стійкістю його фінансового стану. В процесі проведення аналізу фінансового стану формується інформаційна база, на основі якої керівники мають змогу приймати правильні управлінські рішення.

Мета. Метою дослідження є виокремлення основних підходів щодо аналізу фінансового стану підприємства, визначення напрямів підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства.

Метод (методологія). Методологічною базою дослідження є загальнонаукові методи – метод узагальнення, порівняння та опису, методи систематизації даних щодо визначення напрямів підвищення ефективності розвитку підприємства.

Результати. В ході дослідження визначено поняття фінансового стану підприємства. Розглянуто основну мету та завдання аналізу фінансового стану підприємства. Проаналізовано основні напрями використання інформаційної бази для проведення діагностики фінансового стану. Рекомендовано застосування антикризових заходів, для подолання фінансової кризи на підприємстві.

Лісничук О., Шпаковська О. Аналіз фінансового стану як ефективний інструмент управління подальшим розвитком підприємства. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 28-34.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.028>

Ключові слова: фінансовий стан; аналіз фінансового стану; інформаційне забезпечення; експрес-діагностика; фундаментальна діагностика; антикризові заходи.

UDC 336.1

JEL classification: G32, G33

Oksana LISNICHUK

*PhD in Economics, Associate Professor,
Lecturer,
Department of Finance named after
L. L. Tarangul,
University of the State Fiscal Service of Ukraine,
Ukraine*

E-mail: oksanaskvur81@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2563-0717>

Olga SHPAKOVSKA

*University of the State Fiscal Service of Ukraine,
Ukraine*

E-mail: olga.shpakovskya@gmail.com

© Oksana Lisnichuk, Olga Shpakovska, 2019

Received: 06.12.2019

Revised: 20.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Oksana Lisnichuk (Ukraine)
Olga Shpakovska (Ukraine)

ANALYSIS OF THE FINANCIAL STATUS AS EFFECTIVE INSTRUMENT FOR CONTROLLING THE FUTURE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Abstract

Introduction. The efficiency of the enterprise is determined by the stability of its financial condition. In the process of financial analysis, an information base is formed on the basis of which managers are able to make the right management decisions.

Purpose. The purpose of the study is to highlight the main approaches to the analysis of the financial condition of the enterprise, to determine the directions of improving the efficiency of financial and economic activity of the enterprise.

Method (methodology). The methodological basis of the research is the general scientific methods - the method of generalization, comparison and description, methods of systematization of data to determine the directions of increasing the efficiency of enterprise development.

Results. In the course of the research, the concept of financial state of the enterprise are defined. The main purpose and tasks of the analysis of the financial state of the enterprise are considered. The basic directions of use of the information base for carrying out the diagnostics of financial condition are analysed. It is recommended to use anti-crisis measures to overcome the financial crisis in the enterprise.

Lisnichuk, O., & Shpakovska, O. (2019). Analysis of the financial status as effective instrument for controlling the future development of the enterprise. *Economic analysis*, 29 (4), 28-34.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.028>

Keywords: financial status; analysis of financial status; information support; rapid diagnostics; fundamental diagnostics; anti-crisis measures.

Вступ

В умовах сучасного розвитку економіки, для вітчизняних підприємств різних форм власності досить важливим є питання забезпечення позитивного фінансового стану, що впливає на прийняття ефективних управлінських рішень та розвитку підприємств в цілому. Основним питанням їх ефективного функціонування є швидка адаптація до змін зовнішніх та внутрішніх чинників впливу. Тому досить важливим для підприємства є здійснення аналізу його фінансового стану, удосконалення дієвого механізму його проведення та обґрунтування результатів всіх складових фінансово-господарської діяльності організації. На сьогоднішній день для підприємств є важливим аналіз таких елементів, як фінансова стійкість, платоспроможність, ділова активність та рентабельність, що безпосередньо дасть можливість оцінити ефективність господарської діяльності. Тобто оцінка комплексу показників дає можливість визначити фактори, що безпосередньо впливають на фінансовий стан підприємства та своєчасно прийняти необхідні управлінські рішення для його покращення.

Дослідженню питання теоретичних основ фінансового стану та проведення аналізу ефективності його діяльності присвячено ряд праць вітчизняних та зарубіжних вчених. А саме, О. М. Загородна запропонувала схему проведення діагностики фінансового стану та стійкості, що дає можливість збільшити ефективність антикризового управління на підприємстві; І. П. Косарева у своїх дослідженнях навела трактування теоретичного аспекту терміну «фінансовий стан підприємства» та проаналізувала можливі способи проведення оцінки та аналізу; М. О. Юнацький дослідив теоретичні аспекти прогнозування фінансового стану та ефективні методи його проведення. Також значний внесок у розроблення теоретико-методологічних засад аналізу вітчизняних підприємств здійснили такі вчені-економісти: О. Базилінська, А. Поддєрьогін, О. Терещенко, О. Волкова, В. Івахненко, Н. Русак, Л. Лахтіонова, О. Бабіч, С. Шкарабан, Е. Юрій та ін.

Аналіз досліджень та результатів наукових праць, присвячених досліджуваній темі, виявили необхідність удосконалення як теоретичних, так і практичних розробок з питань покращення фінансового стану підприємства та зумовили формування мети даної статті.

Мета статті

Основною метою дослідження є визначення теоретичних основ та практичних підходів щодо аналізу та оцінки підприємства, також проведення систематизації напрямів підвищення якості аналізу

фінансового стану з метою підвищення ефективності прийняття управлінських рішень та розвитку всіх складових системи фінансово-господарської діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

В сучасних умовах господарювання досить важливо підтримувати стійкий фінансовий стан на підприємстві, підвищувати прибутковість та інвестиційну привабливість, для зменшення ризику втрати його платоспроможності. Головною запорукою ефективного розвитку підприємства є його аналіз та системне дослідження фінансового стану, що дасть можливість виявити й застосувати внутрішньогосподарські резерви, збільшити рентабельність і покращити господарську діяльність підприємства в цілому.

Перш за все потрібно з'ясувати сутність поняття фінансового стану підприємства, на основі уже запропонованих термінів у сучасній науковій літературі. Так, на думку А. М. Поддєрогіна «фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на нього впливають усі ці види діяльності підприємства» [8, с. 154].

Е. О. Юрій вважає, що «фінансовий стан підприємства – це комплексна характеристика фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання в певному періоді, що визначає ступінь забезпечення підприємства фінансовими ресурсами та ефективність їх використання, його прибутковість, рівень фінансових ризиків та своєчасність проведення розрахунків за своїми зобов'язаннями» [10, с. 561].

О. Я. Базилінська характеризує дане поняття, як «сукупність показників, що характеризують наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів підприємства» [1, с. 51].

Відповідно до наведених вище тверджень, варто відмітити, що на фінансовий стан підприємства впливають усі види його діяльності, які характеризуються системою показників, показують формування, розподіл та використання фінансових ресурсів.

Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на нього впливають усі ці види діяльності підприємства. Як правило, чим вищі показники обсягу виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг і

нижча собівартість, тим вища прибутковість підприємства, а це позитивно впливає на його фінансовий стан [5, с. 105].

Фінансовий стан має оцінюватись систематично та всебічно із застосуванням різних методів аналізу. Адже неефективність використання ресурсної бази може призвести до втрати платоспроможності та відповідно зниження рентабельності підприємства, на що впливають проблеми з постачанням, виробництвом та реалізацією продукції або надання послуг.

За сучасних умов розвитку потенціал підприємства залежить в основному від ефективності використання ресурсів та рівня економічної стійкості самого підприємства. Однією з ознак нестійкого розвитку суб'єктів господарювання є недосконалість – кількісна, якісна та структурна, що пояснюється значними втратами ресурсної бази у ході прийняття неефективних управлінських рішень. Постійне вдосконалення економічного потенціалу підприємства до відповідного рівня надає можливість впливати на ефективність формування та використання фінансових ресурсів, а саме підтримувати фінансову стійкість під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів.

Головним завданням аналізу фінансового стану є характеристика всіх складових діяльності суб'єкта господарювання, на який впливають результати виробничої, фінансово-господарської та комерційної діяльності, що розширює резерви підтримки стійкості та відповідного рівня прибутковості та конкурентоспроможності.

Характеристикою фінансового аналізу є акумулювання та застосування зібраних джерел інформації, що є базою для оцінки теперішнього та прогнозованого фінансового стану, надання можливих темпів розвитку суб'єкта господарювання з позиції забезпечення фінансовими ресурсами та прогнозу позиції підприємства на ринку капіталу.

Фінансовий аналіз забезпечує виконання наступних завдань:

- оцінювання рівня ефективності господарської діяльності та визначення негативних факторів впливу, а також причин їх виникнення;
- розробка тенденції розвитку підприємства за розрахованими показниками фінансового стану;
- забезпечення ефективного формування та використання ресурсної бази суб'єкта господарювання;
- характеристика рівня кредитоспроможності, як потенційного позичальника фінансових коштів;
- забезпечення ефективного планування та прогнозування, визначення потреби у розміщенні фінансових ресурсів;

- своєчасність запровадження антикризових програм подолання несприятливих явищ;
- характеристика політики формування та використання прибутку підприємства та оцінка ризиків у прийнятті управлінських рішень.

Ефективність системи проведення аналізу фінансового стану можлива лише за наявності відповідного забезпечення. Під яким потрібно розуміти таку ресурсну базу, яка буде достатньою для реалізації мети проведення аналізу, а саме здійснюється застосування інформаційного, методичного, матеріального, технічного та кадрового забезпечення. Досить важливу роль відіграє саме інформаційне забезпечення, адже воно поєднує різні елементи управлінські елементи в загальну систему. Щодо інформаційного та методичного забезпечення існує взаємозв'язок внаслідок встановлення мети здійснення аналізу – це надання управлінській сукупності інформації щодо фінансового стану підприємства та можливі пропозиції щодо його подальшого розвитку або усунення існуючих проблем.

Інформаційною базою для розрахунку показників фінансової діяльності підприємства є дані річної фінансової звітності: Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про рух грошових коштів, Звіт про власний капітал, дані статистичної звітності та інші оперативні дані підприємства [4, с. 175].

Застосування інформаційної бази можливе за умови регулярної оцінки кризових процесів, для прогнозування банкрутства ще до прояву його явних ознак. Дослідження даної проблеми дає змогу запропонувати схему організації механізму діагностики фінансового стану та стійкості функціонування суб'єкта господарювання. Спочатку має проводитись загальна експрес-діагностика, для виявлення кризових явищ, їх причину та швидкість втручання в роботу підприємства. В подальшому здійснюється фундаментальне дослідження всіх причин виникнення кризових явищ.

Діагностування фінансового стану і стійкості функціонування підприємства містить у собі два основні етапи: експрес-діагностику та фундаментальну діагностику і здійснюється на всіх стадіях циклу кругообігу капіталу, тому, що фінансові труднощі можуть виникнути на будь-якій з них, наприклад, надмірне запозичення коштів на стадії «залучення» або неефективне їх використання на стадії «використання» [3, с. 233].

Проведення експрес-діагностики фінансового стану дає можливість виявити слабкі сторони підприємства, тобто виявити порушення, спричинені впливом зовнішніх та внутрішніх загроз, що попереджує про появу негативних тенденцій у діяльності суб'єкта господарювання. До переліку головних слабких сторін, які можуть характеризувати ранній етап фінансової кризи

відносять; обсяг кредиторської заборгованості та прострочених позик, дебіторської заборгованості, обсяги збитків, зменшення вартості основних засобів та ін.

Вагоме значення діагностики фінансового стану суб'єкта господарювання полягає у її призначенні для виконання низки завдань, виділимо основні з них:

- окреслення стану діяльності підприємства;
- здійснення прогнозу фінансового стану підприємства;
- виявлення факторів, що можуть або вже вплинули на фінансові параметри господарюючого суб'єкта;
- ідентифікація ймовірних шляхів поліпшення чи регенерації стану функціонування підприємства;
- звуження інформаційної нерозмірності між особами, що відповідають за прийняття фінансових рішень, та об'єктом управління [7, с. 67].

Проведення аналізу фінансового стану потрібно здійснювати відповідно до контексту його потенціалу та подальшого розвитку. Даний підхід передбачає розгляд підприємства як загальної складної системи, яка функціонує у досить нестабільному економічному середовищі. Відповідно до існуючих методик аналізу фінансового стану присутніми є базові умови для визначення критерію оцінки системності. Тому для проведення комплексного оцінювання підприємства потрібно застосовувати принцип системності, які включає взаємозв'язки всіх фінансових показників, що враховує залежні галузеві індикатори.

Для підтримки ефективної господарської діяльності за сучасних умов розвитку для підприємства важливо вміти не лише проводити оцінку поточного фінансово-економічного стану, але ще і здійснювати прогноз майбутніх змін з врахуванням змін всіх чинників зовнішнього та внутрішнього впливу.

Головним завданням прогнозування на завершальних етапах фінансового аналізу можна вважати зниження тієї ймовірної невизначеності, яка пов'язана з прийняттям економічно важливих управлінських рішень, орієнтованих на майбутнє. За такого підходу фінансовий аналіз може використовуватись для обґрунтування як короткострокових, так і довгострокових управлінських рішень; як спосіб оцінки якості управління; як метод прогнозування майбутніх фінансових результатів та ін. [9].

Розглядаючи систему факторів впливу на фінансовий стан підприємства, можна сказати, що найбільшу увагу в процесі його управління необхідно звертати на чинники внутрішнього

впливу, адже саме цими елементами суб'єкт господарювання може управляти. А саме, здійснювати ефективний менеджмент та маркетинг з метою управління ринками збуту, контролю за діяльністю конкурентів та своєчасного реагування на виникнення нових можливостей для підприємства. Не допускати накопичення на підприємстві великої кількості товарно-матеріальних цінностей та запасів, що не приносять прибутку, а призводять до витрат (тривале зберігання може призвести до псування продукції, а також до додаткових витрат фінансових та людських на її утримання та обслуговування).

Виявлення незадовільного фінансового стану підприємства показує негативну тенденцію у його розвитку. Все це свідчить про несвоєчасність застосування антикризових заходів, що в подальшому призводить до втрати платоспроможності і самої життєдіяльності підприємства. Тому ефективність розвитку підприємства також залежить від вчасної діагностики щодо виникнення кризових явищ та заходів щодо подолання таких проблем.

Початковим етапом у механізмі подолання фінансової кризи на підприємстві має стати її чітка ідентифікація, що передбачає здійснення ретельного моніторингу внутрішнього і зовнішнього фінансового середовища. Для оцінки глибини кризи та міри її загрози для фінансової стійкості підприємства варто оцінити стійкість поточного фінансового стану підприємства, для виявлення можливостей її подолання – оцінити наявні ресурсні можливості, ефективність та інтенсивність їх використання. У разі, коли підприємство володіє достатнім санаційним потенціалом для виходу з фінансової кризи, воно розробляє відповідну санаційну концепцію та обирає майбутню стратегію подолання кризових явищ та розвитку в основних напрямках (тип фінансової стратегії, напрямки майбутньої інвестиційної та операційної діяльності, джерела їх фінансування, з урахуванням оптимізації фінансової структури балансу) [6, с. 121].

Тому для забезпечення стабільного розвитку підприємства важливим є виявлення кризових явищ на ранніх стадіях їх виникнення та впровадження відповідної антикризової програми. Система діагностики виявлення проблем охоплює в себе визначення об'єкта спостереження, створення інформаційної бази та розрахунок коефіцієнтів, що характеризують в динаміці вплив негативних чинників на діяльність підприємства.

Можемо бачити, що фінансовий стан суб'єкта господарювання залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому, як правило, на нього впливають усі ці види діяльності підприємства, чим вищі показники обсягу

виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг і нижча собівартість, тим вища прибутковість підприємства, а це позитивно впливає на його фінансовий стан.

За сучасного нестабільного розвитку економіки досить важливою є загроза втрати платоспроможності підприємства. Що може пояснюватись зміною темпу інфляції, законодавчими змінами, підвищенням цін на матеріали та обладнання. Без впровадження своєчасних антикризових заходів це призведе до банкрутства підприємства. Протягом останніх років в Україні спостерігається тенденція до зростання кількості порушених справ про банкрутство. Тому досить важливим є забезпечення своєчасного виявлення та вирішення зовнішніх та внутрішніх загроз фінансового стану підприємства.

Для забезпечення ефективного управління та покращення фінансового стану на кожному підприємстві необхідними є розроблення й забезпечення реалізації основних напрямів вдосконалення фінансового стану. Ці шляхи мають бути адаптованими до особливостей та цілей функціонування, фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, аспектів функціонування цього підприємства на ринку, мети збутової політики, особливостей та якості менеджменту, завдань його стратегії розвитку і фінансової ментальності власників [5, с. 105].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що основна мета дослідження фінансового стану підприємства, це оперативне прийняття управлінських рішень з метою уникнення фінансової кризи на підприємстві, швидкого реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, здійснення заходів спрямованих на відновлення та зростання платоспроможності підприємства, його прибутковості при належному рівні ліквідності та фінансової стійкості.

Фінансовий результат це досить складна та багатовимірна категорія. Головна мета діяльності підприємства це фінансовий результат, який відображається у формі прибутку, що є одним з ключових показників ефективності діяльності суб'єкта господарювання. Інформація про фінансовий результат наведена у фінансових звітах та є доступною інформацією для розрахунку рівня платоспроможності та фінансової стійкості підприємства, а також є головним джерелом для інформування потенційних інвесторів.

Для проведення успішної діяльності в сучасних умовах розвитку важливо підтримувати ефективний процес управління підприємства, що полягає в пошуку та прийнятті найбільш ефективних рішень та відповідно практичного їх обґрунтування. Тому, можна зробити висновок, що для успішного фінансового аналізу підприємства, повинен бути обраний правильний метод та показники, які зможуть найкраще описати сутність фінансового стану підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилінська О. Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 328 с
2. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 292 с.
3. Загородна О. М., Серединська В. М. Формування механізму діагностики фінансового стану підприємства. Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 233-235.
4. Книшек О. О., Тарасенко Ю. О. Фінансовий аналіз діяльності підприємства в умовах економічної нестабільності. *Економічний простір*: зб. наук. праць. № 139. 2018. С. 172-181.
5. Косарева І. П., Хохлов М. П., Бірюкова В. В. Дослідження теоретичних основ фінансового стану підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 19. С. 101-106.
6. Ліснічук О. А. Діагностика розвитку кризових явищ на підприємстві. *Сталий розвиток економіки*. №5 (15). 2012. С. 120-126.
7. Лук'янова В. В., Лабунець О. О. Діагностика фінансового стану підприємства та шляхи його поліпшення. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 2(07). С. 66-69.
8. Поддєрьогін А. М., Чорна Н. М. Методичні підходи до оцінки фінансового стану підприємства: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 1. С. 150-160.
9. Юнацький М. О. Огляд сучасних методів прогнозування фінансового стану підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6232>.
10. Юрій Е. О., Руснак Т. В. Шляхи покращення фінансового стану підприємства в сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. № 16. 2018. С. 560-565.

REFERENCES

1. Bazilinska, Y. O. (2011). *Financial analysis: theory and practice*. Kyiv: Centre of scientific literature [in Ukrainian].
2. Bedrinets, M. D. & Dovgan, L. P. (2018). *Finansy pidpriemstv* [Finances of enterprises], Center for Educational Literature [in Ukrainian].
3. Zahorodna, O. M., & Seredynska, V. M. (2018). *Formation of the mechanism of diagnostics of the financial state of the enterprise*. Ternopil: Status and Prospects of Development of Accounting Information System in Ukraine [in Ukrainian].
4. Knyshek, O. O., & Tarasenko, Yu. O. (2018). Financial analysis of enterprise activity in conditions of economic instability. *Economic space*, 139, 172-181 [in Ukrainian].
5. Kosarieva, I. P., Khokhlov, M. P., & Biriukova, V. V. (2018). Research of theoretical basis of the financial state of the enterprise. *Market infrastructure*, 19, 101-106. [in Ukrainian].
6. Lisnichuk, O. A. (2012). Diagnosis of development crisis phenomena at the enterprise. *Sustainable economic development*, 5(15), 120-126. [in Ukrainian].
7. Lukianova, V. V., & Labunets, O. O. (2018). Diagnostics of the financial state of the enterprise and the ways of its improvement. *Azov Economic Bulletin*, 2(07), 66-69 [in Ukrainian].
8. Podderyogin, A. M. (2018). Methodical approaches to estimation of the financial state of the enterprise: domestic and foreign experience. *Proceedings of the UFSU*, 1, 150-160. [in Ukrainian].
9. Yunatsky, M. O. (2018). Review of modern methods of forecasting the financial state of an enterprise. *An efficient economy*, 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6232>. [in Ukrainian].
10. Yuriy, E. O. (2018). Ways to improve the financial condition of the company in today's environment. *Economy and society*, 16, 560-565. [in Ukrainian].

УДК 338.43:631.95

Юрій Лопатинський (Україна)
Анджей Галицький¹ (Україна)

JEL classification: Q57, Q16, O13

Юрій ЛОПАТИНСЬКИЙ

завідувач кафедри економіки підприємств та управління персоналом,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Україна
E-mail: y.lopatynskyi@chnu.edu.ua
ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0002-9125-7818>
Researcher ID:
<https://publons.com/researcher/2298245>

Анджей ГАЛИЦЬКИЙ

аспірант,
кафедра економіки підприємств та управління персоналом,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Україна
E-mail: ae.halytskyi@gmail.com

© Юрій Лопатинський, Анджей Галицький,
2019

Отримано: 01.12.2019 р.
Прорецензовано: 09.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ЕКОЛОГІЧНЕ АНАЛІЗУВАННЯ СТАЛОГО АГРАРНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Анотація

Вступ. У концепції сталого розвитку вагоме місце займають екологічні фактори, роль яких посилюється в умовах кліматичних змін у цілому та з урахуванням секторальних атрибутів цих змін, зокрема. Особливим є сільське господарство та аграрний сектор загалом, безпосередньо пов'язані з використанням природних ресурсів і впливом на них.

Мета дослідження – окреслення елементів сталого розвитку сільського господарства на засадах екологічного аналізування, що актуалізується в умовах глобальних змін клімату.

Результати. Розглянуто екологічні складники розвитку сільського господарства України. Зазначено основні фактори глобальних кліматичних змін, у числі котрих сільське господарство, на яке припадає третина викидів вуглекислого газу. На основі методу порівняльного аналізу встановлено двосторонню залежність між впливом сільського господарства на кліматичні зміни, з одного боку, та зворотнім впливом змін у довіллі на сільське господарство, з іншого. Збалансування зазначеного взаємовпливу, потенційних втрат і стратегічних можливостей доцільне на засадах концепції сталого розвитку з урахуванням її Цілей (2016-2030). Необхідність врахування різноспрямованих думок зумовлює необхідність розробки та впровадження комплексу заходів у рамках «національно визначеної участі». Важливим є окреслення перспектив розвитку українського сільського господарства на засадах екологізації, до яких відносимо: інституційне саморегулювання (самостійне прийняття рішень) суб'єктів аграрного господарювання; перегляд асортиментної політики сільськогосподарських товаровиробників і виведення нових сортів; горизонтальну інтеграцію господарств; вертикальну інтеграцію в аграрному секторі економіки в рамках реалізації замкнених циклів виробництва. Нові перспективи розвитку сільської місцевості та сільгосптоваровиробників виявляються в умовах децентралізації, формування та підвищення ролі об'єднаних територіальних громад. Визначальним є створення інституційних умов стимулювання виробників до дотримання вимог мінімізації забруднюючих впливів на довкілля. Дієвим інструментом мають стати галузеві інституції (професійні та міжпрофесійні об'єднання у агропродовольчій сфері) стосовно делегування частини повноважень з регулювання діяльності суб'єктів аграрного ринку.

Лопатинський Ю., Галицький А. Екологічне аналізування сталого аграрного розвитку в умовах зміни клімату. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 35-41.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.035>

Ключові слова: сталий розвиток; екологічне аналізування; сільське господарство; зміна клімату.

¹ Кореспондуючий автор.

UDC 338.43:631.95

JEL classification: Q57, Q16, O13

Yurii LOPATYNSKYI

*Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Head of Department of Business Economics and
Human Resource Management,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Ukraine*

E-mail: y.lopatynskyi@chnu.edu.ua

ORCID ID:

[https:// https://orcid.org/0000-0002-9125-7818](https://orcid.org/0000-0002-9125-7818)

Researcher ID:

<https://publons.com/researcher/2298245>

Andzey HALYTSKYI

*PhD Student,
Department of Business Economics and Human
Resource Management,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Ukraine*

E-mail: ae.halytskyi@gmail.com

© Yurii Lopatynskyi, Andzey Halytskyi, 2019

Received: 01.12.2019

Revised: 09.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Yurii Lopatynskyi (Ukraine)

Andzey Halytskyi¹ (Ukraine)

ECOLOGICAL ANALYSIS OF SUSTAINABLE AGRARIAN DEVELOPMENT IN CLIMATE CHANGE

Abstract

Introduction. Ecological factors play an important role in the concept of sustainable development. This role is enhanced in the context of climate change in general and taking into account the sectoral attributes of these changes, in particular. Agriculture and the agricultural sector in general are directly related to the use and impact of natural resources.

The **purpose** of the study is to outline the elements of sustainable agricultural development on the basis of environmental analysis, which is updated in the context of global climate change.

Results. The ecological components of agricultural development of Ukraine are considered. The main factors of global climate change, including agriculture, which accounts for one third of carbon dioxide emissions, are identified. Based on the method of a comparative analysis, a two-way relationship is established between the impact of agriculture on climate change, on the one hand, and the reverse impact of environmental change on agriculture, on the other hand. Balancing these mutual impacts, potential losses and strategic capabilities is appropriate on the base of the sustainable development concept, taking into account its goals (2016-2030). The need to take into account different views determines the feasibility of developing and implementing a set of measures within the framework of "nationally defined participation". It is important to outline the prospects for the development of Ukrainian agriculture on the principles of greening, to which we include: institutional self-regulation (independent decision-making) of agricultural entities; reconsideration of agricultural product range and bringing new varieties of plants. Horizontal integration of farms and vertical integration in the agricultural sector within the framework of closed production cycles are also on this list. New perspectives for rural development and agricultural producers are emerging in the context of decentralization and enhancement of the role of integrated territorial communities. It is crucial to create institutional conditions to encourage producers to comply with the requirements of minimizing polluting effects on the environment. Sectoral institutions (professional and interprofessional associations in the agro-food sector) should be effective tools in delegating some of the authorities to regulate the activities of agricultural market entities.

Lopatynskyi, Y. & Halytskyi, A. (2019). Ecological analysis of sustainable agrarian development in climate change. *Economic analysis*, 29 (4), 35-41.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.035>

Keywords: sustainability; ecological analysis; agriculture; climate change.

¹ Corresponding author.

Вступ

У сучасних умовах господарювання визначальним стає вплив різноманітних факторів, які, можливо, не так сильно проявлялися раніше і поміж яких виокремлюються нові, зокрема супутні чинники впливу на економічний розвиток. Серед визначальних факторів – глобальні зміни клімату, що набувають загрозливого та незворотного характеру. Небезпека настільки вагома, що йдеться про порушення екосистеми Землі в цілому як наслідок її надмірної експлуатації задля досягнення цілей економічного зростання. Тож на світовому порядку денному украй актуальними стають саме екологічні питання.

Нині кліматичні зміни досліджуються, оцінюються й обговорюються на багатьох рівнях та у різноманітних форматах: політичних, суспільних, науково-дослідних, громадських та ін. Насамперед, вагома роль у цьому належить Організації Об'єднаних Націй, її конференціям, самітам, сесіям тощо. Також зазначимо вагомий внесок багатьох українських учених. Разом із тим, глобальність проблематики, а також доцільність врахування секторальних особливостей еколого-економічного розвитку зумовлюють необхідність подальших наукових досліджень.

Мета статті

Метою дослідження є окреслення елементів сталого розвитку сільського господарства на засадах екологічного аналізування, що актуалізується в умовах глобальних змін клімату.

Виклад основного матеріалу дослідження

Серед напрямів подолання сучасних проблем розвитку цивілізації вагома роль належить концепції / доктрині сталого розвитку. За оцінками фахівців з Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), проголошені Цілі сталого розвитку вимагають швидких, далекосяжних і безпрецедентних змін у всіх сферах життя суспільства [1], з чим ми погоджуємося.

Проте проблема давніша, ніж здається на перший погляд. Можна вважати, що концепції сталого розвитку понад 300 років, зокрема у сфері лісового господарства. Так, у 1713 році німецький вчений Ганс Карл фон Карловіц видав працю «Економіка лісового господарства: інструкція з вирощування дикоростучих дерев», головною ідеєю якої стало зберігання, вирощування та користування лісовими ресурсами неперервним, стабільним та сталим способом [2]. За цей період науковий підхід трансформувалася від принципу забезпечення невичерпності лісових ресурсів до багатоцільового та інноваційного лісокористування [3], що вимагає реалізації на практиці.

Щодо витоків досліджень екологічної етики, то варто згадати наукові праці В. Вернадського про ноосферу та ін. Звісно, ідея чи парадигма сталого розвитку у сучасному розумінні виникла пізніше.

На новий рівень проблема природоохоронного спрямування діяльності людства вийшла після Конференції ООН з проблем довкілля (Стокгольм, 1972 р.), де був визначений зв'язок економічних, екологічних і соціальних проблем. Вагому роль відіграли наукові доповіді Римського клубу (1972 р.). Перша всесвітня кліматична конференція відбулась у Женеві в 1979 р. У підсумку був активізований суспільний інтерес до питань і проблем довкілля.

Серед вагомих здобутків світового співтовариства – Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату (як міжнародний екологічний договір), прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Зобов'язання щодо рамкової конвенції юридично оформлені у формі Кіотського протоколу (1997 р.). Наступним документом у межах Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату стала Паризька угода (2015 р.), підписання якої має на меті не допустити глобальної катастрофи, стримати зростання температури, збільшити здатності адаптуватися до негативних впливів зміни клімату, підтримати протидію змінам клімату та ін. Разом із тим, реалізація Паризької угоди (хартії) не така однозначна, як її благородна мета: не визначено фінансування проекту, з угоди вийшли США, які фактично є одним із найбільших забруднювачів довкілля тощо. Проте зусилля з напрацювання програмних заходів захисту довкілля не припиняються. Актуальною стає проблематика саме сталого розвитку, тож у числі заходів з її активізації загадаємо Конференцію з питань сталого розвитку «Ріо+20» (Ріо-де-Жанейро, 2012 р.), Саміт зі сталого розвитку (Нью-Йорк, 2015 р.), Мадридську конференцію з клімату (грудень 2019 р.) та ін.

Покажемо є прийняття Цілей сталого розвитку 2016-2030, серед яких згадаємо *Ціль 13: Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками* [4], спрямовану насамперед на недопущення та пом'якшення наслідків зміни клімату.

У науковому сенсі вагомість проблематики зміни клімату підтверджується присудженням премії Шведського національного банку з економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля 2018 року Вільяму Нордгаузу за «інтеграцію змін клімату в довгостроковий макроекономічний аналіз» [5]. Одержані Нордгаузом результати значно розширили масштаби економічного аналізу шляхом побудови інтегрованої кількісної моделі, що описує глобальну взаємодію між економікою та

кліматичними змінами, яка використовується, зокрема, для оцінки (симуляції) наслідків кліматичної політики в умовах, коли економіка та клімат спільно еволюціонують.

Громадську вагомість і суспільну значимість досліджуваної проблеми підтверджує той факт, що «словом 2019 року» (за оцінками редакції Оксфордського словника) став вираз «надзвичайна кліматична ситуація» («*climate emergency*»), яка визначається як «ситуація, в якій потрібно терміново вжити заходів для зменшення чи припинення зміни клімату та уникнення потенційно незворотної шкоди навколишньому середовищу внаслідок цього» [6]. До списку потрапили й інші словосполучення, пов'язані з кліматом: «боротьба зі зміною клімату» («*climate action*»), «кліматична криза» («*climate crisis*»), «заперечення змін клімату» («*climate denial*»), «екологічна тривога» («*eco-anxiety*»), «екоцид» («*ecocide*») та ін. [6]. Подібно ситуація оцінюється й іншими словниками (наприклад, тлумачним словником англійської мови *Collins English Dictionary*). Така ситуація є відображенням значного суспільного резонансу стосовно проблем кліматичних змін.

На фоні дискусій щодо темпів і наслідків зміни клімату також є думка, що реальні темпи зміни клімату сильно недооцінені вченими, адже події розгортаються швидше, ніж припускають існуючі моделі, при цьому росте не тільки середній показник, а й амплітуда температур. Тож понад 11 тисяч учених зі 153 країн (у т.ч. й з України) висловили попередження щодо катастрофічної ситуації зі зміною клімату, її впливом на здоров'я та життя людей, світову економіку в цілому та закликали ввести надзвичайний кліматичний стан [7], що, однак, на даному етапі не отримало адекватної реакції чи реалізації.

Загалом, концепція сталого розвитку вимагає як наукового розуміння (трактування), так і практичного впровадження, для чого недостатньо лише наукових розробок чи політичних рішень.

Зазначаючи вагомість концепції сталого розвитку та негативну роль прийдешніх кліматичних змін у цілому, варто виокремити секторальні особливості цих змін. Особливе місце займає сільське господарство та аграрний сектор загалом, безпосередньо пов'язані з використанням природних ресурсів і впливом на них.

Так, за оцінкою експертів ООН, активний розвиток сільського господарства прискорює зміни клімату. Зокрема, на ферми, скотарські господарства та плантації припадає більше третини вуглекислого газу, який викидається в атмосферу, що призводить до сильних засух та підвищенню температури [8]. При цьому скотарству належить 39% від тих забруднень, що продукує сільське господарство [9]. Звісно, це вагомий внесок, який

вимагає відповідних оцінок і заходів.

Разом із тим, є і зворотній вплив змін клімату на сільське господарство. Наприклад, за оцінками експертів ООН, до 2080 року врожайність сільськогосподарських культур може впасти на 30%. Це посилить як загальну бідність, так і нерівномірність розподілу благ. Вважається, що багаті особи постраждають менше бідних, тоді як бідні наносять набагато меншої шкоди довкіллю. На фоні критичного дефіциту води та продуктів харчування це, у кінцевому підсумку, призведе до сегрегації багатих і бідних, до так званого «кліматичного апартеїду» [1], що загалом формуватиме подальші загрози безпечному існуванню людства.

Серед негативних проявів взаємодії сільського господарства та довкілля, як відомо, – деградація земель, втрата біорізноманіття, забруднення води та повітря. Сільське господарство виступає потужним споживачем води, що на сьогодні ускладнено в умовах зниження рівня забезпеченості прісною водою.

Загалом зміни клімату ускладняють процес продукування сільськогосподарської продукції і, відповідно, умови виробництва харчових продуктів. Як відомо, середня температура повітря (і, як наслідок, земної поверхні) підвищується, проте загрозливі прояви більше пов'язані із надзвичайними подіями та природними аномаліями – частішими повеннями, буревіями та смерчами, посухою й іншими аномальними проявами погодних коливань і змін. Клімат стає мінливішим, зі значним коливанням теплих і холодних періодів, посухи та дощів тощо. Загроза водної та вітрової ерозії вимагає перегляду систем обробку ґрунту та ін.

Міжурядова науково-політична платформа з біорізноманіття та екосистемних послуг (*IPBES*) у своїй доповіді висловлює переконання про те, що обмежити шкоду можна лише через глобальне переосмислення на рівні світових економічних та фінансових систем стосовно взаємозв'язку між глобальною продовольчою системою, екосистемами та природними ресурсами, зміною клімату, здоров'ям людей і засобами для їхнього існування [10]. Таке усвідомлення нашої відповідальності перед майбутніми поколіннями вже на часі.

Кліматичні зміни, до того ж, неоднаково проявляються в різних країнах. Зокрема, згадана Паризька угода сформувала так звану «національно визначену участь». Україна, як і інші європейські країни, є досить чутливою як до зміни клімату загалом, так і до окремих форм прояву цього процесу.

Стосовно України, то, за оцінками експертів, у цій ситуації разом із негативними змінами можуть

бути і позитивні, зокрема за рахунок теплового ресурсу з'являється більше можливостей вирощування різноманітних сільськогосподарських культур. Так, потепління всього на один градус змістило межі агрокліматичних зон на 100 кілометрів на північ [11]. Це дозволить ширше вирощувати більш теплолюбіві, а часом і екзотичні (для нас сьогодні) сільськогосподарські культури.

За оцінками, нут, маш чи арахіс років за 15 можуть замінити традиційні пшеницю і ячмінь [11]. Уже сьогодні через зміни клімату та збільшення вегетаційного періоду вітчизняні сільгоспвиробники починають вирощувати нетрадиційні культури. Діапазон досить широкий (наприклад, сорго, рис, ківі, хурма, екзотичні приправи та лікарські трави тощо). Відбуваються зміни й у галузі тваринництва.

Однак не все так однозначно, адже загалом умови для вирощування традиційних українських культур за кліматичних змін значно погіршуються, насамперед – для зернових і соняшника. Тож це вимагає, зокрема, перегляду асортиментної політики сільськогосподарських товаровиробників, адже у кожній сільськогосподарській культурі чи навіть сорту свої вимоги до чинників зовнішнього середовища та власна стійкість до впливу несприятливих факторів чи їх поєднання.

Зрозуміло, що можливості «маневру» виробників сільськогосподарської продукції вищі стосовно щорічних культур, але обмежені щодо багаторічних культур, наприклад, щодо садівництва.

Загалом ширшого розповсюдження мають отримати культури, які не потребують багато вологи та досить стійкі до високих температур або тривалої відсутності дощів. Отже, серед завдань селекціонерів – виведення сортів, які менше реагують на часту зміну метеорологічних умов.

Неминучі зміни й у галузі тваринництва, хоча останні десятиліття його частка у аграрному виробництві України невинно скорочується. Тваринництво залишається одним із факторів глобального потепління, викидів парникових газів, насамперед – викидів CO₂.

У будь-якому випадку проведення заходів, у тому числі згаданих, вимагає додаткових витрат, що не зовсім просто здійснювати в умовах недостатнього рівня доходності значної частини сільгосптоваровиробників, особливо дрібних. У кращих фінансових умовах перебувають агрохолдинги, також є перспективи горизонтальної інтеграції (укрупнення) підприємств і фермерських господарств. Натомість вертикальна інтеграція в аграрному секторі економіки України широкого розповсюдження не отримала, що було б доцільно в рамках реалізації замкнутих циклів виробництва.

З іншого боку, нові перспективи розвитку

сільської місцевості та сільгосптоваровиробників виявляються в умовах децентралізації, формування та підвищення ролі об'єднаних територіальних громад.

Також варто згадати активізацію таких суспільних рухів як вегетаріанство (вегетарійство) і веганство (веганізм) як способів життя. Представники екологічного вегетаріанства, зокрема апелюють до правила екологічної піраміди, згідно з яким потік енергії (що виражається кількістю / калорійною цінністю речовини, синтезованої на кожному рівні) постійно зменшується при переході на кожен наступний трофічний рівень по харчовому ланцюгу від продуцентів до хижаків вищого рівня [12], тож вживання рослинної їжі є більш бережливим, аніж тваринної. Хоча окремі дослідження вертають нас до питання необхідності пошуку балансу між різними підходами, адже моделювання показує доцільність наявності у харчуванні невеликої частки продуктів тваринного походження (за умови, що худобу випасали б на землях нижчої якості, але більш розповсюджених) [13]. Звісно, важливу роль відіграє питання харчових уподобань споживачів, а також дієтичної адекватності та достатності раціону харчування. Відомо, що підвищення рівня доходів споживачів (внаслідок економічного зростання) призводить до тиску на харчові системи, тож харчові раціони (дієти) мають бути більш здоровими, що, з іншого боку, зумовлюватиме вищу екологічну стійкість агроекологічної системи. Це також підтверджує думку, що будь-який економічний вигравш виявляється короткостроковим.

Отже, разом із раціоналізацією виробництва та зменшення витрат на нього, «*дематеріалізацією споживання*», важливу роль відіграють психологічні емоційні поведінкові чинники, а також суспільна активність, зокрема у формі екологічних рухів.

На противагу загальному баченню, що через зміни клімату та деградації земель людство вступило в епоху продовольчої кризи, а активний розвиток сільського господарства прискорює ці зміни, є альтернативні погляди, що людству вдасться вижити завдяки вільному ринку та технічному прогресу [14]. Певна річ, наявність оптимізму є позитивною рисою, проте не знімає необхідності розробки та вжиття комплексу заходів щодо зменшення впливу негативних факторів на клімат.

Дотримання екологічних вимог аграрного розвитку в умовах кліматичних змін вимагає належного інституційного забезпечення, яке в Україні не зовсім досконале, тож говоримо про необхідність подальших інституційних трансформацій [15].

У частині екологізації українського сільського господарства визначальним є створення

інституційних умов стимулювання виробників до дотримання вимог мінімізації забруднення довкілля, у тому числі у частині викидів парникових газів. Дієвим інструментом можуть бути галузеві інституції (асоціації, спілки, союзи та інші форми професійних і міжпрофесійних об'єднань у агропродовольчій сфері) стосовно делегування частини повноважень з регулювання діяльності суб'єктів аграрного ринку. Інституційна роль належить саморегулюванню (дієвому механізму самостійного та відповідального прийняття соціально значимих рішень) суб'єктів господарювання на шляху підвищення конкурентоспроможності, боротьби за потенційного клієнта та відповідності суспільним вимогам. Формою такого саморегулювання можуть бути кластерні утворення.

На засадах інституційного саморегулювання також мають відбуватися структурні зміни (видів діяльності, асортименту сільськогосподарської продукції, розподілу товаровиробників за розмірами, організаційно-правовими формами тощо).

Важливим є удосконалення державного регулювання у частині поліпшення координації між різними існуючими екологічними ініціативами, створення інституційних умов, приведення вимог

до харчових продуктів і процесу їх виробництва, обігу та маркування до європейських регламентів, формування умов для популяризації українських брендів і продукції, а також забезпечення контролю за викидами та забрудненням довкілля. Також повинна бути запроваджена система екологічних оцінювань з метою вимірювання ефекту сприятливих змін, що проводяться з метою створення кліматичної стійкості та сприяння сталому розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Ефективний екологічно збалансований розвиток українського сільського господарства зможе слугувати одночасно і природним гальмом змін клімату, і фундаментом для сталого розвитку національної економіки. Досягнення цього полягає у стратегічному плануванні на засадах ринкового саморегулювання та створенні інституційних умов для зменшення загрози непоправних змін довкілля.

Перспективи подальших досліджень у зазначеному напрямі екологізації українського сільського господарства полягають у поглибленому аналізі факторів агроекологічних змін і розробці шляхів подолання еколого-деструктивних наслідків аграрної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Global Warming of 1.5°C. *IPCC Special Report*. 2018. URL: <https://www.ipcc.ch/sr15>.
- URL: <https://web.archive.org/web/20110719112139/http://verlagkessel.de/CarlowitzLeseproube.pdf>.
- Симисенко І. Коли подбали про ліси. 305 років концепції сталого розвитку лісового господарства. *Економіка*. Інтернет-газета. Лютий 2018. URL: <http://economica.com.ua/article/77699554.html>.
- Цілі сталого розвитку 2016-2030. *United Nations in Ukraine*. 2015. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsilirozvytku-tysiacholitia/tsili-stalohorozvytku>.
- Nordhaus William D. Facts. *The Nobel Prize*. 2018. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2018/nordhaus/facts>.
- Word of the Year 2019. *Oxford Dictionaries*. 2019. URL: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2019>.
- Ripple W.J., Wolf C., Newsome T.M. et al. World Scientists' Warning of a Climate Emergency. *BioScience*, biz088. November 2019. URL: <https://doi.org/10.1093/biosci/biz088>.
- ООН: активний розвиток сільського господарства прискорює зміни клімату. *Eco Technology*. Серпень 2019. URL: <https://ecotech.news/ecology/33000n-aktivnij-rozvitok-silskogogospodarstva-priskoryue-zmini-klimatu.html>.
- Climate Change and Land. *IPCC Special Report*. 2019. URL: <https://www.ipcc.ch/report/srcl>.
- Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services. *Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES*. 2019. URL: <https://web.archive.org/web/20190628171007/https://www.ipbes.net/global-assessment-report-biodiversity-ecosystem-services>.
- Гаряче майбутнє. *Сьогодні*. Жовтень 2018. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/ukrainegoryachee-budushchee-kakie-ekzoticheskie-rasteniya-i-nasekomye-uzhe-skoro-poyavyatsya-v-ukraine-1177588.html>.
- Trebilco R., Baum J., Salomon A., and Dulvy N. Ecosystem ecology: size-based constraints on the pyramids of life. *Trends in Ecology & Evolution*. July 2013. Vol. 28, No. 7. P. 423-431. URL: https://www.researchgate.net/publication/267279432_Understanding_Eltonian_biomass_pyramids_with_size-based_ecological_theory#pf8.
- Cornell University. Diet with a Little Meat Uses Less Land than Many Vegetarian Diets. *ScienceDaily*. October 2007. URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2007/10/071008130203.htm>.
- McAfee A. Technology Will Keep Us From Running Out of Stuff. *Science*. October 2019. URL: <https://www.wired.com/story/technology-will-keep-us-from-running-out-of-stuff>.

15. Odnorog M., Kraus N., Kraus K. The features of entrepreneurial interactions in the agricultural sector in terms of institutional transformations. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5, No. 4. P. 171-181. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-171-181>.

REFERENCES

- Global Warming of 1.5° C (2018). *IPCC. Special Report*. Retrieved from: <https://www.ipcc.ch/sr15>.
- Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20110719112139/http://verlagkessel.de/CarlowitzLeseprobe.pdf>.
- Symysenko I. (2018). Koly podbaly pro lisy. 305 rokiv kontseptsii staloho rozvytku lisovoho hospodarstva. *Ekonomika*. Retrieved from: <http://economica.com.ua/article/77699554.html> [in Ukrainian].
- Tsili staloho rozvytku 2016-2030 (2015). *United Nations in Ukraine*. Retrieved from: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> [in Ukrainian].
- Nordhaus, William D. Facts (2018). *The Nobel Prize*. Retrieved from: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2018/nordhaus/facts>.
- Word of the Year 2019 (2019). *Oxford Dictionaries*. Retrieved from: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2019>.
- Ripple W. J., Wolf C., Newsome T. M. et al. (2019). World Scientists' Warning of a Climate Emergency. *BioScience*, biz088. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/biosci/biz088>.
- OON: aktyvnyi rozvytok silskoho hospodarstva pryskoriaie zminy klimatu (2019). *Eco Technology*. Retrieved from: <https://ecotech.news/ecology/330-oon-aktivnij-rozvitok-silskogo-gospodarstva-priskoryue-zmini-klimatu.html> [in Ukrainian].
- Climate Change and Land (2019). *IPCC. Special Report*. Retrieved from: <https://www.ipcc.ch/report/srccl>.
- Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services (2019). *Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES*. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20190628171007/https://www.ipbes.net/global-assessment-report-biodiversity-ecosystem-services>.
- Hariache maibutnie (2018). *Sohodni*. Retrieved from: <https://www.segodnya.ua/ua/ukraïne/goryachee-budushchee-kakie-ekzoticheskie-rasteniya-i-nasekomye-uzhe-skoro-poyavyatsya-v-ukraïne-1177588.html> [in Ukrainian].
- Trebilco R., Baum J., Salomon A., and Dulvy N. (2013). Ecosystem ecology: size-based constraints on the pyramids of life. *Trends in Ecology & Evolution*, 28(7), 423-431. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/267279432_Understanding_Eltonian_biomass_pyramids_with_size-based_ecological_theory#pf8.
- Cornell University (2007). Diet with a Little Meat Uses Less Land than Many Vegetarian Diets. *ScienceDaily*. Retrieved from: <https://www.sciencedaily.com/releases/2007/10/071008130203.htm>.
- McAfee A. (2019). Technology Will Keep Us From Running Out of Stuff. *Science*. Retrieved from: <https://www.wired.com/story/technology-will-keep-us-from-running-out-of-stuff>.
- Odnorog, M., Kraus, N., Kraus, K. (2019). The features of entrepreneurial interactions in the agricultural sector in terms of institutional transformations. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(4), 171-181. Retrieved from: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-171-181>.

УДК 332.2

Василь Мороз (Україна)

JEL classification: E62, G18, L51, Q15

Василь МОРОЗ

аспірант,
кафедра фінансів імені С. І. Юрія,
Тернопільський національний економічний
університет, Україна
E-mail: vasyf.frost@gmail.com

© Василь Мороз, 2019

Отримано: 28.11.2019 р.
Прорецензовано: 07.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Анотація

Розглянуто основні теоретичні положення щодо фінансового регулювання земельних відносин. Охарактеризовано сучасні тенденції в галузі фінансового регулювання земельних відносин, які включають удосконалення системи антимонопольного регулювання, оподаткування при здійсненні операцій у сфері земельних відносин, регулювання фінансових послуг на ринку землі, стимулювання дотримання екологічних вимог, що дозволяє розкрити механізм фінансового регулювання через його інструменти (удосконалення системи оподаткування, встановлення розмірів і форм виплати орендної плати, які є вигідними для орендарів, вдосконалення правового поля для регулювання земельних відносин, налагодження поетапної процедури продажу землі з прозорим механізмом).

Мороз В. Концептуальні аспекти фінансового регулювання земельних відносин в Україні *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 42-50.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.042>

Ключові слова: фінансове регулювання; земельні відносини; інструменти фінансового регулювання; оподаткування; орендна плата.

UDC 332.2

JEL classification: E62, G18, L51, Q15

Vasyl MOROZ

PhD Student,
Department of Finance named after S. I. Yuriy,
Ternopil National Economic University, Ukraine
E-mail: vasyf.frost@gmail.com

© Vasyl Moroz, 2019

Received: 28.11.2019
Revised: 07.12.2019
Accepted: 23.12.2019
Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Vasyl Moroz (Ukraine)

CONCEPTUAL ASPECTS OF FINANCIAL REGULATION OF LAND RELATIONS IN UKRAINE

Abstract

The main theoretical positions concerning financial regulation of land relations are considered. Modern the course of operations in the process of land relations, regulation of financial services in the land market, promotion of compliance with environmental requirements, which reveals the mechanism of financial regulation through his tools (improvement of the taxation system in the process of land relations, establishment of the sizes trends are proposed in the field of financial regulation of land relations in agriculture, which include improvement of the system of antitrust regulation, improvement of the tax system in and forms of payment of rent, which are advantageous for tenants, improvement of the legal framework for regulation of land relations, establishment of a phased procedure for the sale of land with a transparent mechanism).

Moroz, V. (2019). Conceptual aspects of financial regulation of land relations in Ukraine. *Economic analysis*, 29 (4), 42-50.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.042>

Keywords: financial regulation; land relations; financial regulation tools; taxation; rent.

Вступ

Земля завжди була і залишається унікальним і стратегічно важливим ресурсом. Особливість земельних відносин обумовлена використанням землі як засобу виробництва та відведення їй важливої ролі в системі фінансових відносин суспільства. При цьому основними чинниками розвитку таких відносин є: забезпечення ефективного використання та підвищення цінності земельних ресурсів; надання необхідних оптимальних умов для суттєвого збільшення інвестиційного і виробничого потенціалу землі; подальше перетворення її у чинник економічного зростання; поєднання високої економічної ефективності та екологічної безпеки використання земель тощо. В сучасних умовах фінансове регулювання земельних відносин має стати одним із ключових пріоритетів держави. На жаль, в Україні наразі відсутній системний підхід до реформування земельних відносин, законотворчий процес у цій сфері вирізняється фрагментарністю та незбалансованістю. Сьогодні законодавча база у сфері правового регулювання земельних відносин – це неузгоджений масив нормативно-правових актів, передусім підзаконного характеру, які не пов'язані між собою та створюють передумови для виникнення численних колізій. Тому сучасна державна політика регулювання земельних відносин має бути спрямована насамперед на досягнення раціонального використання та охорону земель, забезпечення продовольчої безпеки країни і створення екологічно безпечних умов для господарської діяльності та життя громадян.

Відтак у складних і неоднозначних умовах сьогодення удосконалення механізмів фінансового регулювання є актуальним

завданням і потребує відповідної політичної волі та скоординованих, науково обґрунтованих дій як на рівні держави, так і на рівні регіонів.

Вагоме значення для дослідження концептуальних аспектів фінансового регулювання мають праці таких вчених: В. Авер'янова, Г. Атаманчука, В. Борденюка, М. Кельмана, В. Малиновського, Г. Одінцової, В. Чиркіна, В. Цветкова, Ф. Шамхалова, М. Шульги та інші. Дослідженню нових підходів щодо фінансового регулювання земельних відносин значну увагу приділяють у своїх працях провідні вітчизняні та зарубіжні учені: С. Дорогунцов, Б. Данилишин, В. Голян, В. Міщенко, М. Шмельов. Крім того, багато праць знаних науковців (В. Вакуленко, П. Кулініч, А. Мірошниченко, А. Мартин, Р. Марусенко, О. Мордвінов, О. Новоторов, М. Орлатог) присвячені питанням удосконалення земельних відносин. Дослідження проблем обігу землі, відображенні в роботах вітчизняних науковців: Ю. Білика, П. Гайдуцького, О. Кашенко, П. Макаренка, Л. Мельника, А. Стельмашука, А. Юрченка та ін. Серед напрацювань щодо формування організаційно-правового механізму управління та фінансового регулювання земельних відносин в Україні слід виокремити наукові роботи М. Головатюка, В. Горлачука, Н. Кресникової, П. Кулінина, М. Мартинюка, О. Невмержицької, С. Осадчого, А. Сохничя та ін.

Погоджуємося з думкою М.В. Болдуєва [1] про те, що регулювання земельних відносин ґрунтується на визнанні рівності усіх учасників регульованих відносин, необхідності безперешкодного здійснення судового захисту майнових і особистісних прав громадян. Та ким чином, зростає роль фінансових регуляторів, що заставляють усіх об'єктів земельних відносин приймати такі рішення, які б відповідали інтересам усього суспільства захищали б навколишнє середовище. Серед таких регуляторів, на думку Болдуєва М. В., є передусім земельний податок, котрий з часом повернеться у земельні ресурси у вигляді інвестицій на поліпшення земель, та земельна рента. Підвищення активності земельного ринку, вважає автор можна досягти шляхом розвитку іпотечного кредитування, адже кредит під заставу земель слугує стимулом підвищення ефективності господарювання. [1]

На думку А. Д. Діброви, державне управління земельних відносин в цілому це прямий і притому систематичний, постійний управлінський вплив на установи агропромислового комплексу, який здійснюється за допомогою адміністративних методів, а державне регулювання – непрямий управлінський вплив на соціально-економічні процеси (розподіл, обмін і споживання) як у

державному, так і приватному секторах агропромислового виробництва. [2].

Обґрунтованим за змістом можна вважати висновок Г.Черевко про те, що спільною рисою процесу вдосконалення та підвищення ефективності земельних відносин у сільському господарстві є завершення основного етапу цього процесу створенням цивілізованого ринку землі. На думку автора, ефективна система фінансового регулювання земельних відносин повинна бути такою, яка б надавала можливості стимулювання економічної активності власників та користувачів землі і ґрунтувалась на застосуванні ринкових методів впливу на характер їх поведінки на ринку землі та в процесі її використання [8]. Тобто необхідно створювати максимально визначені умови реалізації права власності на землю, за яких ефективність і екологічна безпека землекористування є справою самого власника цієї землі.

Фінансове регулювання – це процес активного впливу держави на рух сукупного суспільного продукту на всіх його стадіях (виробництво, розподіл, обіг, споживання) за допомогою фінансово-економічних інструментів.

В системі розвитку земельних відносин фінансовий механізм регулювання визначає основні важелі та фінансові інструменти забезпечення розбудови системи земельних відносин на національному, регіональному та місцевому рівнях з метою обґрунтування конкретних заходів, спрямованих на раціональне використання та відтворення земле-ресурсної сфери країни.

Мета статті

Метою статті є обґрунтування нових концептуальних засад фінансового регулювання земельних відносин в аграрному секторі, дослідження можливостей його удосконалення та визначення необхідних умов реалізації цих можливостей.

Виклад основних результатів дослідження

Удосконалення земельних відносин в сучасних умовах лише за рахунок самого ринку як фінансово-економічного механізму практично неможливе через властиві ринковому механізму недоліки суспільно соціального характеру, тому об'єктивно потрібною є система законодавчо установлених регуляторів, використання яких надасть змогу оптимально поєднати ринкові, фінансові та адміністративні важелі регулювання земельних відносин з метою максимально можливого задоволення державних і громадських, територіальних інтересів. Причому, основна роль у процесі фінансового регулювання земельних

відносин у сільському господарстві належить державі, оскільки в ієрархії суб'єктів регулювання земельних відносин в Україні саме державні органи займають домінуючу, визначальну і координаційну роль.

Об'єктивність пріоритетності регулювання земельних відносин з боку держави обумовлена його основною метою, суність якої полягає в можливості скерування процесу еволюції земельних відносин у напрямі досягнення єдиних загальнодержавних цілей. В загальному вигляді, фінансове регулювання - це вплив на економічні та соціальні процеси, спрямований на запобігання можливих або усунення наявних диспропорцій, забезпечення розвитку передових технологій і соціальної стабільності шляхом концентрації фінансових ресурсів в одних сегментах ринку та обмеження зростання обсягу фінансових ресурсів у інших. Використовуючи бюджетну, податкову, митну, інвестиційну та грошово-кредитну політику, держава оптимізує пропорції господарського комплексу за видами економічної діяльності. Об'єктами фінансового регулювання земельних відносин є:

- форми власності (державна, приватна, комунальна);
- право на землю (володіння, користування, розпорядження);
- розподіл результатів діяльності господарюючих суб'єктів в аграрному секторі; процес господарського використання сільськогосподарських земель.

При цьому, до суб'єктів треба віднести громадян та сільськогосподарські підприємства. Деякі міжнародні законодавчі акти визначають роль та складові частини фінансового регулювання в галузі земельних ресурсів. Наприклад, відповідно до рекомендацій Європейської комісії ООН з питань управління земельними ресурсами, важливими складовими в частині фінансового регулювання земельними відносинами можуть бути [3].

- визначення на законодавчому рівні сутності, форм і характеру власності на землю, форм користування і прав на неї;
- комерційне використання системи управління земельних відносин відповідно до довгострокової фінансової стратегії, системи нормативно-правового регулювання та адміністративного управління;
- забезпечення прозорості діяльності системи регулювання земельних відносин, надійного та вільного доступу до земельної інформації всіх суб'єктів ринку.

Напрямки застосування фінансового регулювання земельних відносин повинні впроваджуватися виходячи з результатів аналізу

проблемних аспектів використання земельних ресурсів в Україні, збереження ґрунтів та перспектив впровадження ринку землі.

Так, відсутність ефективної державної Стратегії розвитку землеволодіння та землекористування, започаткування несистемної земельної реформи та перманентні фінансово-економічні кризи спричинили суттєві дисбаланси у використанні земельного фонду, що поступово призводить до виснаження ґрунтів та створює ризики повного знищення найбільшого багатства держави.

Зважаючи на те, що в існуючих нормативно-правових актах та законопроекті «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» не має спеціальних норм про гарантування використання ґрунтів відповідно до технологій забезпечення їх родючості, а також не передбачено відповідальності за виснаження ґрунтів фінансове регулювання земельних відносин також повинно включати механізм фінансових санкцій за неправильну сівозмину та виснаження ґрунтів суб'єктами господарювання.

Аналізуючи особливості використання земельного фонду України суб'єктами господарювання, зокрема агрохолдингами, які мають великі фінансові ресурси для обробітку земель можна виокремити три загрози, які в недалекому майбутньому можуть перетворити найродючіші чорноземи в світі у засолені ґрунти непридатні для ефективного ведення землеробства і сільського господарства в цілому.

Основною причиною, яка призводить до виснаження ґрунтів в Україні є збільшення площ сільськогосподарських угідь відведених під технічні та олійні культури (табл. 1).

Дані таблиці 1 свідчать, що загальна посівна площа сільськогосподарських культур за останні 28 років зменшилася на 4,7 млн. гектарів або на 14,5%, однак при цьому площі технічних культур, які є виснажливими для ґрунтів зросли на 5,5 млн. га або на 147% порівняно з 1990 роком.

Особливу увагу варто звернути на обсяги зростання таких виснажливих культур для українських ґрунтів як соняшник (273,9% зростання), ріпак (1057,8%) та соя (1745,2%, натомість площі кормових культур, які використовуються в тому числі для ефективної сівозміни зменшилися на 85,3%.

Окрім цього, потрібно зауважити, що використовуючи хімічні добрива сільськогосподарським виробникам вдалося підвищити урожайність технічних культур в 2,5 рази, що створює додатковий негативний вплив на родючість ґрунтів.

Таблиця 1. Динаміка зміни структури посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні у 1990-2018 роках

	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2018 р.	Приріст 1990-2018 рр.	
								тис. га.	%
Уся посівна площа	32406	30963	27173	26044	26952	26902	27699	-4707	-14,5
Зернові культури	14583	14152	13646	15005	15090	14739	14839	256	1,8
з них: кукурудза	1234	1174	1364	1711	2709	4123	4580	3346	271,2
Технічні культури	3751	3748	4187	5260	7296	8350	9266	5515	147,0
у тому числі									
цукрові буряки (фабричні)	1607	1475	856	652	501	237	276	-1331	-82,8
соняшник	1636	2020	2943	3743	4572	5105	6117	4481	273,9
ріпак	90	49	214	207	907	682	1042	952	1057,8
соя	93	25	65	438	1076	2158	1716	1623	1745,2
льон-довгунець	172	98	23	25	1	2	1	-171	-99,4
Картопля і овоче-баштанні культури	2073	2165	2277	2041	1967	1823	1825	-248	-12,0
Кормові культури	11999	10898	7063	3738	2599	1990	1769	-10230	-85,3

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

У зв'язку з такою ситуацією, за даними ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії» дегуміфікацією (втрата гумусу й поживних речовин) вражено 43 % загальної площі, а переущільнення ґрунтів охоплює близько 39 % площі сільськогосподарських угідь [8].

Наступною причиною виснаження ґрунтів в Україні є катастрофічно низький рівень внесення органічних добрив протягом тривалого часу (рис. 1).

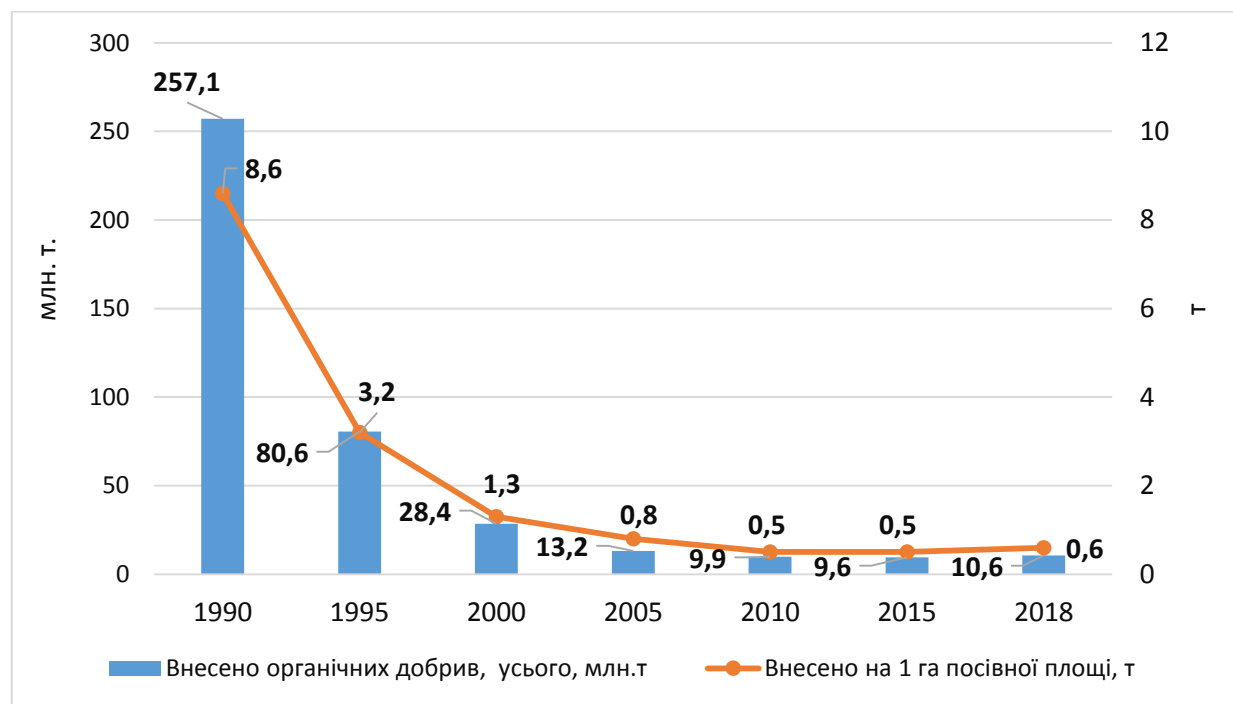

Рис. 1. Динаміка внесення органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами в Україні у 1990-2018 роках*

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

Такий низький рівень внесення мінеральних добрив свідчить про абсолютний занепад тваринництва в Україні, що зумовлює необхідність, поряд з фінансовим регулюванням використання земельних ресурсів і земельних відносин, створювати фінансові умови для розвитку тваринництва, як одної із необхідних умов ефективного сільського господарства. Підтвердженням цієї тези є той факт, що за останніх 28 років кількість великої рогатої худоби в Україні зменшилася на 21 млн. штук [7].

Досить вагомою причиною неефективного використання ґрунтів в Україні є сировинне експортне спрямування розвитку сільського господарства, адже з метою отримання надприбутків всі переважна більшість вітчизняних агрохолдингів використовує свої посівні площі і площі, які перебувають в оренді для вирощування технічних культур. Наприклад, за даними Державної служби статистики в 1990 році в Україні перероблялося 80,4% зернових культур і 98,9% олійних культур, а в 2018 році 3,0% та 6,1% відповідно, вся інша сировина відправлена на експорт.

Таким чином, без належного врегулювання ситуації з використанням ґрунтів, в тому числі розробки фінансових санкцій, поспішне впровадження ринку землі, який передбачатиме можливість продажу землі іноземцям матиме згубні наслідки для якості ґрунтів в Україні, оскільки іноземні власники використовуватимуть нашу державу як сировинний придаток світу.

Виходячи з проведеного аналізу стану використання ґрунтів в Україні та деяких

особливостей ведення сільського господарства можна зробити висновок про необхідність підвищення ролі держави в регулюванні земельних відносин. Зокрема в частині фінансового регулювання земельних відносин з боку держави доцільним є виокремлення наступних складових: [3].

- антимонопольне регулювання (функція антимонопольного комітету, полягає в забезпеченні умов конкуренції та розмежування ринків);
- удосконалення системи оподаткування при здійсненні операцій у процесі земельних відносин (підпорядковано міністерствам фінансів);
- регулювання фінансових послуг на ринку землі (міністерство фінансів, міністерство економіки)
- стимулювання дотримання екологічних вимог та збереження ґрунтів;
- впровадження жорстких фінансових санкцій для сільськогосподарських виробників за неналежне використання ґрунтів і проведення сівозмін.

З огляду на специфіку земельних відносин з позиції фінансового регулювання нами було виділено основні інструменти, які наведені в таблиці 2.

Інструменти фінансового стимулювання земельних відносин характеризуються системою заходів фінансового та економічного впливу, спрямовані на реалізацію земельної політики держави, забезпечення прав землевласників і землекористувачів, встановлення соціально справедливих платежів за землю.

Таблиця 2. Інструменти фінансового регулювання розвитку земельних відносин

Групи інструментів	Інструменти
Інструменти фінансового стимулювання	кошти міжнародних фондів та інвестиційних програм, державні субсидії дотації та субвенції податкові пільги державні інвестиційні фонди
Ринкові інструменти	ринкова ціна землі експертна оцінка землі земельні аукціони екологічний маркетинг
Кредитно-іпотечні інструменти	земельна іпотека та земельні банки державне пільгове кредитування
Фіскально-бюджетні інструменти	земельний податок екологічні податки штрафні санкції орендна плата нормативна оцінка землі

Джерело. Складено автором на основі [4].

Що стосується земельного податку, то погоджуємось з думкою Болдуєва М.В. про те, що земельний податок є основним інструментом у фінансовому економічному регулюванні ефективності використання земель. Для того, щоб стимулюючи роль цього податку розкрилася повною мірою, треба вирішувати протиріччя, які виникають у політиці оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Ця суперечність відображає відмінності в підходах до цього питання сільськогосподарських товаровиробників і земельних установ. Сільськогосподарські виробники виступають за пом'якшену податкову політику. Земельні установи наполягають на тому, щоб податок орієнтував всіх землекористувачів на отримання максимальної віддачі від кожного гектара сільськогосподарських угідь, що, у свою чергу, дозволить підвищити ефективність аграрного сектора [1].

У 2018 році відбулися деякі зміни у земельному законодавстві в частині особливості плати за землю. Плата за землю є складовою податку на майно (ст. 265 ПКУ). Відповідно до ст. 14.1.147 ПКУ, плата за землю - обов'язковий платіж у складі податку на майно, що справляється у формі земельного податку або орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності. Земельний податок сплачують власники земельних ділянок (паїв) та постійні землекористувачі, - фізичні та юридичні особи (ст.14.1.72 ПКУ, ст.269.1 ПКУ). Ставки земельного податку встановлюють місцеві органи влади, оскільки плата за землю - місцевий податок. Так, відповідно до положень оновленої статті 288.5.1 ПКУ, встановлена у договорі річна сума орендної плати за землі державної та комунальної власності не може бути меншою за розмір земельного податку:

- для земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких проведено, - у розмірі не більше 3% їх нормативної грошової оцінки, для земель загального користування - не більше 1% їх нормативної грошової оцінки, для сільськогосподарських угідь - не менше 0,3% та не більше 1% їх нормативної грошової оцінки;
- для земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено, - у розмірі не більше 5% нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області, для сільськогосподарських угідь - не менше 0,3% та не більше 5% нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області.

Ще одним важливим елементом фінансового регулювання земельних відносин належить орендні та орендні платі за користування земельними ресурсами. Підконтрольність державним органам з боку орендарів, на нашу

думку, стане основним чинником у вирішенні проблем екології, продовольчої безпеки країни й ефективного використання земель. Особливу увагу необхідно звернути на розмір і форми виплати орендної плати, що є важливим моментом при стимулюванні орендарів до встановлення довгострокових орендних відносин. Ми погоджуємось, що орендну плату необхідно визначати як відсоток від грошової вартості земельної ділянки, але за умови, що ця вартість буде мати реальну основу - якість ґрунту і місцезнаходження. При цьому, подальший розвиток орендних відносин в Україні має здійснюватися у напрямку посилення відповідальності орендаря за виконання договірних зобов'язань, забезпечення контролю за збереженням та раціональним використанням орендованих земель. Усе це потребує створення необхідного правового поля для подальшого розвитку орендних земельних відносин та налагодження дієвого механізму їх фінансового регулювання. В 2018 році на рівні законодавства були внесені деякі зміни і в частині орендної плати за використання землі. Наразі, орендну плату за землю згідно укладеного договору оренди сплачують орендарі - суб'єкти господарювання, які орендують землю державної або комунальної власності (ст. 288.2 ПКУ). Розмір плати за землю залежить від виду землі, розташування земельної ділянки (у межах населеного пункту чи поза його межами), категорії землекористувача, нормативної грошової оцінки ділянки, ставки податку.

Треба відмітити специфічність регулювання земельних відносин у сільському господарстві України. Причиною цього є базування такого регулювання на праві держави втручатись у відносини в плані обмеження права власності власника землі в частині володіння, використання та розпорядження об'єктами цієї власності, тобто має фактично виражений адміністративний характер. На сьогодні переважна частина земельного фонду є практично недоступна для легального ринкового обороту і спричинює фактичну відірваність землі як головного засобу виробництва у сільському господарстві від явища й процесу підприємництва, призначенням якого і є ефективне використання цього засобу, а обмеженість реальних прав власника землі спричинює його низьку зацікавленість у наслідках її використання. Існує багато завдань та програм, що стосуються окремих проблем та питань в галузі земельної політики. Але поряд з такими програмами, земельні відносини в Україні, на жаль, залишаються ще не до кінця врегульованими, тому що, повноцінного правового поля для регулювання земельних відносин до цього часу не створено

необхідно перебудови системи контролю за використанням земель з боку держави.

Основним напрямом трансформації системи регулювання земельних відносин шляхом створення відповідного нормативно-правового забезпечення повинна бути зміна характеру цього забезпечення в бік створення основи для застосування вказаних обмежень права власності не до власників земельних ділянок, а до порушників цього права в тому чи іншому аспекті, бо існуюча на сьогодні практика обмежень права породжує домінування неринкових або квазіринкових механізмів доступу до землі. На даний час позитивні зміни, які відбулися в фінансовому регулюванні земельних відносинах, – поява відкритих аукціонів, які визначатимуть долю земельних ділянок сільськогосподарського призначення та їх реальну ціну. Все це забезпечує прозорість земельних відносин і збільшить надходження додаткових коштів до бюджету. Не менш важливим інструментом регулювання земельних відносин, є ринкова ціна землі. Але існує багато розбіжностей у думках, щодо негайного введення ринку землі, без чітких правил продажу землі та ціни на важливий ресурс. Вважаємо, що процедуру продажу землі, необхідно вводити поступово. Оскільки, за рахунок поетапного упровадження змін можна уникнути глобальних помилок, визначитись із ціновою політикою, уникнути соціального невдоволення та не ризикувати всіма сільськогосподарськими землями. Обмеження при продажі землі потрібні щоб вигоди від відкриття ринку були однаково розподілені між власниками та сільгоспвиробниками. Також, при покупці земель, важливим моментом є наявність у покупця відповідної кваліфікацію, досвіду роботи. Питання запровадження ринку землі має бути досить виваженим. Механізм функціонування ринку має бути прозорим, а його основою має стати ефективна та дієва фінансова політика. Наведемо деякі приклади світової практики фінансового регулювання земельних відносин. Наприклад, у США працює механізм, за якого придбання банками землі може бути обмежене вимогою продати протягом двох років землю боржника, придбану внаслідок неповернення наданого кредиту. В Австралії для продажу землі необхідний дозвіл спеціальних органів на укладання земельних угод. Крім того, забороняється на законодавчому рівні невинуватиме подрібнення ділянок або надмірної концентрації земельного ресурсу. В таких країнах, як Данія, Німеччина, Франція, Іспанія, Норвегія та Італія встановлено максимальні розміри концентрації землі у власності юридичних чи фізичних осіб. У Великобританії, Швеції, Голландії

та інших країнах упроваджено ефективні фінансові регулятори – високі податки на додану вартість та високі ставки на прибуток, які є різницею між купівлею та продажем землі, які не допускають спекуляцію в процесі купівлі-продажу. Враховуючи вищенаведене, нами були відокремлені основні складові фінансового регулювання земельних відносин, які є актуальними для України:

- запровадження принципу платності користування земельними ресурсами, яке полягає в оподаткуванні землекористувача з урахуванням результатів моніторингу ринку земель;
- коригування та вдосконалення системи санкцій за порушення земельного законодавства;
- переорієнтація відшкодування збитків, шляхом їх компенсації землевласникам та землекористувачам на відшкодування шкоди за вчинене правопорушення за результатами державного контролю за використанням та охороною земель, за псування земель, за знищення чи пошкодження меліоративних споруд;
- вдосконалення комплексного нормативно-правового забезпечення для реалізації стимулюючої функції регуляторів земельних відносин;
- диференціація ставок державного мита відповідно до термінів здійснення ринкових операцій із земельними ділянками на вторинному земельному ринку;
- удосконалення інституційного забезпечення реалізації використання інструментів державного регулювання земельних відносин.

Особливе місце в системі фінансового регулювання земельних відносин в Україні має зайняти програми стимулювання розвитку сімейного фермерства з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробника на випадок запровадження ринку землі та його здатності придбати необхідну кількість земельних ділянок за ринковою ціною. Підвищення конкурентоспроможності дрібних фермерів, сільськогосподарських підприємств та сімейних ферм є запорукою збереження земельного фонду України, а також суверенітету нашої країни.

З цієї метою на державному рівні доцільно створити Державний спеціалізований банк розвитку сільського господарства, який надаватиме пільгові кредити на купівлю землі вітчизняним фермерам та сімейним фермам, а також на купівлю техніки та іншого сільськогосподарського реманенту. В цьому контексті доцільним є створення окремої Державної лізингової компанії або модифікації роботи лізингової компанії

Укрлізинг з метою створення умов для надання в лізинг сільськогосподарської техніки українського та іноземного виробництва.

Використання комплексного підходу до побудови системи фінансового регулювання земельних відносин в Україні та сільського господарства є однією із необхідних умов підвищення добробуту нації та розвитку вітчизняної економіки.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Запропоновані автором нові концептуальні аспекти в галузі фінансового регулювання земельних відносин в сільському господарстві представлені такими складовими, як: вдосконалення системи антимонопольного регулювання, регулювання фінансових послуг на

ринку землі, стимулювання дотримання екологічних вимог, що дозволяє розкрити механізм фінансового регулювання через його інструменти (вдосконалення системи оподаткування в процесі земельних відносин (земельний податок, екологічні податки, податкові пільги, штрафні санкції тощо), встановлення розмірів і форм виплати орендної плати, які б стимулювали орендарів до встановлення довгострокових орендних відносин, вдосконалення правового поля для регулювання земельних відносин, налагодження поетапної процедури продажу землі з прозорим механізмом, при врахуванні необхідності однакового розподілення вигід між власниками та сільськогосподарськими виробниками).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдуєв М. В. Державне регулювання земельних відносин. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/2/03.pdf> (дата звернення: 14.01.2020).
2. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери. Ужгород, ІВА, 2014. 400 с.
3. Дорош Й. Напрями удосконалення екологічної політики в галузі земельних відносин. *Землевпорядний вісник*. 2012. № 2. С. 28–33.
4. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. 320 с.
5. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери: [монографія]. Ужгород, ІВА, 2014. 400с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua..>
7. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: [навч. посіб.]. Київ: Ліра-К, 2012. 432с.
8. Супрун О. М. Економічне регулювання аграрного виробництва. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 350 с.
9. Чугунов І. Я., Міщенко В. І. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: монографія. Київ: ДННУАФУ, 2009. С. 848.
10. Циплукхіна В. С. Еволюція державного управління земельними ресурсами в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 4 (47). С. 85–90.

REFERENCES

1. Bolduiev, M. V. (n.d.). Derzhavne rehulivannia zemelnykh vidnosyn [State regulation of land relations]. Retrieved from: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/2/03.pdf> [in Ukrainian].
2. Martyn, A. (2015). Ekonomichne rehulivannia zemelnykh vidnosyn: yak vypravty nedoliky? [Economic regulation of land relations: how to correct deficiencies?]. *Zemlevporiadnyi visnyk - Land surveying bulletin*, 6, 22-29 [in Ukrainian].
3. Dorosh, Y. (2012). Napriamy udoskonalennia ekolohichnoi polityky v haluzi zemelnykh vidnosyn [Directions for improvement of environmental policy in the field of land relations]. *Zemlevporiadnyi visnyk - Land surveying bulletin*, 2, 28-33. [in Ukrainian].
4. Latynin, M. A. (2014). Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnoho rehulivannia [Agrarian sector of Ukrainian economy: mechanism of state regulation]. Kharkiv: Vyd-vo KharPI NADU «Mahistr» [in Ukrainian].
5. Mohylnyi, O. M. (2014). Rehulivannia ahrarnoi sfery [Regulation of agrarian sphere]. Mogilny. Uzhhorod. IVA [in Ukrainian].
6. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V., & Posnova, T. V. (2012). *Natsionalna ekonomika [National Economy]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
7. Suprun, O. M. (2011). Ekonomichne rehulivannia ahrarnoho vyrobnytstva [Economic regulation of agricultural production]. Kyiv: NNTs IAE [in Ukrainian].
8. Chuhunov, I. Ia., & Mishchenko V. I. (etc.). (2009). *Finansy Ukrainy: instytutsiini peretvorennia ta napriamy rozvytku [Finance of Ukraine: institutional transformations and directions of development]*. I. Ia. Chuhunov (Ed.). Kyiv: DNNUAFU [in Ukrainian].
9. Tsyplukhina, V. S. (2015). *Evolutsiia derzhavnoho upravlinnia zemelnymy resursamy v Ukraini [Evolution of State Management of Land Resources in Ukraine]*. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia - Theory and Practice of Public Administration, Issue 4 (47)*, 85-90. [in Ukrainian].

УДК 174:004.942:65.011

Людмила Потрашкова (Україна)

JEL classification: M21, M11, C60

Людмила ПОТРАШКОВА

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра комп'ютерних систем і технологій,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, Україна

E-mail: LV7@ukr.net

ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0002-8239-2794>

Researcher ID:

<http://www.researcherid.com/rid/V-4144-2017>

КОНЦЕПЦІЯ ПОБУДОВИ МОДЕЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© Людмила Потрашкова, 2019

Отримано: 21.11.2019 р.

Прорецензовано: 11.12.2019 р.

Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.

Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Анотація

Вступ. Під час планування соціально відповідальної діяльності менеджмент підприємства зіштовхується з проблемою: вплив такої діяльності на ресурсну систему та потенціал підприємства є неоднозначним, і його складно оцінити. З одного боку, соціально відповідальні заходи позитивно впливають на імідж підприємства, але з іншого боку – вони потребують додаткових витрат ресурсів підприємства (оскільки ці заходи за своєю суттю спрямовані на забезпечення підвищеного рівня задоволення інтересів широкого кола стейкхолдерів). Цей факт утруднює планування соціально відповідальної діяльності підприємства. Як наслідок, менеджменту підприємств потрібен інструментарій у вигляді економіко-математичних моделей, які би дозволили: оцінювати вплив соціально відповідальної діяльності на різні види ресурсів підприємства та на його потенціал в цілому; приймати рішення з планування соціально відповідальної діяльності підприємства на основі врахування завдання відтворення потенціалу підприємства.

Мета. Метою даного дослідження є розробка концепції побудови модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства з урахуванням впливу такої діяльності на потенціал підприємства.

Результати. Для досягнення поставленої мети у роботі на основі аналізу теорії і практики корпоративної соціальної відповідальності сформульовані положення концепції, які формують вимоги до модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства. Згідно з цією концепцією, планування соціально відповідальної діяльності має базуватися на оцінюванні потенціалу підприємства та його динаміки. Для того щоб отримати більш точну оцінку впливу соціально відповідальної діяльності підприємства на різні типи ресурсів та потенціал підприємства, модельна підтримка процесів планування має містити моделі поведінки стейкхолдерів підприємства з урахуванням фактору соціальної відповідальності стейкхолдерів та динаміки характеристик їхніх відносин з підприємством.

Висновки. Запропоновані розробки спрямовані на підвищення обґрунтованості планування соціально відповідальної діяльності підприємств.

Потрашкова Л. В. Концепція побудови модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 51-57.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.051>

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність; соціально відповідальна діяльність підприємства; планування діяльності підприємства; економіко-математичні моделі; потенціал підприємства; стейкхолдери підприємства.

UDC 174:004.942:65.011

Lyudmyla Potrashkova (Ukraine)

JEL classification: M21, M11, C60

CONCEPT OF MODEL SUPPORT FOR CORPORATE SOCIAL PERFORMANCE PLANNING

Lyudmyla POTRASHKOVA

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Computer Systems and
Technologies,
Simon Kuznets Kharkiv National University of
Economics, Ukraine*

ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0002-8239-2794>

Researcher ID:

<http://www.researcherid.com/rid/V-4144-2017>

© Lyudmyla Potrashkova, 2019

Received: 21.11.2019

Revised: 11.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Abstract

Introduction. When planning socially responsible activities, the management of the company faces a problem.

The impact of such activities on the resource system and the potential of the enterprise is ambiguous and difficult to assess. On the one hand, socially responsible activities have a positive effect on the image of the enterprise, but on the other hand, they require additional expenditures of the enterprise's resources (since these measures are in essence aimed at ensuring an increased level of satisfaction of the interests of a wide range of stakeholders). This fact complicates the planning of socially responsible activities of the enterprise. As a consequence, enterprise management needs tools in the form of economic and mathematical models that would allow: to evaluate the impact of socially responsible activities on different types of enterprise resources and on its potential as a whole; to make decisions on planning of socially responsible activity of the enterprise on the basis of consideration of the task of reproduction of potential of the enterprise.

Purpose. The purpose of this study is to develop a concept for building model support for the planning of socially responsible enterprise activity, taking into account the impact of such activity on the enterprise's potential.

Results. To achieve this goal in the work on the basis of the analysis of the theory and practice of corporate social responsibility, formulated the concept that formulate requirements for model support for planning socially responsible activities of the enterprise. According to this concept, the planning of socially responsible activities should be based on an assessment of the enterprise's potential and its dynamics. In order to obtain a more accurate assessment of the impact of socially responsible enterprise activity on different types of resources and enterprise potential, model support for planning processes should include patterns of enterprise stakeholder behavior, taking into account the stakeholder social responsibility factor and the dynamics of the characteristics of their relations with the enterprise.

Conclusions. The proposed developments are aimed at enhancing the validity of planning of socially responsible activities of enterprises.

Potrashkova, L. (2019). Concept of model support for corporate social performance planning. *Economic analysis*, 29 (4), 51-57.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.051>

Keywords: corporate social responsibility; corporate social performance; business planning; economic and mathematical models; enterprise potential; stakeholders of enterprise.

Вступ

Сьогодні суспільство очікує від підприємств дотримання принципів соціальної відповідальності, які було сформульовано в роботах Акермана Р. [1], Боуена Г. [2], Девіса К. [3], Керролла А. [4] та інших. Але підприємства, які планують перейти до ведення соціально відповідальної діяльності, зіштовхуються із проблемою: вплив такої діяльності на ресурсну систему та потенціал підприємства є неоднозначним. З одного боку, соціально відповідальні заходи позитивно впливають на імідж підприємства, але з іншого боку – вони потребують додаткових витрат ресурсів підприємства (оскільки ці заходи за своєю суттю спрямовані на забезпечення підвищеного рівня задоволення інтересів широкого кола стейкхолдерів). Це утруднює планування соціально відповідальної діяльності підприємства. Внаслідок цього менеджменту підприємств потрібен інструментарій у вигляді економіко-математичних моделей, які би дозволили: оцінювати вплив соціально відповідальної діяльності на різні види ресурсів підприємства та на його потенціал в цілому; приймати рішення з планування соціально відповідальної діяльності підприємства на основі врахування завдання відтворення потенціалу підприємства.

Огляд літератури дозволив виявити приклади економіко-математичних моделей, у яких враховано явище соціальної відповідальності. Так, наприклад, формалізацію соціально відповідальної поведінки виробників та споживачів на ринку певної продукції здійснено у мультиагентній моделі, запропонованій Т. Hashimoto, N. Shinohara та S. Egashira [5]. Прикладом багатокритеріальної моделі прийняття соціально відповідальних рішень є розроблена А. Aliakbaria та М. Seifbarghy модель вибору постачальників підприємства з врахуванням їхнього рівня соціальної відповідальності [6]. Оптимізаційні моделі соціально відповідального управління можна знайти у ряді робіт С. К. Рамазанова [7-9]. Але ці та інші існуючі сьогодні економіко-математичні моделі недостатньо враховують вплив соціально відповідальних заходів на потенціал підприємства, що знижує обґрунтованість планування соціально відповідальної діяльності підприємств. Виходячи з наведеного, існуючі моделі діяльності підприємства потребують подальшого розвитку. І для цього необхідно сформулювати концептуальні положення, які встановлять вимоги до модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства, виходячи з необхідності врахування впливу цієї діяльності на потенціал підприємства.

Мета статті

Метою даного дослідження є розробка концепції побудови модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства з врахуванням впливу такої діяльності на потенціал підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Під соціально відповідальною діяльністю підприємства будемо розуміти таку його діяльність, яка ([10]):

- відповідає не тільки вимогам законодавства, але й нормам соціально відповідальної поведінки, які відображають уявлення соціуму про обов'язки бізнесу щодо задоволення інтересів суспільства понад вимоги законодавства;
- ґрунтується на врахуванні інтересів суспільства як критеріїв прийняття управлінських рішень.

Виходячи з наведеної дефініції та проведеного аналізу теорії і практики корпоративної соціальної відповідальності, сформулюємо положення концепції побудови модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства.

Положення 1. Планування соціально відповідальної діяльності підприємства має здійснюватися на основі аналізу наявного потенціалу підприємства, а також аналізу його динаміки під впливом соціально відповідальних заходів.

Процеси задоволення підприємством інтересів його стейкхолдерів знаходяться у тісному зв'язку з процесами відтворення потенціалу підприємства. Цій зв'язок має два складники:

А. З одного боку, наявний потенціал забезпечує спроможність підприємства задовольняти інтереси його стейкхолдерів.

Б. З іншого боку, саме від процесів задоволення підприємством інтересів стейкхолдерів залежить відтворення потенціалу підприємства.

Внаслідок наявності зазначених причинно-наслідкових зв'язків плани підприємства залежать від відповідей на такі запитання:

1. Чи забезпечує наявний потенціал підприємства його спроможність задовольняти інтереси стейкхолдерів на запланованому рівні?
2. Чи здійснюють процеси задоволення інтересів стейкхолдерів позитивний вплив на потенціал підприємства?

Стратегічний менеджмент підприємства опікується тим, щоб відповіді на зазначені запитання були позитивними. Але при введенні умов виконання підприємством норм соціальної відповідальності відповіді на зазначені запитання можуть бути негативними. Причини цього є такими:

1. Норми соціальної відповідальності накладають на підприємства більш жорсткі вимоги у порівнянні з вимогами законодавства. Вони звужують множину допустимих варіантів поведінки підприємства. Застосування норм та критеріїв соціальної відповідальності приводить до того, що підприємство має реалізовувати такі стратегії, які характеризуються підвищеним рівнем задоволення інтересів широкого кола стейкхолдерів (перш за все – стейкхолдерів дальнього кола) і, відповідно, підвищеним рівнем витрат ресурсів. У таких умовах підприємство, яке має низький потенціал, не матиме спроможності забезпечити достатній рівень задоволення інтересів деяких груп стейкхолдерів та достатній рівень відтворення своїх ресурсів (зокрема, рівень прибутку, достатній для підтримки простого та розширеного відтворення основних фондів). Тому для ведення діяльності на засадах соціальної відповідальності підприємство має володіти певним потенціалом, завдяки якому збільшення витрат ресурсів на соціальні заходи не призведе до занепаду підприємства.

2. Вплив заходів у сфері соціальної відповідальності на ресурсну систему підприємства є неоднозначним: з одного боку, соціально відповідальні заходи здійснюють позитивний вплив на відносини підприємства з деякими групами стейкхолдерів (тобто на нематеріальні ресурси підприємства); але з іншого боку, соціально відповідальні заходи можуть відволікати додаткові матеріальні ресурси від процесів відтворення на підприємстві.

З наведеного випливають такі висновки:

1. Рішення щодо ведення діяльності підприємства на засадах соціальної відповідальності мають бути обґрунтовані на основі аналізу наявного потенціалу цього підприємства (впливає з твердження А).

2. Вибір варіанту поведінки підприємства на засадах соціальної відповідальності має здійснюватися на основі аналізу впливу такої діяльності на динаміку потенціалу підприємства (впливає з твердження Б).

Положення 2. До складу модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства мають входити:

- *дескриптивні моделі соціально відповідальної діяльності підприємства, призначені для оцінювання наслідків такої діяльності для стейкхолдерів ближнього та дальнього кола, а також для потенціалу підприємства;*
- *нормативні моделі вибору варіанту поведінки підприємства на засадах соціальної відповідальності з урахуванням завдання підтримки та розвитку потенціалу підприємства.*

Процес прийняття рішень з планування соціально відповідальної діяльності підприємства містить такі основні стадії:

- формування множини альтернативних варіантів поведінки підприємства з урахуванням соціально відповідальних заходів;
- оцінювання наслідків реалізації альтернатив для різних груп стейкхолдерів та потенціалу підприємства;
- вибір на множині альтернатив з урахуванням інтересів різних груп стейкхолдерів, а також з урахуванням завдання підтримки та розвитку потенціалу підприємства.

Перелік зазначених стадій процесу прийняття рішень визначає необхідні моделі для підтримки цих стадій – дескриптивні моделі для стадії 2 та нормативні моделі для стадії 3.

Нормативні моделі прийняття рішень з вибору варіанту поведінки підприємства на засадах соціальної відповідальності мають формуватися на основі загальної задачі прийняття рішень шляхом урахування в ній:

- норм соціальної відповідальності;
- критеріїв задоволення інтересів суспільства (при цьому інтереси суспільства можуть бути зведені до множини інтересів різних груп стейкхолдерів підприємства, включаючи інтереси сучасних та майбутніх поколінь населення);
- критеріїв забезпечення відтворення потенціалу підприємства.

Положення 3. Оцінювання впливу соціально відповідальної діяльності підприємства на його потенціал має базуватися на врахуванні реакції різних груп стейкхолдерів на різні варіанти поведінки підприємства.

Застосування підприємством соціально відповідальних заходів приводить до зміни параметрів його впливу на задоволення інтересів різних груп стейкхолдерів. Для моделювання наслідків такої зміни необхідно враховувати, що ця зміна приводить до зміни поведінки стейкхолдерів, які забезпечують підприємство ресурсами, а також попитом на створювані ним блага.

Виходячи з наведеного, важливою складовою моделей соціально відповідальної діяльності підприємств мають бути:

- співвідношення, які описують реакцію стейкхолдерів на різні варіанти поведінки підприємства;
- співвідношення, які описують вплив поведінки стейкхолдерів на ресурси та результати діяльності підприємства.

З метою врахування взаємозалежності поведінки підприємства та поведінки його стейкхолдерів модель соціально відповідальної

діяльності підприємства має бути побудована як композиція моделей:

$$R = r(x, s, v, z), \quad (1)$$

$$V = v(x, s, z), \quad (2)$$

де: блок (1) описує діяльність аналізованого підприємства у плановому періоді;

блок (2) описує поведінку стейкхолдерів, яка залежить від характеристик діяльності аналізованого підприємства та далі впливає на ресурси та результати цієї діяльності;

z – вектор значень параметрів зовнішнього середовища, на які діяльність підприємства не впливає;

v – вектор значень параметрів зовнішнього середовища, на які діяльність підприємства впливає;

x – вектор характеристик ресурсів підприємства;

s – вектор значень керованих змінних, які описують управлінські рішення менеджменту підприємства.

Положення 4. У моделях соціально відповідальної діяльності підприємства необхідно враховувати те, що реакція стейкхолдерів на соціально відповідальні заходи підприємства залежить від соціальної відповідальності цих стейкхолдерів.

Соціально відповідальна діяльність підприємства має два основні завдання:

1) задоволення інтересів безпосередніх стейкхолдерів (стейкхолдерів близького кола), які мають прямиий вплив на діяльність підприємства;

2) задоволення інтересів стейкхолдерів дальнього кола, які не мають прямого впливу на діяльність підприємства.

Заходи з виконання цих завдань мають різні наслідки для підприємства.

Задоволення інтересів безпосередніх стейкхолдерів є невід'ємною частиною діяльності підприємства. Інтереси цих стейкхолдерів та підприємства частково збігаються, оскільки саме задоволення інтересів цих стейкхолдерів дозволяє підприємству отримати необхідні йому ресурси (наприклад, саме задоволення потреб споживачів забезпечує підприємству дохід від продажу продукції).

А ось взаємозв'язок інтересів підприємства з інтересами стейкхолдерів дальнього кола є іншим. Задоволення інтересів стейкхолдерів дальнього кола буде позитивно впливати на ресурси та результати діяльності підприємства лише в разі виконання однієї з таких умов:

1. Збіг інтересів безпосередніх стейкхолдерів з інтересами стейкхолдерів дальнього кола.

2. Високий рівень соціальної відповідальності безпосередніх стейкхолдерів, завдяки якому ці стейкхолдери за інших однакових умов віддадуть перевагу підприємству, що враховує інтереси суспільства.

У зазначених випадках задоволення підприємством інтересів «суспільства загалом», водночас, буде сприяти задоволенню інтересів його безпосередніх стейкхолдерів, що призведе до позитивного впливу на ресурси та результати діяльності підприємства.

Положення 5. У моделях соціально відповідальної діяльності підприємства необхідно враховувати як короткострокову, так і довгострокову реакцію стейкхолдерів на поведінку підприємства. Задля врахування довгострокової реакції стейкхолдерів у моделях мають бути наявні співвідношення, які описують характеристики відносин підприємства зі стейкхолдерами, динаміку цих характеристик під впливом поведінки підприємства, а також вплив цих характеристик на рішення стейкхолдерів.

Процес задоволення інтересів стейкхолдерів має такі позитивні наслідки для підприємства:

а) короткострокові наслідки – залучення стейкхолдерів до здійснення відповідних операцій обміну та отримання від них необхідних підприємству ресурсів;

б) довгострокові наслідки – підвищення рівня довіри та лояльності з боку зацікавлених сторін, укріплення корпоративної репутації. Іншими словами, соціально відповідальні заходи підприємства впливають на характеристики його відносин зі стейкхолдерами.

Відносини підприємства зі стейкхолдерами необхідно розглядати як ресурси підприємства (вони є ресурсними складниками потенціалу підприємства [11]). Характеристики відносин протягом тривалого часу впливають на рішення стейкхолдерів щодо взаємодії з аналізованим підприємством. Неврахування впливу соціально відповідальних заходів на відносини підприємства зі стейкхолдерами може привести до неправильних висновків щодо динаміки ресурсів та результатів діяльності підприємства.

На основі запропонованих концептуальних положень було сформовано концептуальну схему модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальна схема модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства*

* Розробка автора.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Запропонована у роботі концепція формує вимоги до модельної підтримки планування соціально відповідальної діяльності підприємства. Згідно з цією концепцією, планування соціально відповідальної діяльності має базуватися на оцінюванні потенціалу підприємства та його динаміки. Для того, щоб отримати більш точну оцінку впливу соціально відповідальної діяльності підприємства на різні типи ресурсів та потенціал підприємства, модельна підтримка процесів планування має містити моделі поведінки

стейкхолдерів підприємства з урахуванням фактору соціальної відповідальності стейкхолдерів та динаміки характеристик їхніх відносин з підприємством.

Запропоновані розробки спрямовані на підвищення обґрунтованості планування соціально відповідальної діяльності підприємства.

За межами цієї роботи залишилися питання державної підтримки соціально відповідальної діяльності підприємств. Ці питання потребують окремого детального дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ackerman R. W., Bauer R. A. Corporate Social Responsiveness: modern dilemma. Reston, VA: Reston Publishing Company, 1976. 466 p.
2. Bowen H. Social responsibilities of the businessman. New York : Harper and Row, 1953. XII, 276 p.
3. Davis K. Understanding the social responsibility puzzle: what does the businessman owe to society. *Business Horizons*. 1967. № 10 (4). P. 45-50.

4. Carroll A. B. The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*. 1991. № 34 (4). P. 39-48.
5. Hashimoto T., Shinohara N., Egashira S. On dissemination mechanism of corporate social responsibility (CSR): Analysis with agent simulation. Normative Multi-Agent Systems. Dagstuhl Seminar Proceedings 09121 (15.03-20.03.2009). Wadern : Schloss Dagstuhl - Leibniz-Zentrum für Informatik. URL : http://drops.dagstuhl.de/opus/frontdoor.php?source_opus=1911101.
6. Aliakbaria A., Seifbarghy A. Supplier Selection Model for Social Responsible Supply Chain. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*. 2011. № 8. P. 41-53.
7. Рамазанов С. К. Интегральная нелинейная динамическая эколого-экономическая модель управления. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2003. № 4 (8). С. 94-100.
8. Рамазанов С. К. Интегральная модель эколого-экономического управления программой (проектом) как сложной системой на основе знаний и нечеткой логики. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2009. № 2 (30). С. 64-70.
9. Рамазанов С. К. Проблема сталою розвитку й інтегральна модель еколого-економічного управління в умовах глобальних криз. *Економіка розвитку*. 2016. № 2. С. 63-72.
10. Потрашкова Л. В. Підтримка прийняття рішень зі стратегічного планування соціально відповідальної діяльності підприємства на основі оцінювання потенціалу підприємства. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 187-201.
11. Заруба В. Я., Потрашкова Л. В. Системний підхід к аналізу потенціала підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2010. № 8 (150). С. 59-62.

REFERENCES

1. Ackerman, R. W. & Bauer, R. A. (1976). *Corporate Social Responsiveness: modern dilemma*. Reston, VA: Reston Publishing Company.
2. Bowen, H. (1953). *Social responsibilities of the businessman*. New York : Harper and Row.
3. Davis, K. (1967). Understanding the social responsibility puzzle: what does the businessman owe to society. *Business Horizons*, 10 (4), 45-50.
4. Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34 (4), 39-48.
5. Hashimoto, T., Shinohara, T. & Egashira, S. (2009). On dissemination mechanism of corporate social responsibility (CSR): Analysis with agent simulation. *Normative Multi-Agent Systems. Dagstuhl Seminar Proceedings 09121*. http://drops.dagstuhl.de/opus/frontdoor.php?source_opus=1911101.
6. Aliakbaria, A. A & Seifbarghy, M. (2011). Supplier Selection Model for Social Responsible Supply Chain. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, 8, 41-53.
7. Ramazanov, S. (2003). Integral nonlinear dynamic ecological economic model for system controlling. *Project management and development of production*, 4 (8), 94-100.
8. Ramazanov, S. (2009). Integrative model of the program (project) ecologic-economic management as a complex system on the base of knowledge and fuzzy logic. *Project management and development of production*, 2 (30), 64-70.
9. Ramazanov, S. (2016). The problem of sustainable development and the integrated model of eco-economic management under the global crisis. *Economics of Development*, 2, 63-72.
10. Potrashkova, L. (2018). The Support of Decision-Making for Strategic Planning of the Socially Responsible Activity of Enterprise on the Basis of Evaluation of its Potential. *Business Inform*, 11, 187-201.
11. Zaruba, V. & Potrashkova, L. (2010). Systematic approach to enterprise potential analysis. *Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, 8 (150), 59-62.

УДК 331.5

Артур Романов (Україна)

JEL classification: J21, J23, J24

Артур РОМАНОВ

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра менеджменту,
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана
Дем'янчука,
м. Рівне, Україна
E-mail: romanovad@ukr.net
ORCID ID:
<http://orcid.org/0000-0002-5825-4738>

© Артур Романов, 2019

Отримано: 10.12.2019 р.
Прорецензовано: 15.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

АСИМЕТРІЇ РИНКУ ПРАЦІ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація

Вступ. Ключовими викликами у процесі досягнення Глобальних цілей сталого розвитку є забезпечення економічного зростання, зайнятості населення, подолання безробіття, особливо серед молоді, що обумовлює розвиток стабільного ринку праці. Ринок праці як економічні відносини з приводу найму робочої сили не лише є вагомою складовою будь-якої економіки, але й тісно пов'язаний з ринками капіталу, товарів та послуг.

Метою роботи є з'ясування національних особливостей і тенденцій ринку праці та обґрунтування механізмів регулювання асиметрій його розвитку з урахуванням світової практики.

Методи (методологія): методи структурно-логічного аналізу (для здійснення теоретичних узагальнень і формулювання пропозицій регулювання ринку праці у контексті досягнення Глобальних цілей сталого розвитку); методи деталізації та синтезу (для вивчення ринку праці); статистичні методи.

Результати. У статті досліджено асиметрії розвитку ринку праці. Виявлено низку проблем, які негативно впливають на ефективність державної політики та досягнення Глобальних цілей сталого розвитку. Це такі проблеми, як можливості працевлаштування, особливо для молоді; нерівномірність зайнятості за регіонами, віковими групами, статтю; неформальна зайнятість. Особливу увагу приділено основним показникам досягнення цілей сталого розвитку «Гідна праця та економічне зростання»; це такі показники як річні темпи зростання ВВП; рівень зайнятості; середній зарібок жінок та чоловіків; рівень безробіття за статтю, віком та серед осіб з обмеженими можливостями; питома вага молоді (віком 15-24 роки), яка не навчається і не працює та інші. Запропоновано механізми регулювання асиметрій ринку праці в Україні. Зокрема, реформа ринку праці та перегляд трудового законодавства; інвестування в освіту; розвиток когнітивних та соціально-побутових навичок; створення нових робочих місць, співпраця усіх сторін соціально-трудова відносин та інші.

Романов А. Асиметрії ринку праці та механізми їх регулювання в умовах досягнення цілей сталого розвитку. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 58-66.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.058>

Ключові слова: сталий розвиток; ринок праці; зайнятість; безробіття; заробітна плата; міграція робочої сили; освіта; навички працівників; реформи ринку праці.

UDC 331.5

Arthur Romanov (Ukraine)

JEL classification: J21, J23, J24

Arthur ROMANOV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management,
International University of Economics and
Humanities named after Stepan Demianchuk,
Ukraine

E-mail: romanovad@ukr.net

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0002-5825-4738>

© Arthur Romanov, 2019

Received: 10.12.2019

Revised: 15.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

LABOR MARKET ASYMMETRIES AND MECHANISMS FOR REGULATING THEM IN THE CONTEXT OF ACHIEVING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Abstract

Introduction. Labor market is a major component of any economy and is intricately tied in with markets for capital, goods and services. At a time of immense challenges to sustainable development, employment, unemployment, particularly youth unemployment, gender inequalities are major concerns and key challenges.

Purpose. The article aims is to research the national peculiarities and tendencies of the labor market and determine the directions of the state policy of Ukraine for regulating the asymmetries of its development on the basis of foreign countries experience.

Method (methodology): the methods of structural and logical analysis were used to implement theoretical generalizations and formulation of mechanisms for regulating them in the context of achieving the Sustainable Development Goals; the methods of detailing and synthesis were used to study the employment, unemployment, wages, and labor migration. The statistical methods were used to study the labor market asymmetries and the trends of labor market.

Results. The actual trends of development of labor market have been investigated. There are a number of problems that affect the efficiency of state policy and achieving the Global goals of sustainable development. These are problems such as employment opportunities, especially for young people; inequalities across regions, age groups and genders; informal employment; labor migration.

Particular importance is attached to core indicators for reporting on contribution towards implementation of the Sustainable Development Goals as annual growth rate of real GDP per employed person; proportion of informal employment, by sex; average hourly earnings of female and male employees, by occupation, age and persons with disabilities; unemployment rate, by sex, age and persons with disabilities; proportion of youth (aged 15-24 years) not in education, employment or training.

The mechanisms of regulation of asymmetries of development of labor market in Ukraine are proposed. For example, labor market reform and revision of labor law; investing in education; development of cognitive and social skills; job creation, cooperation of all parties of social-labor relations and others.

Romanov, A. (2019). Labor market asymmetries and mechanisms for regulating them in the context of achieving the sustainable development goals. *Economic analysis*, 29 (4), 58-66.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.058>

Keywords: sustainable development; labor market; employment; unemployment; wages; labor migration; education; employee skills; labor market reforms.

Вступ

В умовах нової економічної реальності особливо актуальними є цілі та завдання Сталого розвитку, визначені ООН [14] і адаптовані у більшості країн світу. В Україні основою для подальшого планування розвитку є Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» [12], яка створює бачення орієнтирів досягнення Цілей сталого розвитку і містить адаптовані завдання та індикатори для їх моніторингу.

Безумовно, що стале економічне зростання неможливе без забезпечення повної і продуктивної зайнятості та гідної праці для всіх жінок і чоловіків, а також захисту трудових прав та надійних і безпечних умов праці для всіх працівників. Вагому роль у забезпеченні повної і продуктивної зайнятості в контексті досягнення Цілей сталого розвитку відіграє ринок праці.

Розвинений та стабільний ринок праці означає високий споживчий попит, який здатен принести прибутки компаніям, підвищити рівень життя працівників та бути чинником досягнення соціальної стабільності в країні. Як провідний сегмент ринкової економіки, ринок праці забезпечує розподіл людського капіталу, впливає на рівень економічних та неекономічних вигод від його використання; у свою чергу, людський капітал стає цінністю саме завдяки ринку праці. Проте, глобалізація, демографічні зрушення, технологічний прогрес, нові способи виробництва та необхідність сталого розвитку спричиняють зміни природи праці: технології відкривають шляхи для створення нових робочих місць, підвищення продуктивності праці та надання ефективних державних послуг, компанії розвиваються завдяки цифровій трансформації та покращенню управління людськими ресурсами.

Експерти Світового банку закликають уряди країн інвестувати в людський капітал, щоб працівники могли набути навичок, затребуваних на ринку праці, а також посилити соціальний захист і поширити його на всіх людей у суспільстві [16].

В постійному русі, залежно від низки внутрішніх та зовнішніх чинників, перебуває і ринок праці України; незначна стабілізація проявляється у вигляді зростання чисельності зайнятого населення, зниження загального рівня безробіття, зростання рівня оплати праці тощо. Разом з тим, неформальна зайнятість, професійно-кваліфікаційний дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили, безробіття серед молоді з вищою освітою, невідповідність рівнів заробітної плати в Україні та в країнах Європейського Союзу, освітня і трудова міграції, обумовлюють необхідність його регулювання відповідно до цілей та завдань сталого розвитку.

Теоретично-наукове обґрунтування, дослідження економічної суті ринку праці, зайнятості, безробіття міститься в працях Дж. Беккера, Г. Кларка, У. Кентона та інших. Експерти міжнародних організацій вивчають зміни природи праці, перспективи зростання професійних та технічних робочих місць; розробляють прогнози розвитку національних та глобальних ринків праці залежно від віку, статі та раси тощо.

Вагомий внесок у дослідження і розв'язання наукової проблеми функціонування ринку праці здійснили українські науковці: Міщук Н. В., Завада О. П. [4], Колот А. [2], Лібанова Е. [3], Наумова М. [5], Сариогло В. [8] та інші. Незважаючи на активне дослідження стану та напрямів розвитку ринку праці, в сучасних умовах господарювання актуальними дослідженнями є вивчення асиметрій розвитку ринку праці України та механізмів їх регулювання з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Мета статті

Метою статті є з'ясування національних особливостей і тенденцій ринку праці та обґрунтування механізмів регулювання асиметрій його розвитку з урахуванням світової практики.

Виклад основного матеріалу дослідження

На глобальному рівні, сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх (ціль 8 Цілей Сталого розвитку 2016-2030) передбачає виконання країнами таких завдань як: підтримання економічного зростання, у тому числі зростання валового внутрішнього продукту на рівні не менше 7% на рік; підвищення продуктивності в економіці шляхом диверсифікації, технічної модернізації та інноваційної діяльності; проведення орієнтованої на розвиток політики, яка сприяє продуктивній діяльності, створенню гідних робочих місць, підприємству, творчості й інноваційній діяльності; забезпечення повної і продуктивної зайнятості та гідної праці для всіх жінок і чоловіків, у тому числі молодих людей та інвалідів, і рівну оплату за працю рівної цінності; суттєве скорочення частки молоді, яка не працює, не вчиться і не набуває професійних навичок; викорінення примусової праці; захист трудових прав і сприяння забезпеченню надійних і безпечних умов праці для всіх трудящих, включаючи трудящих-мігрантів, та осіб, які не мають стабільної зайнятості; розробка і введення в дію глобальної стратегії забезпечення зайнятості молоді та імплементація Глобального пакту про робочі місця Міжнародної організації праці [14].

З метою виконання вищезазначених завдань для досягнення Глобальних цілей сталого розвитку

в Україні розроблено національну систему Цілей сталого розвитку [12], затверджено індикатори моніторингу [6] та визначено, що Цілі сталого розвитку на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення прогностичних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів тощо [7].

Так, для досягнення цілі «Гідна праця та економічне зростання» в Україні необхідно: по-перше, забезпечити стійке зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості; по-друге, підвищити ефективність виробництва на засадах сталого розвитку та розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв; по-третє, підвищити рівень зайнятості

населення; по-четверте, скоротити частку молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок; по-п'яте, сприяти забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки; по-шосте, створити інституційні та фінансові можливості для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення та розвитку креативної економіки [12].

Моніторинг забезпечення сталого економічного зростання, зайнятості та праці в Україні здійснюється за індикаторами, наведеними у таблиці 1.

Таблиця 1. Інформаційне забезпечення моніторингу цілі сталого розвитку «Гідна праця та економічне зростання», метадані

Індикатори	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік
Індекс фізичного обсягу ВВП, %	90,20	102,40	102,50	103,30	104,00
Індекс зміни продуктивності праці, %	99,20	103,50	103,20	102,00	104,00
Рівень зайнятості населення віком 20-64 роки, %	64,4	64,2	64,2	65,6	66,00
жінки	59,1	59,3	59,4	61,0	
чоловіки	70,2	69,5	69,4	70,5	
за типом місцевості проживання					
міська	65,2	65,0	65,1	66,7	
сільська	62,7	62,4	62,2	63,2	
Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки, %	17,20	17,80	15,90	14,50	17,00
жінки	19,80	20,80	19,00	17,80	
чоловіки	14,60	14,90	12,90	11,30	
Частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, у загальнообліковій кількості штатних працівників, усього, %	28,9	-	28,4	-	22,00
Кількість зайнятих працівників у суб'єктів середнього та малого підприємництва, млн. осіб	6,5	6,5	6,6	-	8,30
Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків, %	74,9	74,6	78,8	77,7	80,00
Рівень зайнятості жінок віком 25-44 роки, які мають дітей віком 3-5 років, %	59,0	-	-	-	63,00

Складено за даними [1; 9].

Таким чином, в Україні ситуація щодо забезпечення економічного зростання та зайнятості у 2015-2018 рр. є нестабільною. В результаті запровадження нових підходів щодо регулювання зайнятості населення (таких як первинне та поглиблене профілювання, професійне навчання, соціальний супровід після працевлаштування,

співпраця Державної служби зайнятості з об'єднаними територіальними громадами тощо), у 2019 році ринок праці України характеризують такі тенденції:

1. Кількість зайнятого населення у віці 15 років і старше у I півріччі 2019 року становила 16,6 млн. осіб, а рівень зайнятості – 51,4%. І майже половину

зайнятих громадян становлять особи віком 40-59 років, 30% – особи у віці від 30 до 39 років, кожен п'ятий у віці від 15 до 29 років. За професійними групами: 41% зайнятих становили керівники, службовці, професіонали та фахівці, 18% – особи, що займали робочі місця, які належать до класу найпростіших професій, 17% – працівники сфери торгівлі та послуг, 13% – кваліфіковані робітники з інструментом та сільського господарства, 11% – робітники з обслуговування та машин [9].

2. У всіх регіонах поступово (з 56,8% до 57,9%) зростає рівень зайнятості населення у віці 15-70 років; найбільш суттєво цей показник зріс у таких регіонах як Полтавська (з 54,6% до 56,1%), Сумська (з 57,2% до 58,7%), Херсонська (з 56,8% до 58,3%), Чернігівська (з 56,8% до 58,3%) області. Найвищий рівень зайнятості спостерігався у м. Києві (63,0%), Харківській (62,2%), Дніпропетровській (59,5%), Київській (59,3%) та Миколаївській (58,9%) областях, а найнижчий – у Волинській (50,2%) та Донецькій (50,9%) областях.

3. У I півріччі 2019 року на 94 тис. осіб скоротилася кількість зайнятих громадян у віці 15-70 років у неформальному секторі економіки. Кожен п'ятий працює з порушенням трудового законодавства (3,5 млн осіб зайнятих або 21,0% зайнятого населення) у сільському, лісовому та рибному господарствах (42%), в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (18%), а також у будівництві (16%).

4. В Україні поступово скорочується кількість безробітного населення; але і досі зареєстрованими у Державній службі зайнятості є 1,5 млн осіб; відповідно рівень безробіття у 2019 році – 8,4%. Найнижчий рівень безробіття спостерігався у Харківській (5,0%), Київській (5,9%), Одеській (6,1) областях та місті Києві (6,1%), а найвищий – у Луганській (14,2%), Донецькій (13,7%), Волинській (11,7%) та Кіровоградській (11,2%), Полтавській (11,1%) областях.

Основними причинами незайнятості є: звільнення за власним бажанням та за угодою сторін (41%), вивільнення з економічних причин (20%), сезонний характер роботи (11%), закінчення строку контракту (9%); є й такі, що не змогли знайти роботу після закінчення навчання у закладах освіти (9%).

За даними Державної служби зайнятості, для 1,5 млн офіційно безробітних є 1 млн вакансій; завдяки зростанню співпраці роботодавців з центрами зайнятості можливості працевлаштування у 2019 році збільшилися на 4% у порівнянні з 2018 роком.

На нові робочі місця в пріоритетних видах економічної діяльності з компенсацією роботодавцю витрат в розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне

страхування були працевлаштовані недостатньо конкурентоспроможні працівники на ринку праці.

Для сприяння повній та продуктивній зайнятості, гідній роботі для всіх, в Україні:

- передбачена одноразова виплата допомоги по безробіттю та започаткування власної справи (справу, зросла на 33% та становила 2,0 тис. осіб);
- практикується тимчасова зайнятість; найбільш поширеними видами громадських робіт є: допомога сім'ям учасників АТО, супровід інвалідів по зору, роботи на об'єктах соціальної сфери, відбудова історичних пам'яток;
- здійснюється первинне та поглиблене профілювання (у січні-жовтні 2019 року 775 тис. осіб, які шукають роботу, пройшли первинне профілювання, з них 469 тис. безробітних пройшли поглиблене профілювання [9]);
- здійснюється соціальний супровід після працевлаштування за підходом кейс – менеджменту;
- проведено професійне навчання з метою забезпечення професійно-кваліфікаційного рівня шукачів роботи вимогам роботодавців;
- популяризується навчання у центрах професійно-технічної освіти державної служби зайнятості; найбільш поширеними професіями, які здобули безробітні, є: перукар, кухар, тракторист-машиніст, електрогазозварник, токарь, столяр, швачка, водій;
- пропонують профорієнтаційні послуги особам, які мають статус зареєстрованого безробітного; особам, що навчаються у закладах освіти різних типів числі учням загальноосвітніх шкіл;
- ваучер на навчання та підвищення кваліфікації у січні-жовтні 2019 року отримали 1 142 особи (у січні-жовтні 2018 року – 983 особи);
- надають послуги інформаційно-консультаційного змісту.
- впроваджуються електронні сервіси з використанням інтернет-технологій щодо надання соціальних послуг громадянам та роботодавцям.

Як наслідок, такі пасивні форми роботи з безробітними як виплата допомоги по безробіттю поступово скорочуються (станом на 1 листопада 2019 року допомогу по безробіттю отримували 208 тис. осіб, що на 1 тис. осіб менше, ніж на 1 листопада 2018 року [9]).

Позитивна динаміка окремих індикаторів (індекс фізичного обсягу ВВП, рівень зайнятості населення віком 20-64 роки) та негативна динаміка більшості індикаторів моніторингу цілі сталого розвитку «Гідна праця та економічне зростання», дозволяють зробити висновки, що для того, щоб досягти цільових орієнтирів, встановлених на 2020 рік, необхідно змінити підходи щодо забезпечення

економічного зростання та гідної праці в Україні з урахуванням того, що на ринок праці впливають: глобалізація, загроза автоматизації, ціна, якість та доступність освіти; державна політика щодо соціального захисту населення та встановлення мінімальних гарантій в оплаті праці тощо.

Варто зазначити, що світова практика має ряд механізмів регулювання ринку праці і окремі з них можуть бути використані в Україні (таблиця 2).

Механізми регулювання можуть бути реалізовані в рамках ініційованої урядом трудової реформи, суть якої полягає у зміні окремих положень Трудового Кодексу та суттєве посилення прав роботодавців.

Значимо, що для подолання асиметрій ринку праці України в умовах досягнення Цілей сталого розвитку також необхідно:

1. Популяризувати навчання впродовж усього життя, тому що відповідно до звіту «Skills forecast trends and challenges to 2030» [11], опублікованого Європейським центром розвитку професійної освіти Cedefop, для надзвичайно динамічних та конкурентних ринків праці, ключовим фактором є інвестування у навички та компетенції працівників.

2. Стимулювати населення до покращення його рівня освіти, зокрема до збільшення тривалості навчання. На думку науковців, кількість років навчання суттєво впливає на рівень економічної активності. Відтак, дуже важливо щоб практично все населення України навчалось не менше, ніж 11 років, найбажаніше – понад 13 років; при цьому тип освіти (професійно-технічна чи вища) на економічну активність практично не впливають [4].

3. Зобов'язати компанії звітувати щодо внеску у забезпечення сталого розвитку, відповідно до Guidance on core indicators for entity reporting on contribution towards implementation of the Sustainable Development Goals [15]. Основними показниками, які повинні розкриватися компаніями у частині забезпечення зайнятості та гідної праці є: середньорічна тривалість підготовки в розрахунку на одного працівника з розподілом за категоріями працівників; витрати на підготовку одного працівника на рік з розподілом за категоріями працівників; заробітна плата та виплати працівникам з розподілом за типом зайнятості та статтю витрати на охорону здоров'я та безпеку

працівників; частота/кількість випадків виробничого травматизму [15].

4. Забезпечити тісну співпрацю між усіма соціальними партнерами (державні органи влади, роботодавці, працівники), що призведе до формування у працівників компетенцій та навичок, відповідно до вимог ринку праці.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На ринку праці України спостерігаються позитивні тенденції щодо зростання зайнятості та скорочення безробіття. Проте, більшість індикаторів моніторингу цілі сталого розвитку «Гідна праця та економічне зростання» мають негативну динаміку, що свідчить про необхідність удосконалення регулювання зайнятості. Відповідно до світової практики, запропоновано ряд механізмів регулювання ринку праці, зокрема: реформа ринку праці та перегляд трудового законодавства; інвестування в освіту та охорону здоров'я; розвиток когнітивних та соціально-побутових навичок, які сприяють адаптації працівників до нових умов праці; створення нових робочих місць та нових професій; підготовка фахівців та розвиток навичок відповідно до потреб ринку праці; використання гнучких форм зайнятості; підвищення кваліфікації працівників на постійній основі; підтримка розвитку дітей у ранньому віці; забезпечення мінімального рівня соціального захисту населення; відміна необґрунтованих пільг та субсидій, підвищення ефективності нормативного регулювання ринку праці; посилення відповідальності за тіньове працевлаштування і ведення господарства шляхом внесення змін до трудового законодавства; розвиток систем управління персоналом на макrorівні тощо. В умовах зміни характеру праці; щоб бути конкурентоспроможними на ринку праці, працівники повинні набувати «hard and soft skills» впродовж життя. Реалізація механізмів та тісна співпраця усіх зацікавлених сторін забезпечать досягнення не лише цілі «Гідна праця та економічне зростання», але й Глобальних цілей сталого розвитку в цілому.

Важливим завданням є фінансування підготовки фахівців, відповідно до потреб ринку праці. Зокрема, подальші розвідки автора будуть пов'язані з дослідженням фінансування підготовки таких фахівців як за рахунок бюджетних ресурсів, так і за рахунок роботодавців та самих працівників.

Таблиця 2. Матриця асиметрій та механізмів регулювання ринку праці в Україні

Тенденції		Механізми регулювання
Позитивні	Негативні	
Інтеграція України до міжнародного ринку праці	Глобальна конкуренція на ринку праці	Реформа ринку праці, перегляд трудового законодавства
Зміна характеру праці [16]	Постійне оновлення вимог до працівників	Інвестування в освіту та охорону здоров'я; Забезпечення мінімального рівня соціального захисту населення; Відміна необґрунтованих пільг та субсидій, підвищення ефективності нормативного регулювання ринку праці; [16, с. 83]
Зростає чисельність зайнятого населення	Демографічні загрози; старіння населення	Розвиток когнітивних та соціально-побутових навиків, які сприяють адаптації працівників до нових умов праці Навчання працівників старшого віку новим вмінням та навичках відповідно до зміни характеру праці (програми навчання дорослих)
Середній розмір заробітної плати штатних працівників – 10,7 тис. грн.	Розміри реальної заробітної плати суттєво не змінюються; Гендерний розрив у рівні заробітної плати	На макрорівні: зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці; створення сприятливого середовища для розвитку ділової активності та бізнесових ініціатив жінок, розширення грантових форм підтримки та програм мікрокредитування жіночого підприємництва; На мікрорівні: збільшення заробітних плат та бонусів, а також створення безпечних та комфортних умов праці
Рівень безробіття поступово скорочується (8,9% у 2018 році проти 8,5% у 2019 році)	Серед безробітних 53% – особи віком від 15 до 39 років, 26% – у віці від 40 до 49 років. 51% зареєстрованих безробітних мали вищу освіту, 33% – професійно-технічну, 16% – загальну середню освіту. У загальній кількості зареєстрованих безробітних, чоловіки становили – 103 тис. осіб (або 40%), жінки – 156 тис. осіб (або 60%).	Використання гнучких форм зайнятості; підвищення кваліфікації працівників на постійній основі; підтримка розвитку дітей у ранньому віці
Реформування освіти в Україні	Кожен 10-й безробітний шукає місце роботи вперше після закінчення навчання у закладах освіти різних рівнів.	Покращення професійної орієнтації та кар'єрного консультування молоді;
	Трудова та освітня міграції населення Працівників не вистачає в усіх видах діяльності, а найбільше – у будівництві та промисловості.	Забезпечення надійного та своєчасного визначення масштабів міграції, кваліфікаційно-професійних, освітніх та статевікових характеристик мігрантів; моніторинг мотивів міграції, намірів та очікувань мігрантів [8]; Державні програми повернення в Україну працюючих за кордоном та тих, хто навчається; Зростання соціальних стандартів у трудовій сфері
Децентралізація влади	Масове вивільнення працівників (159,8 тис. впродовж січня-жовтня 2019 року), найбільше (39% усіх вивільнених) у таких сферах: державне управління та оборона, обов'язкове соціальне страхування; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги.	Перерозподіл працівників; створення нових робочих місць та нових професій; підготовка фахівців та розвиток навичок відповідно до потреб ринку праці
Поступове відновлення економіки	21% або 3458,5 тис. осіб – зайнятих у неформальному секторі	Посилення відповідальності за тіньове працевлаштування і ведення господарства шляхом внесення змін до трудового законодавства; розвиток систем управління персоналом на мікрорівні

Складено автором [1; 2; 4; 8; 10; 16].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба статистики України. Цілі сталого розвитку. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Колот А. М., Герасименко О. О. Новітні глобальні тенденції у сфері зайнятості і доходів та їх вплив на соціальну нерівність. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 6-33.
3. Лібанова Е. М. Проблеми розвитку ринку праці в контексті соціальної політики України, загроз та викликів XXI століття. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2012. № 2. С. 41–45.
4. Міщук Н. В., Завада О. П. Статистичний аналіз рівня економічної активності та рівня безробіття в Україні. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 29-35.
5. Наумова М. А. Вплив глобальних викликів на функціонування ринку праці. *Бізнес Інформ*. № 1. 2019. С. 40-49.
6. Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку: Розпорядження КМУ від 21 серпня 2019 р. № 686-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-zboru-danih-dlya-monitorin-686r>.
7. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.
8. Саріогло В. Зовнішня трудова міграція в Україні: мотиви, масштаби, наслідки. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 36-43.
9. Ситуація на ринку праці та результати діяльності державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/all>.
10. Український ринок праці: імперативи та можливості змін : колективна монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. І. Л. Петрової, к.е.н. В. В. Близнюк ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>.
11. Skills forecast trends and challenges to 2030. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/3077_en.pdf.
12. Sustainable Development Goals: Ukraine / National Report. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, 2017. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
13. The Sustainable Development Goal indicators. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/Overview>.
14. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.
15. UNCTAD ISAR (2019). Guidance on Core indicators for entity reporting on the contribution towards the attainment of the Sustainable Development Goals. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diae2019d1_en.pdf.
16. World Bank. 2019. World Development Report 2019 : The Changing Nature of Work. World Development Report; Washington, DC: World Bank. © World Bank. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf>.

REFERENCES

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2019). *Tsili staloho rozvytku* [Sustainable Development Goals]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
2. Kolot, A. M., & Herasymenko, O. O. (2018). Novitni hlobal'ni tendentsii u sferi zajniatosti i dokhodiv ta ikh vplyv na sotsial'nu nerivnist' [Recent global trends in employment and income and their impact on social inequality]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social-labor relations: theory and practice*, 1, 6–33. [in Ukrainian].
3. Libanova, E. M. (2012). Problemy rozvytku rynku pratsi v konteksti sotsial'noi polityky Ukrainy, zahroz ta vyklykiv XXI stolittia [Problems of labor market development in the context of social policy of Ukraine, threats and challenges of the 21st century]. *Rynok pratsi ta zajniatist' naselennia – Labor market and employment*, 2, 41–45. [in Ukrainian].
4. Mishchuk, N., Zavada, O. (2019). Statistical analysis of the level of economic activity and level of unemployment in Ukraine. *Economic analysis*, 29 (1), 29-35. [in Ukrainian].
5. Naumova M. A. (2019). Vplyv hlobal'nykh vyklykiv na funktsionuvannia rynku pratsi [The impact of global challenges on the functioning of the labor market]. *BIZNESINFORM*, 1, 40-49 [in Ukrainian].
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *Pytannia zboru danykh dlia monitorynhu realizatsii tsilei staloho rozvytku* [Data collection issues for monitoring the implementation of sustainable development goals]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-zboru-danih-dlya-monitorin-686r> [in Ukrainian].
7. President of Ukraine. (2019). *Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku*. [On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> [in Ukrainian].
8. Sarioglo, V. (2019). External labor migration in Ukraine: motives, scope, consequences. *Economic analysis*, 29(1), 36-43. [in Ukrainian].
9. *Sytuatsiia na rynku pratsi ta rezul'taty diial'nosti derzhavnoi sluzhby zajniatosti* [The situation on the labor market and the results of the activity of the state employment service]. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/analytics/all>. [in Ukrainian].
10. *Ukrains'kyj rynek pratsi: imperatyvy ta mozhlyvosti zmin* [The Ukrainian labor market: imperatives and opportunities for change]. Retrieved from <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>. [in Ukrainian].

11. *Skills forecast trends and challenges to 2030*. Retrieved from https://www.cedefop.europa.eu/files/3077_en.pdf.
12. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2017). *Sustainable Development Goals: Ukraine / National Report*. Retrieved from http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
13. *The Sustainable Development Goal indicators*. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/Overview>.
14. United Nations. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution A/RES/70/1* adopted by the General Assembly. Retrieved from http://sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/SD_resolution_NY_2015.pdf.
15. UNCTAD ISAR (2019). *Guidance on Core indicators for entity reporting on the contribution towards the attainment of the Sustainable Development Goals*. Retrieved from https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diae2019d1_en.pdf.
16. World Bank. 2019. *World Development Report 2019 : The Changing Nature of Work. World Development Report*; Washington, DC: World Bank. Retrieved from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf>.

УДК 330.341.2

Галина Спьяк (Україна)
Микола Фастовець (Україна)

JEL classification: M13, G21, O19

Галина СПЯК

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра підприємництва і торгівлі,
Тернопільський національний економічний
університет, Україна

E-mail: halynaspyak@gmail.com

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0003-0758-0821>

Researcher ID:

<http://www.researcherid.com/rid/I-4724-2017>

Микола ФАСТОВЕЦЬ

кандидат економічних наук, викладач,
Галицький коледж імені В'ячеслава
Чорновола, Україна

E-mail: Fastokez@yandex.ru

© Галина Спьяк, Микола Фастовець, 2019

Отримано: 24.11.2019 р.

Прорецензовано: 07.12.2019 р.

Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.

Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА

Анотація

Вступ. Розвиток підприємництва набуває особливої ваги в умовах кризових явищ вітчизняної економіки, невизначеності державної економічної політики та посилення впливу зовнішніх викликів і загроз. З огляду на сучасний стан ринку та наявні ризики фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні зростає значимість дослідження інституційної складової його функціонування. За цих умов високої актуальності набувають питання реалізації системного підходу до розробки та впровадження державної політики фінансової підтримки підприємницьких структур, а також визначення місця та ролі комерційних інституцій, зокрема банків, в процесі оптимізації фінансового забезпечення суб'єктів бізнесу.

Мета статті – дослідження інституційної складової фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні, визначення місця та ролі державних та комерційних інституцій в його реалізації, окреслення напрямів активізації їх впливу на фінансові аспекти розвитку підприємництва в сучасних умовах.

Результати. Визначено склад та структуру інституційного середовища фінансового забезпечення розвитку підприємництва. Проведено аналіз діяльності окремих ринкових інституцій в контексті реалізації проектів та програм фінансової підтримки підприємництва в Україні. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення системного підходу до реалізації державних програм фінансової підтримки підприємництва. Визначено позитивні аспекти діяльності фінансово-кредитних інституцій і банків, зокрема, в контексті фінансового забезпечення підприємницьких структур, а також окреслені властиві їм ризики і обмеження. Такі обмеження на сьогодні зумовлені станом вітчизняної економіки та грошово-кредитної сфери, відсутністю чіткої політики в сфері підприємництва, високим рівнем кредитних ризиків, низькими рейтингами позичальників, проблемами самого банківського сектору тощо. З огляду на це, на даному етапі розвитку вітчизняного фінансового ринку фінансово-кредитні інституції мають обмежений вплив на формування зовнішніх джерел фінансових ресурсів суб'єктів підприємницької діяльності. Запропоновано напрями оптимізації інформаційної та консалтингової діяльності ринкових інституцій спрямовані на підвищення результативності реалізації проектів і програм фінансової підтримки підприємницьких структур з метою посилення їх впливу на регіональні, галузеві та макроекономічні параметри економічного зростання.

Спьяк Г., Фастовець М. Фінансове забезпечення розвитку підприємництва в Україні: інституційна складова. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 67-79.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.067>

Ключові слова: фінансове забезпечення; інституційне середовище розвитку підприємництва; інституції підтримки підприємництва; програми підтримки підприємництва; фінансово-кредитні інституції; кредитні продукти.

UDC 330.341.2

JEL classification: M13, G21, O19

Halyna SPYAK

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Entrepreneurship and Trade,
Ternopil National Economic University, Ukraine*
E-mail: halynaspyak@gmail.com
ORCID ID:
<http://orcid.org/0000-0003-0758-0821>
Researcher ID:
<http://www.researcherid.com/rid/1-4724-2017>

Mykola FASTOVETS

*PhD in Economics
Lecturer,
Galician College named after Vyacheslav
Chornovil, Ukraine*
E-mail: Fastokez@yandex.ru

© Halyna Spyak, Mykola Fastovets, 2019

Received: 24.11.2019

Revised: 07.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Halyna Spyak (Ukraine)
Mykola Fastovets (Ukraine)

FINANCIAL SUPPORT FOR ENTERPRISE DEVELOPMENT IN UKRAINE: INSTITUTIONAL COMPONENT

Abstract

Introduction. Entrepreneurship development is particularly important in the context of the crisis of the domestic economy, the uncertainty of the state economic policy, and the increased impact of external challenges and threats. In view of the current state of the market and the risks involved in providing financial support to the development of entrepreneurship in Ukraine, the importance of research into the institutional component of its functioning is increasing. Under these conditions, the issues of implementation of a systematic approach to the development and implementation of the state policy of financial support of business structures, as well as determining the place and role of commercial institutions, in particular banks, in the process of optimizing the financial security of business entities become highly relevant.

Purpose. Research of the institutional component of financial support for the development of entrepreneurship in Ukraine, determining the place and role of state and commercial institutions in its implementation, outlining the directions of intensifying their influence on the financial aspects of entrepreneurship in modern conditions.

Results. The composition and structure of the institutional environment of financial support for the development of entrepreneurship are determined. The activity of individual market institutions in the context of the implementation of projects and programs of financial support to entrepreneurship in Ukraine have been analyzed. Emphasis is placed on the need to ensure a systematic approach to the implementation of state programs of financial support for entrepreneurship. Positive aspects of the activity of financial-credit institutions and banks, in particular, in the context of financial support of business structures were identified as well as the risks and limitations inherent in them. Such restrictions are due to the current state of the domestic economy and monetary sector, lack of clear business policy, high level of credit risks, low ratings of borrowers, problems of the banking sector itself, etc. In view of this, at this stage of development of the domestic financial market financial and credit institutions have limited influence on the formation of external sources of financial resources of business entities. Directions of optimization of information and consulting activity of market institutions have been offered, aimed at increasing the efficiency of implementation of projects and programs of financial support of business structures in order to strengthen their influence on regional, sectoral and macroeconomic parameters of economic growth.

Spyak, H., & Fastovets, M. (2019). Financial support of entrepreneurship development in Ukraine: institutional component. *Economic analysis*, 29 (4), 67-79.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.067>

Keywords: financial security; institutional environment for entrepreneurship development; entrepreneurship support institutions; entrepreneurship support programs; financial and credit institutions; credit products.

Вступ

Розвиток підприємництва є рушійною силою економічного зростання суспільства. Вагома роль у цьому процесі належить фінансовому забезпеченню підприємницької діяльності. Проблематика фінансового забезпечення підприємництва набуває особливої ваги в сучасних умовах економічного розвитку України у зв'язку з наявними ризиками, проблемою недофінансування та браком ліквідних коштів, особливо у малому та середньому бізнесі. Фінансова підтримка підприємницької діяльності значною мірою визначається інституційним середовищем розвитку підприємництва, його спрямованістю на вирішення завдань оптимізації фінансового забезпечення суб'єктів бізнесу на рівня регіонів, галузей та країни загалом.

Вагомий внесок у дослідження проблем інституційної складової розвитку підприємництва здійснили ряд вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Заплатинський М., Ільчук В., Корогод І., Краєвська А., Матолич Т., Нітман І., Норт Д., Осецький В., Пустовійт Р., Райта Ю., Шпомер Т. та інші. Разом з тим на сьогодні не сформовано єдиного підходу до оцінки інституційного середовища фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні. Більшість праць присвячено дослідженню інституційних аспектів підприємницької діяльності загалом, а також інституційного середовища фінансового забезпечення підприємницької діяльності за видами підприємництва, галузями чи регіонами.

Мета статті

Метою статті є дослідження інституційної складової фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні, визначення ролі та місця окремих інституцій в процесах фінансової підтримки підприємницьких структур та окреслення напрямів активізації їх впливу на фінансові аспекти розвитку підприємництва в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Підприємницька діяльність класично має за мету досягнення економічних результатів та отримання прибутку. З огляду на це фінансове забезпечення підприємництва є базовим аспектом його організації.

Аналіз сутності дефініції «фінансове забезпечення» дає можливість відслідкувати її багатовекторність, що охоплює процеси формування фінансових ресурсів суб'єктів підприємницької діяльності, їх вкладання, оптимізацію структури, оцінку ризиків тощо. Важливе значення в процесі дослідження має

використання системного підходу як загальнонаукового методу досліджень складно організованих об'єктів. Системний підхід дає змогу сформулювати комплексне уявлення про систему фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні.

Ми поділяємо думку авторів, які визначають фінансове забезпечення як систему поетапних процесів пошуку, залучення та використання фінансових ресурсів, що реалізуються окремими суб'єктами фінансових відносин з метою отримання фінансового чи будь-якого іншого ефекту [1, с. 312]. В практичному контексті, фінансове забезпечення – це сукупність конкретних форм та методів залучення та використання ресурсів.

Проблематика фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні сьогодні є безумовно актуальною. Нестача фінансових ресурсів є системною проблемою вітчизняної економіки, яка стосується пошуку джерела формування фінансових ресурсів, їх вартісних характеристик, ризиків інвестування тощо.

Щодо формування фінансових ресурсів підприємницьких структур, то загальні тенденції визначити складно, оскільки ситуація різниться за видами підприємництва, сегментами підприємницького сектору (великі, середні, малі та мікропідприємства), галузями тощо. Разом з тим структура джерел фінансових ресурсів підприємницької діяльності є достатньо дослідженою. Так, на думку В. М. Опаріна, фінансове забезпечення реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування [2, с. 56].

Зазвичай в системі фінансового забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності виділяють власні, залучені та запозичені ресурси. За даними балансів українських підприємств основні статті джерел фінансових ресурсів включають власний капітал, довгострокові зобов'язання і забезпечення, поточні зобов'язання і забезпечення та інші статті зобов'язань [3]. Такий підхід утруднює ідентифікацію залучених та запозичених ресурсів, проте дає підстави для оцінки місця і ролі зовнішнього фінансування в діяльності підприємницьких структур.

З огляду на це, важливе значення в контексті оптимізації фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні має інституційне середовище його функціонування. Інституційне середовище формує концепції та моделі фінансового забезпечення підприємницької діяльності на рівні країни, регіону, галузі, генерує фінансові механізми та інструменти перерозподілу фінансових ресурсів, створює умови для їх залучення суб'єктами ринку. Суспільною функцією

цього середовища є створення комфортних умов для оптимального розвитку підприємництва країни та її регіонів [4, с. 16]. Якість інституційного середовища значною мірою визначає інвестиційні рішення та впливає, таким чином, на розвиток підприємництва і економічне зростання.

Інституційне середовище фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні представлено чинними нормативно-правовими актами та інституціями, які забезпечують реалізацію функцій державного регулювання та створення ринкової інфраструктури фінансового забезпечення підприємництва на різних сегментах ринку (рис. 1).

На сьогоднішній день найвагомішою ланкою інституційної складової фінансового забезпечення підприємницької діяльності виступає держава, що чинить вплив через систему нормативно-правового регулювання та державні інституції, які регулюють підприємницьку діяльність в Україні і її фінансове забезпечення, зокрема. Світовий досвід підтверджує, що практично у всіх розвинутих країнах держава здійснює підтримку, у тому числі і фінансову, найбільш актуальних та ефективних напрямів підприємництва. Зазвичай це стосується діяльності підприємств малого та середнього бізнесу.

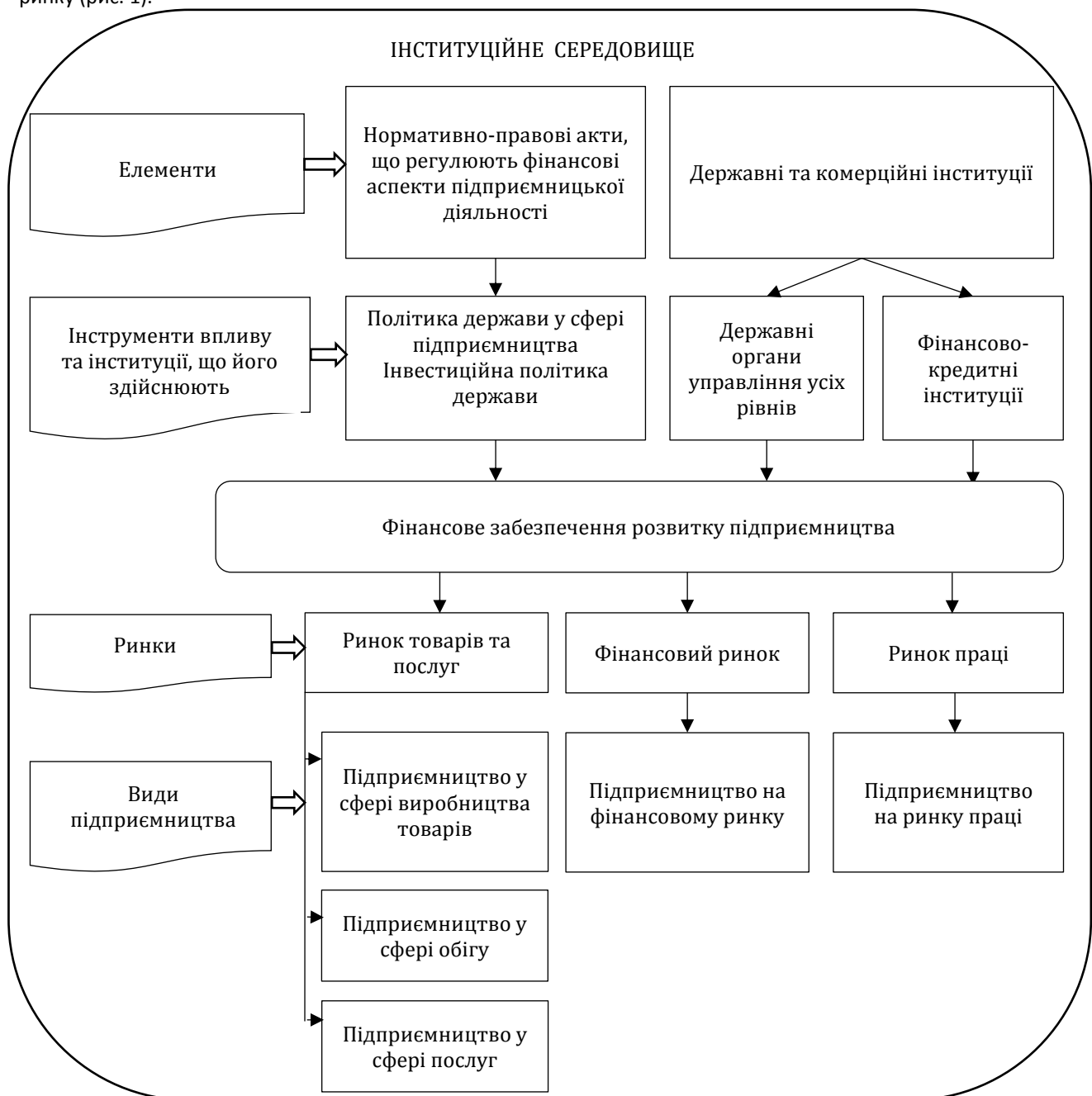

Рис. 1. Інституційне середовище фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні

Правові та економічні засади вітчизняної державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва передбачені Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [5]. Згідно із статтею 16 цього Закону фінансова державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва надається за рахунок державного та місцевих бюджетів. В Законі визначені також основні види такої підтримки, серед яких: часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; надання кредитів, у т. ч. мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; надання позик на придбання і впровадження нових технологій; фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій, а також інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки підприємництва. Доступ малого і середнього підприємництва до державної допомоги регулюється Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [6].

У контексті фінансового забезпечення підприємництва доцільно розглянути діяльність Українського фонду підтримки підприємництва, який є загальнодержавним фондом, діє на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1995 р. № 687 «Про Український фонд підтримки підприємництва» [7] та використовує кошти, передбачені Державним бюджетом на фінансову підтримку підприємництва. Фонд покликаний сприяти реалізації державної політики розвитку підприємництва через залучення й ефективного використання фінансових ресурсів, фінансування цільових програм та проектів, часткову сплату відсотків за виданими підприємцям банківськими кредитами, співробітництво з міжнародними та українськими фінансовими організаціями щодо розвитку підприємництва, участь у реалізації міжнародних договорів у частині фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні тощо [7]. Для реалізації таких завдань в Державному бюджеті передбачається окрема стаття бюджетних коштів на фінансову підтримку підприємництва.

Загалом, вітчизняне інституційне середовище підтримки підприємництва також представлено великою кількістю загальнонаціональних, регіональних та місцевих інституцій, що різняться організаційно-правовою формою діяльності, спрямованістю на певний сегмент чи галузь бізнесу, типом діяльності тощо. Ряд дослідників за типом діяльності серед інституцій підтримки підприємництва виділяє бізнес-центри, бізнес-

інкубатори, фонди розвитку підприємництва, об'єднання підприємців, інформаційно-аналітичні центри, агенції територіального розвитку, консультаційно-дорадчі організації при органах влади, торгово-промислові палати [8, с. 13; 9, с. 22].

Окремі з названих інституцій здійснюють фінансову підтримку розвитку підприємництва з метою оптимізації його фінансового забезпечення. Так, фонди розвитку (підтримки) підприємництва мають за мету сприяння реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва шляхом залучення та ефективного використання фінансових ресурсів, а також фінансування цільових програм та проектів. Торгово-промислові палати забезпечують створення фінансової та торговельної інфраструктури розвитку підприємництва, сприяють налагодженню торговельних зв'язків між вітчизняними підприємцями та підприємцями зарубіжних країн. Усі типи інституцій проводять також навчальну, інформаційну, консалтингову діяльність в сфері фінансового забезпечення підприємництва.

За опублікованими Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України даними інфраструктура підтримки малого та середнього підприємництва в Україні за регіонами станом на 01.01.2019 р. налічувала значну кількість інституцій, в числі яких, окрім названих вище, технопарки, лізингові центри, інвестиційні та інноваційні фонди і компанії тощо [10]. Сумарно за регіонами країни на початок 2019 року діяв 16131 об'єкт інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва та було профінансовано 483 бізнес-проекти [11]. Наведені показники підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва на зазначену дату містять, в основному, інформацію про проведені заходи інформаційного та просвітницького характеру.

Серед програм підтримки підприємництва, що діють в Україні, є програми спрямовані на забезпечення фінансової підтримки підприємницьких структур через окремі державні та комерційні інституції, що їх реалізують. До таких програм, зокрема, належать: EU4Business; програми підтримки малого та середнього підприємництва на міжнародному рівні (міжнародні кредитні лінії); банківські продукти та програми допомоги малому і середньому підприємству, а також окремі програми підтримки малого і середнього підприємництва на регіональному рівні [12].

«EU4Business» є ініціативою Європейського Союзу в країнах Східної Європи. Ініціатива має за мету фінансування, підтримку та навчання малих підприємств задля реалізації власного потенціалу. Підтримка в рамках ініціативи «EU4Business»

надається спільно з такими організаціями як Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та ряд інших. «EU4Business» охоплює 43 проекти, які реалізуються на регіональному та двосторонньому рівнях в країнах Східного партнерства (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Республікою Молдова та Україна). Активний портфель підтримки ЄС у рамках ініціативи «EU4Business» становить майже 320 млн. євро, що дало змогу додатково залучити понад 1,96 млрд євро у вигляді кредитів, наданих банками-партнерами для підприємств малого та середнього бізнесу (МСБ) у регіонах [13].

Підприємці сьогодні також можуть отримати фінансову підтримку у вітчизняних банках в рамках програм міжнародних кредитних ліній. У цьому зв'язку важливо відмітити діючу ініціативу Німецько-українського фонду (НУФ), який надає кредитні транші окремим українським банкам з метою подальшого кредитування мікро-, малих і середніх підприємств (ММСП), що задовольняють вимоги програм та проектів НУФ [14]. Вітчизняними банками-партнерами Німецько-український фонду на сьогоднішній день є АТ «Кредобанк», АТ «Ощадбанк», АТ «ПроКредит Банк», АТ «МЕГАБАНК», АТ «КРЕДИТВЕСТ БАНК», АБ «УКРГАЗБАНК», АТ АКБ «Львів», АТ «Піреус Банк МКБ».

Партнером НУФ може стати будь-який український банк, який має стійкий фінансовий стан та для якого співпраця з підприємствами малого, середнього та мікробізнесу, а також з фізичними особами - підприємцями є одним з важливих пріоритетів. Основними кредитними програмами НУФ для банків-партнерів та субпозичальників є:

- програма мікрокредитування;
- програма рефінансування заходів з підтримки системи кредитування у сільській місцевості;
- програма кредитування ММСП за пріоритетними галузевими напрямками;
- програма з підтримки фінансування інвестиційних проектів малих та середніх підприємств за пріоритетними напрямками [14].

НУФ впроваджує свої програми за принципом фінансової установи “другого рівня”, надаючи фінансові ресурси через відібрані банки-партнери, які відповідають певним вимогам. Банки-партнери надають кредити цільовим групам ММСП, які визначені у програмах НУФ. Зазвичай ставка за такими кредитами є дещо нижчою від середньоринкової ставки за аналогічними продуктами.

Безпосередній доступ суб'єктів підприємницької діяльності до фінансових ресурсів забезпечують банківські продукти і програми підтримки підприємництва. У державних банках (Ощадбанк, АТ «Укресімбанк», АБ «УКРГАЗБАНК») на сьогоднішній день передбачено ряд кредитних продуктів та програм в рамках фінансової підтримки підприємництва. Їх аналіз дасть змогу розкрити практичні аспекти участі комерційних інституцій у фінансовому забезпечення розвитку підприємництва в Україні.

Кредитні продукти підтримки підприємництва АТ «Ощадбанк» включають кредитування в рамках програм міжнародних фінансових організацій, енергозберігаючі кредити ОСББ, пільгові кредити для аграрного сектору та партнерські програми з кредитування від місцевих органів влади (табл. 1) [15]. Ощадбанк пропонує малому та середньому бізнесу спеціальні умови кредитування у партнерстві з міжнародними організаціями.

Ощадбанк також пропонує власну програму підтримки підприємництва «Будуй своє». В рамках програми передбачено навчання та консалтинг для підприємців і стартаперів, інструменти для ведення бізнесу від партнерів програми на вигідних умовах, банківські продукти та сервіси (швидке відкриття рахунку, миттєва картка та зручний інтернет-банк), а також отримання фінансової підтримки (вигідні кредитні та інші пропозиції для фінансування бізнесу). Формат навчання доступний на порталі «Будуй своє» [18]. Портал також передбачає можливість оформлення заявки на мікрокредит, спілкування з менторами (профільними спеціалістами) та інші можливості співпраці з банком.

В рамках програми банк надає кредити для розвитку власного бізнесу до 5 млн. грн. з лояльним підходом до забезпечення та врахування індивідуальних потреб клієнтів; послуги еквайрингу з безкоштовним навчанням персоналу, ремонтом або заміною обладнання, наданням необхідного додаткового технічного обладнання, рекламних та витратних матеріалів, звітуванням в електронному форматі, а також реалізує державні програми фінансування підтримки та розвитку підприємництва в регіонах.

АТ «Укресімбанк» реалізує ряд кредитних продуктів з метою фінансової підтримки сільськогосподарських виробників. У таблиці 2 представлено пільгові проекти кредитування банком малого та середнього підприємництва в рамках Урядових програм компенсацій для агропромислового комплексу [19].

Таблиця 1. Кредитні продукти АТ «Ощадбанк», спрямовані на забезпечення фінансової підтримки підприємництва

Назва продукту	Партнери / Програма фінансової підтримки	Пільга / Відсоткова ставка за кредитом
Кредитування соціальних підприємств	WNISEF*	В якості застави за кредитом може виступати депозит фонду Wnisef. Відсоткова ставка від 5% річних.
Кредити на розвиток бізнесу	Європейський інвестиційний банк	Відсоткова ставка в національній валюті знижена на 1.25% річних від стандартної, в іноземній валюті - на 0.5% від стандартної.
Кредитування в рамках реалізації Угоди з Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) та Європейським інвестиційним фондом (ЄІФ)	Європейський інвестиційний банк Європейський інвестиційний фонд EU4Business	70% кредиту забезпечується гарантією Європейського інвестиційного банку.
Мікрокредитування з Німецько-українським фондом (НУФ)	Німецько-український фонд	Для кредитів, які переводяться на програму НУФ, відсоткова ставка знижується на 0,5% річних від діючої ставки; для нових кредитів - на 1% річних. Поєднується з програмами в рамках Угоди з ЄІБ та ЄІФ, а також програмами з місцевими органами влади.
Програма FINANCEAST**	EU4Business Німецький банк розвитку (KfW) Німецько-український фонд	Європейський Союз через KfW надає фінансову підтримку бізнесу, яка у вигляді субсидій та компенсацій спрямовується на відшкодування до 50% вартості інвестиційних проектів ММСП.
Кредитування об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) / житлово-будівельних кооперативів (ЖБК)	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України	Відшкодування 40-70% вартості кредиту на енергоефективне обладнання та матеріали.
Акційне кредитування агропромислового комплексу (АПК)	Урядова програма підтримки АПК	Компенсація відсоткових ставок за кредитами для підприємств АПК
Кредити на придбання нових та б/в у використанні транспортних засобів, сільськогосподарської техніки та обладнання	Виробники та продавці сільськогосподарської техніки та обладнання Урядова програма підтримки АПК	Компенсація 25% вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва. Відсоткова ставка згідно партнерських угод.
Кредити під партнерські програми з місцевими органами влади	Міські, районні та обласні адміністрації	Компенсація відсотків або частини кредиту для представників ММСП за рахунок коштів місцевих бюджетів.

*Western NIS Enterprise Fund (WNISEF) - перший в Україні та Молдові регіональний фонд прямих інвестицій, заснований за фінансування уряду США через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) [16].

**«FinancEast» - програма з відновлення фінансування інвестиційних проектів малих і середніх підприємств на Сході України. Реалізується в рамках компонента 2.2 «Економічне відновлення та розвиток ММСП. Доступ до фінансування ММСП» Угоди «Підтримка Європейського Союзу для Сходу України», яка укладена між Урядом України та Європейським Союзом 08.12.2017 року [17].

Таблиця 2. Кредитні продукти АТ «Укрексімбанк» малому та середньому підприємству в аграрному секторі

Назва продукту	Партнери / Програма фінансової підтримки	Пільга / Відсоткова ставка за кредитом
Кредити на купівлю сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	Урядова програма підтримки АПК*	Компенсація 25% вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва
Кредити на розвиток фермерського господарства	Урядова програма підтримки розвитку фермерських господарств**	Часткова компенсація вартості закупленого у суб'єктів насінництва насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції (80% вартості насіння, але не більше 80 тис. грн. на одне господарство). Часткова компенсація витрат, пов'язаних із наданням сільськогосподарських дорадчих послуг (90% вартості, але не більше ніж 10 тис. грн. на одного одержувача). Часткова компенсація вартості придбаної с/г техніки та обладнання вітчизняного виробництва (15%*+25%** від вартості без ПДВ).
Кредит для покриття виробничих витрат терміном до 1-го року та обсягом до 500 тис. грн.	Урядова програма підтримки розвитку фермерських господарств**	Часткова компенсація розміру відсоткової стави за кредитом, отриманим у гривні.
Кредит для придбання основних засобів с/г виробництва на здійснення витрат із будівництва та реконструкції виробничих об'єктів с/г призначення строком до 3-х років обсягом до 9 млн. грн.	Урядова програма підтримки розвитку фермерських господарств**	Часткова компенсація розміру відсоткової стави за кредитом, отриманим у гривні.
Короткострокові кредити (крім овердрафтів та кредитних ліній) для покриття виробничих витрат	Урядова програма підтримки галузі тваринництва***	Часткова компенсація розміру відсоткової ставки за кредитом, отриманим у гривні.
Середньострокові і довгострокові кредити для покриття витрат капітального характеру, пов'язаних із веденням діяльності у галузях: вівчарство, козівництво, бджільництво, звірівництво, кролівництво, шовківництво та аквакультура (рибництво)	Урядова програма підтримки галузі тваринництва***	Часткова компенсація розміру відсоткової ставки за кредитом, отриманим у гривні.
Кредити на будівництво та/або реконструкцію тваринницьких ферм та комплексів для утримання ВРХ, свиней, птиці, доїльних залів, підприємств із переробки с/г продукції та/або побічних продуктів тваринного походження, у т.ч. вартість обладнання згідно з проектно-кошторисною документацією	Урядова програма підтримки галузі тваринництва***	Часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції, профінансованих за рахунок банківських кредитів.
Кредитна програма «Білоруський імпорт»	Компенсаційна програма Уряду Білорусі	Відсоткова ставка в гривні від 9,05% річних (з урахуванням компенсації від Уряду Білорусь). Додаткове здешевлення кредиту за партнерськими програмами.

*Урядова програма підтримки АПК згідно із «Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва», затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. №130 зі змінами та доповненнями [20].

**Урядова програма підтримки розвитку фермерських господарств згідно із «Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств», затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 106 зі змінами та доповненнями [21].

***Урядова програма підтримки розвитку галузі тваринництва згідно із «Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)», затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 107 зі змінами та доповненнями [22].

Важливе місце в діяльності АТ «Укрексімбанк» належить також фінансуванню вітчизняного бізнесу в рамках програм міжнародних фінансових організацій [19]. Зокрема, банк реалізує спільний проект з Світовим банком, Проект на підтримку поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС Європейського інвестиційного банку та Програму кредитування мікро, малих та середніх підприємств, що спрямована на підтримку Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі України з ЄС (ПВЗВТ) в партнерстві з Європейським банком реконструкції та розвитку.

У Проекті Європейського інвестиційного банку у якості субпозичальників можуть брати участь малі та середні підприємства з кількістю персоналу до 250 осіб, компанії із середнім рівнем капіталізації з кількістю персоналу від 250 до 3000 осіб та підприємства приватного сектору, які не є суб'єктами малого та середнього підприємництва або компаніями із середнім рівнем капіталізації з кількістю персоналу понад 3000 осіб. За названим Проектом позичальник отримує фінансову вигоду, що відображається у зниженій процентній ставці, яка становить не менше 25 базисних пунктів (тобто, 0,25% річних) у порівнянні з річною процентною ставкою, яка б застосовувалась за кредитом без участі ЄІБ.

Програма Європейського банку реконструкції та розвитку орієнтована на малий та середній бізнес в Україні. В рамках Програми кредитуються інвестиційні субпроекти. Додатковою перевагою спільної з ЄБРР Програми для підприємств-позичальників, які успішно реалізують інвестиційні субпроекти, є можливість отримати грантові кошти

від Європейського банку реконструкції та розвитку у сумі до 15% від суми субкредиту.

Важливе місце серед інституцій банківської системи України в контексті реалізації фінансового забезпечення розвитку підприємництва належить АБ «УКРГАЗБАНК». УКРГАЗБАНК позиціонує себе як провідний ЕКОбанк України, який піклується про довкілля, фінансуючи проекти з енергоефективності та відновлюваної енергетики [23]. Як усі банки мережі Green Bank Network, УКРГАЗБАНК працює за трьома напрямками: фінансування альтернативної енергетики - сонячної, гідроенергії, енергії вітру тощо; фінансування енергозберігаючих технологій - від встановлення енергозберігаючих лампочок до великих проектів модернізації устаткування та захист довкілля.

У цьому контексті банк надає підтримку суб'єктам підприємництва, діяльність яких пов'язана з впровадженням енергоефективних проектів, «зелених технологій», проектів з використанням вторинної сировини, альтернативних видів енергії, збереженням навколишнього середовища тощо. УКРГАЗБАНК одним із перших на ринку України запровадив лінійку ЕКО-продуктів та пропонує клієнтам скористатися додатковою лояльністю банку у вигляді ЕКО-надбавки до депозитних програм та зниженої процентної ставки за кредитними програмами.

У межах державної програми стимулювання енергоефективних заходів в житловому секторі України УКРГАЗБАНК здійснює кредитування ОСББ та ЖБК, а також надає екокредити на особливих умовах (табл. 3) [23].

Таблиці 3. Кредитні продукти УКРГАЗБАНК, спрямовані на фінансування проектів з енергоефективності, відновлюваної енергетики та захисту довкілля

Назва продукту	Партнери / Програма фінансової підтримки	Пільга / Відсоткова ставка за кредитом
Програма «Енергодім» для ОСББ	Фонд енергоефективності Програма часткового відшкодування витрат на заходи з енергоефективності в багатоквартирних будинках «Енергодім»*	Часткове відшкодування витрат на заходи з енергоефективності в багатоквартирних будинках Фондом енергоефективності
Кредитування ОСББ та ЖБК	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України	Відшкодування 40-70% вартості кредиту на енергоефективне обладнання та матеріали.
Екокредити (за напрямками кредитування та кредитними продуктами)	-	Знижена відсоткова ставка та лояльніші умови кредитування
Програма «Фінансування енергоаудиту» для клієнтів МСБ	-	Відсоткова ставка нижче середньоринкової

* Програма затверджена Наглядною радою Фонду енергоефективності 16 серпня 2019 року та діє до 31 грудня 2023 року на всій території України, окрім тимчасово окупованих територій [24]. Програма розроблена відповідно до Закону України «Про Фонд енергоефективності» № 2095-VIII від 08.06.2017 р. [25] та визначає умови і порядок надання державною установою «Фонд енергоефективності» грантів бенефіціарам для часткового відшкодування витрат, пов'язаних із здійсненням заходів з енергоефективності.

АБ «УКРГАЗБАНК» здійснює кредитування ОСББ на впровадження заходів з енергоефективності за програмою «Енергодім». Станом на 03.09.2019 року УКРГАЗБАНК був єдиним банком-партнером «Фонду енергоефективності» [23]. В рамках реалізації енергоефективних проектів доцільно також відзначити впровадження нового банківський продукт «Фінансування енергоаудиту» для клієнтів МСБ. Перевагами продукту є оцінка стану та надання рекомендацій щодо підвищення енергоефективності житлових, громадських та комерційних будівель, що дає можливість оптимізувати витрати на енергоефективні проекти.

УКРГАЗБАНК також реалізує програми фінансового забезпечення малого та середнього бізнесу у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Зокрема, програми кредитування на розвиток і підтримку бізнесу для підприємців та підприємств малого і середнього бізнесу, а також сільськогосподарських підприємств в рамках співпраці з Німецько-Українським Фондом; гарантійне забезпечення відповідно до ініціативи EU4Business з Європейським інвестиційним банком та Європейським інвестиційним фондом на підтримку кредитування українських підприємців малого та середнього бізнесу; спільний з ЄІБ Проект «Основний кредит для МСП та компаній з середнім рівнем капіталізації»; програми кредитування на купівлю нового обладнання, сільськогосподарської техніки та транспортних засобів, що вироблені в Республіці Білорусь, за зниженою процентною ставкою з урахування компенсації від Уряду Республіки Білорусь.

Також в рамках акційних кредитних проектів УКРГАЗБАНК реалізує Партнерські програми на придбання сільськогосподарської техніки та обладнання, спеціалізованої техніки та обладнання (комунальна техніка, сміттєвози, автокрани, навантажувачі, екскаватори, катки, автогрейдери), транспортних засобів (пасажирський транспорт), альтернативної енергетики та енергозбереження.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, інституційна складова фінансового забезпечення розвитку підприємництва в Україні представлена чинною нормативно-правовою базою, що регулює фінансові аспекти підприємницької діяльності суб'єктів ринку, та низкою державних і комерційних інституцій, які реалізують механізм фінансового забезпечення розвитку підприємництва. Проведений аналіз діяльності таких інституцій дає підстави для наступних висновків.

Державна підтримка фінансового забезпечення розвитку підприємництва має носити системний характер і здійснюватися в розрізі державної

програми підтримки підприємницького сектору, визначених пріоритетів та тенденцій розвитку вітчизняної економіки. На сьогоднішній день ми бачимо різнонаправлену діяльність ряду інституцій, які реалізують програми фінансової підтримки підприємництва в Україні.

В Україні також існує позитивний досвід діяльності інституцій, які здійснюють підтримку малого та середнього підприємництва на регіональному рівні. Такий досвід доцільно вивчати та використовувати в контексті його впливу на розвиток регіональних підприємницьких структур, можливостей застосування та поширення.

Фінансово-кредитні інституції в Україні в руслі фінансового забезпечення підприємництва діють як суб'єкти вітчизняного фінансового ринку, які, з одного боку, зацікавлені у зростанні обсягів зовнішнього фінансування підприємницьких структур, а з іншого - мають певні обмеження, зокрема, щодо обсягів власного кредитування та вартості кредитних ресурсів. Такі обмеження зумовлені економічними та політичними ризиками самої країни, макроекономічними параметрами грошово-кредитної сфери (рівень інфляції, розмір облікової ставки, вартість ресурсів, величина ставок кредитного ринку тощо), відсутністю чіткої державної політики в сфері підприємництва, повільним відновленням реального сектору, ризиками кредитування, низькими рейтингами позичальників, проблемами самого банківського сектору тощо.

Основними обмежувачими факторами нарощення банківських програм кредитування підприємницьких структур є високі відсоткові ставки за кредитами, а також нездатність потенційних позичальників задовільнити вимоги банку щодо їх фінансового стану, прибутковості, кредитоспроможності, якості забезпечення за позикою тощо. Дотримання таких вимог дає можливість банкам обмежити портфельний кредитний ризик, що сьогодні є ключовим питанням забезпечення фінансової стійкості вітчизняної банківської системи.

З огляду на це, фінансово-кредитні інституції, і банки зокрема, на даному етапі розвитку вітчизняного фінансового ринку мають обмежений вплив на формування зовнішніх джерел фінансового забезпечення розвитку підприємницьких структур. Разом з тим, вони забезпечують практичну реалізацію проектів та програм міжнародних фінансових інституцій та вітчизняних програм державної підтримки підприємництва.

Фінансове забезпечення підприємництва включає не тільки його фінансову підтримку, а й інформаційну та консалтингову діяльність за даним напрямком. На нашу думку, така діяльність

повинна носити прикладний характер, роз'яснювати та популяризувати чинні проекти і програми та проводитися за участі провідних спікерів в даній галузі - представників міжнародних фінансових інституцій, банківських працівників тощо. Її результатом має стати практичне використання можливостей програм фінансової підтримки підприємництва усіх рівнів для розвитку вітчизняного бізнесу, укладання реальних угод в рамках окремих кредитних програм і, як результат, зростання виробничих потужностей і ВВП країни.

В цьому контексті важливо зауважити наступне. Подана на сайтах досліджуваних банків інформація щодо реалізації проектів та програм фінансової підтримки підприємництва не завжди є вичерпною, прозорою та доступною і потребує більш чіткого структурування та подачі. Така інформація повинна містити вичерпні відповіді щодо джерел, умов кредитування, преференцій, які отримують

підприємці в процесі реалізації проектів, тощо. На нашу думку, в процесі реалізації таких програм важливо не просто укласти годи і використати фінансування, а й прагнути досягти максимального ефекту на певному сегменті ринку, в галузі, регіоні, країні в цілому.

Узагальнюючи викладене вище, доходимо висновку, що банківська система зацікавлена в сприянні фінансовій підтримці підприємницьких структур з огляду, хоча б, на досягнення власних цілей діяльності, проте має певні обмеження спричинені макроекономічними параметрами розвитку вітчизняної економіки і фінансового ринку, зокрема. В цьому контексті підприємницький сегмент в Україні потребує, в першу чергу, розробки та реалізації державних програм розвитку, які б носили системний характер та мали чітко визначені цілі і пріоритети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ільчук В. П., Шпомер Т. О. Фінансове забезпечення сталого розвитку підприємств реального сектору економіки. *Проблеми економіки*. 2018. № 2 (36). С. 310-316.
2. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія) : навчальний посібник. 2-ге видання, доп. і перероб. Київ: КНЕУ, 2002. 240 с.
3. Показники балансу підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2013-2018). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm.
4. Заплатинський М. В. Інституційна підтримка розвитку малого підприємництва в регіоні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Львів, 2008. 25 с.
5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
6. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII (із змінами внесеними згідно із Законом № 2481-VIII від 03.07.2018 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>.
7. Про Український фонд підтримки підприємництва : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.1995 р. № 687. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-95-%D0%BF>.
8. Інституції підтримки підприємництва: концепція, особливості, діяльність. Центр громадської експертизи, Представництво Фонду Фридріха Науманна в Україні, Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні», 2016. 176 с.
9. Осецький В., Петренко В. Інституційно-організаційні механізми підтримки розвитку підприємництва. *Review of Transport Economics and Management*. 2019. № 2 (18). С. 20-30.
10. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
11. Інституції, що забезпечують підтримку підприємництва. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072-151dd387356a&title=Institutsii-SchoZabezpechuiutPidtrimkuPidpri-mnitstva>.
12. Програми підтримки підприємств. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=5dee0c19-31f9-4a56-9f86-c05dc322cbb4&tag=ProgramiPidtrimkiPidprintsiv>.
13. EU4Business. URL: <http://www.eu4business.eu/uk/about>.
14. Німецько-українського фонду. URL: <http://guf.gov.ua/uk>.
15. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». URL: <https://www.oschadbank.ua/ua>.
16. Western NIS Enterprise Fund (WNISEF). URL: <https://wnisef.org/uk/>.
17. FinancEast програма з відновлення фінансування інвестиційних проектів малих і середніх підприємств на Сході України. URL: <http://guf.gov.ua/uk/programa-z-vidnovlennya-finansuvannya-investiciynih-proektiv-malih-i-serednih-pidpriyemstv-na-shodi-ukrajini>.
18. Програма підтримки підприємництва «Будуй своє». URL: <https://buduyvoe.com/>.
19. Офіційний сайт АТ «Укресімбанк». URL: <https://www.eximb.com/>.

20. Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 130 (назва Порядку в редакції Постанов КМ від 30.01.2019 № 123, від 15.11.2019 № 954). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF>.
21. Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>.
22. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва) : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 107 (в редакції Постанови КМ від 30.01.2019 р. № 110). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF>.
23. Офіційний сайт АБ «УКРГАЗБАНК». URL: <https://www.ukrgasbank.com>.
24. Офіційний сайт Фонду енергоефективності. URL: <https://eefund.org.ua>.
25. Про Фонд енергоефективності : Закон України від 08.06.2017 р. № 2095-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19/print>.

REFERENCES

1. Ilchuk V. P., & Shpomer T. O. (2018). Finansove zabezpechenia staloho rozvytku pidpriemstv realnoho sektoru ekonomiky. [Financial support for sustainable development of enterprises in the real sector of the economy]. *Problemy ekonomiky - Problems of economy*. 2 (36), 310 - 316 [in Ukrainian].
2. Oparin, V. M. (2002). *Finansy (zahalna teoriya)* [Finance (general theory)] (2nd ed., rev.). K.: KNEU [in Ukrainian].
3. Pokaznyky balansu pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva [Indicators of balance of enterprises by types of economic activity with division into large, medium, small and micro enterprises]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ_e/menu/menu_u/sze.htm [in Ukrainian].
4. Zaplatinsky, M. V. (2008). *Instituciina pidtrymka rozvytku maloho pidpyiemstva v rehioni* [Institutional support for the development of small business in the region]. Extended abstract of Doctor's thesis. Lviv [in Ukrainian].
5. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednioho pidpriemnytsva v Ukraini: Zakon Ukrainy [About the Development and State Support of Small and Medium-Sized Entrepreneurship in Ukraine: Law of Ukraine] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> [in Ukrainian].
6. Pro derzhavnu dopomohu subiekтам hospodariuvannia [About State Aid to Entities: Law of Ukraine] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> [in Ukrainian].
7. Pro Ukrainyskyi fond pidtrymky pidpriemnytsva [About the Ukrainian Entrepreneurship Support Fund] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-95-%D0%BF> [in Ukrainian].
8. Centr for Public Expertise, Friedrich Naumann Foundation Office in Ukraine, USAID Leadership in Economic Governance (2016). Instytucii pidtrymky pidpriemnytsva: koncepcia, osoblyvosti, diyalnist [Entrepreneurship support institutions: concept, features, activity] [in Ukrainian].
9. Osetskyi, V., & Petrenko, V. (2019) Instytuciino-orhanizaciini mehanizmy pidtrymky rozvytku pidpriemnytsva [Institutional and organizational mechanisms for supporting entrepreneurship development] *Review of Transportation Economics and Management*, 2(18), 20-30 [in Ukrainian].
10. Oficiynyi sait Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy [Official site of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine]. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/?lang=en-UA> [in Ukrainian].
11. Instytutsii, shcho zabezpechiut pidtrymku pidpriemnytsva [Institutions providing support for entrepreneurship]. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072-151dd387356a&title=Instytutsii-choZabezpechiutPidtrimkuPredpriincitstva> [in Ukrainian].
12. Prohramy pidtrymky pidpriemnytsva [Business support programs]. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=5deed0c19-31f9-4a56-9f86-c05dc322cbb4&tag=ProgramsPackagesPidprintsiv> [in Ukrainian].
13. EU4Business. [EU4Business]. Retrieved from <http://www.eu4business.eu/en/about> [in Ukrainian].
14. Nimecko-ukrainskyi fond. [Official site of the German-Ukrainian Foundation]. Retrieved from <http://guf.gov.ua/uk> [in Ukrainian].
15. Oficiynyi sait AT "Oshchadbank" [Official site of Oschadbank JSC]. Retrieved from <https://www.oschadbank.ua/en> [in Ukrainian].
16. Western NIS Enterprise Fund (WNISEF). Retrieved from <https://wnisef.org/uk/> [in English].

17. FinancEast – prohrama z vidnovlennia finansuvannia investytsijnykh proektiv malych i srednich pidpriemstv na Shodi Ukrainy. [FinancEast - a program for renewal of financing of investment projects of small and medium-sized enterprises in the east of Ukraine]. Retrieved from <http://guf.gov.ua/uk/programa-z-vidnovlennya-finansuvannya-investytsijnykh-proektiv-mall-i-srednih-pidpriemstv-na-shodi-ukraini> [in Ukrainian].
18. Prohrama pidtrymky pidpriemnytsva “Buduy swoye” [Build Your Own Entrepreneurship Support Program]. Retrieved from <https://buduysvoe.com/> [in Ukrainian].
19. Ofitsiynyi sait AT «Ukreksimbank». [Official site of Ukreximbank JSC]. Retrieved from <https://www.eximb.com/> [in Ukrainian].
20. Poriadkom vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia chastkovoï kompensatsii vartosti sil’s’kohospodars’koi tekhniki ta obladnannia vitchyznyanoho vyrobnytstva : zatv. Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy. [The procedure of using the funds provided in the state budget for partial compensation of the cost of agricultural machinery and equipment of domestic production: approved. by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF> [in Ukrainian].
21. Poriadkom vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia finansovoï pidtrymky rozvytku fermers’kykh hospodarstv : zatv. Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy. [The procedure of using the funds provided in the state budget to provide financial support for the development of farms: approved. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF> [in Ukrainian].
22. Poriadok vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia pidtrymky tvarynnytstva, zberihannia ta pererobky sil’s’kohospodars’koi produktsii, akvakul’tury (rybnnytstva) : zatv. Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy. [The procedure of using the funds provided in the state budget to support livestock, storage and processing of agricultural products, aquaculture (fisheries): approved. By Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF> [in Ukrainian].
23. Ofitsiynyi sait AB «UKRHAZBANK». [Official site of JSB "UKRHAZBANK"]. Retrieved from <https://www.ukrgasbank.com/> [in Ukrainian].
24. Ofitsiynyi sait Fondu enerhoefektyvnosti. [Official site of the Energy Efficiency Fund]. Retrieved from <https://eefund.org.ua/> [in Ukrainian].
25. Pro Fond enerhoefektyvnosti : Zakon Ukrainy. [About the Energy Efficiency Fund: Law of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19/print> [in Ukrainian].

УДК 336.71

Володимир Ткачук (Україна)

JEL classification: E40, E42

Володимир ТКАЧУК

аспірант,
кафедра банківського бізнесу,
Тернопільський національний економічний
університет, Україна
E-mail: volodymyr_dubno_2016@gmail.com

© Володимир Ткачук, 2019

Отримано: 01.12.2019 р.
Прорецензовано: 09.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. Розвиток безготівкових розрахунків є запорукою економічного зростання будь-якої країни, адже з одного боку підвищується рівень контролю за платежами, а з іншого – збільшуються обсяги витрат клієнтів, що призводить до збільшення споживання і зростання ВВП. Однак, сучасні тенденції розвитку електронної комерції та інтернет-торгівлі вимагають появи нових технологічних рішень у вигляді електронних платіжних систем, які можуть легально обслуговувати трансакції з електронними грошима та криптовалютами. З огляду на швидкі темпи зростання трансакцій через небанківські електронні платіжні системи питання щодо визначення перешкод розвитку таких платіжних систем є актуальним, особливо з точки зору необхідності забезпечення ефективного нагляду за грошовими розрахунками та детінізації платежів.

Мета статті – ідентифікація основних проблем розвитку небанківських платіжних систем в Україні з точки зору їх структурних особливостей та важливості для розвитку національної економіки, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення правого регулювання платіжних операцій з електронними грошима і криптовалютами.

Результати. Досліджено особливості розвитку небанківських платіжних систем в Україні. Запропоновано авторську класифікацію небанківських платіжних систем. Визначено основні напрямки розвитку електронних платіжних систем в Україні та виокремлено перешкоди інтеграції міжнародних електронних платіжних систем, які надають платіжні послуги з обміну криптовалютою. Запропоновано заходи щодо удосконалення вітчизняного законодавства в сфері легалізації електронних платіжних систем, які засновані на електронних грошах і криптовалютах, а також подано рекомендації щодо створення державної небанківської електронної платіжної системи з використанням технології блокчейн з метою підвищення прозорості державних закупівель і податкових платежів, а також підвищення зручності сплати податків.

Ткачук В. Проблеми розвитку небанківських платіжних систем в Україні. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 80-88.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.080>

Ключові слова: платіж; платіжна система; електронні гроші; криптовалюта; онлайн-платежі; платіжний сервіс; небанківські установи.

UDC 336.71

JEL classification: E40, E42

Volodymyr TKACHUK

*PhD Student,
Department of Banking,
Ternopil National Economic University, Ukraine
E-mail: volodymyr_dubno_2016@gmail.com*

© Volodymyr Tkachuk, 2019

Received: 01.12.2019

Revised: 09.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Volodymyr Tkachuk (Ukraine)

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF NON-BANKING PAYMENT SYSTEMS IN UKRAINE

Abstract

Introduction. The development of non-cash payments is the key to economic growth in any country, because on the one hand, the level of control over payments increases, and on the other - the volume of customer spending increases, which leads to increased consumption and GDP growth. However, current trends in e-commerce and online commerce require the emergence of new technological solutions in the form of electronic payment systems that can legally handle transactions with electronic money and cryptocurrencies. Given the rapid pace of growth in transactions through non-banking electronic payment systems, the issue of identifying obstacles to the development of such payment systems is urgent, especially in view of the need to ensure effective oversight of payments and the deduction of payments.

Purpose. The study of the main problems of development of non-banking payment systems in Ukraine in terms of their structural features and importance for the development of the national economy, as well as the development of recommendations for improving the right regulation of payment transactions with electronic money and cryptocurrencies.

Results. The features of the development of non-bank payment systems in Ukraine are investigated. The author classification of non-bank payment systems is offered. The main directions of development of electronic payment systems in Ukraine are identified and the obstacles to the integration of international electronic payment systems providing cryptocurrency payment services are highlighted. Measures to improve domestic legislation in the field of electronic payment and cryptocurrency based electronic payment systems are proposed, as well as recommendations on the creation of a state non-banking electronic payment system using blockchain technology to increase transparency and public procurement payments paying taxes.

Tkachuk, V. (2019). Problems of development of non-banking payment systems in Ukraine. *Economic analysis*, 29 (4), 80-88.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.080>

Ключові слова: payment; payment system; electronic money; cryptocurrency; online payments; payment service; non-banking institutions.

Вступ

Декларація новою владою високих цілей економічного розвитку України вимагає пошуку не лише новітніх важелів стимулювання зростання ділової активності, але й удосконалення підходів до організації грошового обігу та грошового обороту з метою зниження частки готівки в економіці та детінізації економічних процесів.

Одним із важливих факторів економічного зростання є збільшення обсягів безготівкових розрахунків, що з одного боку зменшує витрати держави на обслуговування готівкового обігу та збільшує ефективність контролю за грошовими потоками, а з іншого – збільшує витрати населення під час купівлі тих чи інших товарів, що, відповідно збільшує споживання в економіці, а це в свою чергу призводить до зростання ВВП. Окрім цього безготівкові розрахунки в силу еволюції форм грошей та інформаційних технологій дозволяє користувачам цілодобово здійснювати розрахунки з будь-якої точки країни, єдиною умовою при цьому є наявність доступу до мережі Інтернет.

Однак, на сьогоднішній день, в Україні найбільші платіжні системи перебувають у власності комерційних банків або Національного банку, а також на ринку присутні такі світові лідери в сфері безготівкових розрахунків як Visa і MasterCard. Разом з тим, світовий досвід свідчить, що лівова частка безготівкових розрахунків здійснюється через небанківські платіжні системи, наприклад такі як PayPal, UnionPay, які через різні недоліки в законодавстві і, порівняно, малий ринок безготівкових платежів України в нашій державі не поширені.

Потрібно зауважити, що небанківські платіжні системи мають ряд переваг над банківськими, оскільки дозволяють здійснювати електронні розрахунки з використанням платіжної картки будь-якого банку, окрім цього на ринку існують платіжні системи, які емітують власні електронні гроші, і створивши електронний гаманець, клієнт може значно скоротити час на оплату тих чи інших послуг. Тому гармонізація вітчизняного законодавства із законодавством Європейського Союзу є однією із необхідних умов для розвитку як вітчизняних небанківських платіжних систем, так і міжнародних типу PayPal.

Дослідженню проблематики розвитку і функціонування небанківських платіжних систем присвятили такі науковці як: Адамик Б. П. [1], Апалькова В. В. [2], Кочергіна Д. А. [3], Ласкунова А. С. [4], Михальський Ю. А. [5], Міщенко С. В. [6], Сенищ П. М. [7], Циганов С. В. [2], Чайковський Я. І. [8] та ін. Однак зазначені науковці розглядають небанківські платіжні системи в загальному, без розподілу їх на окремі складові,

такі як системи переказу коштів, карткові платіжні системи платіжні системи на основі електронних грошей, платіжні системи на основі цифрових технологій.

Мета статті

Таким чином метою даного дослідження є вивчення основних проблем розвитку небанківських платіжних систем в Україні з точки зору їх структурних особливостей та важливості для розвитку національної економіки, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення правого регулювання платіжних операцій з електронними грошима і криптовалютами.

Виклад основного матеріалу дослідження

В науковій літературі та нормативно-правових актах наводяться різні підходи до визначення сутності платіжної системи, однак на наш погляд, для кращого упорядкування грошового обігу необхідно проводити певну градацію між платіжними системами різних рівнів. Так, в загальному розумінні під платіжною системою ми пропонуємо розуміти сукупність взаємопов'язаних законів, норм, правил здійснення платежів в економіці, в т. ч. через посередницькі організації, шляхом використання всіх форм грошей, платіжних інструментів і засобів, а також підсистем готівкових та безготівкових розрахунків з метою організації грошового обігу в суспільстві.

Виходячи з цього визначення, зауважимо, що на національному і міжнародному рівнях існує ціла низка підсистем платіжної системи, які на практиці і в теорії також називаються платіжними системами, однак, як правило, містять уточнення тієї сфери грошового обігу, які ці платіжні системи обслуговують, або виходячи з установ, що беруть участь у діяльності цих систем.

Одними із підсистем національної чи міжнародної платіжної системи є небанківські платіжні системи, тобто ті платіжні системи, де головними суб'єктами (розрахункова і обслуговуюча організація) є небанківські фінансово-кредитні установи.

Досліджуючи особливості функціонування небанківських платіжних систем, з огляду на необхідність формування ефективного нагляду за їх діяльністю та нормативно-правових і економічних умов для їх розвитку, вважаємо за необхідне виокремити основні підсистеми небанківських платіжних систем:

- небанківські платіжні системи з використанням банківських платіжних карток;
- небанківські платіжні електронні системи засновані на електронних грошах;

– небанківські електронні платіжні системи засновані на технології блокчейн та криптовалютах.

Переважна більшість небанківських платіжних систем, які офіційно зареєстровані Національним банком України відрізняються від банківських платіжних систем лише тим, що розрахунковою і обслуговуючою установою таких систем є небанківські фінансово-кредитні установи, як правило фінансові компанії. Станом на грудень 2019 року кількість небанківських установ, яким Національним банком України видано ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків склало 63 установи [9].

Серед таких установ варто виокремити 25, які мають свої платіжні системи та надають фактично весь спектр платіжних послуг: «Фінансовий світ», «ІнтерПейСервіс», «Електрум», «MOSS Payments», «ЛЕО», «Платисервіс», «FLASHPAY», «Welsend», «FORPOST», «Поштовий переказ», «City24», «AVERS №1» та ГлобалМані.

Зазначені платіжні системи дають змогу клієнтам проводити мультибанківські платіжні операції, адже не залежно власником платіжної картки якого банку є клієнт, він може здійснити будь-який платіж через зазначені платіжні системи цілодобово. Окрім цього, небанківські платіжні системи, що засновані на платіжних картках мають

досить велику кількість платіжних пристроїв і пунктів приймання готів, що дає змогу клієнтам поповнювати банківську платіжну картку, або безпосередньо через платіжні пристрої здійснювати оплату товарів і послуг в безготівковій формі.

Фактично, за своєю суттю зазначені вище платіжні системи є системами переказу коштів за певну винагороду як без відкриття рахунку (через платіжний термінал), так і з використанням банківської платіжної картки.

Тим не менше, варто зазначити, що через пункти приймання готівки небанківських платіжних систем в Україні за дев'ять місяців 2019 року було прийнято 81,2 млрд. грн., а за допомогою платіжних пристроїв – 21,4 млрд. грн., що в сумі становить третю частину від прийнятої готівки касами банків. За дев'ять місяців 2018 року загальна сума прийняття готівки небанківськими платіжними системами становила 59,2 млрд. грн., а за дев'ять місяців 2019 року зросла на 45% до 102,6 млрд. грн. Тенденції зростання обсягів приймання готівки небанківськими платіжними системами для подальшого переказу свідчать про розвиток їх платіжної інфраструктури, де кількість платіжних пристроїв (платіжні термінали) за дев'ять місяців 2019 року зросла на 14,5 тис. штук, а кількість пунктів приймання готівки у 5 разів (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка приймання платежів готівкою для подальшого переказу у 2017-2019 роках небанківськими і банківськими установами України

Розраховано автором за даними НБУ [9].

Варто зауважити, що небанківські платіжні системи, які засновані на платіжних картках досить часто укладають угоди про співпрацю з банками, що таким чином дозволяє розширити географію

фінансово-банківських послуг по всій території України, особливо в невеликих населених пунктах населення має змогу оплачувати послуги та

поповнювати кредитні картки банків не відвідуючи районних центрів.

Виходячи з аналізу діяльності небанківських платіжних систем в Україні зауважимо, що їх технологічний рівень є не надто високий, оскільки переважна більшість таких платіжних систем не має функції емісії та обслуговування операцій клієнтів за допомогою електронних грошей.

Зважаючи на те, що основним трендом останніх років в світовій економіці є розвиток електронної комерції, яка передбачає ведення бізнесу з використанням електронних комунікацій та технологій обробки цифрової інформації для встановлення та зміни відносин із створення вартості між організаціями та організаціями й індивідами.

Відповідно до Закону України «Про електронну комерцію», електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [10]. Разом з цим законодавець визначає й такий термін як електронна торгівля, що характеризує господарську діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем [10].

За оцінками експертів за підсумками 2019 року ринок електронної комерції в Україні становитиме близько 80 млрд. грн., що відкриває широкі можливості для адаптації небанківських платіжних систем до вимог ринку, зокрема для обслуговування таких площадок інтернет-торгівлі, як: Rozetka.com.ua, Prom.ua, Kasta.ua та інших.

Зокрема в цьому контексті найефективнішими платіжними системами будуть ті системи, які засновані на електронних грошах. Суть електронних грошей відображено в Положенні НБУ «Про електронні гроші в Україні», де електронні гроші визначають як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [11].

Електронні гроші підвищують зручність розрахунків, а також через відсутність персоналізації є привабливішими для клієнтів, оскільки їх можна перевести, не знаючи імені, прізвища, паспортних даних та номерів банківських рахунків одержувача, достатньо знати номер електронного гаманця.

Однак потрібно зауважити, що електронний гаманець за своєю економічною суттю може зрівнятися з окремою валютою на ринку, а платіжні карти – це інструмент віддаленого доступу до рахунку. Але якщо розглядати саме в контексті використання при розрахунках (з точки зору споживача), то ключова різниця в можливості доступу до готівки. У випадку з платіжною картою цей доступ незрівнянно простіше, ніж у випадку з електронним гаманцем. Так як виведення коштів з електронного гаманця можливе тільки через канали, які мають договірні відносини з емітентом електронних грошей. Іншими словами, електронні гроші змушені повернутися в традиційні канали – тобто банківську систему. І далеко не завжди у систем електронних грошей є контрактні відносини у всіх країнах, де використовуються дані електронні гроші.

У той же час, електронні гаманці, хоча і мають меншу географію використання, дозволяють простіше реалізувати зв'язки між торговцем і споживачем, а також не мають географічних кордонів. З використанням електронних грошей працюють такі електронні платіжні системи як PayPal, Webmoney, PayCash та ін.

До 2018 року такі платіжні системи як Webmoney і PayCash, що засновані на електронних грошах активно функціонували в Україні однак в неофіційному правовому полі, оскільки не були визнані Національним банком як платіжні системи. Однак, у зв'язку з війною розв'язаною Росією проти України, анексією Криму та окупацією Донбасу указом Президента №126 від 14 травня 2018 року проти Webmoney і PayCash були введені санкції строком на 3 роки [12].

Санкції передбачають блокування активів, обмеження торгових операцій, запобігання виведення капіталу з України, припинення виконання економічних і фінансових зобов'язань, анулювання та призупинення ліцензій, обмеження на надання компаніям телекомунікаційних послуг, припинення видачі дозволів на ввезення або вивезення з країни валюти, а також заборона Національному банку реєструвати зазначені компанії в якості учасника міжнародної платіжної системи. Крім того, санкції передбачають заборону інтернет-провайдером надавати користувачам доступ до афілійованих з WebMoney ресурсів.

Таким чином, на сьогоднішній день в Україні офіційно існує лише одна внутрішньодержавна платіжна система заснована на електронних грошах – ГлобалМані (GlobalMoney), яка має дозвіл Національного банку України на перекази, пов'язану з переказами і обігом електронних грошей.

Електронна платіжна система GlobalMoney розробила електронний гаманець для грошових

переказів і оплати поточних рахунків за більш ніж 1700 послуг, зокрема в сфері інтернет-торгівлі, телекомунікацій, поповнення банківських карток тощо. Електронні гаманці фізичних осіб є анонімними і неперсоніфікованими, а також не потребують ідентифікації. Реєстрація гаманця відбувається шляхом введення номеру мобільного телефону або електронної пошти. Платіжна система дає змогу миттєвої конвертації власних електронних грошей в національну валюту і навпаки [13].

Окрім GlobalMoney в багатьох наукових джерелах до електронних платіжних систем в Україні відносять Portmone.com, iBox.ua, GooglePay, iPay.ua, EasyPay.ua та інші. Однак за своєю суттю ці платформи не є платіжними системами, оскільки не визнані на нормативно-правовому рівні як платіжна система, не мають ієрархічної форми побудови, тобто не мають своїх підсистем, розрахункових чи обслуговуючих організацій. На сутнісному рівні такі інтернет-платформи є «інтернет-сервісами доставки платежів», які опосередковують банківські і небанківські платіжні системи та їх контрагентів. Хоча з точки зору зручності і організації платежів в країні такі інтернет-сервіси відіграють досить суттєве значення, адже, наприклад, оборот коштів через онлайн платежі Portmone.com складає 4-6 млрд. грн. на рік [14].

Третьою підсистемою небанківських платіжних систем, яка активно розвивається в Україні є електронна платіжна система заснована на технології блокчейн та криптовалютах.

Серед таких платіжних систем найпопулярнішою є Payeer. Payeer – це міжнародна електронна платіжна система, яка була заснована у 2012 році у Грузії та здійснює свою діяльність на основі ліцензії PSP № 0031-9004 Національного банку Грузії. Система є популярною в країнах колишнього Радянського Союзу та загалом в світі. На кінець 2019 року кількість облікових записів у системі перевищила 10 мільйонів, а за даними операторів системи, щодня створюється 5000 облікових записів по всьому світу.

Електронна платіжна система Payeer дає змогу створювати електронні гаманці для багатьох криптовалют. Однак, на відміну від WebMoney в системі Payeer запроваджена ідентифікація користувачів. Існує три типи облікових записів: 1) registered – статус, який видається після реєстрації в системі автоматично, має деякі обмеження, наприклад відсутність можливості поповнювати внутрішній рахунок за допомогою банківських переказів і банківських карт VISA, MasterCard; 2) verified – зареєстрований користувач, який пройшов процедуру ідентифікації, завантаживши копії документів, що посвідчують особу; 3) business

– обліковий запис, створений для юридичних осіб [15].

Усередині Payeer функціонує онлайн-обмінник, який дає можливість обміняти грошові знаки різних електронних платіжних систем без реєстрації, а також реалізована функція масових платежів та переказів, зокрема, на банківські карти VISA / MasterCard по всьому світу, на банківські рахунки по системі SWIFT, а також на різні гаманці електронних платіжних систем.

Виходячи з вищеведеного, можна зробити висновок, що міжнародна електронна платіжна система Payeer є однією з найзручніших мультифункціональних платіжних систем, які працюють не території України. Однак варто зауважити, що оскільки в Україні криптовалюти не визнані як платіжний засіб, операції з криптовалютами за допомогою цієї системи мають нелегальний характер. З іншого боку система Payeer надає змогу легалізувати такі операції шляхом обміну криптовалют на гривню чи долари США і зарахування їх на банківські платіжні картки.

Децю подібною до Payeer є інша міжнародна електронна платіжна системи, яка спрямована на проведення платіжних операцій з криптовалютами під назвою Advanced Cash (Advacash). Дана компанія зареєстрована в офшорній зоні Беліз, діє на підставі ліцензій Міжнародної комісії з фінансових послуг Белізу на здійснення міжнародних грошових переказів і обробку платежів. Платіжна система дозволяє працювати з багатьма криптовалютами та банківськими платіжними картками Visa і MasterCard [16]. Як і Payeer передбачає ідентифікацію облікових записів шляхом завантаження необхідних документів, які посвідчують особу. Система дозволяє створювати електронні гаманці для основних криптовалют і здійснювати миттєвий переказ коштів.

Ще однією популярною міжнародною електронною платіжною системою, яка дозволяє працювати з криптовалютами та банківськими платіжними картками є Perfect Money, яка була заснована у 2007 році та офіційно зареєстрована в Панамі, є посередником SR&I (США), а також має фінансову ліцензію класу А. Систему дозволяє не тільки здійснювати перекази між її користувачами, але і приймати платежі в сфері бізнесу, безпечно зберігати грошові кошти на рахунку, оплачувати товари і послуги в інтернет-магазинах в режимі реального часу [16].

Як вже зазначалося вище, збільшення безготівкових розрахунків призводить до збільшення ВВП, а заважаючи на те, що майнінг криптовалют і торгівля ними на біржах дозволяє їх власникам покращити своє фінансове становище, їх легалізація в Україні матиме позитивний ефект на розвиток економіки. Однак, через недосконалість

законодавства України такі платіжні системи як PayPal, Advanced Cash, Perfect Money працюють в Україні напівлегально, а найпопулярніша в світі електронна платіжна система PayPal призупинила процедуру свого виходу на вітчизняний ринок фінансових послуг. Такий стан речей з одного боку збільшує кількість нелегальних і не контрольованих операцій як на ринку криптовалют, так і в сфері інтернет-торгівлі, а з іншого боку – гальмує розвиток електронної комерції в цілому. Таким чином, недосконалість вітчизняного законодавства є основною причиною розвитку електронних платіжних систем в Україні зокрема і небанківських платіжних систем в цілому.

Варто зауважити, що не зважаючи на анонімність електронних гаманців, перелічені вище міжнародні платіжні системи ідентифікують облікові записи користувачів. Лише після ідентифікації стає можливим виведення коштів з електронних гаманців на банківські платіжні картки.

З огляду на цю ситуацію та з метою реалізації зобов'язань в рамках угоди про асоціацію з Європейським Союзом Національний банк України розробив спеціальні поправки до своїх нормативних актів, загальний зміст яких є наступним:

а) встановити вимоги щодо створення та використання "електронних гаманців" з метою посилення контролю за використанням електронних грошей;

б) на виконання рекомендацій Директиви Європейського Парламенту № 110 заборонити емітенту електронних грошей:

- надавати кредит з коштів, які є зобов'язанням цього емітента за випущеними ним електронними грошима;
- нараховувати на суму електронних грошей відсотки та/або інший вид доходу, пов'язаного з тривалістю періоду часу, протягом якого користувач, комерційний агент, торговець мають їх у своєму розпорядженні;
- залучати комерційних агентів для випуску електронних грошей;

в) на виконання рекомендацій Регламенту №847 та Директиви №849 Європейського Парламенту запровадити ідентифікацію, верифікацію користувача, а також вимоги щодо супроводження операції з використанням електронних грошей інформацією про платника та отримувача;

г) встановити вимоги до комерційних агентів емітента, що здійснюють операції з використанням електронних грошей, зокрема:

- відкрити в емітента окремий поточний рахунок для здійснення агентської діяльності;

- не передавати свої повноваження за агентським договором іншим суб'єктам господарювання та фізичним особам;
- підтверджувати операції з приймання та/або видачі готівки користувачу - фізичній особі шляхом надання касового документа [9].

Виходячи з цих правок до нормативно-правових актів Національного банку України, можна зробити висновок, що вітчизняні небанківські платіжні системи та міжнародні електронні платіжні системи на сьогоднішній день вже здійснюють ідентифікацію та верифікацію облікових засобів своїх клієнтів. Однак в деяких електронних системах, які використовують електронні гроші та криптовалюту переказ грошей є анонімним, проте використовуючи технології блокчейн, сума транзакцій і код транзакцій знаходиться у вільному доступі. Саме виведення електронних грошей і криптовалют, також є відкритим, адже ідентифікований користувач конвертує ці валюти в національну валюту та зараховує їх на банківську платіжну картку. Тому в цьому контексті є всі умови для того, щоб налагодити в країні ефективний нагляд за діяльністю небанківських платіжних систем та рухом коштів за їх електронними гаманцями не залежно від виду криптовалюти.

На наш погляд, важливу роль небанківські електронні платіжні системи побудовані на засадах блокчейн можуть бути використані у сфері державних фінансів. Зважаючи на рівень корупції у сфері державних закупівель, податкової та митної справи розробка державної електронної платіжної системи дозволить вирішити ці питання, оскільки інформація про всі транзакції буде у вільному доступі, що дозволить здійснювати ефективний контроль державних доходів і витрат.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати швидкі темпи розвитку небанківських платіжних систем в Україні, а особливо їх підсистеми, що заснована на електронних грошах та криптовалютах. Однією із основних проблем розвитку електронних платіжних систем в Україні є недосконалість вітчизняного законодавства, яке немає чітких норм щодо вимог і умов діяльності електронних платіжних систем. Окрім цього вітчизняне законодавство не визнає криптовалюту у якості платіжного засобу. В цьому контексті зауважимо, що на сутнісному рівні криптовалюта дійсно не може вважатися платіжним засобом, який був би еквівалентом до традиційних форм грошей. Однак тенденції розвитку криптовалют свідчать про збільшення випадків використання токенів у вигляді платежу за товари і послуги. В перспективі, цілком імовірно, що криптовалюти будуть визнані як традиційні гроші.

Тим не менше, зважаючи на складну економічну ситуацію в країні та відсутність ефективної правової системи визнання операцій з криптовалютами на законодавчому рівні, як операції з електронними

грошима і впровадження технологій блокчейн в сферу платіжного обороту може стати одним із способів детінізації грошових розрахунків та зниження рівня корупції в державних фінансах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик Б. П. Банківські електронні послуги: навч. посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2005. 95 с.
2. Циганов С. А. Апалькова В. В. Розвиток електронних платіжних систем в Україні: міжнародний аспект та інституціональні засади. *Фінансовий простір*. 2015. № 3. С. 80-92.
3. Kochergin D. A. E-Money: Study Guide. Market Ds., 2011.
4. Ласукова А. С. Електронні гроші як інструмент оптимізації грошового обігу. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2014. № 1. С. 190–193.
5. Михальський Ю. А. Сучасний погляд на «електронні гроші» та їх обіг в Україні. *Форум права*. 2016. № 3. С. 181-185.
6. Міщенко С. В. Вдосконалення системи безготівкових роздрібних платежів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Економіка. 2014. № 5 (158). С. 22–28.
7. Сенищ П. М., Кравець В. М. Світовий досвід та перспективи розвитку електронних грошей в Україні. Київ, 2008. 149 с.
8. Чайковський Я. І. Платіжні системи: навчальний посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2006. 210 с.
9. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
10. Про електронну комерцію: закон України № 675-VIII від 03.09.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.
11. Положення Національного банку України «Про електронні гроші в Україні». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z1336-10>.
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року «Про застосування та скасування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: указ Президента України №126/2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1262018-24150>
13. Офіційний сайт платіжної системи: Global Money. URL: <https://globalmoney.ua>.
14. Сервіс онлайн-платежів Portmone: URL: <https://www.portmone.com.ua>.
15. Офіційний сайт міжнародної електронної платіжної системи Payeer. URL: <https://payeer.com>.
16. Рейтинг платіжних систем в соответствии с пользовательской популярностью. URL: <https://www.okchanger.ru/payment-systems>.

REFERENCES

1. Adamyk, B. P. (2005). *Bankiv's'ki elektronni posluhy* [Banking electronic services]. Ternopil': Kart-blansh. [in Ukrainian].
2. Tsyhanov, S. A., & Apal'kova, V. V. (2015). Rozvytok elektronnykh platizhnykh system v Ukrayini: mizhnarodnyy aspekt ta instytutsional'ni zasady [Development of Electronic Payment Systems in Ukraine: International Aspect and Institutional Framework]. *Finansovyy prostir – Financial space*, 3, 80-92. [in Ukrainian].
3. Kochergin, D. A. (2011). *E-Money: Study Guide*. Market Ds.
4. Lasukova, A. S. (2014). Elektronni hroshi yak instrument optymizatsiyi hroshovoho obihu [Electronic money as a tool for optimizing money circulation]. *Visnyk Universytetu bankiv's'koyi spravy Natsional'noho banku Ukrayiny – Bulletin of the National Bank of Ukraine's Banking University*, 1, 190–193. [in Ukrainian].
5. Mykhal's'kyu, Yu. A. (2016). Suchasnyy pohlyad na «elektronni hroshi» ta yikh obih v Ukrayini [A modern look at "electronic money" and their turnover in Ukraine]. *Forum prava – Forum right*, 3, 181-185. [in Ukrainian].
6. Mishchenko, S. V. (2014). Vdoskonalennya systemy bezhotivkovykh rozdrubnykh platezhiv [Improvement of the system of non-cash retail payments]. *Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 5 (158), 22–28. [in Ukrainian].
7. Senyshch, P. M., & Kravets', V. M. (2008). *Svitovyy dosvid ta perspektyvy rozvytku elektronnykh hroshy v Ukrayini* [World experience and prospects for electronic money development in Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Chaykovs'kyu, Ya. I. (2006). Platizhni systemy [Payment systems]. Ternopil': Kart-blansh. [in Ukrainian].
9. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrayiny. (2019). URL: <http://www.bank.gov.ua>.
10. *Pro elektronnu komertsiyu* [About e-commerce]. (2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>. [in Ukrainian].
11. Polozhennya Natsional'noho banku Ukrayiny «Pro elektronni hroshi v Ukrayini» [About electronic money in Ukraine]. (n.d.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1336-10>. [in Ukrainian].

12. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 travnya 2018 roku «Pro zastosuvannya ta skasuvannya personal'nykh spetsial'nykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuval'nykh zakhodiv (sanktsiy) [On the application and cancellation of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)]: ukaz Prezydenta Ukrainy #126/2018. (2018). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1262018-24150>. [in Ukrainian].
13. Ofitsiyyny sayt platizhnoyi systemy: Clobal Money. (2019). URL: <https://globalmoney.ua>.
14. Servis onlayn-platezhiv Portmone. (2019). URL: <https://www.portmone.com.ua>.
15. Ofitsiyyny sayt mizhnarodnoyi elektronnoyi platizhnoyi systemy Payeer. (2019). URL: <https://payeer.com>.
16. *Reytnh platezhnykh sistem v sootvetstvii s pol'zovatel'skoy populyarnost'yu [Rating of payment systems in accordance with user popularity].* (2019). URL: <https://www.okchanger.ru/payment-systems>. [in Russian].

УДК 657.1

Василь Царук (Україна)

JEL classification: M41

Василь ЦАРУК

кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний
університет, Україна

© Василь Царук, 2019

Отримано: 09.12.2019 р.
Прорецензовано: 16.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

РОЛЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В КОНТРАКТНОМУ ПРОЦЕСІ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР

Анотація

Обґрунтовано доцільність проведення досліджень в напрямі визначення ролі бухгалтерського обліку в контрактному процесі корпоративних структур. Проведено історичний аналіз підходів дослідників до розуміння ролі обліку в контрактному процесі корпоративної структури. Визначено значення облікової інформації в скороченні контрактних витрат. Обґрунтовано, що бухгалтерський облік дозволяє вимірювати контрактні вимоги агентів та винагороди, надавати інформацію щодо виконання контрактів принципалам та інформацію щодо діяльності корпоративної структури потенційним агентам. Встановлено, що бухгалтерський облік є частиною набору контрактів корпоративної структури і виступає об'єктом переговорів серед агентів та інших сторін контрактних взаємовідносин. Виділено два основні напрями використання облікової інформації в контрактному процесі корпоративної структури в контексті агентської проблеми (що стосуються менеджерів та що стосуються позичальників).

Царук В. Роль бухгалтерського обліку в контрактному процесі корпоративних структур. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 89-95.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.089>

Ключові слова: корпоративне управління; агентська проблема; контрактна теорія; облікова інформація.

Vasyl Tsaruk (Ukraine)

UDC 657.1

JEL classification: M41

Vasyl TSARUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Ternopil National Economic University,
Ukraine

© Vasyl Tsaruk, 2019

Received: 09.12.2019

Revised: 16.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

THE ROLE OF ACCOUNTING IN CONTRACTING PROCESS OF CORPORATIONS

Abstract

The expediency of conducting researches in the direction of determining the role of accounting in the contracting process of corporate structures has been grounded. A historical analysis of the approaches of researchers to understanding the role of accounting in the contracting process of the corporate structure has been conducted. The value of accounting information in reducing contract costs has been determined. It has been substantiated that accounting allows to measure contractual requirements of agents and remuneration, to provide information on contract performance to principals and information on corporate structure activity to potential agents. It has been found that accounting is a part of a set of corporate structure contracts and is the object of negotiation among agents and other parties of contractual relationships. There are two main areas of use of accounting information in the contracting process of the corporate structure in the context of agency problems (concerning managers and borrowers) have been allocated.

Tsaruk, V. (2019). The role of accounting in contracting process of corporations. *Economic analysis*, 29 (4), 89-95.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.089>

Keywords: corporate governance; agency problem; contracting theory; accounting information.

Вступ

Оскільки бухгалтерський облік є функціональною економічною наукою, яка забезпечує створення теоретико-методологічної основи для інформаційного моделювання господарської діяльності, то основним фактором його удосконалення і розвитку є явища зовнішнього відносно нього світу. Зокрема, до таких явищ можна віднести процеси, що відбуваються в системі корпоративного управління, на які повинна адекватним чином відреагувати облікова наука, забезпечивши їх необхідну інформаційну підтримку. Ідентифікація та пошук шляхів вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах є одним із таких явищ, які не лише слід розглядати як фактор розвитку облікової науки, а як відповідну точку щодо його глибокої трансформації у відповідності до нових викликів, які постали перед суспільством. Так, Дж. С. Макінтош, розглядаючи дебати 1931-1932 рр. між А. А. Берле та Е. М. Доддом щодо відповідальності менеджерів корпоративних структур (перед акціонерами чи перед акціонерами і суспільством) зазначив, що незважаючи на те, що такі дебати проходили у США, це була одна з перших подій, яка мала великий вплив на світовий розвиток бухгалтерського обліку та фінансової звітності [8, с. 139]. Відповідно, поява нових проблем в сфері корпоративного управління або неможливість повного вирішення ідентифікованих раніше проблем в даній сфері є одним із визначальних факторів, який має враховуватись вченими при формуванні шляхів подальшого розвитку бухгалтерського обліку, для чого також повинен бути застосований відповідний методологічний інструментарій, зокрема,

неоінституційна теорія.

Незважаючи на привернення в останні роки значної уваги проблемам розвитку облікової системи у відповідності до потреб корпоративного управління, проведений аналіз праць вітчизняних дослідників дозволяє констатувати, що питання розвитку обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління на основі застосування інституційного інструментарію взагалі майже не розглядаються вченими, окрім деяких винятків (В. М. Жук [2], С. Ф. Легенчук [3], І. А. Юхименко-Назарук [4]). Подібна ситуація також спостерігається і в зарубіжних країнах, незважаючи на високий рівень розвитку ринку капіталу в них та поступове затвердження позитивного підходу до здійснення наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку. Це підтверджує Р. Дж. Слоан, відмічаючи, що дослідники з бухгалтерського обліку вкладають надмірні кошти в певні сфери досліджень, що стосуються корпоративного управління за рахунок інших областей, і не можуть дуже глибоко вивчити характеристики інформації фінансового обліку, що роблять її корисною для конкретних механізмів корпоративного управління [10, с. 345]. Існуюча ситуація створює широке поле для проведення наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку на основі використання неоінституційної теорії, які стосуватимуться розробки такої облікової системи в корпоративних структурах та формування нею такої облікової інформації (за своєю сутністю та формою представлення), яка була б максимально корисною для ефективної реалізації різноманітних механізмів корпоративного управління.

Актуальність вищенаведеної проблематики також підтверджується останніми дослідженнями в сфері корпоративного управління. Так, в результаті проведеного представниками ОЕСР у 2019 р. експертного огляду гнучкості та пропорційності корпоративного управління [9, с. 174] на основі аналізу 39 юрисдикцій, було встановлено, що облікові стандарти корпоративних структур є найбільш зарегульованим механізмом в системах корпоративного управління. Стосовно облікових стандартів гнучкість проявляється щодо можливості розкриття інформації (4 юрисдикції) та щодо операцій з пов'язаними сторонами (4 юрисдикції), що свідчить про побоювання регуляторів стосовно можливості опортуністичного використання облікової системи агентами для здійснення опортуністичної поведінки і досягнення власних інтересів.

Вирішенню агентської проблеми за допомогою облікової інформації присвячені дослідження К. Ю. Воронової, В. М. Жука, Г. Г. Кірейцева, В. В. Панкова, С. М. Поленової, М. А. Проданчука, І. Б. Садовської, Л. А. Чайковської, І. А. Юхименко-

Назарук та ін. Основи контрактної теорії бухгалтерського обліку були сформовані У. Бівером, Р. Боллом, Р. Ваттсом, Дж. Демскі, Р. А. Ламбертом, Дж. Стаубусом, Ш. Сундером, Дж. Циммерманом.

Мета статті

Метою статті є обґрунтування ролі облікової інформації в контрактному процесі корпоративних структур, визначення можливостей використання контрактної теорії в бухгалтерському обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основним завданням для бухгалтерського обліку в корпоративних структурах в контексті вирішення агентської проблеми є забезпечення такої інформаційної підтримки внутрішніх та зовнішніх користувачів, яка б дозволила мінімізувати опортуністичну поведінку агентів, спрямовану на задоволення власних інтересів, які вступають в суперечність з інтересами принципалів. Передусім, це пов'язано з тим, що всі дослідження в сфері корпоративного управління спрямовані на пошук механізмів, які можуть бути використані для вирішення проблеми опортуністичної поведінки агентів, можливість здійснення якої виникає в результаті відокремлення прав на управління корпоративною структурою та правами власності на неї.

Найбільш явним фактором, що визначає необхідність використання системи бухгалтерського обліку в даному випадку – це можливість зменшення інформаційної асиметрії серед учасників контрактної взаємодії. Зокрема, Р. М. Бушман та Е. Дж. Сміт конкретизують дане завдання, відмічаючи, що фундаментальною ціллю досліджень в сфері корпоративного управління з позиції бухгалтерського обліку є надання доказів того, якою мірою інформація, що надається системою фінансового обліку, пом'якшує агентську проблему через розподіл повноважень між менеджерами та зовнішніми інвесторами, сприяючи ефективному розподілу людського і фінансового капіталу в багатообіцяючі інвестиційні можливості [6, с. 238]. Таким чином, автори наголошують на необхідності вирішення агентської проблеми шляхом удосконалення системи фінансового обліку, що в свою чергу, забезпечуватиме кращу реалізацію функцій бухгалтерського обліку, зокрема, функції розподілу капіталу між галузями економіки. Окрім цього, важливими питаннями також є аналіз впливу облікової інформації на заходи суб'єктів корпоративного управління, які вживаються з метою недопущення та подолання наслідків агентської проблеми (стимулювання агентів,

моніторинг агентів, сигналізування за діями агентів, уподібнення інтересів агентів та принципалів тощо).

Важливе значення для формування неоінституційної теорії бухгалтерського обліку є розуміння ролі обліку в контрактному процесі корпоративної структури, і зокрема, щодо укладання і виконання контрактів між агентами та принципалами. Одними з перших серед вчених в обліковій сфері, хто у 1970-1980-х рр. звернули увагу на необхідність визначення ролі бухгалтерського обліку в контрактному процесі, були американські дослідники Р. Ваттс та Дж. Циммерман У. Бівер та Дж. Демскі, а також Дж. Стаубус, які удосконалюючи підходи до оцінювання в бухгалтерському обліку та розробки системи облікових стандартів частково підняли дану проблематику. Так, Р. Ваттс та Дж. Циммерман [13, с. 116], аналізуючи факти, що впливають на добробут менеджерів, розглядали особливості формування компенсаційних виплат по їх контрактах, констатувавши, що вони розраховуються на основі облікових показників.

Однак першим, хто привернув безпосередню увагу ролі бухгалтерського обліку в контрактному процесі був проф. Р. Болл, який базуючись на положеннях теорії трансакційних витрат Р. Коуза та його послідовників-неоінституціоналістів (А. Алчіана, О. Вільямсона, Г. Демсеца, К. Ерроу, М. Дженсена, В. Меклінга та ін.) намагався встановити роль облікової системи в зменшенні контрактних витрат. Відмічаючи, що бухгалтерський облік і аудит є інституційними феноменами, на основі аналізу існуючої облікової практики щодо витрат на дослідження та розробки в США автор намагався інтерпретувати їх в межах контрактів фірми. Зокрема, він визначав бухгалтерський облік як спеціалізовану функцію для надання інформації, яка використовується в контрактах фірм (і, таким чином, при встановленні квазі-цін) [5, с. 31]. Це автор обґрунтовував тим, що облікова інформація має важливе значення для контрактного процесу: 1) Для здійснення виплат за більшістю контрактів з працівниками; 2) Для встановлення оплати по боргових контрактах; 3) Для контрактів на надання управлінських послуг (з агентами).

Значний внесок в розвиток облікових аспектів теорії контрактів зробив проф. Ш. Сундер, який розглядав фірму в контексті неоінституційної теорії, що є сукупністю контрактів між менеджерами, урядом, аудиторами, вендорами, споживачами, працівниками, кредиторами та інвесторами. Виходячи з такого розуміння автором [11, с. 7] було виділено основні функції бухгалтерського обліку в контрактному процесі: 1) вхід кожного агента в пул ресурсів фірми повинен бути вимірний; 2) контрактні права кожного агента повинні бути визначені та оплачені; 3) кожен агент повинен бути

поінформований, до певного рівня, він має право дізнатися про те, наскільки інші агенти виконують свої договірні зобов'язання і одержують оплату; 4) створення доступу до окремої інформації для потенційних агентів, щоб сформувати ліквідний ринок для таких слотів та факторів виробництва, що поставляються іншими учасниками; 5) оскільки всі контракти періодично переукладаються, повинен бути сформований набір загальних знань для всіх учасників, щоб полегшити переговори та укладання контрактів.

Аналіз вищенаведених функцій дозволяє не лише встановити роль бухгалтерського обліку в контрактному процесі, зокрема, в рамках контрактної взаємодії між агентами та принципалами (вимірювання контрактних вимог агентів та винагород, надання інформації щодо виконання контрактів принципалам та інформації щодо діяльності корпоративної структури потенційним агентам), а в цілому дозволяє зрозуміти природу бухгалтерського обліку як одного з дієвих механізмів корпоративного управління. Вищенаведене дозволяє констатувати, що автором були закладені базові основи для побудови контрактної теорії бухгалтерського обліку, оскільки такий підхід до розуміння бухгалтерського обліку має високий рівень універсальності, враховує існування різноманітних видів та форм його реалізації, може бути застосований до різноманітних економічних суб'єктів, і особливо для корпоративних структур, типовою характеристикою яких є наявність контрактів між агентами та принципалами.

З підходу проф. Ш. Сундера щодо функцій бухгалтерського обліку в контрактному процесі впливає два основних наслідки. Першим наслідком є те, що бухгалтерський облік слід розглядати як один з основних елементів, що забезпечує виконання агентами свого контракту з принципалами в корпоративній структурі. Другим наслідком є те, що сам бухгалтерський облік, як система щодо збору, обробки та передачі облікової інформації користувачам, перебуває в підпорядкуванні агентів і є частиною набору контрактів, які в сукупності складають корпоративну структуру, а тому його остаточний вигляд (сформована кінцева методика обліку в рамках корпоративної структури) теж є об'єктом переговорів серед агентів та інших сторін контрактних взаємовідносин.

Загальні положення контрактної теорії у її співвідношенні з системою бухгалтерського обліку були сформульовані Р. А. Ламбертом [7, с. 3], який дослідивши сутність агентської теорії розробив теоретичні засади бухгалтерського обліку в контексті існування агентської проблеми, яку він називав однією з найбільш важливих теоретичних

парадигм в бухгалтерському обліку за останні 20 років. На думку Р. А. Ламберта на найбільш фундаментальному рівні агентська теорія використовується в бухгалтерських дослідженнях для вирішення двох питань: 1) Як особливості інформаційних, облікових та компенсаційних систем впливають (зменшують або погіршують) на проблеми стимулювання; 2) Як існування проблем стимулювання впливає на дизайн та структуру інформаційних, облікових та компенсаційних систем? [7, с. 4]. Відповідно, виходячи з положень контрактної теорії Р. А. Ламберт говорить про існування взаємовпливу між системою контрактів фірми та системою бухгалтерського обліку, що також підтверджує А. Вагенхофер [12, с. 349]. З одного боку, в залежності від наявної облікової інформації модифікуються умови контрактів через уточнення системи стимулювання агентів. Наприклад, надання необхідної облікової інформації дозволяє замінити негнучкі умови або існуючі в процесі укладання контрактів обмеження, які виникають внаслідок необхідності понесення значних витрат для одержання такої інформації з інших джерел. З іншого боку, необхідність пошуку оптимальних систем стимулювання діяльності агентів передбачає необхідність трансформації облікової системи підприємства шляхом адаптації під нові вимоги щодо надання інформації, необхідної для моніторингу за виконанням агентами своїх контрактів. Тобто, укладання окремих видів контрактів на підприємстві, які потребують відповідної інформації для їх реалізації та моніторингу за їх виконанням, є факторами, які визначають необхідність існування у облікової системи певних властивостей, якщо така система розглядатиметься суб'єктами її організації як засіб підвищення ефективності контрактних взаємодій.

На сьогодні поступово контрактна теорія починає розглядатись в бухгалтерських дослідженнях вчених з пострадянських країн, які базують свої припущення щодо подальшого розвитку бухгалтерського обліку на положеннях неокласичного інституціоналізму. Так, на думку К. Ю. Воронової бухгалтерський облік – це інститут, що здійснює інформаційну підтримку управління компанією і який відіграє найважливішу роль в процесі укладання контрактів, які базуються на облікових даних. Бухгалтерський облік є мовою укладання контрактів [1, с. 217]. Серед українських вчених значний внесок в розвиток контрактної теорії бухгалтерського обліку здійснила І. А. Юхименко-Назарук [4, с. 91-100], якою було проаналізовано як сутність даної теорії, особливості її історичного розвитку, так і можливості її застосування для удосконалення облікової практики на українських підприємствах.

Виходячи з проведеного аналізу підходів сучасних авторів до розуміння ролі бухгалтерського обліку в контрактному процесі (Р. Болл, К. Ю. Воронова, Р. А. Ламберт, Р. П. Маггі, Ш. Сундер, І. А. Юхименко-Назарук) можна констатувати поступове укорінення досліджень на перетині контрактної теорії та бухгалтерського обліку в фаховій науковій літературі, що є свідченням привертання уваги не лише ролі бухгалтерського обліку у вирішенні агентської проблеми, а й ідентифікації контракту як окремої інституційної одиниці, для ефективного функціонування якої необхідна облікова інформація, і яка може виступати окремим об'єктом проведення наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку.

І. А. Юхименко-Назарук [4, с. 101-102] сформулювала основні наслідки розробки теорії контрактів для подальшого розвитку наукових засад бухгалтерського обліку, аналіз яких дозволяє встановити, що використання даної теорії розширює об'єктно-методологічні основи бухгалтерської науки (об'єкт, предмет, функції, методи), дозволяє подивитись на процес розробки бухгалтерських стандартів з позиції удосконалення контрактних взаємодій між агентами та принципами, а впровадження її положень в облікову практику дозволяє вирішити одну з основних задач неокласичного інституціоналізму – забезпечити скорочення трансакційних (контрактних, агентських) витрат. Відповідно, використання напрацювань в сфері контрактної теорії має бути покладено в основу пошуку найбільш дієвих механізмів вирішення агентської проблеми на основі використання облікового інструментарію.

Таким чином, розглянувши взаємозв'язок контрактної теорії з системою бухгалтерського обліку, можна виділити два основні напрями використання облікової інформації в контрактному процесі корпоративної структури в контексті агентської проблеми (рис. 1).

Згідно першого напрямку облікова інформація може використовуватись як для укладання контрактів з менеджерами, щоб наблизити їх до оптимального рівня, а також може використовуватись для забезпечення ефективності перевірки їх виконання менеджерами, тобто коли облікова інформація виступає джерелом для розрахунку показників, які можуть бути прописані в контракті у менеджерів.

За другим напрямком облікова інформація може використовуватись позичальниками для укладання та для проміжного аналізу рівня виконання корпоративною структурою умов боргового контракту, оскільки між ними, менеджерами, радою директорів та інвесторами корпоративної структури можуть існувати значні розбіжності в

інтересах, тому суб'єкти управління корпоративною структурою та інші суб'єкти, які можуть на них впливати, можуть проводити опортуністичну поведінку, що шкодитиме інтересам позичальника. Тому саме релевантна облікова інформація щодо особливостей реалізації боргових контрактів та поточних і потенційних результатів діяльності корпоративної структури, яка усуває невизначеність

щодо предмету та наслідків контракту, дозволяє визначити масштаби потенційного агентського конфлікту та покращити процес договірних відносин, дозволяє забезпечити ефективний моніторинг виконання боргових контрактів та створити передумови для пом'якшення наслідків виникнення агентської проблеми.

Рис. 1. Напрями використання облікової інформації в контрактному процесі в контексті агентської проблеми

Висновки та перспективи подальших досліджень

На сьогодні значною кількістю вчених бухгалтерський облік розглядається одним із учасників контрактного процесу корпоративних структур, дозволяючи забезпечити скорочення контрактних витрат. Зокрема, використання облікової інформації дозволяє вимірювати контрактні вимоги агентів та винагороди, надавати інформацію щодо виконання контрактів принципалам та інформацію щодо діяльності корпоративної структури потенційним агентам. Враховуючи подвійну природу бухгалтерського обліку в контрактному процесі (як інформаційного джерела для їх укладання і моніторингу та як об'єкта контрактних відносин) слід враховувати також, що бухгалтерський облік є частиною набору контрактів корпоративної структури, тому його структура і сформована методика обліку можуть

бути однією засобів здійснення опортуністичної поведінки агентами.

Виділено два основні напрями використання облікової інформації в контрактному процесі корпоративної структури в контексті агентської проблеми в корпоративних структурах: 1) що стосуються менеджерів; 2) що стосуються позичальників. Застосування контрактної теорії в бухгалтерському обліку дозволяє проаналізувати, яким чином використовуючи облікову інформацію можна скоригувати діяльність агентів (менеджерів, представників ради директорів та ін.) на основі удосконалення контрактної взаємодії з ними (уточнення контрактних вимог, аналіз ефективності виконання проміжних та кінцевих вимог тощо), щоб забезпечити упередження та мінімізацію виникнення агентської проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронова Е. Ю. Бухгалтерский учет и отчетность в решении агентской проблемы корпоративного управления. *Вестник МГИМО-Университета*. 2011. № 1. С. 216-223.
2. Жук В. М. Развитие теории бухгалтерского обліку: институциональный аспект: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 408 с.
3. Легенчук С. Ф. Багатоваріантність в бухгалтерському обліку: історико-теоретичні аспекти. Житомир: ЖДТУ, 2017. 204 с.
4. Юхименко-Назарук І. А. Развитие теории і методології бухгалтерського обліку в контексті неонституційної теорії : монографія. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2017. 300 с.
5. Ball R. The firm as a specialist contracting intermediary: application to accounting and auditing. *Working paper, University of Rochester*, 1989. 74 p.
6. Bushman R. M., Smith A. J. Financial accounting information and corporate governance. *Journal of Accounting and Economics*. 2001. Vol. 32. P. 237-333.

7. Lambert R. A. Contracting theory and accounting. *Journal of Accounting and Economics*. 2001. Volume 32, Issues 1-3. P. 3-87.
8. Macintosh J. C. The issues, effects and consequences of the Berle-Dodd debate, 1931-1932. *Accounting, Organizations and Society*. 1999. Vol. 24, Issue 2. P. 139-153.
9. OECD Corporate Governance Factbook 2019. OECD, 2019. 181 p.
10. Sloan R. G. Financial accounting and corporate governance: a discussion. *Journal of Accounting and Economics*. 2001. Vol. 32. P. 335-347.
11. Sunder Sh. Accounting and the firm: a contract theory. *Indian Accounting Review*. 1997. Vol. 1, No. 1. P. 1-19.
12. Wagenhofer A. Agency theory: usefulness and implications for financial accounting. *The Routledge companion to financial accounting theory*. Routledge, 2015. P. 341-365.
13. Watts R. L., Zimmerman J. Towards a positive theory of the determination of accounting. *The Accounting Review*. 1978. Vol. 53. № 1. P. 112-134.

REFERENCES

1. Voronova, E. Yu. (2011). Bukhhalterskyi uchet i otchetnost' v reshenii ahentskoy problemy korporativnoho upravleniya [Accounting and reporting in solving the agency problem of corporate governance]. *Vestnyk MHYMO-Unyversyteta – Bulletin of MGIMO University*, 1, 216-223. [in Russian].
2. Zhuk, V. M. (2018). *Rozvytok teoriiy bukhhalters'koho obliku: instytsional'nyy aspekt* [Development of accounting theory: an institutional aspect]. Kyiv: IAE. [in Ukrainian].
3. Lehenchuk, S. F. (2017). *Bahatovariantnist' v bukhhalters'komu obliku: istoryko-teoretychni aspekty* [Multiple variance in accounting: historical and theoretical aspects]. Zhytomyr: ZhDTU. [in Ukrainian].
4. Yukhymenko-Nazaruk I. A. (2017). *Rozvytok teoriiy i metodolohiyi bukhhalters'koho obliku v konteksti neoinstytsiynoyi teoriiy*. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok. [in Ukrainian].
5. Ball R. (1989). The firm as a specialist contracting intermediary: application to accounting and auditing. *Working paper, University of Rochester*.
6. Bushman R. M., Smith A. J. (2001). Financial accounting information and corporate governance. *Journal of Accounting and Economics*, 32, 237-333.
7. Lambert R. A. (2001). Contracting theory and accounting. *Journal of Accounting and Economics*, 32(1-3), 3-87.
8. Macintosh J. C. (1999). The issues, effects and consequences of the Berle-Dodd debate, 1931-1932. *Accounting, Organizations and Society*, 24(2), 139-153.
9. OECD Corporate Governance Factbook. (2019). OECD, 2019. 181 p.
10. Sloan, R. G. (2001). Financial accounting and corporate governance: a discussion. *Journal of Accounting and Economics*, 32, 335-347.
11. Sunder, Sh. (1997). Accounting and the firm: a contract theory. *Indian Accounting Review*, 1(1), 1-19.
12. Wagenhofer, A. (2015). Agency theory: usefulness and implications for financial accounting. *The Routledge companion to financial accounting theory*. Routledge, 341-365.
13. Watts, R. L., & Zimmerman, J. (1978). Towards a positive theory of the determination of accounting. *The Accounting Review*, 53(1), 112-134.

УДК 657.517

Альона Хмелюк (Україна)
Катерина Маковицька (Україна)

JEL classification: M41, L53

Альона ХМЕЛЮК*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний
університет, Україна*
E-mail: dstukhmelyuk@gmail.com**Катерина МАКОВИЦЬКА***Дніпровський державний технічний
університет, Україна*
E-mail: makovitskayak@gmail.com© Альона Хмелюк, Катерина Маковицька,
2019

Отримано: 09.12.2019 р.

Прорецензовано: 16.12.2019 р.

Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.

Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ТА ОЦІНКА ЇХ ВПЛИВУ НА ФІНАНСОВИЙ СТАН МЕТАЛУРГІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Вступ. Розглянуто основні принципи організації обліку кредитних операцій. Встановлено, що на досліджуваному підприємстві організація обліку регламентується внутрішнім розпорядчим документом – Наказом про організацію обліку та облікову політику. Документування операцій здійснюється із застосуванням журнально-ордерної форми обліку, яка передбачає використання дванадцяти із шістнадцяти журналів-ордерів. Здійснено оцінку відображення кредитних операцій в системі рахунків на металургійному підприємстві. Виявлено, що журнально-ордерна форма обліку загромождає облік та підвищує його трудомісткість і ускладнює повноту відображення здійснення господарських операцій. Доведено доцільність заміни журнально-ордерної форми обліку на журнальну. Відмічено, що оцінку ефективності використання кредитних операцій необхідно здійснювати шляхом оцінки фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. Представлено поетапний алгоритм аналізу фінансового стану металургійного підприємства. Здійснено оцінку міри покриття зобов'язань підприємства його активами. Підтверджено, що жоден із показників ліквідності в динаміці не відповідає нормативним значенням, а підприємство може мати статус «банкрут». Здійснено оцінку фінансової стійкості підприємства. Встановлено, що підприємство має недостатність власних оборотних засобів, власних і позичкових джерел формування запасів і витрат та загальної величини основних джерел формування запасів і витрат. Запропоновано ефективні методи оздоровлення фінансової стійкості підприємства шляхом підвищення ефективності використання кредитних ресурсів, прискорення оборотних активів та збільшення робочого капіталу.

Мета. Метою даної статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій з удосконалення обліку кредитних операцій в системі регістрів бухгалтерського обліку; оцінка їх впливу на фінансовий стан металургійного підприємства та шляхи оздоровлення фінансової стійкості металургійного підприємства.

Результати. Встановлено особливості організації обліку металургійного підприємства в частині документування та обліку кредитних операцій і відображення в системі рахунків та у регістрах обліку; здійснено поетапний аналіз фінансового стану металургійного підприємства в динаміці; виявлено закономірності та тенденції функціонування промислового підприємства; запропоновано удосконалення організації обліку кредитних операцій шляхом впровадження журнальної форми обліку; розроблено заходи з оздоровлення фінансової стійкості металургійного підприємства.

Хмелюк А., Маковицька К. Обліково-аналітичне забезпечення кредитних операцій та оцінка їх впливу на фінансовий стан металургійного підприємства. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 96-105.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.096>

Ключові слова: кредитні операції; облік; журнали-ордери; ліквідність; платоспроможність; фінансовий стан; металургійне підприємство.

UDC 657.517

JEL classification: M41, L53

Alona KHMELYUK

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance and Accounting,
Dnipro State Technical University,
Ukraine*
E-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Kateryna MAKOVITSKAYA

*Dnipro State Technical University,
Ukraine*
E-mail: makovitskayak@gmail.com

© Alona Khmelyuk, Kateryna Makovitska, 2019

Received: 09.12.2019

Revised: 16.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Alona Khmelyuk (Ukraine)
Kateryna Makovitskaya (Ukraine)

ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVISION OF CREDIT TRANSACTIONS AND ASSESSMENT OF THEIR IMPACT ON THE FINANCIAL STATUS OF THE METALLURGICAL ENTERPRISE

Abstract

Introduction. The basic principles of organization of accounting of credit operations are considered. It is established that at the enterprise under study the organization of accounting is regulated by an internal administrative document - Order on accounting organization and accounting policy. Documentation of operations is carried out using a log-order accounting form, which involves the use of twelve out of sixteen order logs. An assessment of credit transactions in the system of accounts at a metallurgical enterprise has been made. It is revealed that the journal-order form of accounting clogs up the account and increases its complexity and complicates the completeness of the display of business operations. The expediency of replacing the journal-order form of accounting with the journal has been proved. It is noted that the evaluation of the efficiency of using credit operations should be carried out by assessing the financial stability and solvency of the enterprise. A step-by-step algorithm for analyzing the financial condition of a metallurgical enterprise is presented. The extent to which an entity's liabilities are covered by its assets is assessed. The extent to which an entity's liabilities are covered by its assets is assessed. It is confirmed that none of the liquidity indicators in the dynamics meets regulatory standards, and the company may have a status of bankrupt. The financial stability of the enterprise has been evaluated. It is established that the enterprise has insufficient own working capital, own and loan sources of formation of inventories and expenses and the total size of the main sources of formation of inventories and expenses. Effective methods of improving the financial stability of the enterprise by improving the efficiency of use of credit resources, accelerating current assets and increasing working capital are proposed.

Purpose. The purpose of this article is to theoretically substantiate and develop practical recommendations for improving the accounting of credit transactions in the system of accounting registers; assessment of their impact on the financial condition of a metallurgical enterprise and ways of improving the financial stability of a metallurgical enterprise.

Results. The peculiarities of organization of accounting of metallurgical enterprise in terms of documentation and accounting of credit operations and display in the system of accounts and in the accounting registers are established; a step-by-step analysis of the financial state of a metallurgical enterprise in dynamics was carried out; regularities and tendencies of functioning of industrial enterprise are revealed; improvement of organization of accounting of credit operations by introduction of journal accounting form is proposed; measures have been developed to improve the financial stability of the metallurgical enterprise.

Khmelyuk, A., & Makovitska, K. (2019). Accounting and analytical provision of credit transactions and assessment of their impact on the financial status of the metallurgical enterprise. *Economic analysis*, 29 (4), 96-105.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.96>

Keywords: credit operations; accounting; warrants; liquidity; solvency; financial position; metallurgical enterprise.

Вступ

Кредитні операції дуже важлива складова розвитку сучасної ринкової економіки України. Кредит опосередковує зв'язки між державою, банками, товаровиробниками і населенням. Ефективне використання кредитних коштів є запорукою успішного функціонування суб'єкта господарювання.

Кредитні операції – це вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування на певних умовах, а також надання гарантій, поручительств, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми (відстрочення платежу) [2].

Підприємства металургійної галузі в Україні – це як правило великі підприємства із складною організаційною структурою та технологією виробництва. Їх функціонування передбачає акумулювання значних матеріальних, трудових та фінансових витрат. Тому без використання кредитних коштів їх діяльність є на сьогодні неможливою. Важлива роль в реалізації задачі підвищення ефективності виробництва, конкуренто-спроможності продукції і послуг, ефективних форм господарювання і управління виробництвом, - відводиться організації бухгалтерського обліку кредитних операцій на підприємстві.

На теперішній час, у вітчизняній та зарубіжній літературі особливе місце займають дослідження теоретико-методологічних основ кредитування. Це праці провідних вітчизняних вчених: Ф. Ф. Бутинця, А. М. Герасимовича, О. В. Васюренка, М. Д. Білик, М. Ф. Пуховкіної, Л. М. Кіндрацької, А. М. Мороза.

Теоретичні положення щодо сутності кредитних операцій, як об'єкта обліку є дискусійними, а питання методології та організації обліку кредитних операцій та оцінки їх впливу на фінансову стійкість підприємства потребують детального дослідження з метою уточнення та вдосконалення.

Мета статті

Метою статті є дослідження діючих методологічних підходів організації обліку кредитних операцій; оцінка їх ефективності використання та впливу на фінансовий стан металургійного підприємства та розробка

рекомедацій з оздоровлення фінансової стійкості акціонерного товариства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Об'єктом дослідження обліку кредитних операцій та аналізу фінансової стійкості є публічне акціонерне товариство «Дніпровський металургійний комбінат» [4]. Це одне з найбільших підприємств гірничо-металургійного комплексу України, займає провідне місце з виробництва металургійної продукції, налічує 130-річну історію існування та розвитку.

Зауважимо, що форма обліку відіграє важливу роль в побудові облікової системи підприємства. Адже інформація про зобов'язання складає приблизно 35-40% усієї облікової інформації підприємства та потребує відповідно обліку, контролю й аналізу. Тому первинним етапом організації обліку є встановлення форми обліку. Як відомо, будь-яке підприємство, згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1] самостійно обирає форму обліку.

Згідно даного закону, затверджених положень бухгалтерського обліку, з метою забезпечення єдиних принципів і методів ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, на комбінаті видається Наказ про облікову політику підприємства й організацію бухгалтерського обліку, у якому видані вказівки про ведення облікової політики на підприємстві.

Так, згідно з чинним законодавством підприємство самостійно визначило форму обліку, про що зазначається в Наказі про облікову політику. На підприємстві облік ведеться за журнально-ордерною формою, автором якої є І. С. Резніченко, що запроваджена в 1952 році [7, с.198]. Журнально-ордерна форма обліку ґрунтується на принципі накопичення. Його суть полягає в тому, що для обліку однорідних господарських операцій використовуються накопичувальні відомості. До основних принципів журнально – ордерної форми належать:

- побудова журналів - ордерів за кредитовою ознакою; широке застосування накопичувальних журналів і допоміжних відомостей; скорочення кількості облікових реєстрів і усунення зайвих облікових записів;
- поєднання в одному реєстрі хронологічного і систематичного запису;
- зазначення в журналах-ордерах кореспонденції рахунків; використання листа - розшифровки (розроблювальної таблиці); поєднання в одному журналі-ордері декількох економічно взаємопов'язаних синтетичних рахунків; забезпечення по ряду рахунків поєднання синтетичного і аналітичного обліку;

максимальне використання шахових відомостей і лінійно-позиційного способу.

Отже, журнально-ордерна форма обліку включає такі облікові реєстри: журнали-ордери; відомості (накопичувальні та групувальні); розроблювальні таблиці; Головну книгу.

Ми погоджується з визначенням багатьох науковці і практиків, що журнально-ордерна форма бухгалтерського обліку дозволяє в значній мірі полегшити працю облікових працівників, знизити її трудомісткість, збільшити оперативність і підвищити достовірність даних бухгалтерського обліку. Вона є вершиною розвитку паперових форм обліку. При належній організації документообігу ця форма дозволяє швидко отримувати підсумки та готувати дані для звітності. Але разом з тим журнально-ордерній формі обліку властивий ряд недоліків, що робить її незручною і непридатною

для використання в сучасних умовах. Серед них - ліквідація хронологічного запису (в США, Великобританії та інших країнах хронологічний Журнал ведеться обов'язково); ліквідація логічно обґрунтованих проводок за кожним первинним документом та зміна їх обліковими записами. Крім того, як на нашу думку основним недоліком є те, що значно ускладнюється автоматизація обліку.

Облік кредитних операцій на ПАТ «Дніпровський меткомбінат» ведеться в Журналі-ордері №4 за рахунками із короткостроковими кредитами. Використовуючи Журнал-ордер №4 за місяць, з метою вивчення діючої методики обліку кредитних операцій в системі рахунків, в роботі було сформовано Журнал господарських операцій за розрахунками по короткостроковим кредитам (табл. 1).

Таблиця 1. Журнал господарських операцій за рахунками по короткостроковим кредитам

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
	Дебет	Кредит	
1. Нараховано дохід від курсової різниці за довгостроковими позиками	50602	74401	175572,79
2. Отримано дохід від списання довгострокових зобов'язань в іноземній валюті	61212	74401	35114,55
3. Погашено прострочену короткострокову позику в іноземній валюті	60642	31233	50167664,67
4. Зменшено заборгованості за короткострокову позику за рахунок неопераційної курсової різниці (LandmondLTD)	60641	74401	379237,2
5. Зменшено заборгованості за короткострокову позику за рахунок неопераційної курсової різниці (ПАТ ПУМБ)	60642	74401	304158,83
6. Отримано короткострокову позику на поточний рахунок (ПАТ ПУМБ)	31134	60501	25000000
7. Отримано короткострокову позику на поточний рахунок (ПАО ПУМБ)	31134	60501	25000000
8. Отримано короткострокову позику в іноземній валюті на валютний рахунок підприємства (ПАТ ПУМБ)	31217	60212	107091894,9
9. Збільшення заборгованості перед іноземними кредиторами за рахунок неопераційних курсових різниць (ПАТ ПУМБ)	97401	60642	589544,69

Джерело: особиста розробка авторів на основі дослідження реєстрів обліку відображення кредитних операцій ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

В Журналі-ордері № 8 на ПАТ «Дніпровський меткомбінат» здійснюється облік за рахунками по нарахованим та простроченим відсоткам (табл. 2).

Таким чином, в результаті проведеного дослідження встановлено, що організація бухгалтерського обліку ПАТ «Дніпровський меткомбінат» здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99р. №996-XIV [1]. Організація обліку на підприємстві

здійснюється за трьома основними аспектами, що сприяють ефективному управлінню обліком як системою: організація роботи облікового апарату; принципи організації та методи обліку на підприємстві; документування операцій, форма обліку.

Отже, реєстри журнальної форми вирішують завдання обліку в сучасних умовах, передбачають своєчасне складання і подання фінансової звітності, забезпечують одержання детальної інформації, яка

необхідна для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Тому, в подальшому досліджені здійснено аналіз ефективного

використання кредитних операцій шляхом оцінки фінансової стійкості та платоспроможності.

Таблиця 2. Журнал господарських операцій за розрахунками по нарахованим та простроченим відсоткам

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
	Дебет	Кредит	
1. Нараховані прострочені відсотки за кредитними операціями	68401	68403	115068,49
2. Нараховані прострочені відсотки за кредитними операціями	68401	68403	257512,16
3. Отримано дохід від курсової різниці	68402	74401	124,43
4. Погашено зобов'язання за простроченими відсоткам	68403	31134	2373287,66
5. Погашено зобов'язання за простроченими відсоткам в іноземній валюті	68404	31233	3120120,37
6. Отримано дохід від курсової різниці	68404	74401	25642,78
7. Нараховано відсотки до сплати кредиту в національній валюті	95101	68401	115068,49
8. Нараховано відсотки до сплати кредиту в іноземній валюті (\$)	95102	68402	656830,29
9. Нараховано відсотки до сплати кредиту в іноземній валюті (євро)	95103	68402	149979,19
10. Збільшення нарахованих відсотків за кредит за рахунок курсової різниці	97401	68402	410,14
11. Відображено різницю витрат за неопераційними курсовими різницями	97401	68404	18188,02

Джерело: особиста розробка авторів на основі дослідження реєстрів обліку відображення кредитних операцій ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

Ми погоджуємося з тлумаченням, що аналіз фінансової стійкості підприємства – одна з найважливіших характеристик його діяльності та фінансово-економічного добробуту. Вона характеризує результат його поточного, інвестиційного та фінансового розвитку, містить необхідну інформацію для інвесторів, а також відображає здатність підприємства відповідати за свої борги й зобов'язання і нарощувати економічний потенціал [10, с. 87].

Фінансова стійкість будь-якого підприємства є однією з головних умов успішної та стабільної роботи в ринкових умовах. Існує система критеріїв оцінювання фінансової стійкості, яку підприємства використовують для оцінки надійності партнерів у господарських відносинах. Априорним аналізом

фінансової стійкості підприємства є оцінка стану ліквідності його активів.

Ліквідність балансу — міра покриття зобов'язань підприємства його активами, строк перетворення яких у гроші відповідає строку погашення зобов'язань [6, с. 165]. Аналіз ліквідності балансу полягає в порівнянні коштів з активу, згрупованих за рівнем їхньої ліквідності, із зобов'язаннями за пасивом, об'єднаними за строками їх погашення і в порядку зростання цих строків.

В роботі здійснено розрахунок показників ліквідності балансу ПАТ «Дніпровський меткомбінат» за чотири роки. Динаміка показників ліквідності балансу представлено в табл. 3 та на рис. 1.

Таблиця 3. Динаміка показників ліквідності ПАТ «Дніпровський меткомбінат»

Показники ліквідності	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Норматив, динаміка
1. Коефіцієнт покриття	0,250	0,2600	0,3600	0,4200	>1 збільшення
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,190	0,2000	0,3200	0,3900	>0,5 збільшення
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,022	0,0187	0,0066	0,0007	>0,2 збільшення

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

В результаті здійснених розрахунків маємо, що за аналізований період жоден із коефіцієнтів не задовольняє норматив у жодному з досліджуваних років. Такі показники свідчать про те, що підприємство не має достатньо оборотних активів для погашення своїх боргів. Коефіцієнт менше 1 означає, що підприємство має неліквідний баланс. Навіть, мобілізуючи всі оборотні засоби на звітну дату, підприємство не може покрити повністю платіжні зобов'язання.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності не досягає нормативного значення, що дає підстави зробити висновок про неможливість підприємства негайно погасити свої зобов'язання. Показник чистого оборотного капіталу за даний період знизився та у 2017 році досягнув -29 150944 грн.

На нашу думку очевидно і те, що підприємство, у якого є значні кошти на рахунках банку, буде більш ліквідним, ніж підприємство, у якого накопичені значні товарно-матеріальні запаси. Тому, негативним вважається стан при якому коефіцієнт абсолютної ліквідності менше 0,2, а коефіцієнт швидкої ліквідності менше 0,5. Таке підприємство вважається банкрутом і може бути ліквідоване, а його майно продане. Теоретично, на сьогоднішній день таким підприємством є ПАТ «Дніпровський меткомбінат».

На ПАТ «Дніпровський меткомбінат» жоден із коефіцієнтів не задовольняють нормативних значень і абсолютна ліквідність протягом досліджуваного періоду також знаходиться за межами нормативу.

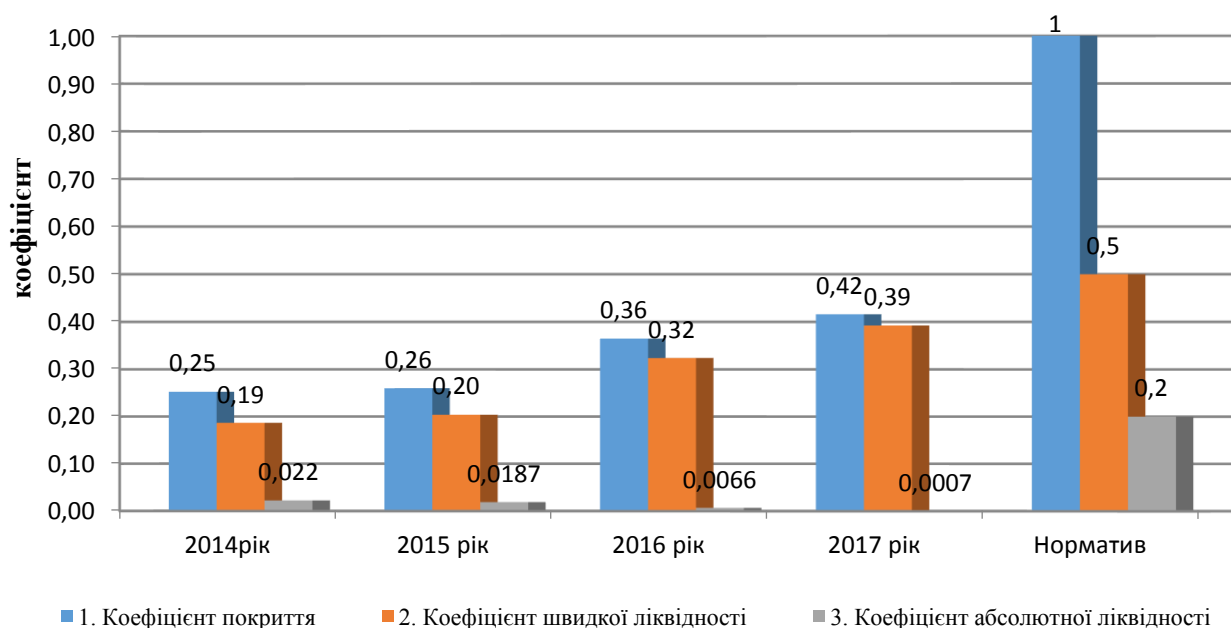

Рис. 1. Динаміка показників ліквідності ПАТ «Дніпровський меткомбінат»

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

Наступним етапом дослідження є оцінка фінансової стійкості підприємства. Аналіз фінансової стійкості має на меті об'єктивний аналіз величини та структури активів і пасивів підприємства і визначення на цій основі міри його фінансової стабільності й незалежності, а також відповідності фінансово-господарської діяльності підприємства цілям його статутної діяльності.

Фінансово стійким можна вважати таке підприємство, яке за рахунок власних активів спроможне забезпечити запаси, не допустити невиправданої кредиторської заборгованості, своєчасно розрахуватись за своїми зобов'язаннями. Результати проведеного аналізу фінансової

стійкості металургійного підприємства представлено в табл. 4 та на рис. 2.

Аналіз коефіцієнтів автономії, фінансування та фінансової стійкості свідчить про те, що підприємство не є фінансово стійким і залежить від зовнішніх кредиторів та інвесторів. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами за аналізований період має певну тенденцію до збільшення і в 2017 році становить -1,43. Але його від'ємне значення свідчить про те, що підприємство має значну потребу у власних коштах.

Від'ємне значення усіх розрахованих показників фінансової стійкості спонукає до здійснення оцінки фінансового стану підприємства за допомогою показників наявності достатньої величини джерел

для формування запасів і витрат підприємства: наявність власних оборотних засобів ($O_{об}$); наявність власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат ($Z_{зп}$); - загальна

величина основних джерел формування запасів і витрат ($ЗАГ_{зп}$).

Таблиця 4. Динаміка показників фінансової стійкості

ПАТ «Дніпровський меткомбінат»

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Норматив
1. Коефіцієнт автономії	-0,80	-0,83	-0,75	-0,95	>0,5 збільшення
2. Коефіцієнт фінансування	-9,58	-0,45	-0,43	-0,49	<0,5 зменшення
3. Коефіцієнт фінансової стійкості	-0,76	-0,80	-0,73	-0,93	>1 збільшення
4. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	-3,06	-2,90	-2,38	-1,43	>0,1 збільшення

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

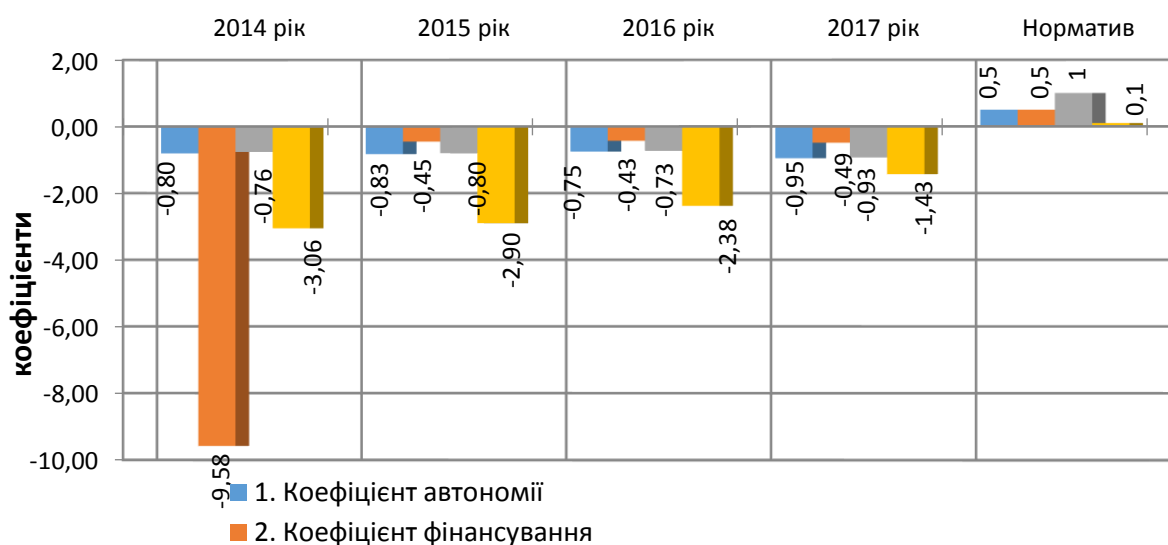

Рис. 2. Фінансова стійкість ПАТ «Дніпровський меткомбінат»

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

За показниками наявності джерел формування запасів і витрат оцінимо три рівні забезпеченості запасами і рівні витрат ПАТ «Дніпровський меткомбінат»:

- надлишок (недостатність) власних оборотних засобів ($\pm O_{об}$);
- надлишок (недостатність) власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат ($\pm Z_{зп}$);
- надлишок (недостатність) загальної величини основних джерел формування запасів і витрат ($\pm ЗАГ_{зп}$).

Розрахунки показників дають змогу класифікувати фінансові ситуації за рівнем їхньої стійкості. Для визначення фінансової стійкості використовуємо тривимірний показник (табл. 5) [9, с. 124].

Оцінка фінансової стійкості ПАТ «Дніпровський меткомбінат» представлена в табл. 6, величини основних джерел формування запасів і витрат.

- Розглянувши організацію обліку на металургійному комбінаті, в частині обліку кредитних операцій маємо відзначити, що вона потребує удосконалення за наступними аспектами:
- по-перше, облік на підприємстві здійснюється з використанням журнально-ордерної форми обліку (журналів-ордерів), що загрожує облік та підвищує його трудомісткість;
 - по-друге, ефективність діяльності працівників бухгалтерії зменшує необхідність дублювання інформації, приведеної в довідках у Журналі ордері;
 - по-третє, використання окремих довідок для відображення кожного виду операцій за розрахунками з зобов'язаннями ускладнює

повноту відображення здійснення господарських операцій.

замінити журнально-ордерну форму обліку на журнальну.

Тому, з метою удосконалення обліку для ПАТ «Дніпровський меткомбінат» було б доцільніше

Таблиця 5. Характеристика фінансової ситуації за тривимірним показником

Абсолютна стійкість	Нормальна стійкість	Нестійке фінансове становище	Кризовий фінансовий стан
$O_{об} \geq 0$	$O_{об} < 0$	$O_{об} < 0$	$O_{об} < 0$
$Z_{зп} \geq 0$	$Z_{зп} \geq 0$	$Z_{зп} < 0$	$Z_{зп} < 0$
$ЗАГ_{зп} \geq 0$	$ЗАГ_{зп} \geq 0$	$ЗАГ_{зп} \geq 0$	$ЗАГ_{зп} < 0$
1-1,1	0-1,1	0-0,1	0-0,0

Таблиця 6. Аналіз стійкості фінансового стану ПАТ «Дніпровський меткомбінат», в тис. грн.

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
1. Джерела власних засобів (1 розділ П)	-6953712	-8310019	-11057116	-24619361
2. Основні засоби (1 розділ А)	4795140	5329957	5404519	5095077
3. Наявність власних оборотних засобів (ряд. 1 - ряд. 2)	-11748852	-13639976	-16461635	-29714438
4. Довгострокові кредити і позичкові засоби (2 розділ П)	362803	268790	298509	563494
5. Наявність власних засобів і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат (ряд. 3 - ряд. 4)	-12111655	-13908766	-16760144	-30277932
6. Короткострокові кредити і позичкові засоби (1600+1605+1610)П	2476570	3768653	4146574	4433814
7. Загальна величина основних джерел формування запасів (ряд. 5 - ряд. 6)	-14588225	-17677419	-20906718	-34711746
8. Загальна величина запасів (1101+1102+1103+1104+1110)А	1496738	1625295	3177039	2724947
9. Надлишок (+) або недостатність (-) власних оборотних засобів (ряд. 3 - ряд. 8)	-13245590	-15265271	-19638674	-32439385
10. Надлишок (+) або недостатність (-) власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат (ряд. 5 - ряд. 8)	-13608393	-15534061	-19937183	-33002879
11. Надлишок (+) або недостатність (-) загальної величини основних джерел формування запасів і витрат (ряд. 7 - ряд. 8)	-16084963	-19302714	-24083757	-37436693
12. Тривимірний показник фінансової ситуації (ряд. 9, ряд. 10, ряд. 11).	(0,0,0) (кризовий фінансовий стан)	(0,0,0) (кризовий фінансовий стан)	(0,0,0) (кризовий фінансовий стан)	(0,0,0) (кризовий фінансовий стан)

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

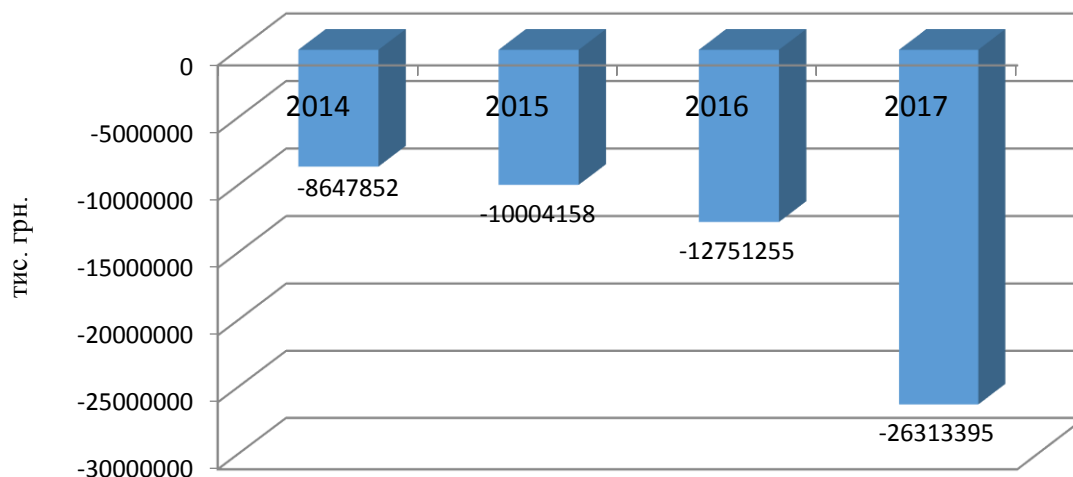

Рис. 3. Динаміка показників непокритого збитку ПАТ «Дніпровський меткомбінат»

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

Висновки та перспективи подальших розвідок

Доцільністю кредитних операцій є їх ефективне використання, в тому числі і покращення фінансового стану підприємства. Аналіз фінансового стану металургійного підприємства свідчить, що значення більшості показників, які характеризують фінансову стійкість підприємства, мають негативну тенденцію до зниження і знаходяться на рівні нижче нормативних значень, що передбачає в основному наявність на підприємстві значної суми кредиторської заборгованості.

Результати аналізу свідчать, що однієї із самих гострих проблем підприємства є стан поточних активів і пасивів - дефіцит власних оборотних коштів, надзвичайно низькі показники ліквідності й оборотності, високий показник дебіторської і кредиторської заборгованості, що погіршує ситуацію в сфері взаємних розрахунків АТ. Це свідчить про несприятливість умов зовнішнього економічного, правового фінансового середовища. Однак крім об'єктивних проблем функціонування виробничо-господарської діяльності підприємства, очевидні недоліки і прорахунки в керуванні оборотними активами і поточними зобов'язаннями, що, у сполученні з несприятливістю зовнішнього середовища, привели підприємство до досить кризового фінансового стану. Фінансова стійкість ПАТ «Дніпровського меткомбінату» створює загрозу стійкості галузі, і тому негайно необхідно вжити заходів для її оздоровлення. Таким чином, здійснивши аналіз фінансової стійкості ПАТ «Дніпровський меткомбінат» маємо відзначити наступне:

- запас джерел власних коштів це і є запас фінансової стійкості за умови, що його власні кошти більші ніж позичені. На даному підприємстві запас фінансової стійкості відсутній, так як підприємство не має джерел власних коштів;
- аналіз динаміки показників фінансової стійкості свідчить про негативну тенденцію, яка склалася починаючи з 2014 року і триває по теперішній час. За тривимірним показником фінансового стану підприємство має кризовий фінансовий стан;
- стабільність фінансового стану підприємства може бути відновлена за умови прискорення оборотності оборотних активів та збільшення робочого капіталу, що в свою чергу призведе до відновлення рівня прибутковості підприємства.

На нашу думку, одним з основних заходів щодо поліпшення фінансового положення підприємства є оптимізація керування його оборотними активами. Адже, при оптимальному керуванні поточні активи і поточні пасиви можуть змінюватися щодня і вимагають ретельного моніторингу. При дефіциті засобів керування поточними активами погіршується і їхнє використання в іншому місці може виявитися найбільш ефективним (наприклад, зменшення витрат на обслуговування кредитів).

Таким чином, вважаємо, що кредитні позики беруться підприємством для оздоровлення фінансового стану, але у нашому випадку, кредитні кошти використовуються неефективно та нерационально, тому підприємство знаходиться в критичному стані через наявність значних сум кредиторської заборгованості. Необґрунтовано використані кредитні кошти не дали належного

ефекту для оздоровлення фінансового стану комбінату, тому потрібно здійснити дієві заходи

щодо фінансового оздоровлення підприємства і підвищення його рейтингу платоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України №996-XIV URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/show/996-14>.
2. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Постанова Правління Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23. URL: <http://rada.gov.ua/>.
3. Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 29.09.2000 р. № 356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0356201-00>
4. Офіційний сайт ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат» URL: <http://www.dmkd.dp.ua/>
5. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства від 27.06.2013р., №635 URL: <http://www.minfin.gov.ua/uk/publish/id=293536>.
6. Бріхем Е. Ф. Основи фінансового менеджменту. Київ: Молодь. 1997. 100 с.
7. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: навч. посібник. Житомир: ЖІТІ. 1996. 528 с.
8. Нестеренко М. В., Андронова М. В. Облік і аналіз кредитних операцій. *Економічний простір*. 2009. № 23/2. с. 172–173.
9. Цал-Цалко Ю. С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч. посібник. Київ: ЦУЛ. 2002. 360 с.
10. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник. К.: Кондор. 2009. 196 с.
11. Хмелюк А. В., Максютенко І. Г. Оцінка ефективності використання грошових потоків як складова аналізу фінансового стану металургійного підприємства. Збірник тез міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Світ економічної науки». Тернопіль. 2018. Випуск 9. С.109-112.

REFERENCES

1. The Law of Ukraine On Accounting and Financial Reporting in Ukraine. (1999). dated 16.07.1999, No. 996. Kyiv: Rada.
2. Regulations on the procedure for formation and use by banks of Ukraine of reserves for compensation of possible losses on active banking transactions. (2012). dated 25.01.2012, No.23. Kyiv: Rada.
3. Methodical recommendations for the use of accounting registers. (2000). dated 29.09.2000, No. 356 Kyiv: Rada.
4. The official site of the public corporation «DMKD» (2018).
5. Guidelines for accounting policies of the company. (2013). dated 27.06.2013, No.635. Kyiv: Rada.
6. Brichem, E. F. (1997). *Fundamentals of Financial Management*. Kiev: Youth.
7. Butinets, F. F. (1996). *Accounting Theory*. Zhytomyr: LIVES.
8. Nesterenko, M. V., Andronova, M. V. (2009). Accounting and analysis of credit operations. *Economic space*, 23/2, 172–173.
9. Tsal-Fulko, Yu. S. (2002). *Financial statements of the enterprise and its analysis*. Kyiv: TsUL.
10. Sheremet, O. O. (2009) *Financial Analysis: A Textbook*. K.: Condor.
11. Khmelyuk, A. V. Maksyutenko, I. G. (2018). Assessment of cash flow efficiency as a component of analysis of financial condition of metallurgical enterprise. Proceedings of the international scientific and practical Internet conference "World of Economic Science". Ternopil.

УДК 657.47

Альона Хмелюк (Україна)
Владислав Хвостов (Україна)

JEL classification: L41, L49

Альона ХМЕЛЮК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний
університет, Україна
E-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Владислав ХВОСТОВ

Дніпровський державний технічний
університет, Україна
E-mail: vladkhvostov1996@gmail.com

© Альона Хмелюк, Владислав Хвостов, 2019

Отримано: 14.11.2019 р.
Прорецензовано: 16.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТА РОЗПОДІЛ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ НА МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація

Вступ. Розглянуто основні принципи та нормативно-правове регулювання організації управлінського (внутрішньогосподарського) обліку та особливості формування та відображення загальновиборничих витрат. Встановлено, що організація управлінського (внутрішньогосподарського) обліку взагалі, в тому числі і загальновиборничих витрат не регулюється і не регламентується державними органами. Його організують керівники на основі загальних принципів, виходячи з внутрішніх потреб керівництва. Основним внутрішнім розпорядчим документом організації обліку витрат на підприємстві є Наказ про організацію обліку та облікову політику. Доведено, що складовими облікової політики витрат є: методи калькулювання виробничої собівартості продукції, робіт, послуг; перелік і склад статей калькуляції виробничої собівартості продукції (робіт, послуг); перелік і склад змінних та постійних загальновиборничих витрат; бази розподілу загальновиборничих змінних і розподілених постійних витрат. Відмічені різні підходи до вибору системи калькулювання виробничої собівартості продукції. Доведено, що головним фактором вибору системи калькулювання є галузеві особливості. Підтверджено доцільність застосування попроцесного (попередільного) методу калькулювання собівартості продукції. Визначено алгоритм калькулювання собівартості куль (прокату). Здійснено оцінку відображення загальновиборничих витрат в системі рахунків обліку на металургійному підприємстві. Встановлено порушення ведення обліку в частині формування загальновиборничих витрат та витрат виробництва. Запропоновано ефективні методи удосконалення обліку загальновиборничих витрат на металургійному підприємстві.

Мета статті – здійснити оцінку діючих нормативно-законодавчих підходів організації управлінського (внутрішньогосподарського) обліку в Україні, представити особливості формування облікової інформації про витрати на підприємствах металургійної галузі, розробити рекомендації з удосконалення методичних аспектів обліку та розподілу загальновиборничих витрат металургійних підприємств.

Результати. Встановлено особливості організації обліку витрат в тому числі загальновиборничих витрат і відображення в системі рахунків та у регістрах обліку; здійснено аналіз діючої методики організації обліку витрат на металургійному підприємстві; представлено алгоритм калькулювання собівартості прокату куль; запропоновано удосконалення організації обліку загальновиборничих витрат з метою додержання єдиних методологічних підходів до ведення обліку витрат.

Хмелюк А., Хвостов В. Організація обліку та розподіл загальновиборничих витрат на металургійних підприємствах. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 106-112.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.106>

Ключові слова: управлінський (внутрішньогосподарський) облік; витрати; калькулювання собівартості прокату; виробнича собівартість продукції; попроцесний (попередільний) метод; регістри обліку.

UDC 657.47

JEL classification: L41, L49

Alona KHMELYUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance and Accounting,
Dnipro State Technical University,
Ukraine
E-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Vladislav KHVOSTOV

Dnipro State Technical University,
Ukraine
E-mail: vladkhvostov1996@gmail.com

© Alona Khmelyuk, Vladislav Khvostov, 2019

Received: 14.11.2019

Revised: 16.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Alona Khmelyuk (Ukraine)
Vladislav Khvostov (Ukraine)

ACCOUNTING ORGANIZATION AND ALLOCATION OF PRODUCTION COSTS ON METALLURGICAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The basic principles and normative legal regulation of the organization of managerial (domestic) accounting and peculiarities of formation and reflection of overhead costs are considered. It is established that the organization of management (internal) accounting in general, including general production costs is not regulated and is not regulated by state bodies. It is organized by executives based on general principles, based on the internal needs of management. The main internal governing document for the organization of accounting of expenses at the enterprise is the Order on the organization of accounting and accounting policy. It is proved that the components of accounting cost policy are: methods of calculating production cost of products, works, services; list and composition of articles of calculation of production cost of production (works, services); list and composition of variable and fixed overhead costs; bases of distribution of production variables and distributed fixed costs. Different approaches to the choice of the system of calculation of production cost of production are noted. It is proved that the main factor in the choice of the calculation system is the industry peculiarities. The expediency of using the process (preliminary) method of costing of production is confirmed. The algorithm for calculating the cost of balls (hire) has been determined. The estimation of general expenses in the system of accounts of accounting at the metallurgical enterprise is estimated. Accounting violations have been established in terms of generating overhead costs and production costs. Effective methods of improvement of accounting of general costs of the metallurgical enterprise are offered.

Purpose. To evaluate the current regulatory approaches to the organization of managerial (domestic) accounting in Ukraine, to present the features of forming accounting information on costs at metallurgical enterprises, to develop recommendations for improving the methodological aspects of accounting and distribution of overhead costs of metallurgical enterprises.

Results. The peculiarities of the organization of accounting of expenses including general expenses and display in the system of accounts and in the registers of accounting are established; analysis of the current methodology of organization of accounting of costs at the metallurgical enterprise; an algorithm for calculating the cost of rolling a ball is presented; improvement of organization of accounting of general expenses for the purpose of adherence to uniform methodological approaches to keeping of accounting of expenses is offered.

Khmelyuk, A., & Khvostov, V. (2019). Accounting organization and allocation of production costs on metallurgical enterprises. *Economic analysis*, 29 (4), 106-112.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.106>

Keywords: management accounting; costs; costing of rental; production cost of production; procedural (preliminary) method; accounting registers.

Вступ

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» регламентує державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності шляхом створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку, які є обов'язковими для всіх підприємств [1]. Що до питань організації обліку на підприємстві, то вони відносяться до компетенції власника та передбачають певну самостійність в питаннях: формування облікової політики; вибору форми обліку як певної системи реєстрів; визначення доцільності застосування міжнародних стандартів та розробки системи і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій. Отже, з метою провадження господарської діяльності кожне підприємство як самостійний суб'єкт має одночасно дотримуватись єдиної методики ведення обліку (фінансового обліку) та розробити систему виробничого обліку. Безумовно, вибір системи виробничого (управлінського) обліку, в першу чергу для промислових підприємств залежить від технології і організації виробництва [6]. Будь-яке підприємство має можливість використовувати різні системи управлінського обліку та відображувати їх як елементи облікової політики. Такий підхід передбачає: вивчення організаційної структури підприємства; формування документопотоків; вибір певної системи калькулювання продукції; підхід до загальновиробничих витрат та вибір відповідного методу контролю витрат.

Кожне підприємство має власну організаційну структуру, яка є визначальною точкою для побудови системи управлінського обліку, так як саме вона встановлює контрольованість витрат та порядок групування витрат за центрами відповідальності, що в перспективі встановлює поведінку витрат [9]. Наступним ключовим етапом формування управлінського обліку є вибір системи калькулювання продукції, головною проблемою якої є віднесення непрямих (загальновиробничих постійних) до відповідних об'єктів витрат. Особливої актуальності набувають питання вибору системи калькулювання та розподілу загальновиробничих витрат для великих промислових підприємств з складними технологічними процесами виробництва продукції, а саме металургійних підприємств. Тому, саме оптимальний вибір системи калькулювання і має забезпечити процес управління витратами.

Безумовно, вагомий внесок у дослідження методологічних підходів організації управлінського обліку здійснили вітчизняні вчені: Атамас П. Й., Бутинець Ф. Ф., Герасим П. М., Гнилицька Л. В.,

Голов С. Ф., Давидович І. Є., Іванюта П. В., Лень В. С., Лишиленко О. В., Малюга Н. М., Огічук М. Ф., Пушкар М. С., Цал-Цалко Ю. С. та інші. Але питання організації обліку та розподілу загальновиробничих витрат на металургійних підприємствах досліджені не достатньо та потребують більш детального вивчення, особливо в частині формування виробничої собівартості металургійної продукції та відповідно розподілу непрямих (загальновиробничих постійних витрат).

Мета статті

Метою статті є дослідження діючих нормативно-законодавчих підходів організації управлінського (внутрішньогосподарського) обліку в Україні та розробка рекомендацій з удосконалення методичних аспектів обліку та розподілу загальновиробничих витрат металургійних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Організацію управлінського (внутрішньогосподарського) обліку регламентують: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996 [1]; Податковий кодекс України; П(С)БО 16 «Витрати»[2]; Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості № 373 [3]. Кожне підприємство буде систему обліку витрат шляхом формування власної облікової політики, основними елементами, якої є складові обліку витрат, а можливість вибору їх варіантів залежить від галузевих особливостей. Дослідження способів формування облікової політики в частині обліку та розподілу загальновиробничих витрат здійснено за даними бухгалтерської (реєстрів обліку), фінансової звітності та внутрішніх розпоряджень металургійного підприємства ПАТ «Дніпровський меткомбінат».

ПАТ «Дніпровський меткомбінат» - підприємство з повним металургійним циклом. Виробничі потужності комбінату за умови стабільного енергетичного і матеріального забезпечення призначені для щорічного випуску 3,9 млн. т. агломерату; 3,5 млн. т. чавуну; 2,8 млн. т. сталі з розливанням 1,4 млн. т. на машинах безупинного лиття заготівель і 1,4 млн. т. з розливанням у злитки; 3,8 млн. т. товарного прокату за умови завантаження станів замовленнями у випуску сортової продукції відповідно до затвердженої спеціалізації [5].

ПАТ «Дніпровський меткомбінат» є єдиним в Україні виробником шпунтових паль типу Ларсен, контактних рейок для метрополітену, сталевих катаних куль високої твердості, робить понад 80%

трубною заготовлі великих діаметрів для випуску труб нафтогазового і казанового сортаменту[5].

Організація обліку на підприємстві ПАТ «Дніпровський меткомбінат» здійснюється за трьома основними аспектами, що сприяють ефективному управлінню обліком як системою: організація роботи облікового апарату; принципи організації та методи обліку на підприємстві; документування операцій, форма обліку. На досліджуваному підприємстві щорічно видається Наказ про облікову політику й організації бухгалтерського обліку, у якому віддані вказівки про ведення облікової політики на підприємстві. Насамперед, вони стосуються застосування робочого плану рахунків. Наказом визначено застосування робочого плану рахунків у відповідності з діяльністю підприємства, розроблений на основі Плану рахунків, затвердженого Міністерством фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. Положення про облікову політику ПАТ «Дніпровський меткомбінат» затверджено у відповідності до П(С)БО та з урахуванням положень міжнародних стандартів фінансової звітності МСФЗ.

Особливості технологічних процесів металургійного виробництва передбачають застосування попередільного методу калькулювання собівартості продукції. Готовий виріб, який включає в себе результати попередніх переділів (включаючи собівартість напівфабрикатів виготовлених у попередньому цеху) отримують наприкінці останнього переділу. Тобто, собівартість

продукції складається з понесених витрат і собівартості напівфабрикатів, виготовлених на попередньому етапі (переділі) виробництва [9].

В загальному вигляді стандартний процес виробництва на підприємствах чорної металургії складається з трьох основних технологічних переділів, в результаті проведення яких сировина перетворюється на готову продукцію. Проміжна продукція, така як чавун і сталь, також може реалізовуватись на ринках металургійної продукції, але найбільший прибуток підприємство отримує від готового прокату, тому його виробництво є найбільш перспективним для підприємства [5].

При розподіленні виробничих витрат застосовуються показники нормальної потужності (заданий випуск продукції), розробленні плановим відділом підприємства по напрямку основного виробництва. Встановлено, що загальне виробництво товарної продукції не повинно бути менше 310,0 тис. тон металопродукції. Тому, загальновиробничі витрати розподіляються тільки на собівартість товарної металопродукції пропорційною до обсягів її виробництва з врахуванням виконання нормальної потужності.

Групування витрат операційної діяльності на меткомбінаті здійснюється за елементами з використанням рахунків класу 8 «Витрати за елементами» на рахунках класу 9 «Витрати діяльності» з розподілом витрат за елементами і статтями витрат на постійні і змінні. Формування собівартості готової продукції куль (прокату) Кулепрокатного стану (КПС) представлено в табл. 1.

Таблиця 1. Калькуляція собівартості прокату куль КПС

Статті витрат	Всього		На одну т		Змінні витрати		Постійні витрати	
	Кількість т	Сума, грн	Кількість	Сума, грн	Сума, грн	на 1 т	Сума, грн	на 1 т
1.Напівфабрикати	2102,799	10110131	1,020	4903,72	7685255	3727,51	2425058	1176,21
2.Відходи (недокати)	41,034	70914	0,020	34,39	70914	34,39	X	X
3. Всього витрат з вирахуванням відходів	2061,765	10039399	1,000	4869,33	7614341	3693,12	2425058	1176,21
4. Витрати по переділу з ЗВВ	X	2758830	X	1338,08	1354500	656,96	1404330	681,12
5. Загальновиробничі витрати	2061,765	146939	X	71,27	X	X	146939	71,27
6. Всього витрат	2061,765	12798229	1	6207,41	8968841	4350,58	3829388	1857,33
7. Випуск прокату	2061,765	12798229	X	X	8968841	4350,08	3829388	1857,33

Отже, в результаті здійснених розрахунків маємо, що собівартість 1 т прокату складає 6207,41 грн. в тому числі 4350,08 грн. складають змінні витрати і 1857,33 грн. постійні загальновиробничі витрати. Зауважимо, що згідно до Наказу про облікову політику меткомбінату при рівні нормальної потужності розподіл постійних загальновиробничих витрат має складати не більше 1500 грн. на 1 т. Тому в подальшому дослідженні

розглянемо методику обліку відображення та розподілу загальновиробничих витрат.

Слід зауважити, що на досліджуваному підприємстві для відображення господарських операцій застосовують журнально-ордерну форму обліку. Журнально-ордерна форма обліку ґрунтується на принципі накопичення [4]. Теоретично дана форма обліку передбачає використання тільки журналів-ордерів, тобто

регістрів систематичного запису, призначених для відображення кредитових оборотів. Але в практиці металургійного комбінату в журналах –ордерах відображують і аналітичний облік. Бухгалтерський облік витрат на виготовлення металургійної

продукції відображають в журналі-ордері №10. За даними реєстру було сформовано журнал господарських операцій з обліку загальновиробничих витрат (табл. 2).

Таблиця 2. Облік відображення та розподілу загальновиробничих витрат ПАТ «Дніпровський меткомбінат»

Зміст господарських операцій	Бухгалтерський запис		Сума, грн.
	Дебет	Кредит	
1. Віднесено витрати допоміжного виробництва ремонтно-сервісного центру до складу загальновиробничих витрат:			
- охорона праці	91030	23201	357541,38
- транспортні витрати	91040	23201	1324062,00
- обслуговування основного виробництва	91050	23201	260381,00
- технічне обслуговування необоротних активів	91070	23201	1762217,00
2. Віднесено витрати з надання робіт та послуг між цехами до складу загальновиробничих витрат:			
- поточний ремонт	91110	23501	1272694,00
- капітальний ремонт	91120	23501	74660,00
- охорону праці	91130	23501	3628521,29
- транспортні витрати	91140	23501	15766140,00
- технічне обслуговування необоротних активів	91170	23501	26457547,00
3. Віднесено витрати на поточний ремонт загальновиробничого призначення до складу витрат основного виробництва	23101	91010	23457,52
4. Віднесено витрати з охорони праці загальновиробничого призначення до складу витрат основного виробництва	23101	91030	1847609,11
5. Відображено загальновиробничі витрати з транспортування у складі витрат виробництва	23101	91040	12097882,06
6. Віднесено витрати з обслуговування процесу виробництва загальновиробничого призначення до складу витрат основного виробництва	23101	91050	3491774,38
7. Віднесено загальновиробничі витрати з страхування громадянської відповідальності до складу витрат основного виробництва	23101	91060	10656,43
8. Віднесено витрати з технічного обслуговування необоротних активів загальновиробничого призначення до складу витрат основного виробництва	23101	91070	2598692,57
9. Віднесено витрати поточного ремонту загальновиробничого призначення до складу витрат основного виробництва	23101	91110	6479326,26
10. Віднесено витрати капітального ремонту загальновиробничого призначення до складу витрат основного виробництва	23101	91120	2067706,98
11. Віднесено витрати поточного ремонту загальновиробничого призначення до складу витрат допоміжного виробництва	23201	91110	1387220,34
12. Віднесено витрати капітального ремонту загальновиробничого призначення до складу витрат допоміжного виробництва	23202	91120	2498553,10
13. Віднесено на собівартість реалізованої продукції нерозподілені постійні ЗВВ:			
- поточний ремонт	90601	91010	2366,00
- охорону праці	90601	91030	186307,00
- транспортні витрати	90601	91040	1219910,00
- обслуговування процесу виробництва	90601	91050	352098,00
- з страхування громадянської відповідальності	90601	91060	1074,00
- основної діяльності підрозділів	90150	91050	457980,00
- зі страхування громадянської відповідальності	90150	91060	1361,00
- з технічного обслуговування необоротних активів	90150	91070	262044,00
- капітального ремонту	90150	91120	631134,00

Джерело: особиста розробка авторів на основі дослідження реєстрів обліку витрат виробництва продукції ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

Таким чином, в результаті здійснених бухгалтерських записів встановлено алгоритм

формування та розподілу загальновиробничих витрат на ПАТ «Дніпровський меткомбінат» (рис. 1).

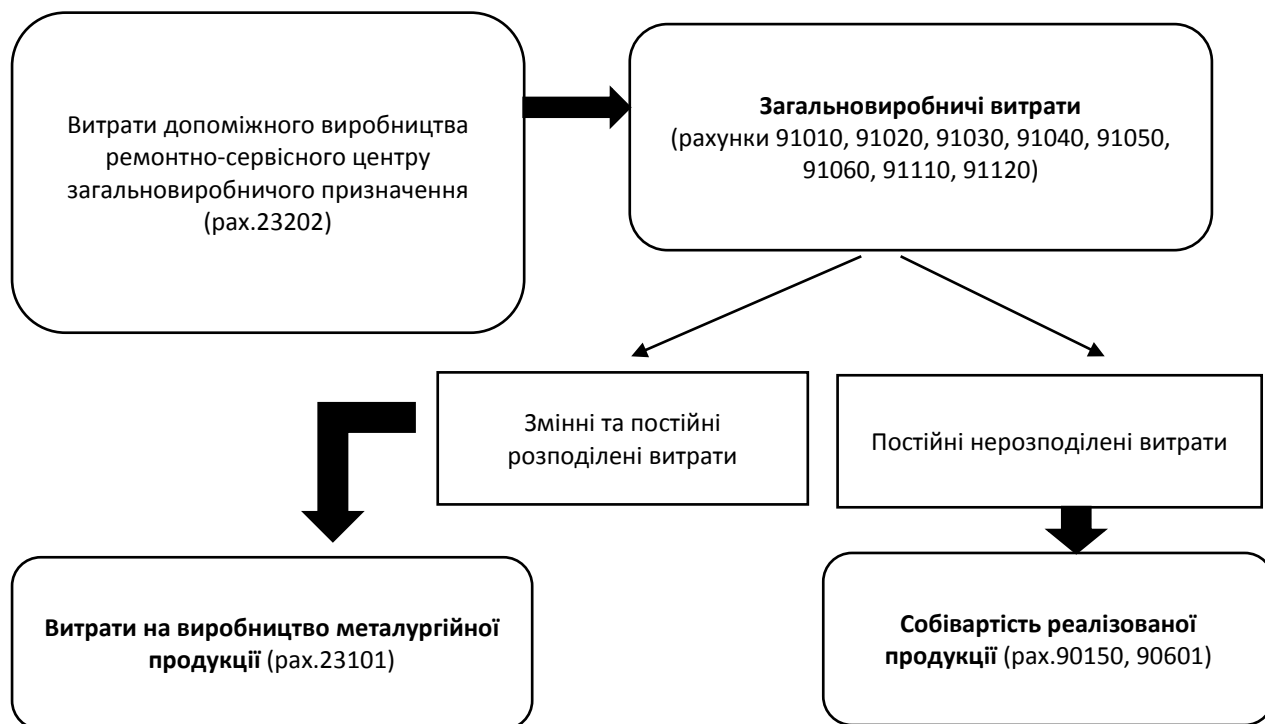

Рис. 1 Формування та розподіл загальновиробничих витрат ПАТ «Дніпровський меткомбінат»

Джерело: особиста розробка авторів на основі дослідження організації обліку загальновиробничих витрат ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат».

Висновки та перспективи подальших розвідок

Управлінський (внутрішньогосподарський) облік не передбачає державне регламентування та регулювання. Власники (керівники) підприємств приймають рішення щодо його організації обліку на основі загальних принципів, виходячи з внутрішніх потреб керівництва. Принципи і методи внутрішньогосподарського обліку розробляються міжнародними та національними професійними організаціями бухгалтерів. Управлінська інформація не підлягає публічності та розголошенню, як правило складає комерційну таємницю, а її користувачами є управлінський персонал.

Апріорний аналіз відображення витрат в обліку досліджуваного підприємства ПАТ «Дніпровський меткомбінат» дозволив виявити їх особливості, які пов'язані з утворенням обліково-аналітичної інформації та її нормативно-правовим регулюванням. Встановлено, що основним нормативно-правовим документом, який регламентує ведення внутрішньогосподарського обліку є Наказ про облікову політику підприємства. Підтверджено, що використання різних методологічних підходів щодо калькулювання собівартості продукції впливає на об'єктивне відображення витрат. В результаті доведено, що для виробництва металургійної продукції найбільш доцільним є застосування попроцесного

(попередільного) методу калькулювання собівартості продукції, який передбачає розрахунок виробничої собівартості за кожним переділом. Виробнича собівартість продукції формується на основі системи калькулювання повних витрат та передбачає включення до складу виробничої собівартості всіх виробничих витрат. На ПАТ «Дніпровський меткомбінат» до складу виробничої собівартості продукції включають прямі витрати на сировину і матеріали, оплату праці, відрахування та інші прямі витрати, які безпосередньо пов'язані з виробництвом металургійної продукції та змінні загальновиробничі витрати і постійні розподілені у відповідності до нормальної потужності виробництва. Такий підхід до формування інформації про витрати є традиційним для вітчизняних підприємств, він не суперечить діючим принципам організації та ведення управлінського обліку.

Проте, вивчення методологічних підходів відображення загальновиробничих витрат металургійного комбінату в системі рахунків бухгалтерського обліку, встановлено, що вона суперечить існуючим вітчизняним та міжнародним підходам ведення управлінського (внутрішньогосподарського) обліку. Так, детальний аналіз журналу-ордеру №10 в частині обліку загальновиробничих витрат свідчить, що

формування витрат здійснюється за дебетом рахунка 23202 та списується до загальновиробничих витрат. Потім зі складу загальновиробничих витрат змінні витрати в повному обсязі відносяться на виробництво продукції 23101 з додаванням постійних розподілених, а нерозподілені переносяться на собівартість реалізованої продукції, тобто кожна гривня загальновиробничих витрат обліковується подвійно. Окреме ведення «регулюючого» рахунку 23202 порушує загальноприйняті єдині правила ведення обліку. З метою удосконалення організації обліку загальновиробничих витрат пропонуємо

керівництву підприємства переглянути діючу методичку обліку загальновиробничих витрат на металургійному підприємстві; облік загальновиробничих витрат здійснювати на окремих аналітичних рахунках синтетичного рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» та перерозподіляти їх на рахунок 23 «Виробництво» у відповідності до П(С)БО 16 «Витрати». Такий підхід забезпечить застосування єдиних методологічних підходів до ведення обліку витрат та надання об'єктивної інформації про витрати для прийняття управлінських рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України №996-ХІV URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/show/w/996-14>.
2. Про затвердження Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. №318 URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/show/z0027-00>.
3. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості: Наказ Міністерства промислової політики від 09.07.2007 р. №373 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/show/v033581-07>.
4. Методичні рекомендації по застосуванню регістрів бухгалтерського обліку: наказ Міністерства фінансів України від 29.09.2000 р. № 356 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0356201-00>.
5. Офіційний сайт ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат» URL:<http://www.dmkd.dp.ua>.
6. Голов С. Ф. Управлінський облік. Київ: Лібра, 2003. 704 с.
7. Іванюта П. В., Лугівська О. П. Управління ресурсами і витратами. Київ: ЦУЛ. 2011. 320 с.
8. Огічук М. Ф. Практикум з фінансового та управлінського обліку. Київ: Алерта. 2013. 608 с.
9. Хмельюк А. В. Організація обліку витрат на виробництво металургійної продукції. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. Т. 1. № 3. С. 112-116.
10. Цал-Цалко Ю. С., Мороз Ю. Ю., Цегельник Н. І. Управлінський облік. Житомир: Рута. 2015. 632 с.

REFERENCES

1. The Law of Ukraine On Accounting and Financial Reporting in Ukraine. (1999). dated 16.07.1999, No. 996. Kyiv: Rada.
2. Accounting Regulations (Standard) 16 "Expenses". (1999). dated 31.12.1999, No.318. Kyiv: Rada.
3. Methodical recommendations for the formation of the cost of production (works, services) in industry. (2007). dated 09.07.2007, No.373. Kyiv: Rada.
4. Methodical recommendations for the use of accounting registers. (2000). dated 29.09.2000, No. 356 Kyiv: Rada.
5. The official site of the public corporation «DMKD» (2018).
6. Golov, S. F. (2003) *Managerial Accounting*. Kyiv: Libra.
7. Ivanyuta, P. V., & Lugivska, O. P. (2011). *Resource and cost management*. Kyiv: TsUL.
8. Ogiychuk, M. F. (2013). *Workshop on Financial and Management Accounting*. Kiev: Alerta.
9. Khmelyuk, A. V. (2016). *Organization of cost accounting for production of metallurgical products*. Khmelnytsk: KhNU.
10. Tsal-Fulko, Yu. S., Moroz, Yu. Yu., Cegelnik, N. I. (2015). *Managerial Accounting*. Zhytomyr: Ruta.

УДК 338.22.021.4

JEL classification: I23, O11

Мирослава БУБЛИК

*доктор економічних наук,
професор,
кафедра менеджменту і міжнародного
підприємництва,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: my.bublyk@gmail.com
ORCID ID:
<http://orcid.org/0000-0003-2403-0784>*

Тетяна КОПАЧ

*кафедра менеджменту і міжнародного
підприємництва,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: t.kopach@grdn.com.ua
ORCID ID:
<http://orcid.org/0000-0002-1293-229X>*

Роксолана ЛИНДА

*кафедра менеджменту і міжнародного
підприємництва,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: lanakuzyk007@gmail.com*

© Мирослава Бублик, Тетяна Копач,
Роксолана Линда, 2019

Отримано: 12.11.2019 р.
Прорецензовано: 18.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Мирослава Бублик (Україна)
Тетяна Копач (Україна)
Роксолана Линда (Україна)

ВПЛИВ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Вступ. Актуальність дослідження впливу людського капіталу на результати діяльності підприємства обумовлена високим рівнем теоретичної та практичної значимості людського капіталу для динамічного розвитку підприємств і організацій в умовах ринкової економіки. Розвиток підприємства — системні зміни фізичних, організаційних, нематеріальних та фінансових факторів його функціонування, що призводять до позитивних економічних змін. Загальний розвиток підприємства включає в себе такі складові: стратегія розвитку (створення та безперервне вдосконалення конкурентних переваг підприємства); інвестиційна стратегія; організаційна стратегія — створення ефективної структури підприємства, системи її управління та вдосконалення; стратегія підвищення ефективності людського капіталу (зростання якості, кількості та ефективності людського капіталу підприємства).

Мета. Мета дослідження — вивчення впливу та шляхів підвищення ефективності використання людського капіталу на розвиток підприємства.

Метод (методологія). У процесі роботи використано методи теоретичного обґрунтування, статистичного аналізу, порівняння, абстрактно-логічний, графічний та табличний.

Результати. Виявлено основні тенденції та закономірності впливу людського капіталу на розвиток підприємства. Однією з суттєвих рис сучасного виробництва виступає його значна залежність від якості та управління людським капіталом, форм його використання та міри залучення персоналу в управління підприємством. Високі кінцеві результати ефективного управління людським капіталом підприємства можуть бути досягнуті за умови постійного аналізу стану людського капіталу, що має безпосередній зв'язок із параметрами загальної ефективної діяльності підприємства.

Бублик М., Копач Т., Линда Р. Вплив людського капіталу на розвиток підприємства. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 113-120.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.113>

Ключові слова: методика аналізу людського капіталу підприємства; удосконалення управління людським капіталом; показники аналізу; розвиток підприємства.

UDC 338.22.021.4

JEL classification: I23, O11

Myroslava BUBLYK

*Doctor of Economic Sciences,
Professor,
Department of Management and International
Business,
Lviv Polytechnic National University,
Ukraine*
E-mail: my.bublyk@gmail.com
ORCID ID:
<http://orcid.org/0000-0003-2403-0784>

Tetiana KOPACH

*Department of Management and International
Business,
Lviv Polytechnic National University,
Ukraine*
E-mail: t.kopach@grdn.com.ua
ORCID ID:
<http://orcid.org/0000-0002-1293-229X>

Roksolana LYNDIA

*Department of Management and International
Business,
Lviv Polytechnic National University,
Ukraine*
E-mail: lanakuzyk007@gmail.com

© Myroslava Bublyk, Tetiana Kopach,
Roksolana Lynda, 2019

Received: 12.11.2019
Revised: 18.12.2019
Accepted: 23.12.2019
Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Myroslava Bublyk (Ukraine)
Tetiana Kopach (Ukraine)
Roksolana Lynda (Ukraine)

INFLUENCE OF HUMAN CAPITAL ON ENTERPRISE DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. The relevance of research of the impact of human capital on the results of the enterprise conditioned by the high level of theoretical and practical importance of human capital for the dynamic development of enterprises and organizations in a market economy. Enterprise development is systemic changes of physical, organizational, intangible and financial factors of its functioning, which lead to positive economic changes. The overall development of the enterprise includes the following components: development strategy (creation and continuous improvement of competitive advantages of the enterprise); investment strategy; organizational strategy - creation of effective structure of the enterprise, system of its management and improvement; strategy for improving the efficiency of human capital (increasing the quality, quantity and efficiency of human capital of the enterprise).

Purpose. The article aims to study the impact and ways to increase the efficiency of human capital use for enterprise development.

Method (methodology). The following methods have been used in the course of the research: method of theoretical justification, method of statistical analysis, method of comparison, abstract and logical method, graphical and tabular method.

Results. The main tendencies and regularities of influence of human capital on the development of the enterprise have been revealed. One of the essential features of modern production is its significant dependence on the quality and management of human capital, the forms of its use and the extent of staff involvement in enterprise management. High results of effective management of human capital of the enterprise can be achieved by constant analysis of the human capital, which is directly related to the parameters of the overall effective activity of the enterprise.

Bublyk, M., Kopach, T., and Lynda, R. (2019). Influence of human capital on enterprise development. *Economic analysis*, 29 (4), 113-120.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.113>

Keywords: method of human capital evaluation of enterprise; improving of human capital management; indexes of analysis; enterprise development.

Вступ

Враховуючи фінансово-економічний та політичний стан в Україні, підприємства постійно шукають нові ресурси для оптимізації та підвищення ефективності своєї діяльності, зокрема, застосовують інновації, та збільшують частку людської праці у виробленій продукції. Виходячи з цього, науковці все більшу увагу приділяють вивченню людського капіталу, його формування, розвитку, відтворення, збереження і реалізації. Саме тому визначальним фактором ефективної діяльності будь-якого підприємства є людський капітал, який є його багатством, однією з найвищих цінностей, запорукою лідерства, конкурентоспроможності, прогресивності, які досягаються за рахунок знань, інформації, інновацій, джерелом яких є людина. На розвиток людського капіталу впливає багато чинників, що сприяють його удосконалення та накопиченню протягом усього життя людини [1].

Різноманітні аспекти цієї теми висвітлені у наукових працях видатних вітчизняних фахівців: С. Пирожкова, О. Власюка, Е. Лібанової, О. Грішнєвої, О. Стефанишин, Л. Заяць, Л. Семів, Н. Кизима, Л. Михайлової, І. Калачової, А. Курило, В. Приймак та інших. Підставу для збереження людського розвитку через створення умов та можливостей для цього надають теоретичні та практичні вчені напрацювання Ю. Пахомова, І. Бондар, Б. Кваснюка, В. Онікієнка, В. Новікова, І. Гнибіденка, Ю. Зайцева, В. Лагутіна, В. Гришкіна, Г. Задорожного, В. Чужикова, С. Сіденко, В. Близнюк та інших.

Мета статті

Вивчення впливу та шляхів підвищення ефективності використання персоналу підприємства, відноситься до розряду першочергових завдань у структурі соціально-економічних досліджень. Однак, не дивлячись на надзвичайну важливість теоретичного аналізу ролі людського капіталу, як одного з важливих факторів розвитку організації, дані питання до цього часу не отримали належної уваги в економічних дослідженнях. Тому метою даної статті є дослідження впливу людського капіталу на розвиток підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поняття людського капіталу розглядається в економіці як у широкому так і вузькому сенсі. У вузькому сенсі людський капітал розглядається як освіта. Людським його назвали тому, що освіта є надбанням і частиною людини, а капіталом є тому, що слугує джерелом отримання прибутку та забезпечення потреб. У широкому сенсі людський капітал набувається внаслідок інвестицій (довгострокових капіталовкладень) в людину у вигляді витрат на освіту і навчання робочої сили на підприємствах і пошук інформації про удосконалення, ціни і доходи.

Людський капітал – це накопичений об'єм досвіду, навичок, знань, здібностей, який в майбутньому використовується людиною в тій або іншій сфері суспільного відтворення, і який сприяє зростанню продуктивності праці та виробництва [2].

Людський капітал на підприємствах визначає здатність творити, зберігати та збільшувати конкурентні переваги підприємства та реалізувати стратегію подальшого розвитку підприємства, через сукупність знань та умінь працівників, професійність, ефективність менеджменту, здоров'я персоналу підприємства, здатність до інновацій, інформаційне забезпечення тощо [3].

Аналіз стану людського капіталу на підприємства – це дослідження людського капіталу, встановлення відхилень від розроблених норм,

кількісних і якісних характеристик, виявлення причинно-наслідкового зв'язку між відхиленнями з метою розробки напрямів розвитку людського капіталу підприємства.

Напрямами дослідження людського капіталу підприємства можуть бути: визначення потенційних стратегічних конкурентних переваг підприємства; вивчення стану людського капіталу підприємства, як фактору інвестиційної привабливості підприємства; формування кадрового резерву, тощо.

Основними цілями дослідження людського капіталу є:

- визначення рівня навичок персоналу підприємства;
- визначення потенціалу людського капіталу;
- впровадження інвестицій у людський капітал;
- визначення відповідності людського капіталу витратам на його розвиток;
- визначення витрат на навчання на розвиток працівників [4].

На досягнення мети та цілей підприємства впливають такі компоненти людського капіталу: освіта, досвід роботи, вік, професійність, продуктивність праці та багато інших. Постійне покращення будь-якого з цих компонентів людського капіталу у поєднанні з ефективним менеджментом призводить до збільшення віддачі від кожного з цих компонентів.

Основною рисою сучасного виробництва виступає його постійна залежність від якості та управління людським капіталом, його застосування та міри залучення персоналу в управління підприємством. На рис. 1 наведено вплив управління людським капіталом на результати діяльності підприємства [5].

Високі результати ефективності управління людським капіталом підприємства можуть бути досягнуті за умов постійного розвитку стану людського капіталу, що має безпосередній зв'язок із параметрами загальної ефективної діяльності підприємства.

Розвиток людського капіталу – це також постійне вкладення коштів у людину для досягнення економічного та соціального зростання в майбутньому. Інвестиції в людський капітал значною мірою стосуються інвестицій у дітей. Дослідження показують, що ці інвестиції мають дуже високу віддачу, значно перевищуючи інвестиції в інфраструктуру та фізичний капітал [6].

За даними Всесвітнього банку в структурі національного багатства багатьох розвинених країн домінує людський капітал, який складає 2/3 від сумарної величини. В країнах Північної та Центральної Америки, Західної Європи та Східної Азії він складає ¼ від загальної величини національного багатства [7].

Рис. 1. Вплив удосконалення управління людським капіталом на результати діяльності підприємства [5].

Розвиток людського капіталу на сьогодні стає все більш важливим для підвищення продуктивності робочої сили для підтримки старіння суспільства, яким воно характеризується. Цифрові технології порушили всі аспекти нашого життя. Це вносить постійні та непередбачувані зміни у спосіб, в який ми живемо та працюємо. Сьогодні ніхто не може розраховувати на те, щоб залишатися на спеціалізованій роботі всю свою кар'єру, оскільки, ймовірно, технології зроблять це застарілим надовго. Нові види роботи, які ще не існували вчора, змусять усіх вийти зі своєї зони комфорту, щоб відповідати новим створеним роботам [8].

Невпинний темп технологічних інновацій вимагає від сучасної робочої сили насамперед трьох речей – пізнавальних, соціальних та навичок адаптивності. Це поєднання передових пізнавальних навичок, таких як критичне мислення для вирішення складних проблем, соціально-поведінкові навички, такі як наполегливість та співпереживання для формування колективної роботи та навички адаптивності, такі як міркування та самоефективність для досягнення бажаного результату, набувають все більшого значення на ринках праці у всьому світі. Згідно з доповіддю Світового банку про розвиток світу за 2019 рік: "The Changing Nature of Work".

Країни, що розвиваються, аби забезпечити собі таку робочу силу, щоб конкурувати в економіці майбутнього повинні інвестувати у розвиток людського капіталу. Ще простіше кажучи –

інвестувати в людей [9]. "Ми говоримо про вкладення коштів у міцне здоров'я, харчування, освіту та навички, які дозволяють людям вести продуктивне та процвітаюче життя", – сказав керівник програми Всесвітнього банку з розвитку людства доктор Габріель Деомб'їн [10].

Проект Світового банку з питань людського капіталу виступає за те, щоб країни прискорювали більше та краще вкладали в людей для досягнення більшої справедливості та економічного зростання.

Вища освіта є пріоритетним напрямком розвитку та вкладання інвестицій, оскільки вона є основою для інновацій з університетами, які виконують ключову функцію передачі знань та розвитку критичного мислення. На жаль сьогодні традиційного методу лекцій та пасивного читання вже недостатньо. Студенти прагнуть до більш динамічної та зайнятої форми навчання. Вони шукають зв'язку та релевантності до реального світу [11].

Особливості формування людського капіталу в умовах ринкової трансформації економіки України показує динаміку інвестицій рівнем соціально-економічного розвитку. Незадовільний стан інвестицій в людський капітал обумовлений кризовими явищами, занепадом соціальної сфери. Недооцінка людського чинника в економічному відтворенні виявляється в значному погіршенні рівня відтворення робочої сили нормальної якості; негативному впливі низьких доходів сім'ї на рівень освіти; зниження рівня кваліфікації працівників; відсутності усталеної зацікавленості підприємств в

інвестуванні професійної перепідготовки робітників [12].

Віддача від інвестицій у людський капітал безпосередньо залежить від строку життя його носія. Людський капітал не тільки піддається фізичному й моральному зношуванню, але й здатний накопичуватися й множитися. У міру нагромадження людського капіталу його прибутковість підвищується до певної межі, обмеженої верхньою межею активної трудової діяльності, а потім різко знижується.

Механізм зростання ефективності людського капіталу в транзитивній економіці відображає сукупність економічних відносин з приводу оптимізації використання нагромаджених кількісних і якісних характеристик людських здібностей, освіченості, професіоналізму з метою забезпечення доходу його власнику та суспільству в цілому. Складовими такого механізму є форми та методи організації, управління і стимулювання тих видів діяльності, які генерують економічний і соціальний ефект, сприяють розширеному відтворенню нової якості людського капіталу [13].

Мотивація і стимулювання інтелектуальної праці в умовах бюджетних обмежень фінансування інноваційної сфери передбачає створення реальних ринкових механізмів перетворення нових знань в продуктивні або технологічні нововведення, підготовленості до нововведень менеджерів і підприємців, створення умов для постійного зростання вартості та віддачі національного людського капіталу. Поєднання ринкової мотивації інтелектуальної діяльності і державної підтримки фундаментальних нововведень вимагає залучення нових суб'єктів інноваційного процесу, економічно зацікавлених у високих суспільних результатах інтелектуальної праці.

Не всякі інвестиції в людину можуть бути покликани надбанням в людський капітал оскільки характер і види вкладень у людину обумовлені історичними, національними, культурними особливостями й традиціями. У порівнянні з інвестиціями в інші різні форми капіталу інвестиції в людський капітал є найбільш вигідними як з погляду окремої людини, так і з погляду всього суспільства [14].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Вирішенням найважливішого стратегічного завдання сьогодення є дослідження та удосконалення розвитку національної економіки шляхом формування відтворювальних джерел економічного зростання людського капіталу та механізму його використання.

Аналіз наукових поглядів на економічну сутність та особливості людського капіталу дозволяє стверджувати, що людський капітал є сукупністю

економічних відносин з приводу інвестицій в знання, навички та здібності людини, що сприяють зростанню її продуктивної сили, яка виступає як провідний елемент суспільного відтворення, центральне джерело стійкого розвитку національної економіки [15].

В системі вищої освіти України спостерігаються протиріччя між зниженням обсягів державного фінансування і чисельності студентів, формуванням нової структури добору студентів і відсутністю оптимального співвідношення платної та безкоштовної освіти. Розв'язання цих та інших протиріччя формування людського капіталу вимагає зміну поведінки держави, підприємств, організацій, населення, а саме: усвідомлення, формування і законодавче закріплення у відповідних нормативних документах цілей, системи пріоритетів суспільства в сфері інвестування в освіту, охорону здоров'я, соціальний захист населення; швидкої зміни якості і структури людського капіталу за рахунок розвитку наукової і науково – технічної діяльності, інноваційного підприємства, подолання розриву між професійно-кваліфікаційними стандартами й освітніми стандартами вищої школи [16].

Взаємодія держави, роботодавців і населення повинна бути орієнтована на відтворення інтелектуальної та інноваційної складових як стратегічних ресурсів довгострокового економічного зростання.

У сфері оплати праці потрібні радикальні зміни в оплаті праці на основі істотного підвищення її рівня, впровадження моделі повного бюджету прожиткового мінімуму, зменшення поляризації заробітної плати і прибутків.

Створення якісно нової робочої сили в Україні зможе слугувати об'єктивною основою прогресивних змін в економіці країни, розгортання інтелектуального капіталу і переходу до інноваційної, соціально орієнтованої моделі розвитку. Але суттєвою перешкодою є фактичне утвердження жорсткої ліберальної моделі з притаманними їй рисами – збільшенням питомої ваги ринкових послуг в галузях освіти, охорони здоров'я, що не відповідає світовим тенденціям.

Визначальний вплив на конкурентоспроможність людського капіталу справляє рівень підприємницького управління як прояву ініціативи, пропонування нових ідей, знаходження нестандартних рішень та шляхів для їхнього втілення. Для реструктуризованих підприємств України стає необхідним формування нового типу менеджера, зміна управлінської парадигми [17].

Досвід зарубіжних підприємств показує, що ефективне використання людського капіталу досягається за наступних умов:

- реалізації спільного ефекту за рахунок спільних дій учасників виробничого процесу;
- постійне оновлення та покращення кожним менеджером і працівником своїх знань, кваліфікації, професійних здібностей;
- децентралізації значної частини управлінських рішень, заохочення працівників, які проявляють ініціативу, самостійність, мають професійні знання вміють їх використовувати;
- розвиток традиційних і сучасних форм демократизації управління;
- застосування управлінських інновацій, які дають змогу підвищувати ефективність використання інтелектуальних здібностей, професійних знань і практичних навичок людини [18].

Конкуренція і кооперація проявляються в узагальненні і взаємовпливі. В умовах економіки, яка побудована на знаннях, коли все більше уваги приділяється в бізнесі різноманіттю товарів

та послуг, можливості організацій задовольняти найбільш вишукані і непередбачувані запити споживачів, коли все більше розкривається творчий потенціал сумісних зусиль, роботи в одній команді, на загальний результат, зростає розуміння, що довіра в бізнесі більш вигідна для кожного контрагента. Ідентифікувавши структурні елементи не уречевленого капіталу ми дійшли висновку, що це людський капітал – особистісний, це те, що людина в змозі і бажає створити сама, а соціальний капітал створюється колективами людей або між ними і спрямований на підвищення ефективності виробництва за рахунок здійснення соціальних корпоративних ініціатив [19].

Людський капітал, утворений в результаті інвестицій і накопичений людиною, визначений запас здоров'я, знань, навичок, мотивацій, що доцільно використовуються в тій чи іншій сфері суспільного відтворення, сприяє зростанню продуктивності праці й ефективності виробництва і тим самим впливає на зростання матеріального добробуту людини та економічне зростання держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шахно, А. Ю. (2019). Людський капітал в умовах глобалізації: оцінювання, розвиток та державне регулювання. Кривий Ріг: Видавництво ФО-П Чернявський Д. О.
2. Грішнова, О. А. (2014). Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. № 1. С. 34-40.
3. Грішнова, О. А. (2001). Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія. Київ: Т-во «Знання», КОО.
4. Друкер, П. (1992). Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы. Москва: Book chamber international.
5. Кузьмін, О. Є., Мельник, О. Г. (2012). Основи менеджменту, Львів: Видавництво Львівської політехніки.
6. Андрушків, Б. М. (2019). Шляхи вирішення проблем мотивації праці у контекстах реалізації економічних, соціальних та маркетингових технологій (акценти адміністративно-територіальної реформи). Економічні, соціальні та психологічні аспекти сучасних маркетингових технологій. Тернопіль: ФОП Шпак В. Б.
7. Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth.(2018). Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/version.pdf>.
8. Symovonyk, I., Matseliukh, Yu., Redina, Ye. (2019) Evaluation and analysis of activity in social networks in the context of the digital economy development. *Economics. Ecology. Socium*, 3 (3), 73-81.
9. Zaverbnyj, A., Redina, Y., Matseliukh, Yu. (2019) Role differentiation of leadership knowledge and its assessment tools. *Economics. Ecology. Socium*. № 3 (2), 62-70.
10. Human Development Report. (2019). Human Development Index and its components. Retrieved from: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI/>.
11. Bublyk, M. I., Zhuk, L. V., & Drymalovska, Kh. V. (2018). Experience in formation of strategies for the development of higher education institutions in the conditions of globalization. *Naukovyj visnyk Uzhgorod'skogo nacional'nogo universytetu*. Serija: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo, 21 (1), с. 31-34.
12. Лібанова, Е. М. (2012). Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: колективна монографія. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України.
13. Макконнелл, К. Р. та Брю, С. Л. (1992). *Экономикс: принципы, проблемы и политика*. Т. 2. Москва: Республика.
14. Bublyk, M. I. and Rybyska, O. (2016). Economic assessment and forecasting of the social component of man-made damage in the national economy. *Econtechmod: an international quarterly journal on economics in technology, new technologies and modelling processes*. Lublin. Rzeszow, 5(1), pp. 3–10.

15. Kuzmin, O. Ye. and Bublyk, M. I. (2014). Methodological foundations of economic evaluation of technogenic losses of national economy. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 1 (1), p. 1-8.
16. Бублик, М., Дуляба, Н., Петришин, Н., Дрималовська, Х. (2018). Аналізування розвитку навчально-наукової діяльності закладів вищої освіти. *Економічний аналіз*, 28, 1, с. 30-39.
17. Bublyk, M., Zhuk, L., Duliaba, N., Petryshyn, N., & Drymalovska, K. (2018). Innovative bases of research and analysis of strategic directions and prospects for development of domestic higher education institutions. *Scientific herald of NLTU of Ukraine. The series is economical*, 28 (9), 35–39. DOI: <https://doi.org/10.15421/40280906>
18. Bublyk, M., Duliaba, N., Petryshyn, N., Matseliukh, Yu., & Serhiychuk, V. (2019). Socio-legal aspect of the strategic development of inclusive higher education and social entrepreneurship. In: Social and legal aspects of the development of civil society institutions. (pp. 31-84). Warsaw: BMT Erida Sp.z o.o., Part II.
19. Kuzmin, O. Ye. and Bublyk, M. I. (2016). Economic evaluation and government regulation of technogenic (man-made) damage in the national economy. In: Computer sciences and information technologies : CSIT 2016. XIth International Scientific and Technical Conference, Lviv, Ukraine, 6–10 September 2016, Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University.
20. Kuzmin, O. Ye., Bublyk, M. I. and Rybyska, O. M. (2014). The application of fuzzy logic to forecasting of technogenic damage in the national economy. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 790, с. 63-73.

REFERENCES

1. Shakhno, A. Yu. (2019). Human capital in the context of globalization: evaluation, development and state regulation. Kryvyi Rih: FO-P Publishing House Chernyavsky DO
 2. Grishnova, O. A. (2014). Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interconnection, evaluation, directions of development. *Social-labor relations: theory and practice*, 1, 34-40.
 3. Grishnova, O. A. (2001). Human capital: formation in the system of education and training: monograph. Kyiv: "Knowledge", KOO.
 4. Drucker, P. (1992). Market: how to get into the leaders. Practice and principles. Moscow: Book chamber international.
 5. Kuzmin, O. E., Melnyk, A. G. (2012). Fundamentals of Management, Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House.
 6. Andrushkiv, B. M. (2019). Ways to solve problems of work motivation in the context of implementation of economic, social and marketing technologies (emphasis of administrative-territorial reform). Ternopil: FOP Shpak VB.
 7. Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. (2018). Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/version.pdf>.
 8. Symovonyk, I., Matseliukh, Yu., & Redina, Ye. (2019). Evaluation and analysis of activity in social networks in the context of the digital economy development. *Economics. Ecology. Socium*, 3 (3), 73-81.
 9. Zaverbnyj, A., Redina, Y., & Matseliukh, Yu. (2019). Role differentiation of leadership knowledge and its assessment tools *Economics. Ecology. Socium* 3 (2), 62-70.
 10. Human Development Report. (2019). Human Development Index and its components. Retrieved from: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI/>.
 11. Bublyk, M. I., Zhuk, L. V., & Drymalovska, Kh. V. (2018). Experience in formation of strategies for the development of higher education institutions in the conditions of globalization. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu*, 21 (1), 31-34.
 12. Libanova, E. M. (2012). Human Development in Ukraine: Social and Demographic Factors of the Modernization of the National Economy. Kyiv: Institute of Demography and Social Research.
 13. McConnell, K. R. and Bru, S. L. (1992). *Economics: principles, problems and policy*. T. 2. Moscow: Republic.
 14. Bublyk, M. I. and Rybyska, O. (2016). Economic assessment and forecasting of the social component of man-made damage in the national economy. *Econtechmod: an international quarterly journal on economics in technology, new technologies and modelling processes*, 5(1), 3-10.
 15. Kuzmin, O. Ye. and Bublyk, M. I. (2014). Methodological foundations of economic evaluation of technogenic losses of national economy. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 1 (1), 1-8.
 16. Bublyk, M., Dulyaba, N., Petryshyn, N., Drymalovska, H. (2018). Analyzing the development of educational and scientific activity of higher education institutions. *Economic Analysis*, 28, 1, 30-39.
 17. Bublyk, M., Zhuk, L., Duliaba, N., Petryshyn, N., & Drymalovska, K. (2018). Innovative bases of research and analysis of strategic directions and prospects for development of domestic higher education institutions. *Scientific herald of NLTU of Ukraine*, 28 (9), 35–39. DOI: <https://doi.org/10.15421/40280906>
-

18. Bublyk, M., Duliaba, N., Petryshyn, N., Matseliukh, Yu., & Serhiychuk, V. (2019). Socio-legal aspect of the strategic development of inclusive higher education and social entrepreneurship. In: Social and legal aspects of the development of civil society institutions. (pp. 31-84). Warsaw: BMT Erida Sp.z o.o., Part II.
19. Kuzmin, O. Ye. and Bublyk, M. I. (2016). Economic evaluation and government regulation of technogenic (man-made) damage in the national economy. Computer sciences and information technologies : CSIT 2016. Xlth International Scientific and Technical Conference, Lviv, Ukraine, 6–10 September 2016, Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University.
20. Kuzmin, O. Ye., Bublyk, M. I. and Rybytska, O. M. (2014). The application of fuzzy logic to forecasting of technogenic damage in the national economy. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development*, 790, 63-73.

УДК 658.15

JEL classification:

G30, G33, G32, M21

Тетяна МУРОВАНА

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра екологічного менеджменту
та підприємництва,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Україна

E-mail: murovana.tetiana@gmail.com

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0001-6285-7681>

Scopus Author ID: 57200968744

Researcher ID: V-3581-2017

Владислав ПАСХАЛ

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Україна

E-mail: vladpaskhal@gmail.com

© Тетяна Мурована, Владислав Пасхал,
2019

Отримано: 12.11.2019 р.

Прорецензовано: 18.12.2019 р.

Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.

Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Тетяна Мурована (Україна)

Владислав Пасхал (Україна)

ДІАГНОСТИКА ЙМОВІРНОСТІ КРИЗОВОГО СТАНУ ТА ЇЇ ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЛЯ ПІДТРИМАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація

Вступ. Трансформаційні зміни в національній економіці, високий рівень її залежності від тенденцій розвитку розвинених країн, нестабільна фінансова ситуація вимагають пошуку дієвих інструментів для виявлення та мінімізації регуляторних, фінансових, податкових та репутаційних ризиків у суб'єктів підприємництва. Ефективним інструментом підтримання фінансової стійкості суб'єктів господарювання є діагностика ймовірності настання фінансової нестабільності та банкрутства. Незважаючи на велику кількість дослідників та їх досягнень, велику кількість методів та моделей для прогнозування ймовірності порушення фінансової стійкості, дана проблема є актуальною, через те що, жодна модель не може передбачити такі зовнішні фактори, як наприклад політична нестабільність суспільства, природні катаклізми, погіршення соціально-економічної ситуації або навіть світову економічну кризу, а також внутрішніх факторів таких як, недосконала система планування або неефективне управління підприємством. Моделі аналізу нестабільності фінансової стійкості та банкрутства (модель Е. Альтмана, модель R та модель О. Терещенка) окрім багатьох переваг мають також свої недоліки. Тому підприємство повинно обрати таку модель, яка в враховувала всі особливості економічного розвитку підприємства та тенденцій розвитку ринків, на яких воно представлене. Крім того, оцінку ймовірності банкрутства потрібно проводити не лише у випадках, коли на підприємстві вже існують кризові явища, але й з метою їх попередження для своєчасного діагностування кризових явищ та запобігання банкрутства.

Метод (методологія). При дослідженні сучасного стану та тенденцій розвитку сектору підприємництва використано методи аналізу структури та рядів динаміки. Дослідження існуючих підходів для аналізу ймовірності порушення фінансової стійкості на підприємстві та виокремлення найбільш ефективних з них здійснювалося за допомогою методів синтезу, аналізу та системного підходу. В основі дослідження ймовірності банкрутства у суб'єктів підприємництва лежить дискримінантний аналіз (із використанням чотирьохфакторної моделі R, п'ятифакторної моделі Е. Альтмана, шестифакторної моделі О. Терещенка).

Результати. В складних економічних умовах виникає необхідність в покращенні фінансової стійкості та платоспроможності українських підприємств. Це стає можливо шляхом вчасного проведення діагностики ймовірності кризового фінансового стану і, як наслідок, банкрутства підприємств. Процес діагностики доцільно проводити із використанням наступної етапності: експрес-аналіз ранніх ознак кризового стану у підприємства; економічна оцінка та аналіз показників фінансової звітності підприємства; аналіз фінансового стану суєта господарювання; рейтингова оцінка діяльності підприємства; дискримінантний аналіз ймовірності настання банкрутства на підприємстві. З великої кількості існуючих моделей запропоновано використовувати найбільш ефективні з них, а саме: модель Е. Альтмана (у трьох модифікаціях – для акціонерних товариств, для приватних підприємств, які не розміщують акції на фондовому ринку, для не виробничих підприємств), модель R та модель О. Терещенка. Моделі прогнозування банкрутства, окрім багатьох переваг, мають також свої недоліки, тому підприємство повинно обрати таку модель, яка в враховувала всі особливості економічного розвитку підприємства та тенденцій розвитку ринків, на яких воно представлене. Крім того, оцінку ймовірності банкрутства потрібно проводити не тільки коли на підприємстві вже існує кризовий стан, а й для фінансово стійких підприємств з метою своєчасного діагностування кризових явищ та запобігання банкрутства.

Мурована Т., Пасхал В. Діагностика ймовірності кризового стану та її ефективність для підтримання фінансової стійкості суб'єктів підприємництва. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 121-131.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.121>

Ключові слова: фінансова стійкість; кризовий стан; банкрутство; діагностика; підприємництво.

UDC 658.15

JEL classification: G30, G33, G32, M21

Tetiana MUROVANA

*PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Environmental Management and
Entrepreneurship,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine*

E-mail: murovana.tetiana@gmail.com

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0001-6285-7681>

Scopus Author ID: 57200968744

Researcher ID: V-3581-2017

Vladyslav PASKHAL

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine*

© Tetiana Murovana,
Vladyslav Paskhal, 2019

Received: 12.11.2019

Revised: 18.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Tetiana Murovana (Ukraine)
Vladyslav Paskhal (Ukraine)

DIAGNOSIS OF THE CRISIS POSSIBILITY AND ITS EFFECTIVENESS TO MAINTAIN THE FINANCIAL STABILITY OF ENTREPRENEURS

Abstract

Introduction. Transformational changes in the national economy, its high level of dependence on the development trends of developed countries, and unstable financial situation require the search for effective tools for identifying and minimizing regulatory, financial, tax and reputational risks in business entities. The diagnosis of probability of crisis and bankruptcy is an effective tool for maintaining the financial stability of enterprises. Despite the large number of researchers and their achievements, the large number of methods and models for predicting the likelihood of bankruptcy, this problem is relevant, because no model can predict such external factors as political instability, natural disasters, worsening social-economic situation, or even the global economic crisis, as well as internal factors such as poor planning or inefficient management of the enterprise. Bankruptcy forecasting models (E. Altman model, model R and Tereshchenko model) have many disadvantages besides many advantages. The enterprise should choose a model that takes into account all the peculiarities of the economic development of the enterprise and trends in the markets in which it is presented. In addition, the assessment of bankruptcy should be performed not only in cases where the enterprise already has crisis phenomena, but also in order to prevent them from being diagnosed in a timely manner and preventing bankruptcy.

Method (methodology). Methods of analysis of structure and series of dynamics were used in the research of the current state and tendencies of development of the business sector. Investigation of existing approaches to analyze the likelihood of a crisis in the enterprise and to identify the most effective of them was carried out using methods of synthesis, analysis and systematic approach. The study of the probability of bankruptcy at the enterprise is based on discriminant analysis (using the four-factor model R, five-factor Altman model, six factor Tereshchenko model).

Results. Under the conditions of economic instability in Ukraine, there is a need to improve the financial stability and solvency of Ukrainian enterprises. This is possible by timely diagnosis of the likelihood of a crisis and, as a consequence, bankruptcy of enterprises. It is advisable to carry out the diagnostic process using the following stages: rapid analysis of early signs of crisis at the enterprise; economic evaluation and analysis of financial statements of the enterprise; analysis of the financial condition of the bustle of management; rating of enterprise activity; discriminant analysis of the probability of bankruptcy at the enterprise. Of the many existing models, the most effective models are proposed to be used: Altman model (in three modifications – for joint stock companies, for private companies that do not place shares in the stock market, for non-productive enterprises), model R and the Tereshchenko model. Bankruptcy forecasting models, in addition to their many advantages, also have their disadvantages. So the company should choose a model that takes into account all the peculiarities of the enterprise's economic development and trends in the markets in which it is presented. In addition, the assessment of bankruptcy should be performed not only when the enterprise is already in crisis, but also for financially sound enterprises in order to diagnose crisis events in a timely manner and prevent bankruptcy.

Murovana, T., & Paskhal, V. Diagnosis of the probability of crisis and its effectiveness for maintaining the financial stability of business entities. *Economic analysis*, 29 (4), 121-131.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.121>

Keywords: financial stability; crisis; bankruptcy; diagnostics; entrepreneurship.

Вступ

Економічна нестабільність у світі підсилює роль і значення підтримання конкурентоспроможності та фінансової стійкості підприємств, своєчасного виявлення потенційних підприємницьких ризиків, запровадження ефективної системи управління, здатної мінімізувати репутаційні та фінансові втрати суб'єктів господарювання. В таких умовах вагоме значення відіграє діагностика ймовірності кризового стану на підприємстві як ефективний інструмент запобігання банкрутства та підтримання фінансової стійкості суб'єктів підприємництва. За даними досліджень Світового банку «Doing

Business – 2020» [1], Україна отримала 70,2 бали та посіла 64 місце серед 190 країн світу за простотою та прозорістю ведення бізнесу. У порівнянні з минулим роком Україна покращила свої позиції та піднялася у рейтингу із 71 на 64 місце (+7 позицій у рейтингу у 2020 р. у порівнянні із 2019 р.).

Перші десять місць у рейтингу посідають такі країни: Нова Зеландія – 86,8 балів, Сінгапур – 86,2 бали, Гонконг (Китай) – 85,3 бали, Данія – 85,3 бали, Республіка Корея – 84,0 балів, США – 84,0 балів, Грузія – 83,7 балів, Великобританія – 83,5 балів, Норвегія – 82,6 балів, Швеція – 82,0 балів. (табл. 1).

Таблиця 1. Рейтинг країн світу за рівнем простоти ведення бізнесу*

Місце	Країна	Значення показника		Зміна показника у 2020 р. у порівнянні із 2019 р.	Зміна позиції країни у 2020 р. у порівнянні із 2019 р.
		Doing Business – 2019	Doing Business – 2020		
1	Нова Зеландія	86,6	86,8	0,2	0
2	Сінгапур	85,2	86,2	1,0	0
3	Гонконг, Китай	84,2	85,3	1,1	+1
4	Данія	84,6	85,3	0,7	-1
5	Республіка Корея	84,1	84,0	-0,1	0
6	США	82,8	84,0	1,2	+2
7	Грузія	83,3	83,7	0,4	-1
8	Великобританія	82,7	83,5	0,8	+1
9	Норвегія	83,0	82,6	-0,4	-2
10	Швеція	81,3	82,0	0,7	+2
11	Литва	80,8	81,6	0,8	+3
12	Малайзія	80,6	81,5	0,9	+3
13	Маврикій	79,6	81,5	1,9	+7
14	Австралія	80,1	81,2	1,1	+4
15	Тайвань, Китай	80,9	80,9	0	-2
16	ОАЕ	81,3	80,9	-0,4	-5
17	Південна Македонія	81,6	80,7	-0,9	-7
18	Естонія	80,5	80,6	0,1	-2
19	Латвія	79,6	80,3	0,7	0
20	Фінляндія	80,4	80,2	-0,2	-3
...
64	Україна	68,3	70,2	1,9	+7
...

* Складено авторами за матеріалами досліджень Світового банку «Doing business – 2020» [1].

Основними проблемами, з якими стикаються суб'єкти підприємницької діяльності в Україні, є складність законодавства у частині регулювання відносин між суб'єктами господарювання, а також між державою та бізнес-сектором, неузгодженість окремих нормативно-правових актів, що призводить до неоднозначного трактування положень законодавства та наявність помилок при відображенні інформації про господарську діяльність в облікових документах та звітності, обтяжуюча система оподаткування, невивідні

умови кредитування бізнесу, складні економічні умови, і, як наслідок, високий ступінь недовіри зі сторони інвесторів та ін. В таких умовах підприємства все частіше зазнають фінансових втрат внаслідок появи підприємницьких та репутаційних ризиків, а неефективна система менеджменту все частіше призводить до настання кризових ситуацій та банкрутства підприємств. З огляду на це, дедалі більшої уваги набувають питання зміцнення фінансового стану та платоспроможності підприємств, а також вчасне

прогнозування ймовірності настання нестабільної ситуації і, як наслідок, банкрутства підприємства.

Дослідженням питань діагностики підприємств та оцінювання їх стійкості до зовнішніх умов господарювання займалися такі вчені-теоретики та практики: А. Абрамова, П. Агенор, Е. Альтман, Н. Артамонова, У. Бівер, І. Бланк, В. Головка, В. Даниленко, Т. Дюпрей, О. Зоріна, Г. Купалова, О. Продіус, І. Прокопенко, Є. Руденко, Г. Савицька, О. Терещенко, О. Тимошук, О. Хринюк, С. Черкасова, Н. Черничко, Т. Янковець та ін. [2-10]. У працях зазначених науковців проведено ґрунтовний аналіз умов функціонування сектору підприємництва, виокремлено інструментарій та підходи до оцінювання показників фінансового стану підприємств, розроблена методика оцінювання підприємницьких ризиків, а також пошуку резервів підвищення ефективності діяльності підприємств.

Не зважаючи на це, складність умов господарювання українських підприємств та специфіка діяльності окремих видів економічної діяльності вимагають удосконалення існуючих підходів до діагностики ймовірності настання кризового стану і, як наслідок, банкрутства у суб'єктів підприємництва. Тому ці та інші питання набувають дедалі більшої актуальності та важливості.

Мета та завдання статті

Метою статті є аналіз та удосконалення існуючих підходів до діагностики ймовірності настання кризового стану і, як наслідок, банкрутства у суб'єктів підприємництва, що сприятиме підвищенню ефективності господарської діяльності та підтриманню фінансової стійкості підприємств в сучасних складних економічних умовах господарювання.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні завдання:

- проаналізувати стан та тенденції розвитку підприємництва в Україні за видами економічної діяльності;
- дослідити існуючі підходи та виокремити найбільш ефективні з них для аналізу ймовірності настання кризового стану та банкрутства у суб'єктів підприємництва;
- удосконалити існуючі підходи до діагностики ймовірності настання кризового стану та банкрутства у підприємств на основі побудови структурно-логічної схеми проведення такої діагностики, виокремлення окремих етапів та методик для оцінювання фінансової стійкості підприємства до зовнішніх факторів.

Виклад основного матеріалу дослідження

В сучасних умовах економічної та фінансової нестабільності велике значення відводиться зміцненню національної економіки та створенню сприятливих умов для розвитку вітчизняних підприємств. У 2018 р. сукупний фінансовий результат господарської діяльності вітчизняних підприємств склав 288,3 млрд. грн. У порівнянні з 2017 р. цей показник зріс на 119,6 млрд. грн, або на 70,8 %. Останніми роками простежується тенденція до зростання фінансових результатів підприємств, але окремі види діяльності (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; професійна, наукова та технічна діяльність) не мають таких оптимістичних перспектив (табл. 1).

Серед видів економічної діяльності, в яких представлено найбільше збиткових підприємств, найбільшу частку мають такі сфери: мистецтво, спорт, розваги та відпочинок – 36,9 %, операції з нерухомим майном – 36,8 %, фінансова та страхова діяльність – 36,3 %, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 31,6 %, освіта – 30,8 %.

Настання кризової ситуації на підприємстві впливає як на сам бізнес, так і на його зовнішнє та внутрішнє середовище. Тому необхідно пам'ятати про прогнозування ризиків настання кризового стану та оцінювання ймовірності банкрутства. Банкрутство – це ситуація, коли зобов'язання перевищують активи в компанії, зазвичай це відбувається через недостатню капіталізацію, нестачу грошових коштів, неефективну систему управління грошовими потоками, зниження обсягів виробництва та продажів. Банкрутство впливає із невиконання платежів або ситуації, коли компанія-боржник не може погасити свої борги. Банкрутство має великий вплив на керівництво, акціонерів, службовців, кредиторів, клієнтів та інших бенефіціарів, таким чином, воно кидає виклик країні соціально та економічно.

Дослідження причин появи кризового стану на підприємстві, аналіз фінансових показників діяльності підприємства та дослідження моделей оцінювання ймовірності банкрутства мають велике значення як для підприємств, так і для економіки в цілому. Незважаючи на велику кількість методів та моделей для прогнозування ймовірності настання банкрутства, дана проблема є актуальною, через те що, жодна модель не може передбачити такі зовнішні фактори, як: політична нестабільність суспільства, природні катаклізми, погіршення соціально-економічної ситуації або навіть світову економічну кризу, – а також появу внутрішніх факторів, таких як: недосконала система планування або неефективне управління підприємством. З огляду на це, необхідно дослідити послідовність проведення оцінки

ймовірності настання кризового стану на підприємстві (рис. 1).

Таблиця 1. Фінансові результати діяльності підприємств за видами економічної діяльності в Україні, 2016- 2018 рр.*

Вид економічної діяльності	Фінансові результати діяльності підприємств (прибуток/збиток), млрд. грн.			Підприємства, які одержали збиток, у % до загальної кількості підприємств		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Сільське, лісове та рибне господарство	90,2	68,9	71,0	12,3	13,8	13,8
Промисловість	-29,1	56,1	109,3	27,7	28,6	27,6
Будівництво	-10,2	-5,0	4,4	29,7	29,0	27,6
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-4,8	25,9	68,8	24,7	25,1	23,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	7,0	-16,8	-24,3	29,0	28,9	26,4
Тимчасове розміщування й організація харчування	-1,9	1,8	2,4	28,7	30,7	28,9
Інформація та телекомунікації	1,8	12,0	14,7	31,9	32,3	30,2
Фінансова та страхова діяльність	-0,8	16,8	23,1	37,8	37,2	36,3
Операції з нерухомим майном	-41,2	-17,6	-1,6	40,4	38,8	36,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	25,0	32,4	20,3	32,1	32,1	30,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-6,5	-3,6	-0,5	30,9	32,3	30,3
Освіта	0,1	0,1	0,1	33,5	35,4	30,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	0,1	1,0	31,2	35,8	31,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-1,3	-2,3	-0,6	38,9	39,7	36,9
Надання інших видів послуг	0,2	0,0	0,1	28,0	32,4	28,9
ВСЬОГО	28,6	168,8	288,3	27,0	27,6	26,1

* Складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [11; 12; 13].

Для прогнозування банкрутства існує багато методів. Усі ці методи мають свої сильні та слабкі сторони, і вибір між ними не є простим. Аналізуючи ймовірність банкрутства, в більшості випадків застосовують економетричні моделі. Застосування сучасних економетричних методів аналізу дає змогу уникнути недоліків та похибок традиційного підходу, та отримати більш точні результати в процесі оцінки ймовірності банкрутства суб'єктів господарювання [5].

Існує значна кількість методів діагностики ймовірності банкрутства за допомогою таких моделей: модель Е. Альтмана (у трьох модифікаціях – для акціонерних товариств, для приватних підприємств, які не розміщують акції на фондовому ринку, для невиробничих підприємств), модель R та модель О. Терещенка. Кожна з моделей має як свої переваги так і недоліки. Розглянемо детальніше зазначені вище моделі оцінювання ймовірності банкрутства (табл. 2).

Однією з найбільш поширених західних моделей яка набрала популярності є модель Е. Альтмана. У процесі розрахунку використовуються п'ять факторів, що найбільш

повно можуть охарактеризувати фінансовий потенціал підприємства, порівняно із іншими моделями оцінки ймовірності банкрутства. Дана модель має такі переваги: визначення наявності настання банкрутства на ранніх етапах; простота в розрахунках; невелика кількість показників; точність прогнозування до 95%; можливість визначення зони ризику в якій знаходиться суб'єкт господарювання; доступність вихідних даних [9].

Також однією з відомих моделей є чотирьохфакторна «модель R» запропонована ученими Іркутської державної економічної академії. Ймовірність банкрутства підприємства визначається за результатами показника R. Якщо його значення є меншим 0, то ймовірність банкрутства є максимальною – 90-100%, якщо R дорівнюватиме від 0 до 0,18, то ймовірність банкрутства 60-80%, від 0,18 до 0,32 – ймовірність 35-50%. Якщо ж значення R коливається в діапазоні 0,32-0,42, то підприємство має хороший фінансовий стан і ймовірність банкрутства є низькою – 15-20%. І якщо значення R буде більше ніж 0,42 то підприємство є фінансово стійким, і ймовірність банкрутства до 10%, тобто мінімальне [10].

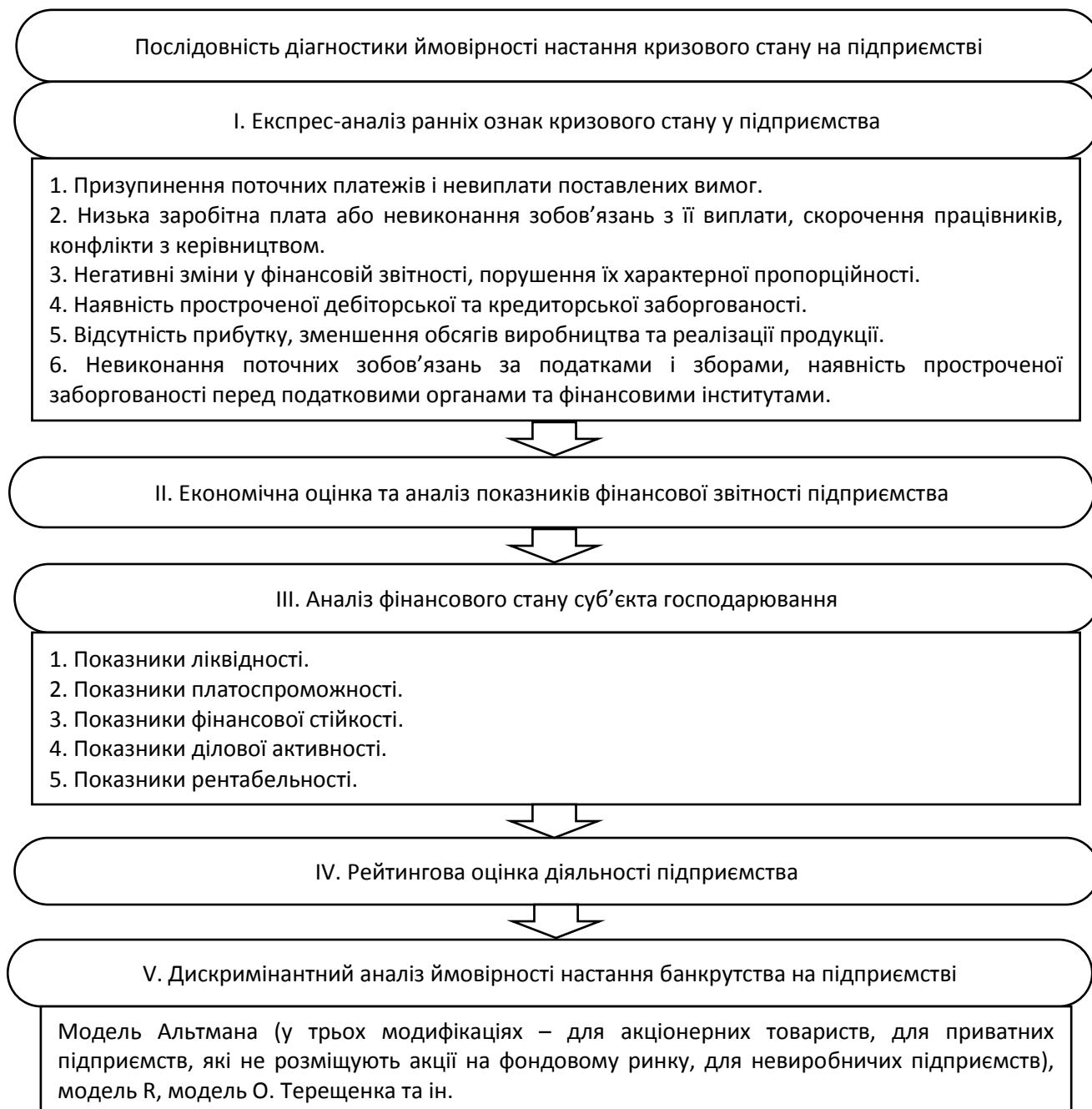

Рис. 1. Послідовність здійснення оцінки ймовірності настання кризового стану та банкрутства на підприємстві

*

* Систематизовано авторами на основі [4; 7; 8].

Таблиця 2. Моделі діагностики ймовірності настання кризового стану та банкрутства у суб'єктів підприємництва*

Модель	Формула для розрахунку інтегрального показника	Діапазон значень
Модель Е. Альтмана (для акціонерних товариств)	$Z = 1,2x_1 + 1,4x_2 + 3,3x_3 + 0,6x_4 + x_5$ $x_1 = \frac{\text{Оборотний капітал}}{\text{Активи}}$ $x_2 = \frac{\text{Нерозподілений прибуток}}{\text{Активи}}$ $x_3 = \frac{\text{Операційний прибуток}}{\text{Активи}}$ $x_4 = \frac{\text{Ринкова вартість акцій}}{\text{Зобов'язання}}$ $x_5 = \frac{\text{Дохід від продажу}}{\text{Активи}}$	$Z > 2,9$ – зона фінансової стійкості («зелена» зона) $1,8 < Z < 2,9$ – зона невизначеності («сіра» зона) $Z < 1,8$ – зона фінансового ризику («червона» зона)
Модель Е. Альтмана (для приватних підприємств, які не розміщують акції на фондовому ринку)	$Z = 0,717x_1 + 0,847x_2 + 3,107x_3 + 0,420x_4 + 0,998x_5$ $x_1 = \frac{\text{Оборотний капітал}}{\text{Активи}}$ $x_2 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Активи}}$ $x_3 = \frac{\text{Операційний прибуток}}{\text{Активи}}$ $x_4 = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Зобов'язання}}$ $x_5 = \frac{\text{Дохід від продажу}}{\text{Активи}}$	$Z > 2,9$ – зона фінансової стійкості («зелена» зона) $1,23 < Z < 2,9$ – зона невизначеності («сіра» зона) $Z < 1,23$ – зона фінансового ризику («червона» зона)
Модель Е. Альтмана (для невиробничих підприємств)	$Z = 6,56x_1 + 3,26x_2 + 6,72x_3 + 1,05x_4$ $x_1 = \frac{\text{Оборотний капітал}}{\text{Активи}}$ $x_2 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Активи}}$ $x_3 = \frac{\text{Операційний прибуток}}{\text{Активи}}$ $x_4 = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Зобов'язання}}$	$Z > 2,6$ – зона фінансової стійкості («зелена» зона) $1,1 < Z < 2,6$ – зона невизначеності («сіра» зона) $Z < 1,1$ – зона фінансового ризику («червона» зона)
Модель R	$R = 8,38x_1 + x_2 + 0,054x_3 + 0,63x_4$ $x_1 = \frac{\text{Оборотний капітал}}{\text{Активи}}$ $x_2 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}}$ $x_3 = \frac{\text{Дохід від продажу}}{\text{Активи}}$ $x_4 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Витрати}}$	$Z < 0$ – висока ймовірність настання банкрутства $0 < Z < 0,18$ – висока ймовірність настання кризового стану $0,18 < Z < 0,32$ – середній рівень ризику настання кризового стану $0,32 < Z < 0,42$ – ризику відсутні або мінімальні
Модель О. Терещенка	$Z = 1,5x_1 + 0,08x_2 + 10x_3 + 5x_4 + 0,3x_5 + 0,1x_6$ $x_1 = \frac{\text{Грошовий потік}}{\text{Зобов'язання}}$ $x_2 = \frac{\text{Валюта балансу}}{\text{Зобов'язання}}$ $x_3 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Валюта балансу}}$ $x_4 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Дохід від продажу}}$ $x_5 = \frac{\text{Запаси}}{\text{Дохід від продажу}}$ $x_6 = \frac{\text{Дохід від продажу}}{\text{Власний капітал}}$	$Z > 2$ – ризику настання кризового стану мінімальні або відсутні $1 < Z < 2$ – середній рівень ризику настання кризового стану $0 < Z < 1$ – висока ймовірність настання банкрутства

* Складено авторами на основі [5; 6; 8; 9; 10].

Найбільш поширеною в Україні є модель О. Терещенка. Дана модель має так переваги: зручна у застосуванні; врахована сучасна міжнародна практика; враховується галузева специфіка суб'єкта господарювання; за рахунок використання різноманітних модифікацій базової моделі до різних підприємств, вирішена проблема критичних значень. Моделі прогнозування банкрутства, окрім багатьох переваг, мають також свої недоліки, тому підприємство повинно обрати таку модель, яка в враховувала всі особливості економічного розвитку підприємства та тенденцій розвитку ринків, на яких воно представлене. Крім того, оцінку ймовірності банкрутства потрібно проводити не тільки коли на підприємстві вже існує кризовий стан, а й для фінансово стійких підприємств з метою своєчасного діагностування кризових явищ та запобігання банкрутства.

Послідовність здійснення оцінки ймовірності настання кризового стану та банкрутства

розглянуто на прикладі ПрАТ «Карлсберг Україна» із застосуванням етапності її проведення, а також системи методів та процедур, які використовуються на кожному з етапів аналізу (див. рис. 1).

I. Підприємство функціонує у сфері харчової промисловості України, і є лідером ринку з виробництва безалкогольних та алкогольних напоїв. На основі побудованої послідовності здійснення оцінки ймовірності настання кризового стану та банкрутства на підприємстві. ПрАТ «Карлсберг Україна» функціонує з 1996 року. За період роботи воно стало лідером в своїй галузі, і на сьогодні не подає ранніх ознак кризового стану, які б могли зашкодити його діяльності.

II. На етапі економічної оцінки та аналізу показників фінансової звітності підприємства систематизовано та обґрунтовано техніко-економічні показники господарської діяльності «Карлсберг Україна» (табл. 3).

Таблиця 3. Техніко-економічні показники господарської діяльності ПрАТ «Карлсберг Україна», 2017-2018 рр.*

Показник	2017 р.	2018 р.
Необоротні активи	2259474	2104367
Запаси	329591	508582
Оборотні активи	2498964	2354908
Активи	4792629	4509135
Власний капітал	3107965	2916873
Довгострокові забезпечення	–	–
Цільове фінансування	–	–
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	–	–
Поточні забезпечення	584101	132290
Зобов'язання	1684664	1592262
Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	–	–
Валюта балансу	4792629	4509135
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	6082608	7627372
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	-3548539	-4300017
Інші операційні доходи	49513	475630
Адміністративні витрати	-218532	-290235
Інші операційні витрати	-39919	-9317
Фінансові витрати	-1769	-10647
Втрати від участі в капіталі	0	0
Інші витрати	-2258	-24820
Фінансовий результат до оподаткування	2005014	1343509
Чистий прибуток	1649287	1098702
Середньорічна кількість простих акцій	1022432914	1022432914

* Складено авторами на основі фінансової звітності ПрАТ «Карлсберг Україна» [14; 15].

Результати аналізу основних техніко-економічних показників діяльності ПрАТ «Карлсберг Україна» за 2017-2018 рр., свідчать про стабільний фінансово-господарський стан та високу ефективність діяльності, оскільки зростає чистий прибуток компанії, собівартість реалізованої

продукції, що вказує на зростання обсягів виробництва, а це в свою чергу свідчить про нарощування ринків збуту.

III. На основі фінансової звітності ПрАТ «Карлсберг Україна» проаналізовано показники фінансового стану підприємства (табл. 4).

Результати аналізу свідчать про стабільність фінансового стану. Показники ліквідності і фінансової стійкості знаходяться в рекомендованих межах, це свідчить про те, що компанія не залежить від зовнішніх кредиторів. Незважаючи на

те, що показники рентабельності знизилися у 2017 та 2018 рр., вони знаходяться на високому рівні, що вказує на ефективну господарську діяльність підприємства.

Таблиця 4. Аналіз показників фінансового стану ПрАТ «Карлсберг Україна», 2016-2018 рр.

Показники	Рік			Темп приросту, %	
	2016	2017	2018	2017	2018
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	1,097	1,493	0,825	0,396	-0,667
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,307	1,297	1,169	-0,010	-0,128
Коефіцієнт загальної ліквідності	1,420	1,490	1,485	0,070	-0,006
Коефіцієнт автономії	0,520	0,647	0,644	0,127	-0,003
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,520	0,647	0,644	0,127	-0,003
Коефіцієнт фінансової заборгованості	0,910	1,544	1,552	0,634	0,008
Коефіцієнт маневрування	0,770	0,457	0,314	-0,313	-0,143
Рентабельність суб'єкта господарювання, %	68,560	0,715	0,771	-67,845	0,056
Рентабельність власного капіталу, %	33,550	0,353	0,353	-33,197	0,000
Рентабельність реалізованої продукції, %	19,700	0,182	0,218	-19,518	0,036
Рентабельність активів підприємства, %	21,440	0,228	0,366	-21,212	0,138

* Складено авторами на основі фінансової звітності ПрАТ «Карлсберг Україна» [14; 15].

IV. Діагностика підприємства на основі рейтингової оцінки проведена із використанням програмного забезпечення компанії «YouControl» та їхньої методики «Express Analysis». «Express Analysis» – інтегральний показник, розрахований а основі аналізу впливу окремих факторів. Індекс «Express Analysis» підсумовує отримані результати експрес-аналізу компанії і вказує на питання, яким варто приділити увагу для подальшого дослідження компанії [16]. Оцінка ПрАТ «Карлсберг Україна» зроблена на основі 68 факторів. Підприємству надана оцінка «В», тобто рекомендується звернути увагу на декілька виявлених показників [17].

V. Останнім етапом аналізу ймовірності банкрутства є дискримінантний аналіз ймовірності настання банкрутства на підприємстві. Для аналізу ймовірності банкрутства ПрАТ «Карлсберг Україна» використано моделі Альтмана, Терещенка та «модель R» (табл. 5).

Отже, результати оцінювання ймовірності настання кризового стану на підприємстві ПрАТ «Карлсберг Україна» за допомогою моделей Е. Альтмана, О. Терещенка та моделі R, свідчать про те, що підприємство є фінансово стійким і здійснює ефективну господарську діяльність (всі три моделі показали що підприємству не загрожує банкрутство).

Висновки

В умовах економічної нестабільності в Україні виникає необхідність в покращенні фінансової

стійкості та платоспроможності українських підприємств. Це стає можливо шляхом вчасного проведення діагностики ймовірності кризового стану і, як наслідок, банкрутства підприємств. Процес діагностики доцільно проводити із використанням наступної етапності: експрес-аналіз ранніх ознак кризового стану у підприємства; економічна оцінка та аналіз показників фінансової звітності підприємства; аналіз фінансового стану суєта господарювання; рейтингова оцінка діяльності підприємства; дискримінантний аналіз ймовірності настання банкрутства на підприємстві. З великої кількості існуючих моделей запропоновано використовувати найбільш ефективні з них, а саме: модель Е. Альтмана, модель R та модель О. Терещенка. Проаналізовано доцільність використання моделі Е. Альтмана у трьох модифікаціях – для акціонерних товариств, для приватних підприємств, які не розміщують акції на фондовому ринку, для невиробничих підприємств. Моделі прогнозування банкрутства, окрім багатьох переваг, мають також свої недоліки, тому підприємство повинно обрати таку модель, яка в враховувала всі особливості економічного розвитку підприємства та тенденцій розвитку ринків, на яких воно представлене. Крім того, оцінку ймовірності банкрутства потрібно проводити не лише у випадках, коли на підприємстві вже існують кризові явища, але й з метою їх попередження для своєчасного діагностування кризових явищ та запобігання банкрутства.

Таблиця 5. Застосування моделей оцінки ймовірності настання кризового стану на підприємстві «Карлсберг Україна», 2017-2018 рр.*

Показник	Рік		Зміна показника
	2017	2018	
Модель Альтмана			
x_1	0,2918	0,1985	-0,0933
x_2	0,3441	0,2437	-0,1004
x_3	0,4184	0,298	-0,1204
x_4	1,8449	1,8319	-0,013
x_5	1,2692	1,6915	0,4223
Z	4,5873	4,3515	-0,2358
Модель R			
x_1	0,4714	0,4667	-0,0047
x_2	0,5307	0,3767	-0,154
x_3	1,2692	1,6915	0,4223
x_4	-0,4385	-0,2641	0,1744
R	0,718	0,6927	-0,0253
Модель О. Терещенка			
x_1	3,6106	4,7903	1,1797
x_2	2,8449	2,8319	-0,013
x_3	0,3441	0,2437	-0,1004
x_4	0,2711	0,144	-0,1271
x_5	0,0542	0,0667	0,0125
x_6	1,2692	1,6915	0,4223
Z	10,5837	10,758	0,1743

* Складено авторами на основі фінансової звітності ПрАТ «Карлсберг Україна» [14; 15].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Doing Business. Measuring Business Regulations. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>.
- Agenor P., Silva L. Cyclically adjusted provisions and financial stability. *Journal of Financial Stability*. 2017. Vol. 28. P. 143-162.
- Duprey T., Klaus B., Peltonen T. Dating systemic financial stress episodes in the EU countries. *Journal of Financial Stability*. 2017. Vol. 32. P. 30-56.
- Абрамова А. С., Духніч О. В. Основні причини банкрутства підприємств України та заходи по запобіганню їх неплатоспроможності. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 1092-1095.
- Волот О. І., Бабич І. М., Ткаченко О. О. Банкрутство підприємства: сутність, ймовірність та методи визначення. *Науковий вісник Полісся*. 2015. № 4. С. 61-67.
- Купалова Г. І., Мурована Т. О. Теорія економічного аналізу: практикум. Київ: Освіта України, 2014. 638 с.
- Руденко Є. М. Сучасні тенденції банкрутства в Україні та заходи запобігання неплатоспроможності вітчизняних підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 5. Частина 3. С. 21-25.
- Тимошук О. Л., Дорундук К. М. Оцінювання ймовірності банкрутства підприємств за допомогою дискримінантного аналізу та нейронних мереж. *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2018. № 2. С. 22-34.
- Хринюк О. С., Бова В. А. Моделі розрахунку ймовірності банкрутства як метод оцінки фінансового потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/46.pdf.
- Янковець Т. М., Чернюк Ю. В. Порівняння сучасних моделей діагностики ймовірності банкрутства підприємства: закордонний та вітчизняний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 20. С. 58-62.
- Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності у 2016 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_0416_u.htm.
- Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності у 2017 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_1217_u.htm.
- Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності у 2018 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_1218_u.htm.

14. Регулярна інформація за 2017 р. Приватне акціонерне товариство «Карлсберг Україна». URL: <https://smida.gov.ua/db/participant/00377511>.
15. Регулярна інформація за 2018 р. Приватне акціонерне товариство «Карлсберг Україна». URL: <https://carlsbergukraine.com/komp-an-ya/akts-oneram>.
16. Приватне акціонерне товариство «Карлсберг Україна». URL: <https://youcontrol.com.ua/contractor/?id=6993749>.
17. Методика Express Analysis від You Control. URL: <https://youcontrol.com.ua/contractor/express-analisis/method/?id=8266672>.

REFERENCES

1. *Doing Business. Measuring Business Regulations*. (2020). The World Bank. Retrieved from: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>.
2. Agenor, P., & Silva, L. (2017). Cyclically adjusted provisions and financial stability. *Journal of Financial Stability*, 28, 143-162.
3. Duprey, T., Klaus, B., & Peltonen, T. (2017). Dating systemic financial stress episodes in the EU countries. *Journal of Financial Stability*, 32, 30-56.
4. Abramova, A. S. (2017). Osnovni prychny bankrutstva pidpriemstv Ukrainy ta zakhody po zapobihanniu yikh neplatospromozhnosti [The main causes of bankruptcy of Ukrainian enterprises and measures to prevent their insolvency]. *Young scientist*, 11, 1092-1095. [in Ukrainian].
5. Volot, O. I., Babych, I. M., & Tkachenko, O. O. (2015). Bankrutstvo pidpriemstva: sutnist, ymovirnist ta metody vyznachennia [Bankruptcy of the enterprise: essence, probability and methods of determination]. *Polesie Scientific Bulletin*, 4, 61-67 [in Ukrainian].
6. Kupalova, H. I., Murovana, T. O. (2014). *Teoriia ekonomichnoho analizu: praktykum* [The theory of economic analysis: workshop]. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Rudenko, Ye. M. (2014). Suchasni tendentsii bankrutstva v Ukraini ta zakhody zapobihannia neplatospromozhnosti vitchyznianskykh pidpriemstv [Current bankruptcy trends in Ukraine and measures to prevent insolvency of domestic enterprises]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, 5 (3), 21-25. [in Ukrainian].
8. Tymoshchuk, O. L., & Dorundiak, K. M. Otsiniuvannia ymovirnosti bankrutstva pidpriemstv za dopomohoiu dyskryminantnoho analizu ta neironnykh merezh [Estimation of bankruptcy of enterprises by discriminant analysis and neural networks] *System Research and Information Technology*, 2, 22-34. [in Ukrainian].
9. Khryniuk, O. S., & Bova, V. A. (2018). Modeli rozrakhunku ymovirnosti bankrutstva yak metod otsinky finansovoho potentsialu pidpriemstva [Bankruptcy probability calculation models as a method of assessing the financial potential of an enterprise]. *Effective Economy*, 2. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/46.pdf [in Ukrainian].
10. Iankovets, T. M., & Cherniuk, Yu. V. (2016). Porivniannia suchasnykh modelei diahnozyky ymovirnosti bankrutstva pidpriemstva: zakordonnyi ta vitchyzniansyi dosvid [Comparison of modern models of diagnostics of bankruptcy probability of the enterprise: foreign and domestic experience]. *Investments: Practice and Experience*, 20, 58-62. [in Ukrainian].
11. *Finansovi rezultaty do opodatkuvannia pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2016 rotsi* [Financial results before taxation of enterprises by types of economic activity in 2016]. (2016). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_0416_u.htm. [in Ukrainian].
12. *Finansovi rezultaty do opodatkuvannia pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2017 rotsi* [Financial results before taxation of enterprises by types of economic activity in 2017]. (2017). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_1217_u.htm. [in Ukrainian].
13. *Finansovi rezultaty do opodatkuvannia pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2018 rotsi* [Financial results before taxation of enterprises by types of economic activity in 2018]. (2018). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_1218_u.htm.
14. *Rehuliarna informatsiia za 2017 r. Pryvatne aktsionerne tovarystvo «Karlsberh Ukraina»* [Regular information for 2017 Carlsberg Ukraine Private Joint Stock Company]. (2017). Retrieved from <https://smida.gov.ua/db/participant/00377511>.
15. *Rehuliarna informatsiia za 2018 r. Pryvatne aktsionerne tovarystvo «Karlsberh Ukraina»* [Regular information for 2018 Carlsberg Ukraine Private Joint Stock Company]. (2018). Retrieved from <https://carlsbergukraine.com/komp-an-ya/akts-oneram>.
16. *Pryvatne aktsionerne tovarystvo «Karlsberh Ukraina»* [Carlsberg Ukraine Private Joint Stock Company]. (2020). Retrieved from <https://youcontrol.com.ua/contractor/?id=6993749>.
17. *Metodyka Express Analysis vid YouControl* [Express Analysis Technique from You Control]. (2020). Retrieved from <https://youcontrol.com.ua/contractor/express-analisis/method/?id=8266672>.

УДК 368.1:336.1

JEL classification: G22

Наталія БОТВІНА

доктор економічних наук,
професор,
кафедра транспортних технологій та
менеджменту,
Одеська державна академія технічного
регулювання та якості, Україна
E-mail: nataliabotvina@ukr.net

© Наталія Ботвіна, 2019

Отримано: 28.11.2019 р.
Прорецензовано: 06.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Наталія Ботвіна (Україна)

ФОРМУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Анотація

Страховання – один із важливих фінансових сегментів національної економіки, де формуються, нагромаджуються, перерозподіляються та використовуються фінансові й інвестиційні ресурси, відбувається взаємодія виробників та споживачів страхових продуктів.

Фінансовий стан більшості страховиків, зазвичай досить низький й не забезпечує їм конкурентних переваг навіть на вітчизняному страховому ринку. Вирішальним чинником непрозорості страхових процесів визначається проведення страховиками схемних обороток. Публічна звітність страховиків не сприяє об'єктивній діагностиці їх фінансового стану, стабільності, а часто зустрічаються неточності й похибки.

Проте падіння відносних індикаторів страхового відшкодування при умовах стійкого злету розмірів страхових внесків переконує, що страхування поки ще не реалізує у повній мірі свою функцію реального забезпечення страхового захисту й покриття наявних ризиків економічних суб'єктів.

Проведення структурної перебудови економіки і економічних реформ зумовлюють необхідність подальшого розвитку страхового ринку України як частини фінансового ринку. Страховання реалізує державну політику соціально-економічного захисту населення, а також формує значні інвестиційні ресурси. Зарубіжний досвід показує що страховим компаніям належить особливе місце в забезпеченні інвестиційного процесу, можливості акумулювання фінансових ресурсів, перетворення страхового ринку на потужне джерело інвестиційних ресурсів.

Основними причинами які загрожують страховикам і, як наслідок, фінансовій безпеці держави, є відчутне звуження сегменту страхування життя, незначне нарощення обсягів страхових капіталів, уповільнення темпів нарощення страхових резервів, повільне підвищення фінансової стійкості, спостерігаються структурні трансформації щодо розширення добровільного майнового страхування. За такої ситуації гармонійний розвиток страхової сфери та підвищення довіри економічних суб'єктів до страхових інституцій залежить від страхової політики, способів та регуляторних важелів держави.

Слід відмітити, що вітчизняний страховий ринок вважається достатньо закритим і непрозорим ринком. Пояснюється це надзвичайно неоднорідною конструкцією ринкового середовища, невисоким рівнем прозорості страхового ринку, дефіцитом розгорнутих об'єктивних даних стосовно функціонування конкретного страховика та структури його фінансового капіталу. Розглянуті головні проблеми, що стримують розвиток страхового ринку в Україні. В статті приділено увагу значній інформаційній закритості, політичної та фінансової нестабільності, нестачі професіоналів у галузі страхування.

Нині вітчизняна система страхування повільно розвивається за рахунок формальних схем, переважно у екстенсивному форматі, й супроводжується різноманітними проблемами фінансового, інформаційно-аналітичного, організаційного й інституційно-інфраструктурного характеру. Однак є проблеми примноження якості страхових продуктів, поєднання й гармонізації інтересів учасників системи страхування. Вирішальними проблемами страховиків України при переході функціонування на нові ринкові умови стала необхідність адаптації до жорсткого конкурентного середовища.

Ботвіна Н. Формування страхового ринку в Україні: реалії та проблеми сьогодення. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 132-137.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.132>

Ключові слова: страхування; ризик; система; страховий ринок; інвестиційні процеси; фінансова безпека.

UDC 368.1:336.1

JEL classification: G22

Natalia BOTVINA

*Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of Management,
Odessa State Academy of the Technical Adjusting
and Quality, Ukraine*
E-mail: nataliabotvina@ukr.net

© Natalia Botvina, 2019

Received: 28.11.2019
Revised: 06.12.2019
Accepted: 23.12.2019
Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Natalia Botvina (Ukraine)

FORMATION OF THE INSURANCE MARKET IN UKRAINE: REALITIES AND PROBLEMS

Abstract

Insurance is one of the important financial segments of the national economy, where financial and investment resources are formed, accumulated, redistributed and used, and there is an interaction between producers and consumers of insurance products.

The financial condition of most insurers is quite low and does not provide them with competitive advantages even in the domestic insurance market. The decisive factor in the opacity of insurance processes is determined by the insurers of circuit transactions. Public reporting of insurers does not contribute to an objective diagnosis of their financial condition, stability, and often inaccuracies and errors.

However, the fall in the relative indicators of insurance indemnity in the conditions of a steady rise in the size of insurance premiums convinces that insurance has not yet fully realized its function of providing real insurance protection and covering the existing risks of economic entities.

Carrying out structural restructuring of the economy and economic reforms necessitate further development of the insurance market of Ukraine as part of the financial market. Insurance implements the state policy of socio-economic protection of the population, as well as generates significant investment resources. Foreign experience shows that insurance companies have a special place in ensuring the investment process, the possibility of accumulating financial resources, the transformation of the insurance market into a powerful source of investment resources.

The main reasons that threaten insurers and, consequently, the financial security of the state, are a significant narrowing of the life insurance segment, a slight increase in insurance capital, slow growth of insurance reserves, slow increase in financial stability, there are structural transformations to expand voluntary property insurance. The development of the insurance sector and increase the confidence of economic entities in insurance institutions depends on the insurance policy, method and regulatory levers of the state.

It should be noted that the domestic insurance market is considered to be a fairly closed and non-transparent market. This is due to the extremely heterogeneous construction of the market environment, low level of transparency of the insurance market, the lack of detailed objective data on the functioning of a particular insurer and the structure of its financial capital.

The main problems hindering the development of the insurance market in Ukraine are considered. The article pays attention to significant information secrecy, political and financial instability, lack of insurance professionals.

Currently, the domestic insurance system is slowly developing due to formal schemes, mainly in an extensive format, and is accompanied by various problems of financial, information-analytical, organizational and institutional-infrastructure nature. However, there are problems of increasing the quality of insurance products, combining and harmonizing the interests of participants in the insurance system. The decisive problems of Ukrainian insurers in the transition to new market conditions was the need to adapt to a tough competitive environment.

Botvina, N. (2019). Formation of the insurance market in Ukraine: realities and problems. *Economic analysis*, 29 (4), 132-137.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.132>

Keywords: insurance; risk; system; insurance market; investment processes; financial security.

Вступ

Вітчизняний страховий ринок ще не набув статусу впливового соціально-економічного чинника, але дані про розвиток страхового ринку України за останні роки дозволяють оптимістично оцінювати перспективи його розвитку.

Становлення України як самостійної, незалежної та демократичної держави неможливо без створення і розвитку страхового ринку. Процес демонополізації економіки, який охопив усі галузі народного господарства, одразу ж позначився і на такій сфері суспільних правових відносин, як страхування. Усунення монополії держави при вирішенні юридичних економічних питань страхової справи та поява недержавних страхових компаній створили передумови формування страхового ринку України на ринкових засадах.

Створення ефективної системи захисту майнових прав та інтересів у окремих громадян, підприємств і підприємств, підтримання соціальної стабільності у суспільстві й економічної безпеки держави неможливе без функціонування потужного ринку страхових послуг. Крім того, страхування є важливим джерелом акумулювання коштів для подальшого інвестування в реструктуризацію економіки.

Страхові компанії все більш стають невід'ємною ланкою ринкових відносин, що розвиваються.

Мета статті

Метою статті є розкрити головні проблеми, що стримують розвиток страхового ринку та становлять загрозу фінансовій безпеці держави, та надати рекомендації до їх усунення.

Розгляду проблем, що пов'язані з реформуванням вітчизняного страхового ринку, в останній час присвячували свої роботи такі фахівці як О. Гудзь, О. Гаманкова, О. Гривківська, М. Дем'яненко, О. Залетов, Т. Калашнікова, Ю. Лупенко, П. Макаренко, С. Навроцький, О. Непочатенко, О. Олійник, О. Петрук, Н. Прокопенко, О. Прутська, В. Рудик, П. Саблук, В. Синчак, П. Стецюк, Л. Худолій, які розглядали проблеми економічного, фінансового, функціонального, інформаційного характеру, що стримують розвиток українського страхового ринку.

Метою даного дослідження є спроба узагальнити головні проблеми та виявити загально-системні чинники, сукупна дія яких перешкоджає формуванню українського страхового ринку як потужного сектору економіки країни.

Результати досліджень

Перехід до ринкових відносин в Україні супроводжувався появою значної кількості страхових компаній. За останні роки відбулися

значні зростання та розширення страхового ринку України.

Дослідження сучасних тенденцій розвитку страхового ринку в Україні засвідчує, що, незважаючи на значний потенціал свого розвитку, його частка у ВВП становила близько 5%.

Існуючий дисбаланс розподілу страхових компаній по території України є першою проблемою. Так, у Києві зосереджено більше третини всіх страхових компаній. Приблизно стільки ж припадає на Одесу, Харків, Дніпро. Тобто в цих містах розташовано більш 55% усіх страхових компаній, тоді як на весь Західний регіон (з 9 областей) припадає усього – 9% страхових компаній.

До ключових проблем організаційно-правового характеру можна віднести:

- недостатня узгодженість дій державних органів, що опікуються питаннями страхування;
- недостатній обсяг повноважень державних органів на санкції та притягнення винних до відповідальності за порушення законодавства, що не сприяє підвищенню рівня відповідальності професійних учасників ринку;
- відсутність якісної системи обліку, звітності, розкриття інформації та нагляду за діяльністю страхових компаній, що обмежує можливості потенційних інвесторів і споживачів страхових послуг щодо вибору страхових компаній, зменшує можливості ринку з мобілізації вільних ресурсів, зростання обсягів страхового посередництва.

Негативним чинником є наявність кептивних компаній, які відстоюють виключно корпоративні інтереси, будуються за галузевою ознакою та працюють під опікою різних міністерств і відомств, місцевих органів влади. Інколи банки вимагають від клієнтів страхувати заставне майно в афільованій з ними страховій компанії. Все це спричиняє монополізацію окремих сегментів ринку відомчими страховими компаніями.

Серед інформаційно-аналітичних проблем самою головною, на наш погляд, є значна інформаційна закритість страхового ринку, який вважається однією з найбільш закритих зон фінансового ринку. Оприлюднення інформації відстає у часі, недосконалі форми обліку спричиняють її викривлення, внаслідок чого неможливо простежити динаміку розвитку конкретних видів страхування, приймати своєчасні та ефективні управлінські рішення.

Звітні дані не дозволяють достовірно судити про реальний фінансовий стан і результати діяльності страхових компаній. Це зумовлено тим, що: окремі показники, які істотно впливають на фінансовий стан страхових компаній, згідно із законодавством просто не вносять до звітності; звітні показники трактуються компаніями по-різному.

Водночас чинна звітність містить низку зайвих даних, що не дають точного уявлення про результативність діяльності страховиків. Немає і бази даних про недобросовісних страхувальників. Немає досконалих рейтингів страхових компаній, які б полегшували оцінку стану страховиків.

Страховому нагляду бракує аналізу фінансового стану власника; проголошення небажаними певних видів страхової практики; прийняття рішень про фінансове оздоровлення страховиків; практики недопущення до управління страхової компанії осіб, винних у фінансових зловживаннях.

Нестача доступних інформаційно-аналітичних матеріалів про діяльність страхових компаній, недостатня реклама страхових послуг спричиняють неінформованість переважної більшості населення про страхування, його правила і в кінцевому підсумку – зумовлюють низьку страхову культуру громадян.

Є в страхуванні й соціально-психологічні проблеми. Тут вже вкотре доводиться повертатися до питання про довіру чи недовіру, спричинену не тільки систематичним невиконанням державою взятих зобов'язань чи загальновідомими фактами створення страховиками «фінансових пірамід». За експертними оцінками, сьогодні в Україні застраховано лише 18% ризиків, тоді як у більшості країн цей показник складає 90–95%. Частка страхового ринку України, в загальноєвропейському обсязі страхових послуг, складає лише 0,05% – при тім, що в Україні проживає 7% населення Європи.

Але не зважаючи на всі складності страховий ринок України все ж таки динамічно розвивається.

Одеська область має великі невикористані можливості в освоєнні ринку страхових послуг, як потенційного та надійного захисту майнових інтересів юридичних та фізичних осіб і інструменту залучення додаткових інвестиційних коштів спрямованих на розвиток регіону.

Серед проблем економічного характеру в першу чергу треба відзначити низький платоспроможний попит фізичних і юридичних осіб на страхові продукти. Фінансова криза позначилася на доходах як населення, так і на фінансових ресурсах господарюючих суб'єктів. Від цього гальмується поступальний розвиток українського ринку взагалі і страхового ринку, зокрема.

До другої проблеми економічного характеру потрібно віднести незначні обсяги та недосконалість структури капіталу страхових організацій. Недостатність початкового капіталу, повільні темпи його нарощування, фактичний розмір сформованих резервів переважної більшості вітчизняних страхових компаній зумовлює вкрай низькі можливості вітчизняних страховиків з покриття великих збитків. Нарощуванням капіталу активно займаються лише близько половини операторів

ринку. Невапливість страховиків частково зумовлена досить тривалим терміном, відведеним на проведення капіталізації, частково – відсутністю контролюючого органу, повноважного вживати санкції до порушників. Слід згадати й «відносно чесні способи» формування статутного фонду, що передували нинішньому етапу капіталізації і ніким не контролювалися та не зупинялися. Без механізму контролю над наповненням і підтриманням необхідного статутного капіталу вимоги Закону «Про страхування» стосовно обсягів статутних фондів страховиків нівелюються дуже швидко. Цифри у звітах засвідчать достатньо велику капіталізацію ринку, але реальність інша.

Третьою проблемою економічного характеру є відсутність надійних інвестиційних інструментів для довгострокового розміщення страхових резервів. Сьогодні в Україні практично не існує привабливих для страховиків інвестиційних інструментів довгострокового характеру. Так, облігації внутрішньої державної позики мають невеликий термін обігу та втратили свою привабливість внаслідок суттєвого зниження останніми роками рівня доходності. Водночас, акції та облігації інвестиційно привабливих суб'єктів господарювання вкрай важко придбати. Нерозвинуте в Україні й довгострокове кредитування страховиками реального сектора економіки. Тому страхові компанії продовжують віддавати перевагу розміщенню своїх коштів на поточних і депозитних банківських рахунках. А це, у свою чергу, гальмує як зростання інвестиційної діяльності самих компаній, збільшення доходів від неї, так і позбавляє національну економіку в цілому значних обсягів «довгих» грошей, необхідних для подальшого соціально-економічного реформування в Україні.

Світовий досвід використання страхового сектора економіки як потужного джерела інвестицій є успішним, причому не лише у високорозвинутих країнах, але й у країнах, що за світовими стандартами вважаються середніми.

До функціональних проблем які стримують розвиток страхового ринку, належать відсутність середньо і довгострокового планування діяльності; низький рівень кваліфікації кадрів тощо. Топ-менеджери у більшості випадків не допускаються до процесу прийняття кінцевих рішень і не досить зацікавлені в результатах діяльності компанії. Це призводить до хаотичності розвитку окремих страхових компаній, відсутності бачення перспектив.

Страховий ринок відчуває гостру потребу у професіоналах. Інколи страхові компанії простіше підібрати висококласного топ-менеджера, ніж грамотного спеціаліста середньої ланки. Все це негативно позначається на обсягах і якості страхових послуг, призводить до зловживань і правопорушень.

Серед інформаційно-аналітичних проблем головною є значна інформаційна закритість страхового ринку, яка вважається однією з найбільш закритих зон фінансового ринку. Оприлюднення інформації відстає у часі, недосконалі форми обліку спричиняють її викривлення, внаслідок чого неможливо простежити динаміку розвитку конкретних видів страхування, приймати своєчасні та ефективні управлінські рішення.

Звітні дані не дозволяють достовірно судити про реальний фінансовий стан і результати діяльності страхових компаній. Це зумовлено такими факторами:

- окремі показники, які істотно впливають на фінансовий стан страхових компаній, згідно із законодавством просто не вносять до звітності;
- звітні показники трактуються компаніями по різному.

Водночас чинна звітність містить низку зайвих даних, що не дають чіткого уявлення про результативність діяльності страховиків.

Немає бази даних про недобросовісних страховальників, досконалих рейтингів страхових компаній, які б полегшували оцінку стану страховиків.

Страховому нагляду бракує аналізу фінансового стану власника; проголошення небажаними певних видів страхової практики; прийняття рішень про фінансове оздоровлення страховиків; практики недопущення до управління страхової компанії осіб, винних у фінансових зловживаннях.

Нестача доступних інформаційно-аналітичних матеріалів про діяльність страхових компаній, недостатня реклама страхових послуг спричиняють не інформованість більшості населення про страхування, його правила і в кінцевому підсумку – зумовлюють низьку страхову культуру громадян.

Налічується в страхуванні й соціально-психологічні проблеми. Тут вже доводиться повертатися до питання про довіру чи недовіру спричинену систематичним невиконанням державою взятих зобов'язань та загальновідомими фактами створення страховиками «фінансових пірамід».

Як свідчать данні громадських опитувань, довіру до страхових компаній засвідчили лише 7,7% громадян, до державних фондів соціального страхування – 12,5%, недержавних – 3,7%. Рівень довіри до банків є вищим: державним банкам довіряють – 13,7% опитаних, недержавним – 5,8%.

Існують і більш глибокі, ніж недовіра до страхових інститутів, причини низького рівня поширення страхування в країні. Це непевність громадян у майбутньому, відчуття втрати соціальної перспективи. Це призводить до того, що люди не мають можливості довгострокового планування життя, що у свою чергу не сприяє страхуванню від

ризиків, особливо довгостроковому, наприклад страхуванню життя.

За даними соціологічного дослідження Центру Разумкова, переважна більшість (76%) громадян засвідчили, що вони не бачать зараз своєї соціальної перспективи в Україні, лише – 11,9% опитаних дотримуються протилежної позиції

Соціально-психологічна ситуація, що склалася в українському суспільстві негативно впливає на розвиток страхового ринку. Більше того, вона свідчить про те, що держава надто довго експлуатувала довіру громадян, не здійснюючи дієвих кроків з визначення зрозумілих і прийнятних стратегічних перспектив розвитку суспільства.

Висновки

Загалом проблем формування вітчизняного страхового ринку більш, ніж досить. Всі вони мають різноплановий характер, зумовлюються різними чинниками, по-різному впливають на сучасний стан і можливості розвитку страхування в нашій країні. Проте без їх вирішення неможливо очікувати на формування цивілізованого страхового ринку в Україні. Вирішення їх має здійснюватися комплексно, із залученням представників законодавчої і виконавчої влади, страховиків, усіх зацікавлених у швидкому кількісному та якісному розвитку страхування в нашій державі.

Великий перелік проблем на ринку страхових послуг зумовлений загальною макроекономічною ситуацією, характер зміни якої визначає подальші перспективи страхування в Україні. На наш погляд до загальносистемних чинників, що стримують розвиток страхового ринку України належать наступні:

- Фінансово-економічна нестабільність, недостатній рівень соціально-економічного розвитку України, що обмежує попит на страхові послуги, стримує розширення їх переліку та розбудову страхового ринку;
- Неефективність політичної та адміністративної системи України яка стримує механізм державного регулювання страхового ринку в розрізі світових стандартів;
- Відсутність на державному рівні єдиних, прозорих і стабільних норм і правил, що визначаються довгостроковою Стратегією соціально-економічного розвитку України та регламентуються чиною нормативно-правовою базою;
- Неефективне використання адміністративних та економічних важелів державного регулювання, зокрема, страхової діяльності, що обмежує коло дієздатних і конкурентоспроможних страховиків на ринку.

Але незважаючи на всі складності страховий ринок України все ж таки динамічно розвивається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Самойловський А. Страховий бізнес в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2007. № 11. С. 41-45.
2. Ботвіна Н. О. Проблеми розвитку страхового ринку в Україні. *Управління розвитком*. № 5 (102). 2011. С. 77-78.
3. Ботвіна Н. О. Фінансові аспекти розвитку страхування туристичних ризиків. *Економічний аналіз*. 2015. Том 21. С. 120-125.
4. Осадець С. Проблеми впровадження в Україні європейських стандартів страхової діяльності. *Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і практика*. Львів: Діло, 2002. С. 188-190.

REFERENCES

1. Samoiloivskiy, A. (2007). Strakhoviy biznes v Ukraini [Insurance business in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 11, 41-45 [in Ukrainian].
2. Botvina, N. O. (2011). Problemy rozvytku strakhovoho rynku v Ukraini [Problems of insurance market development in Ukraine]. *Upravlinnia rozvytkom*, 5 (102), 77-78. [in Ukrainian].
3. Botvina, N. O. (2015). Finansovi aspekty rozvytku strakhuvannia turystychnykh ryzykiv [Financial aspects of tourism risk insurance]. *Ekonomichnyi analiz*, 21, 120-125. [in Ukrainian].
4. Osadets, S. (2002). Problemy vprovadzhenia v Ukraini yevropeiskykh standartiv strakhovoi diialnosti [Problems of implementation of European insurance standards in Ukraine]. *Problemy ekonomichnoi intehratsii Ukrainy v Yevropeyskyi Soiuz: teoriia i praktyka*, 188-190. [in Ukrainian].

УДК 338.48

JEL classification: Z32, P28, J21

Тетяна ГАКАЛ

здобувач,

Херсонський державний аграрний
університет, Україна

E-mail : gakaltanya@gmail.com

© Тетяна Гакал, 2019

Отримано: 06.12.2019 р.

Прорецензовано: 20.12.2019 р.

Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.

Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Тетяна Гакал (Україна)

СТРАТЕГІЯ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Анотація

Формування саме стратегії розвитку сільського зеленого туризму та його інфраструктури є важливою умовою створення привабливого інвестиційного клімату у даній сфері, формування мотивації для сільських жителів. Метою статті є дослідження основних аспектів побудови стратегії інфраструктурного забезпечення підприємств сільського зеленого туризму в сучасних умовах.

Результати аналізу наведених стратегічних напрямків розбудови туристичної інфраструктури свідчать про те, що незначна частина Стратегії відводиться обґрунтуванню майбутніх дій держави для підтримки та розвитку сільського зеленого туризму. У статті представлено модель розвитку локальної інфраструктури сільського зеленого туризму. Сільський туризм виступає важливим чинником розвитку та активізації розвитку депресивних районів сільської місцевості та наповненості місцевих бюджетів. Активізація внутрішніх туристичних потоків може зменшити рівень безробіття, підняти рівень регіональної економіки, покращити рівень життя місцевого населення та зменшити дисбаланс між міським та сільським життям. Проте зростання сільського туризму також може мати негативні наслідки для сільської місцевості, особливо для довкілля. Посилення туристичної діяльності в сільській місцевості спричиняє все більшу небезпеку забруднення повітря, води та землі через будівництво туристичної інфраструктури та споруд, а також збитків від туристичних операцій, які задовольняють потреби туристів.

Гакал Т. Стратегія інфраструктурного забезпечення підприємств сільського зеленого туризму. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 138-145.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.138>

Ключові слова: інфраструктурне забезпечення; зелений туризм; стратегія; комплексний розвиток територій.

Tetiana Gakal (Ukraine)

UDC 338.48

JEL classification: Z32, P28, J21

Tetiana GAKAL

PhD student,

Kherson State Agricultural University, Ukraine

E-mail: gakaltanya@gmail.com

© Tetiana Gakal, 2019

Received: 06.12.2019

Revised: 20.12.2019

Accepted: 23.12.2019

Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

STRATEGY OF INFRASTRUCTURE SUPPORT OF RURAL GREEN TOURISM ENTERPRISES

Abstract

The formation of a strategy for the development of rural green tourism and its infrastructure is an important condition for creating an attractive investment climate in this area, the formation of motivation for rural residents. The purpose of the article is to study the main aspects of building a strategy for infrastructure support of rural green tourism enterprises in modern conditions.

The results of the analysis of the given strategic directions of development of tourist infrastructure show that a small part of the Strategy is devoted to substantiation of future actions of the state for support and development of rural green tourism. The article presents a model of development of local infrastructure of rural green tourism. Rural tourism is an important factor in the development and intensification of depressed areas of rural areas and the fullness of local budgets. Increased domestic tourist flows can reduce unemployment, raise the regional economy, improve the living standards of local people and reduce the imbalance between urban and rural life. However, the growth of rural tourism can also have negative consequences for rural areas, especially for the environment. Increased tourism in rural areas poses an increasing risk of air, water and land pollution through the construction of tourism infrastructure and facilities, as well as losses from tourism operations that meet the needs of tourists.

Gakal, T. (2019). Strategy of infrastructure support of rural green tourism enterprises. *Economic analysis*, 29 (4), 138-145.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.138>

Keywords: infrastructure support; green tourism; strategy; integrated development of territories.

Вступ

Розвиток сфери сільського зеленого туризму та інфраструктури, яка б сприяла її активному функціонуванню, безпосередньо пов'язані з створенням сприятливого клімату для ведення бізнесу у цій галузі. Саме приватний капітал за підтримки держави може забезпечити розбудову інфраструктурних об'єктів в селі та розвивати відповідний вид туризму. Проте, такий розвиток вимагає зваженого, цілеспрямованого та цілісного підходу для забезпечення ефективності впроваджуваних заходів.

Зазначимо, що формування саме стратегії розвитку сільського зеленого туризму та його інфраструктури є важливою умовою створення привабливого інвестиційного клімату у даній сфері, формування мотивації, насамперед, для сільських жителів створювати нові суб'єкти господарювання. Забезпечення розвитку даної галузі залежить не лише від економічних умов ведення бізнесу, але вимагає проведення заходів з формування підприємницьких здібностей у людей, які бізнесом ніколи не займалися, надання їм необхідних знань та інформації про особливості ведення господарської діяльності у сфері сільського зеленого туризму.

Деякі проблеми інфраструктурного забезпечення розвитку підприємств сільського зеленого туризму розглянуто в наукових працях Гнат'євої Т. М., Лівінського А. І., Ніколюк О. В., Гришової І. Ю., Кравчук А. О., Шабатури Т. С. та інших вчених [1-9]. Проте існує необхідність наукового обґрунтування державної підтримки сільського зеленого туризму та активізації внутрішніх туристичних потоків.

Мета статті

Мета статті – проаналізувати аспекти побудови стратегії інфраструктурного забезпечення підприємств сільського зеленого туризму в сучасних умовах.

Виклад основних результатів дослідження

Зазначимо, на сьогодні в Україні поступово впроваджується Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Вона була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України ще у 2017 році. Метою реалізації такої Стратегії визначено формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє

підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі [1]. У межах стратегії визначено базові напрямки її реалізації. Серед них в окрему групу було виокремлено заходи, впровадження яких повинні сприяти розвитку туристичної інфраструктури. До їх переліку віднесено наступні:

1) забезпечення комплексного розвитку територій, зокрема створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури шляхом:

- проведення моніторингу інвестиційних пропозицій щодо розбудови туристичної інфраструктури у регіонах;
- підготовки каталогу інвестиційних проектів у сфері туризму та курортів для представлення потенційним вітчизняним та іноземним інвесторам;
- участі інвестиційних проектів у сфері туризму та курортів у міжнародних ярмарках інвестиційних проектів;
- визначення можливостей і потреби у формуванні туристичних та туристично-інформаційних центрів;

2) забезпечення доступності об'єктів туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

3) забезпечення збалансованого використання природних лікувальних та рекреаційних ресурсів, збереження здатності природних комплексів до самовідтворення шляхом:

- регулювання інтенсивності туристичних потоків (антропогенних навантажень);
- створення Державного кадастру природних курортних територій та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів;
- збору інформації та проведення аналізу стану використання природних туристичних і курортних ресурсів, удосконалення системи показників розрахунку обсягів туристичної та курортної діяльності;
- проведення державного моніторингу екологічного стану навколишнього природного середовища та природних лікувальних і рекреаційних ресурсів, фізичних факторів на курортах, туристичних територіях, у місцях відпочинку населення;

4) сприяння встановленню стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами шляхом впровадження проектного підходу до створення комплексного туристичного продукту [1].

Таким чином, аналіз наведених стратегічних напрямків розбудови туристичної інфраструктури засвідчує основний фокус державної підтримки, у першу чергу, на великих туристичних компаніях, підтримки реалізації ними нових бізнес-проектів.

Проте, незначна частина Стратегії відводиться обґрунтуванню майбутніх дій держави для підтримки та розвитку сільського зеленого туризму. Це обґрунтовує також актуальність даного питання, оскільки, як неодноразово зазначалося, без розвитку інфраструктури, забезпечити стабільне функціонування сфери сільського зеленого туризму вкрай складно. Зазначимо, що Стратегія, як концептуальний документ, що вміщує дії, процеси, очікувані результати є прерогативою не лише органів державної влади, але створюється також і регіональними органами, територіальними громадами. Це пов'язано з тим, що стратегія – карта перспективного розвитку окремого економічного суб'єкт, системи.

На наше переконання, локальні стратегії розвитку інфраструктури повинні також розроблятися і самими власниками бізнесу у сфері сільського зеленого туризму, оскільки розуміння подальших перспектив удосконалення власного бізнесу дає можливість спланувати його розвиток, визначити потенційні доходи та витрати на створення основних фондів. Модель формування відповідної стратегії у даній сфері представлено на рис. 1.

Використання окресленого на рис. 1 алгоритму розробки локальної інфраструктури сільського зеленого туризму дозволить визначити перспективні напрямки її довгострокового розвитку. На наше переконання, також доцільно констатувати особливості розробки саме локальної стратегії окресленого типу інфраструктури.

Локальна інфраструктура – це інфраструктура тієї місцевості, де знаходиться сам туристичний об'єкт, тобто сільська садиба. Ми пропонуємо застосовувати методику оцінки потенціалу розвитку такої інфраструктури. Для розробки її стратегії варто враховувати такі особливості:

- стратегія повинна мати довгостроковий характер;
- у межах стратегії можуть бути визначені окремі завдання щодо побудови нових, неіснуючих інфраструктурних об'єктів, впровадження яких дозволить значно розширити перелік туристичних послуг;
- стратегія повинна переглядатися та коригуватися залежно від темпів розвитку бізнесу, зміни макроекономічної ситуації в країні;
- у межах стратегії повинні чітко бути визначені ті завдання, впровадити які можливо самостійно власникам бізнесу, і ті, впровадження яких потребуватиме допомоги;

- стратегія розвитку інфраструктури повинна корелювати із функціонування інших видів господарської діяльності в регіоні;
- у стратегії важливо виділити показники, за якими буде проводитися аналіз щодо досягнення заходів, які визначені у стратегії.

В цілому, варто розуміти, що формування стратегії є важливою складовою побудови ефективної бізнес-моделі бізнесу, проте не є обов'язковою умовою початку ведення господарської діяльності у сфері сільського зеленого туризму. Варто розуміти, що основними підприємцями у цій сфері повинні бути сільські жителі, і доходи від даного виду туризму будуть додатковим джерелом надходжень до сімейного бюджету, а не основним, насамперед, на початкових етапах створення даного бізнесу.

Зазначимо, що диверсифікація при цьому відбувається і у межах як регіональних економічних систем, так і на рівні національної економіки загалом. Таким чином, сільський зелений туризм та розбудова його інфраструктури можуть позитивно впливати на окреслені процеси та продукувати тим самим, окрім соціальних, економічних, також ще синергетичні ефекти від свого розвитку. Розглянемо особливості їх формування більш детально.

Диверсифікація економіки сільських територій є важливим механізмом її успішного розвитку, досягнення економічної і соціальної ефективності. Поряд з проблемами монофункціональних міст у різних селах і сільських муніципальних районах також існує велика залежність від природного виду виробничої і господарської діяльності, яка робить всю економічну систему певних сіл і міст вкрай нестійкою. Але, на відміну від міст із єдиним містотвірним підприємством, село, як соціально-територіальна форма спільності людей, від початку створене за принципом виробничої спеціалізації.

Аграрна сфера завжди виконувала функції постачальника сільських ресурсів. Його економічна, соціальна, організаційна діяльність сформована таким чином, щоб село могло виконувати такі функції, як: виробництво сільськогосподарської сировини; підтримання екологічної рівноваги; постачання робочої сили для міст; збереження культурної спадщини тощо. У значній частині наукових досліджень, присвячених проблемам диверсифікації сільської економіки, особливе місце відводиться зеленому туризму, що припускає використання природних, культурних, історичних ресурсів села, для створення туристичного продукту, перевагами якого є його низька собівартість і доступність для широких верств населення.

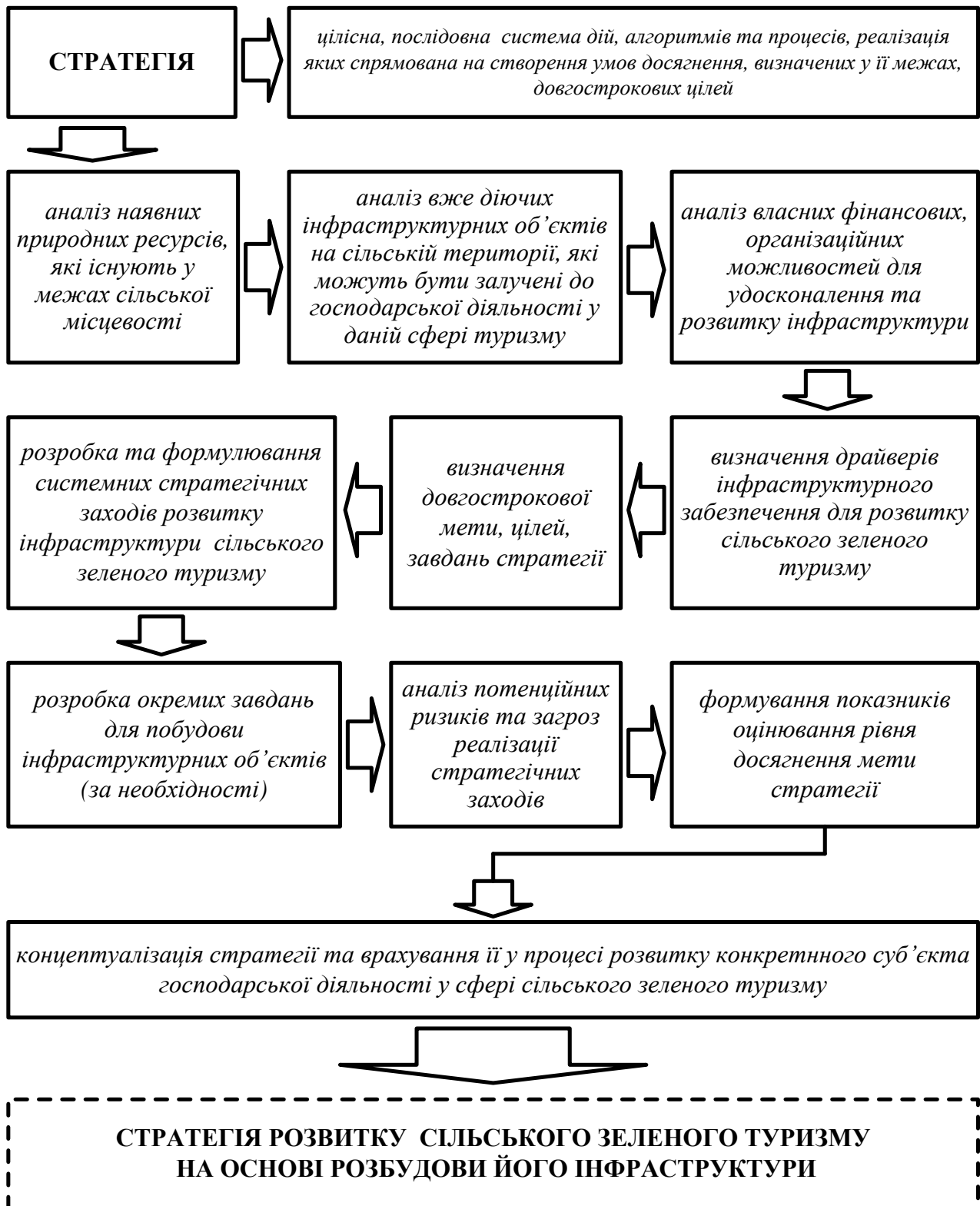

Рис. 1. Алгоритм створення стратегії розвитку локальної інфраструктури сільського зеленого туризму

Джерело: складено авторкою на основі [3; 6]

Зауважимо, що існує чотири види синергізму:

1. Синергізм продажів – виявляється, коли бізнес-структура, реалізуючи декілька товарів, використовує одні і ті ж самі канали розподілу та збуту.

2. Оперативний синергізм – є результатом більш ефективного використання основних і оборотних коштів, робочої сили, розподілу накладних витрат і т. д.

3. Інвестиційний синергізм – цей вид синергізму є наслідком спільного використання виробничих потужностей, загальних запасів сировини, переносу витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) з одного продукту на інший, використання одного і того ж обладнання.

4. Синергізм менеджменту – ефект синергізму менеджменту виявляється в управлінні. Менеджери виявляють, що досвід і знання, накопичені раніше, можуть допомогти у вирішенні нових проблем, що виникають при виході бізнес-структур на нові ринки.

Розглянемо на прикладі сільського зеленого туризму як одного із напрямів диверсифікації дію чотирьох напрямків синергізму на економіку сільських територій. Сільський зелений туризм – відпочинок у сільській місцевості (в селах, хуторах, у зручних сільських будівлях, в агрооселях), в ході якого туристи деякий час ведуть сільський спосіб життя, знайомляться з місцевою культурою і місцевими традиціями, беруть участь у традиційній сільській праці (рис. 2).

На відміну від диверсифікації в бізнес-структурах, прийняте рішення розвитку несільськогосподарських видів діяльності й управління цим процесом неможливе без органів місцевого самоуправління. Роль структур муніципального управління на рівні району та поселень у розвитку диверсифікаційних можливостей сільських територій досить значна.

Також зазначимо, що стратегія розвитку бізнесу у сфері сільського зеленого туризму не є виключно складовою створення нового бізнес-плану для початку підприємницької діяльності. Окремі стратегії можуть також розвиватися вже діючими суб'єктами господарювання, які вже досягли певних результатів. Отже, можна виділити декілька

видів стратегій розвитку інфраструктури підприємств у сфері сільського зеленого туризму.

1. *Стратегія створення* – це стратегія, яку необхідно створювати на початковому етапі заснування відповідного бізнесу у сфері сільського зеленого туризму. Характерними складовими такої стратегії є:

- наявність певної сукупності інфраструктурних об'єктів з різним рівнем готовності для використання у туристичній діяльності;
- важливість усвідомленого вибору туристичних послуг, які підприємство може надавати якісно;
- правильна оцінка власного потенціалу, фінансової спроможності для використання їх у забезпеченні якісного надання відповідних туристичних послуг;
- напрямки взаємодії із територіальними громадами, можливо реалізація спільних проектів.

2. *Стратегія розвитку* – стратегія, яку варто розробляти для вже діючих підприємств у сфері сільського зеленого туризму. Нова стратегія може бути розроблена з урахуванням досягнення завдань попередньої стратегії, її формування також можливо обґрунтувати новими можливостями для розвитку бізнесу. Для даного виду стратегії притаманними є такі особливості:

- вже функціонуюча системи інфраструктурного забезпечення, яка використовується;
- розгляд можливості створення нових інфраструктурних об'єктів і, отже, збільшення туристичного потенціалу сільської території;
- важливість врахування необхідності модернізації та удосконалення інфраструктури, яка вже активно використовується;
- аналіз точок критичної інфраструктури, розвиток якої дозволить отримати максимальний ефект для стимулювання розвитку бізнесу у даній сфері та ін.

Таким чином, залежно від рівня функціонування окремих туристичних об'єктів у сфері сільського зеленого туризму, можливі декілька варіантів розробки їх стратегій подальшого розвитку. При цьому такі стратегії повинні мати довгостроковий і реалістичний характер з позиції досягнення визначених у їх межах завдань.

Рис. 2. Синергетичні ефекти від розвитку інфраструктури сільського зеленого туризму

Джерело: складено автором на основі [3; 4].

Висновки

Сільський туризм виступає важливим чинником розвитку та активізації розвитку депресивних районів сільської місцевості та наповненості місцевих бюджетів. Активізація внутрішніх туристичних потоків може зменшити рівень безробіття, підняти рівень регіональної економіки, покращити рівень життя місцевого населення та зменшити дисбаланс між міським та сільським життям. В цьому контексті вітчизняним підприємствам сільського зеленого туризму необхідно вивчати досвід розвинутих країн, де індустрія туризму приносить біля 10% доходів ВВП та державою застосовуються механізми та

інструменти активізації внутрішніх туристичних потоків, кластерного розвитку локальних областей, розробляються стратегії окремих напрямків інфраструктурного забезпечення туристичної індустрії: внутрішні авіаперевезення. Однак, зростання сільського туризму також може мати негативні наслідки для сільської місцевості, особливо для довкілля. Посилення туристичної діяльності в сільській місцевості спричиняє все більшу небезпеку забруднення повітря, води та землі через будівництво туристичної інфраструктури та споруд, а також збитків від туристичних операцій, які задовольняють потреби туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришова І. Ю., Федоркін Д. В. Функціонування механізму управління екологічною безпекою аграрного виробництва. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 1(1), С. 59-69. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/21>.
2. Дем'яненко М. Я., Гришова І. Ю. Сталий розвиток аграрної економіки в контексті розвитку сільського зеленого туризму. Теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку: функціональний, галузевий і регіональний вектори: колективна монографія / під ред. д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України С. М. Шарлєта. Київ: ТОВ «Кондор», 2015. С. 48-54.
3. Gryshova I., Nikoliiuk O., Marchuk L. Institutional aspects of the regulation of economic security of the agricultural production. *Food Industry Economics*. 2019. Vol.11, Issue 3. P. 23-32. doi: 10.15673/fie.v11i3.1458.
4. Мишак І. М. Проблеми та перспективи розвитку туризму на Прикарпатті. Туристично-краєзнавчі дослідження. Федерація профспілок України. *Інститут туризму*. Випуск 5. К., 2004. С. 192-198.
5. Гнат'єва Т. М., Лівінський А. І. Методологія застосування імітаційних моделей у контексті розширеного відтворення підприємств аграрного виробництва. *Агросвіт*. 2019. № 5. С. 25–31. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.5.25.
6. Shabatura T. S., Kravchuk A. A., Hnatieva T. M. Model of economic development enterprise in the context to European integration. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 2. С. 89-94.
7. Кравчук А. О. Сільський зелений туризм як перспективний напрям розвитку суб'єктів агробізнесу в регіонах України. Економічний аналіз: збірник наукових праць. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 18. № 3. С. 45-52.
8. Кравчук А. О. Сільський туризм як стратегічний напрям диверсифікації операційної діяльності суб'єктів аграрного сектору Одещини. *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 17. № 3. С. 42-49.
9. Panzer-Krause S. Networking towards sustainable tourism: Innovations between green growth and degrowth strategies. *Reg. Stud.* 2019, 53, 927–938.

REFERENCES

1. Gryshova, I. Yu., & Fedorkin, D. V. (2018). Functioning of the mechanism of management of ecological safety of agricultural production. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1(1), 59-69. Retrieved from: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/21>. [in Ukrainian].
2. Dem'ianenko, M. Ya., & Gryshova, I. Yu. (2015). Stalyj rozvytok ahrarnoi ekonomiky v konteksti rozvytku sil's'koho zelenoho turyzmu. Teoretychni ta prykladni aspekty staloho rozvytku: funktsional'nyj, haluzevyj i rehional'nyj vektory [Sustainable development of the agrarian economy in the context of rural green tourism development. Theoretical and applied aspects of sustainable development: functional, sectoral and regional vectors]. Kyiv : Condor LLC. [in Ukrainian].
3. Gryshova, I., Nikoliiuk, O., & Marchuk, L. (2019). Institutional aspects of the regulation of economic security of the agricultural production. *Food Industry Economics*, 11(3), 23-32.
4. Myschak, I. M. (2004). Problems and prospects of tourism development in the Carpathian region. *Turystychno-kraieznavchi doslidzhennia. Federatsiia profspilok Ukrainy. Instytut turyzmu*, 5, 192-198. [in Ukrainian].
5. Hnat'ieva, T. M., & Livins'kyj, A. I. (2019). Methodology of application of imitation models in the context of extended reproduction of agricultural enterprises. *Ahrosvit*, 5, 25-31. [in Ukrainian].
6. Shabatura, T. S., & Kravchuk, A. A., & Hnatieva, T. M. (2017). Model of economic development enterprise in the context to European integration. *Naukovyj visnyk Polissia*, 11(3), 89-94.
7. Kravchuk, A. O. (2014). Rural green tourism as a promising direction for the development of agribusiness in the regions of Ukraine. *Ekonomichnyj analiz*, 18(3), 45-52. [in Ukrainian].
8. Kravchuk, A. O. (2014). Rural tourism as a strategic direction of diversification of operational activity of the subjects of agrarian sector of Odessa region. *Ekonomichnyj analiz*, 3 (17), 42-49. [in Ukrainian].
9. Panzer-Krause, S. (2019). Networking towards sustainable tourism: Innovations between green growth and degrowth strategies. *Reg. Stud.*, 53, 927–938.

УДК 339.1:334.7:336.77

JEL classification:
G3, M31, D29, G11, M19

Олександр КАЛІНІН

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра «Маркетинг та бізнес-
адміністрування»,
ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет»,
Маріуполь, Україна
E-mail: kalininandkalinin@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-5238-0525>

© Олександр Калінін, 2019

Отримано: 28.11.2019 р.
Прорецензовано: 06.12.2019 р.
Рекомендовано до друку:
23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Олександр Калінін (Україна)

СТРАТЕГІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ ДИВЕРСИФІКОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Вступ. Кількість капіталу, який індивідуальні, корпоративні та інституціональні інвестори готові вкладати в ті чи інші активи, зростає з кожним роком. Це призводить до активізації підприємницької активності та зростання економіки в цілому. Також це дуже активно впливає на створення певних диспропорцій щодо розподілення інвестиційних потоків на міжгалузевому рівні. Існують галузі, які сприймаються інвесторами більш позитивно, а інші – навпаки сприймаються менш позитивно. Серед таких галузей, а навіть підприємств є диверсифіковані компанії або конгломерати, які сприймаються інвесторами як хаотичний набір активів, якими менеджмент не здатний керувати ефективно.

Мета. Метою статті є вивчення глобальних тенденцій управління стратегіями досягнення переваг у конкурентній боротьбі на ринку капіталу диверсифікованими підприємствами. Завдання статті – вивчення теоретичних аспектів управління та планування вибору стратегії зростання для диверсифікованих підприємств; аналіз системи стратегічного управління інвестиційним маркетингом для диверсифікованих компаній; розробка рішення для вдосконалення системи управління маркетингом для різноманітних компаній у контексті залучення інвестицій.

Метод (методологія). У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи: аналізу та синтезу, групування та систематизації виявлення сутності інвестиційного маркетингу, його структури, принципів його формування, розробки концепції діагностики ефективності систем залучення інвесторів та контролю цього процесу; індукції та дедукції – для узагальнення теоретичних аспектів особливостей формування структури інвестиційного маркетингу; статистико-економічний – для оцінки інвестиційної привабливості диверсифікованого підприємства.

Результати. Було запропоновано компаніям-конгломератам максимально дистанціювати бренд своєї компанії від дочірніх компаній для того, щоб не було проблеми ідентифікації основного фокусу бізнес активності конгломерату. Для аналізу компаній, на які слід звертати увагу для розміщення власних та позичених коштів конгломератами та демонструвати цю інвестиційну політику інвесторам, можна виокремити наступні напрями аналізу потенційних компаній: чи лідерство тієї чи іншої компанії в певному сегменті здатне призводити до можливості контролю на ціноутворенням на товари чи/або послуги компанії; чи є можливість через залучення додаткових інвестиційних можливостей створити вивести компанію на конкурентні позиції. Таким чином рішення проблеми з фінансами, а точніше можливість вести бізнес впродовж ще певного часу може вивести на позитивні показники прибутку та рентабельності інвестованого капіталу; вплив на сукупні галузевий резерв прибутку, що дає можливість отримувати більше прибутку від галузі суміжних сфер від споживачів, ніж це можуть робити конкуренти та таким чином забезпечуючи собі довгострокову конкурентоспроможність. Також щодо відображення клієнтської бази товарів та послуг, яку ми можемо виокремити для інвесторів це: демонстрація наявності привілейованих клієнтів; наявність диверсифікованих стратегій отримання прибутку; наявність особливих захищених від копіювання товарів та бізнес-моделей; наявність унікальних та важко копіюваних каналів розподілення та комунікацій; наявність бар'єрів для конкурентів (патенти, бренд, ліцензування, значні обсяги інвестицій у вихід на ринок тощо).

Калінін О. Стратегія інвестиційного маркетингу диверсифікованих підприємств. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 146-152.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.146>

Ключові слова: стратегія зростання; диверсифікація; інвестиційний маркетинг; підприємство; фінансування; фондовий ринок.

UDC 339.1:334.7:336.77

JEL classification:
G3, M31, D29, G11, M19

Oleksandr KALININ

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Marketing and Business
Administration,
Azov State Technical University,
Mariupol, Ukraine*
E-mail: kalininandkalinin@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-5238-0525>

© Oleksandr Kalinin, 2019

Received: 28.11.2019
Revised: 06.12.2019
Accepted: 23.12.2019
Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Oleksandr Kalinin (Ukraine)

INVESTMENT MARKETING STRATEGY FOR DIVERSIFIED ENTERPRISES

Abstract

Introduction The amount of capital that individual, corporate and institutional investors are willing to invest in certain assets is increasing every year. This leads to a revitalization of entrepreneurial activity and growth of the economy as a whole. It is also very active in creating certain disparities in the distribution of investment flows at the cross-sectoral level. There are industries that perceive investors more positively, and other industries perceive less positively. Among these industries, and even more types of businesses, are diversified companies or conglomerates that are perceived by investors as a chaotic set of assets that management is unable to manage effectively.

Purpose The purpose of this article is to study the global trends in managing strategies for competitive advantage in the capital market by diversified enterprises. The purpose of the article is to study the theoretical aspects of management and planning the choice of growth strategy for diversified enterprises; to analyze the systems of strategic management of investment marketing for diversified companies; develop solutions to improve the marketing management system for various companies in the context of attracting investment.

Method (methodology) In the course of the research, the following general scientific methods are used: analysis and synthesis, grouping and systematization of revealing the essence of investment marketing, its structure, principles of its formation, development of the concept of diagnostics of efficiency of investor attraction systems and control of this process; induction and deduction - to summarize the theoretical aspects of the peculiarities of the formation of the structure of investment marketing; statistical and economic - to evaluate the investment attractiveness of a diversified enterprise.

Results It was suggested to the conglomerate companies to distance their company brand from its subsidiaries as much as possible so that there was no problem in identifying the main focus of the conglomerate's business activity. For the analysis of companies that should be considered for placement of their own and borrowed funds by conglomerates and to demonstrate this investment policy, investors can distinguish the following areas of analysis of potential companies: whether the leadership of a company in a particular segment can lead to the possibility of controlling the pricing of goods or / or company services; whether it is possible to create a competitive business through the attraction of additional investment opportunities. Thus, solving the problem of finances, and more precisely the ability to run a business for a certain time, can bring to positive indicators of profit and return on invested capital; the impact on the aggregate industry reserve of profits, which makes it possible to receive more profit from the industry of related fields from consumers than competitors can, thus ensuring long-term competitiveness. Also regarding the display of client base of goods and services that we can distinguish for investors is: demonstrating the presence of privileged clients; the existence of diversified profit strategies; availability of special copy - protected goods and business models; the presence of unique and difficult to copy distribution and communication channels; the presence of barriers to competitors (patents. Brand, licensing, large investments in market entry, etc.).

Kalinin, O. (2019). Investment marketing strategy for diversified enterprises. *Economic analysis*, 29 (4), 146-152.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.146>

Keywords: growth strategy; diversification; investment marketing; enterprise; financing; stock market.

Вступ

Кількість капіталу, який індивідуальні, корпоративні та інституціональні інвестори готові вкладати в ті чи інші активи, збільшується з кожним роком. Це призводить до активізації підприємницької активності та зростання економіки в цілому та спричиняє певні диспропорції щодо розподілення інвестиційних потоків на міжгалузевому рівні. Існують галузі, які сприймаються інвесторами більш позитивно, а інші галузі сприймаються, навпаки, менш позитивно. Серед таких галузей, а навіть підприємств є диверсифіковані компанії або конгломерати, які сприймаються інвесторами як хаотичний набір активів, якими менеджмент не здатний керувати ефективно. Саме тому капіталізація конгломератів на фондових біржах завжди іде із певним дисконтом. Водночас серед найефективніших компаній світу у великій кількості присутні саме компанії-конгломерати і є багато прикладів їх ефективного управління. Уорен Бафет, Джек Уелч, Джефф Безос, Бернар Арно є CEO саме диверсифікованих підприємств. Тому виникає необхідність дослідження, яким чином підвищити середній рівень інвестиційної привабливості диверсифікованих підприємств.

Мета та завдання статті

Метою статті є вивчення глобальних тенденцій управління стратегіями досягнення переваг у конкурентній боротьбі на ринку капіталу диверсифікованими підприємствами. Для підприємств всіх форм власності та різних сфер діяльності існує значна кількість моделей ведення бізнесу та залучення різних форм інвестицій. Завдання менеджменту та академічного середовища полягає у дослідженні причин факту того, що у більшості ці моделі мають досить короткий життєвий цикл. Більшість із них формується ситуативно і, хоча на перших етапах, формуються дуже позитивні фінансово-економічні показники діяльності підприємства, потім виявляється їх неможливість давати ефективні результати при масштабуванні бізнес-процесів. Тому необхідно провести аналіз роботи бізнес-моделей, які мають певні труднощі для формування методичного апарату, який дозволить зробити практичні рекомендації щодо проведення ефективної трансформації бізнес-процесів диверсифікованих бізнес-структур. Завдання статті – вивчити теоретичні аспекти управління та планування вибору стратегії зростання для диверсифікованих підприємств; проаналізувати системи стратегічного управління інвестиційним маркетингом для диверсифікованих компаній; розробити рішення для вдосконалення системи

управління маркетингом для різноманітних компаній у контексті залучення інвестицій.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні в межах заходів інвестиційного маркетингу перед диверсифікованими підприємствами постає таке питання забезпечення подальшого зростання обсягів бізнесу компанії. Оскільки у випадку невеликих компаній – питання стосується чи буде зростання прибутковим і яким чином його можна забезпечити. Для великих компаній питання полягає у більш консервативному аспекті – наскільки можна забезпечити існуючий рівень капіталізації та конкурентоспроможності бізнесу у першу чергу, а також чи вдається збільшити грошовий потік чи чистий прибуток компанії. Також важливим залишається питання у чому полягають межі бізнесу компанії та чи можливо коректно оцінити позицію певної компанії як на ринку бізнесу, так і на ринку залучення капіталу та фінансування. Також відкритим залишається питання вибору періоду часу, в який менеджменту потрібно робити переоцінку основних («флагманських») видів бізнесу. Запропоновані механізми мають створити концептуальну модель аналізу підприємства з точки зору його довгострокової інвестиційної привабливості та створити послідовність кроків його аналізу для забезпечення ресурсів щодо прийняття управлінських рішень.

Для підприємств всіх форм власності та галузей існує велика кількість методик ведення бізнесу та залучення фінансування. Однак існує проблема із тим, що у більшості із них досить короткий життєвий цикл. Більшість із них формується під впливом коротких «актуальних» тенденцій, але потім виявляється їх нежиттєздатність. Якщо брати маркетингові аналогії для світу інвестування, то можна стверджувати, що аналізувати історії успіху не є ефективними. Для ефективного залучення інвесторів з точки зору підвищення шансів на успіх необхідним є аналіз невдач під час спроб досягнення зростання компанії.

На інвестиційну привабливість компаній впливають такі фактори, як організаційні механізми та внутрішні процеси самого підприємства, його кадровий склад та потенціал, фінансові резерви компанії, рівень прибутковості, націнка на товари та послуги, якість менеджменту, система контролю, мотивації, планування та організації; особливості галузі або галузей, в яких підприємство здійснює свою діяльність, наскільки ці галузі популярні серед інвесторів та наскільки гостра конкуренція між підприємствами та галузями; вплив стану економіки держави, що визначається загальним бізнес-кліматом, рівнем податків, рівнем бідності та індексом Джині, обсягом накопичень; рівнем

корпоративних та державних запозичень, відсоткових ставок за комерційними та споживчими кредитами, стан інфраструктури країни; стан фінансових ринків, що відображається у можливості залучення капітальних ресурсів через фондові ринки, наявність системи розвинутого страхування, пенсійних фондів, капітал яких розміщується на фондовому ринку, популярність та умови депозитів у банківських установах; рівень регулювання економіки з боку держави, в чому полягають можливості та загрози податкового адміністрування, які галузі підпадають під умови ліцензування; наявність «вхідних» адміністративних бар'єрів в усі або певні галузі національної економіки; довіра до суддівської системи та можливості юридичних вирішень господарських питань; суспільство, яке завжди спостерігає за успіхами та невдачами всіх економічних суб'єктів та є кінцевим користувачем економічних ланцюгів, воно здатне здійснювати опосередкований вплив на політичну систему регулювання окремих галузей, щодо на їх думку досягнення більш ефективних соціальних заходів, і саме посилення державного регулювання таких галузей як

автомобільна, тютюнова, нафтова, залізнична, фармацевтична, інтернету сталі наслідками соціальних невдоволень, що було потім здійснено на політико-адміністративному рівні; глобальні тренди, що здійснюють свій вплив на всі вищезазначені фактори щодо їх масштабу та зацікавленості економічних агентів у створенні єдиного простору для ведення своєї бізнес-активності.

Зростання компанії у вищезазначених умовах – це одна із найпоширеніших проблем для топ-менеджменту під час розробки стратегії інвестиційного маркетингу, спрямованого на покращення іміджу компанії як бажаного об'єкту для інвестування. На сьогодні умовах значного економічного зростання світової економіки й економіки багатьох країн світу для компаній насправді стає все важче перемагати як у конкурентній боротьбі за споживача товарів та послуг, так і за інвестора. У таблиці 1 наведені головні виклики, що роблять значні зміни у світогляді сучасних інвесторів та топ-менеджерів багатьох компаній.

Таблиця 1. Аналіз сучасних викликів для диверсифікованих бізнес-структур

Фактор	Рівень впливу			Характеристика
	Високий	Середній	Низький	
Цінність компанії в очах інвестора	+			Інвестори хочуть бачити на фоні успішних історій старарів дуже швидке зростання капіталізації
Періодичність інвестування		+		На сьогодні інвестори купують та продають акції та інші цінні папери різних підприємств у разі частіше ніж 20 років тому
Постійна прибутковість	+			У випадках коли компанії не можуть продемонструвати перспективи значного росту галузі вимушені демонструвати щоквартальне зростання економічних показників
Співробітники	+			Стає все більш важко утримувати перспективних та талановитих кадрів в одній компанії, тому що в умовах глобалізації вони прагнуть до змін місць праці
Топ-менеджмент			+	Так само як і співробітники управлінський склад також має тенденцію до постійної зміни місця роботи

В таких умовах велика кількість керівників починає стрімко зміцнювати курс діяльності компанії і відмовлятися від успішно працюючих бізнес-моделей. Одним із таких прикладів стало зміна своєї моделі діяльності американської

компанії ENRON, що призвело до одного із найбільших ділових скандалів у світі та підірвало довіру інвесторів до компаній «нової економіки» та стрімкого росту диверсифікованих підприємств, що почали орієнтуватися на високі технології.

Серед спільноти інвесторів панує думка, що конгломерати неспроможні успішно проводити управління декількома сильними напрямками бізнесу. Вважається що вони не можуть забезпечити настільки якісний рівень розкриття економічного потенціалу, як це можуть зробити спеціалізовані компанії. Однак є приклади конгломератів, які мають досить високі рівень капіталізації та прибутків. Серед них такі компанії як Berkshire Hathaway, Alphabet, Johnson&Johnson, 3M, General Dynamics. І це тільки найбільші конгломерати США. В кожній країні також існує велика кількість приватних конгломератів, які мають значний економічний вплив. У більшості випадків для найбільш оптимального використання конгломератної структури необхідно сконцентрувати увагу на інвестиційній складовій бізнесу, що дозволить децентралізувати керівництво загальним холдингом.

Виникає питання наскільки ми маємо продемонструвати інвесторам свою можливість створювати прибуток для своїх акціонерів. Проблема полягає в тому, що дуже небезпечним є постійний моніторинг вартості акцій на фондовому ринку, оскільки на неї впливає настільки багато факторів, що провести детальний їх аналіз стає неможливим. З іншого боку – менеджмент диверсифікованих підприємств може сконцентруватися на прибутковості капіталу від інвестицій в основні фонди.

Рівень підвищення прибутковості капіталу залежить від окремої галузі та конкурентної боротьби в ній. Ми провели дослідження для виявлення лідерів з точки зору створення вартості для інвестора у довгостроковому періоді через прибутковість капіталу (таблиця 2).

Таблиця 2. Рівень прибутковості капіталу для дочірніх компаній диверсифікованих холдингів

Позиції на ринку капіталу	Рівень прибутковості капіталу, %					
	від 2 до 5	від 6 до 9	від 10 до 12	від 13 до 15	від 16 до 20	від 21 і вище
Слабкий	+					
Послідовник		+				
Середній			+			
Конкурентоспроможний				+		
Лідер					+	
Сильний лідер						+

Цікавим є факт, що лідерство у прибутковості капіталу дає додаткові можливості на ринку товарів та послуг, які пропонує компанія або її дочірні структури для споживачів. Тому будь-яка компанія намагається досягнути зростання темпами вищими за середньогалузеві.

Висновки та перспективи для подальших досліджень

З точки зору інвестиційного маркетингу, перед менеджментом постає необхідність досягнення постійного прибуткового зростання компанії. Але це є досить важким завданням, особливо в існуючих умовах невизначеності подальших конкурентних позицій компаній та загострення міжгалузевої боротьби. Незважаючи на наявність багатьох досліджень щодо використання ефективних методів конкурентної боротьби, інноваційності продуктів та ін. фактор залучення капіталу залишається найважливішим незалежно від галузі та періоду економічного циклу. Прикладом є галузь Інтернет. Вона демонструє, що при досягненні настільки високого рівня капіталізації інтернет-компаній незалежно від частки їх підприємства на загальному ринку і рівні сукупних прибутків (у багатьох випадках компанії

були, а деякі навіть продовжують залишатися збитковими), що за рахунок фінансових можливостей стає можливим нарощування частки ринку за рахунок або демпінгу або стратегії злиття та поглинань. В окремих галузях ринки капіталу домінують над ринками товарів та послуг за своєю здатністю надавати певній компанії звання лідера, але це завжди лідерство за ціною, якістю товару та/або послуги чи рівня сервісу. Це лідерство, в першу чергу компанії, яка зробила ефективні кроки щодо завоювання симпатій інвесторів на фондовому ринку, і в багатьох аспектах конкуренція між компаніями зводиться до конкуренції за капітал. Тому постає необхідність аналізувати процеси інвестиційного маркетингу на підприємстві. Ми проаналізували сферу диверсифікованих підприємств або конгломератів і виявили, що до 2019 р. їх фінансові показники є досить потужними але вони нижчі за показники концентрованих компаній. Це свідчить про те, що незважаючи на позитивний стан світової економіки, інвестори мають певні упередження щодо цих компаній і це означає, що в тривалому періоді компанії-конгломерати можуть суттєво втратити позиції інвестиційно привабливих бізнесів. Тому було запропоновано компаніям конгломератам

максимально дистанціювати бренд своєї компанії від дочірніх компаній для того щоб не було проблеми ідентифікації основного фокусу бізнес-активності конгломерату. Для аналізу компаній, на які слід звертати увагу для розміщення власних та позичених коштів конгломератами, та демонстрації цієї інвестиційної політики інвесторами можна виокремити наступні напрями аналізу:

- чи лідерство тієї чи іншої компанії в певному сегменті здатне призводити до можливості контролю на ціноутворенням на товари чи/або послуги компанії;
- чи є можливість через залучення додаткових інвестиційних можливостей створити вивести компанію на конкурентні позиції. Прикладом тут можуть бути сильно перекредитовані, але конкурентоспроможні компанії з точки зору їх якості продукції та рівня обслуговування. Таким чином рішення проблеми з фінансами, а точніше можливість вести бізнес впродовж ще певного часу може вивести на позитивні показники прибутку та рентабельності інвестованого капіталу;
- вплив на сукупний галузевий резерв прибутку, що дає можливість отримувати більше прибутку від суміжних сфер, від споживачів, ніж це можуть робити конкуренти та, отже, забезпечуючи собі довгострокову конкурентоспроможність.

Також щодо відображення клієнтської бази товарів та послуг, яку ми можемо виокремити для інвесторів, це:

- демонстрація наявності привілейованих клієнтів;
- наявність диверсифікованих стратегій отримання прибутку;
- наявність особливих захищених від копіювання товарів та бізнес-моделей;
- наявність унікальних та важкокопійованих каналів розподілення та комунікацій;
- наявність бар'єрів для конкурентів (патенти, бренд, ліцензування, великі інвестиції в вихід на ринок тощо).

Існує необхідність подальших досліджень сфери диверсифікованих підприємств у сфері кореляції між строком життя компанії та її довгостроковою прибутковістю капіталу, оскільки більшість конгломератів перевищують багато концентрованих підприємств і тому можна стверджувати, що з точки зору адаптованості своєї стратегії продажу одних активів та придбання нових, вони продовжують свій життєвий цикл у бізнесі, знаходячись у міжгалузевих циклах і отримуючи певну консервативну віддачу на інвестований капітал. Також постає питання конгломератів пов'язаних із новою інтернет-економією, коли такі компанії як Alphabet та Amazon вже перетворилися на нові конгломерати і ми не можемо чітко зазначити, у чому полягає фокус їх бізнес-активності. Виникає необхідність дослідження психологічних аспектів інвесторів, які постійно схильні все більше інвестувати у найбільш популярні галузі, іноді не звертаючи увагу на економічні показники об'єктів інвестування.

REFERENCES

1. Broihanne, M. H., Merli, M., & Roger, P. (2014). Overconfidence, risk perception and the risk-taking behavior of finance professionals. *Finance Research Letters*, 11(2), 64-73. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2013.11.002>.
2. Delpini, D., Battiston, S., Caldarelli, G., & Riccaboni, M. (2019). Systemic risk from investment similarities. *PLoS ONE*, 14(5): e0217141. Retrieved from: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0217141>.
3. Demirkan, S., Radhakrishnan, S., & Urcan, O. (2012). Discretionary accruals quality, cost of capital, and diversification. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 27(4), 496-526. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/0148558X1409162>.
4. Faccio, M., Marchica, M. T., & Mura, R. (2011). Large shareholder diversification and corporate risk-taking. *The Review of Financial Studies*, 24(11), 3601-3641. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/rfs/hhr065>.
5. Hopkin, P. (2012) *Fundamentals of risk management: understanding evaluating and implementing effective risk management*. Paul Hopkin.
6. Kovac, D., Vukovic, V., Kleut, N., & Podobnik, B. (2016). To Invest or Not to Invest, That Is the Question: Analysis of Firm Behavior under Anticipated Shocks. *PLoS ONE*, 11(8): e0158782. Retrieved from: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158782>.
7. Li, Y., Zheng, B., Chen, T-T., & Jiang, X-F. (2017). Fluctuation-driven price dynamics and investment strategies. *PLoS ONE*, 12(12): e0189274. Retrieved from: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0189274>.
8. *McKinsey Global Institute, Internet of Things: Mapping the Value Beyond the Hype*. June, 2015.
9. Nyborg, K. G., & Östberg, P. (2014). Money and liquidity in financial markets. *Journal of Financial Economics*, 112(1), 30-52. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2013.12.003>.
10. Barden, P. (2013). *Decoded: The Science Behind Why We Buy*.
11. *Security History (Reports & Studies)*. (2015). Retrieved from: <http://ssa.gov/history/reports/ces/cesbasic.html>.

12. Wan, W. P., Hoskisson, R. E., Short, J. C., & Yiu, D. W. (2011). Resource-based theory and corporate diversification: Accomplishments and opportunities. *Journal of Management*, 37(5), 1335-1368. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/0149206310391804>.

Тетяна Адамівна КОСТИШИНА
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління персоналом, економіки праці та економічної теорії
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Г. С. ЛОПУШНЯК ТА Х. В. РИБЧАНСЬКОЇ «ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

Зміна парадигми розвитку соціально-трудових відносин, входження в епоху четвертої промислової революції ставить перед кожною країною нові виклики і завдання. Залежно від того, на скільки ефективно їх буде вирішено, залежить чи буде країна центром тяжіння чи перетвориться на бідну й непривабливу територію. Як зазначають такі провідні науковці – нобелівські лауреати, як Джозеф Стігліц, Енгус Дітон, аналізуючи проблеми бідності, освіта є тим рушійним чинником, що може розірвати зашморг бідності. Тож, згадані процеси зумовили трансформацію самого розуміння місця і ролі вищої освіти. І вже сьогодні ми спостерігаємо підвищення активності щодо стимулювання розвитку науки та вищої освіти у всіх Європейських країнах, США, Китаї.

Зважаючи на вище зазначене, проблема вибору методів та інструментів державного впливу на вищу освіту в Україні є вкрай актуальною, а розглянута монографія є безумовно значним науковим доробком.

Обравши складну та вкрай «болючу» для суспільства проблему, автори спромоглися сформувати цілісну модель державного регулювання вищої освіти в Україні. Особливої уваги заслуговують запропоновані авторами підходи до фінансування вищих навчальних закладів та стабілізаційно-мотиваційна модель розміщення державного замовлення підготовки фахівця. Впровадження цих пропозицій у практичну діяльність, дозволить суттєво знизити ризики зловживань на ринку освітніх послуг, створити належне конкурентне середовище у цій сфері у поєднанні з гарантованою підтримкою навчальних закладів державної форми власності у вигляді стабілізаційного фонду, а також зробить вищу освіту більш доступною, стимулюватиме заклади освіти до покращення якості своїх послуг.

Для застосування на практиці авторами розроблено рекомендації щодо ефективнішого використання методів державного регулювання вищої освіти, а також нові підходи до формування системи контролю якості надання освітніх послуг, порядку формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, створення ефективної системи моніторингу ринку праці та визначення точних прогнозів потреби у фахівцях та робітничих кадрах.

Загалом, можна стверджувати, що монографія Г. С. Лопушняк та Х. В. Рибчанської «Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку» є завершеним науковим дослідженням, відзначається науковою новизною та становить великий інтерес для науковців, фахівців-практиків, аспірантів та студентів суспільних, гуманітарних спеціальностей.

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

збірник наукових праць

Том 29

№ 4

2019 рік

Редактор-коректор *М. І. Руденко*

Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020

телефон 380 (352) 47-50-50*12221.

E-mail: mail.econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 27.12.2019 р. Формат 60x90/8.

Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-04-19.

Умовно-друк. арк. 19,25. Обл.-вид. арк. 14,0.

Тираж 100. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,

телефон/факс: 380 (352) 47-58-72.

E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.